
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Romero Renau, Luis del; Soriano López, Juan Manuel. Govern i planificació de dinàmiques territorials a Catalunya : dos casos d'estudi. 2008.

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/45763>

under the terms of the license

GOVERN I PLANIFICACIÓ DE DINÀMIQUES TERRITORIALS A CATALUNYA: DOS CASOS D'ESTUDI

*Noves respostes a velles lògiques territorials en un context
insosteniblement globalitzat*

Treball de recerca

**Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona**

**Luis del Romero Renau
Juny de 2006**

Direcció : Joan Manuel Soriano López

Als meus pares

ÍNDEX.....	4
AGRAÏMENTS.....	10
 <u>I PRESENTACIÓ, HIPÒTESIS I METODOLOGIA</u>	12
1. PRESENTACIÓ I HIPÒTESIS.....	12
2. METODOLOGIA.....	13
 <u>II FONAMENTS TEÒRICS</u>.....	15
1. ELS SISTEMES SOCIALS AL SEGLE XXI.....	15
1.1. Transició cap a un mode de desenvolupament informacional.....	15
1.2. Característiques de la societat informacional.....	22
2. EL REFLEX EN EL TERRITORI: NOUS PROCESSOS, VELLES LÒGIQUES.....	24
2.1. De la ciutat màquina a la ciutat espectacle.....	24
2.2. El món rural: desaparició, adaptació i renaixement.....	29
2.3. Els espais intermedis o “entreciutats”: entre allò local i global, entre l’espai i el temps, entre el camp i la ciutat.....	33
3. ELS NOUS PARADIGMES DE LA PLANIFICACIÓ I EL GOVERN DAVANT L’ERA DE LA INFORMACIÓ.....	38
3.1. L’ordenació del territori davant la globalització i l’informacionalisme: noves respostes.....	38
3.2. Desenvolupament sostenible i planificació estratègica: algunes crítiques.....	41
 <u>III UNA ULLADA A EUROPA: LA REGIÓ METROPOLITANA DEL RUHR</u>.....	45
1. L’ORDENACIÓ DEL TERRITORI A ALEMANYA.....	47

1.1. Alguns apunts sobre l'estructura administrativa i territorial a Alemanya.....	47
1.2. La crisi de la planificació tradicional jeràrquica dels llocs centrals i l'emergència de la perspectiva estratègica.....	49
2. CONFORMACIÓ DEL MODEL POLICÈNTRIC DEL RIN-RUHR. PROBLEMES REGIONALS ACTUALS.....	56
2.1. El Ruhr fins al segle XIX.....	58
2.2. L'inici industrial al segle XIX.....	59
2.3. Crisi i reconversió del Ruhr al segle XX.....	63
2.4. El canvi d'enfocament de la planificació territorial al Ruhr.....	69
3. DINÀMIQUES TERRITORIALS ACTUALS DEL RUHR.....	73
3.1. Delimitació i capitalitat de la regió del Ruhr	
3.2. La sostenibilitat ambiental: la gestió de l'aigua i del paisatge al Ruhr.....	76
3.2.1. <i>La degradació del paisatge al Ruhr</i>	76
3.2.2. <i>Els problemes en la gestió de l'aigua al Ruhr</i>	78
3.3. Cohesió social i territorial.....	82
4. INICIATIVES INNOVADORES EN ORDENACIÓ DEL TERRITORI A LA REGIÓ METROPOLITANA DEL RIN – RUHR. TRES CASOS.....	89
4.1. La Iniciativa IBA Emscherpark.....	89
4.2. La Planificació Estratègica Territorial a la Regió Metropolitana del Rin- Ruhr.....	94
4.3. La planificació territorial transfronterera. El cas de l'Euroregió Rin-Mosa.....	101
<u>IV INTRODUCCIÓ A L'ORDENACIÓ DEL TERRITORI A CATALUNYA.....</u>	108
1. INTRODUCCIÓ.....	108
2. COMARQUES I VEGUERIES.....	110

V GOVERN I PLANIFICACIÓ TERRITORIAL INNOVADORA A
ESPAIS METROPOLITANS CONSOLIDATS: LA REGIÓ
METROPOLITANA DE BARCELONA.....113

1.INTRODUCCIÓ.....113

1.1. Marc geogràfic.....113

1.2. Barcelona i la seva àrea d'influència: evolució de la seva planificació territorial.....114

2. ANÀLISI DE DINÀMIQUES TERRITORIALS.....120

2.1. El canvi de model territorial de la RMB I: del model econòmic industrial al “model Barcelona”.....120

2.1.1. La Regió Metropolitana de Barcelona cap a la societat del coneixement.....122

2.1.2. La transició de model econòmic a la Regió Metropolitana de Barcelona i a la Regió Metropolitana del Ruhr.....125

2.2. El canvi de model territorial de la RMB II: La metropolitanització del territori i la dispersió residencial entre el camp i la ciutat.....130

2.2.1. El procés de dispersió urbana a la RMB: la metropolitanització del territori.....131

2.2.2. Els problemes de delimitació de la RMB.....134

2.2.3. El fenomen de la dispersió residencial.....136

2.2.4. Conseqüències, impactes, reptes i costos de la metropolitanització en baixa densitat.....137

2.3. Els conflictes territorials a la RMB.....141

2.4. El govern del territori a la RMB.....154

3. ANÀLISI DE POLÍTIQUES I INICIATIVES DE PLANIFICACIÓ INNOVADORES A LA RMB.....156

3.1. La planificació estratègica de Barcelona.....157

3.1.1. Anàlisi dels tres plans.....162

3.1.2. Balanç del pla.....162

3.2. La planificació integrada del litoral.....168

3.2.1. La ICZM i el Pla estratègic per a la gestió del litoral de la Regió Metropolitana de Barcelona.....	170
3.2.2. El Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner.....	177

VI GOVERN I PLANIFICACIÓ TERRITORIAL INNOVADORA A **ESPAIS RURALS EN CRISI: LA SERRA DEL CADÍ AL PIRINEU** **CATALÀ**.....183

1. INTRODUCCIÓ.....	183
1.1. Justificació de l'àmbit d'estudi.....	183
1.2. Marc geogràfic.....	184
2. ANÀLISI DE DINÀMIQUES TERRITORIALS I: DESPOBLAMENT I CANVI DE MODEL TERRITORIAL.....	187
2.1. Model territorial tradicional, precapitalista o de subsistència.....	187
2.2. La irrupció del model fordista i el procés de declivi rural i despoblament.....	193
2.2.1. Les causes i característiques de l'èxode.....	193
2.2.2. Dinàmiques generades sobre el territori.....	196
2.3. El model territorial actual i el problema del despoblament de cara al futur.....	205
2.3.1. Demografia i societat en l'actualitat.....	205
2.3.2. Les activitats econòmiques de l'actual model.....	211
3. ANÀLISI DE DINÀMIQUES TERRITORIALS II: MÉS REPTES PER AL GOVERN DEL TERRITORI.....	217
3.1. La metropolització del Pirineu. La fi d'un món rural?.....	217
3.2. La dotació d'infraestructures i equipaments.....	224
3.3. A mode de recapitulació: tendències de cara al futur.....	230
4. ANÀLISI DE POLÍTIQUES I INICIATIVES INNOVADORES PER AL PIRINEU CATALÀ.....	233
4.1. El nivell local: Municipis, comarques i diputacions.....	234

4.1.1. <i>La planificació municipal: El debat entre la subsidiarietat i la reforma municipal</i>	234
4.1.2. <i>Els consells comarcals: Dels Plans Comarcals de Muntanya a la Planificació Estratègica Comarcal</i>	237
4.1.3. <i>Les diputacions: El cas de la XMBQ</i>	242
4.2. Les polítiques de la Generalitat	243
4.2.1. <i>El Parc Natural del Cadí-Moixeró</i>	244
4.2.2. <i>La planificació estratègica al Pirineu Català: De les «Bases» al Pla Territorial Parcial de l'Alt Pirineu i Aran</i>	247
4.3. Iniciatives desplegades o recolzades per la UE	255
4.3.1. <i>La Comunitat de Treball dels Pirineus</i>	255
4.3.2. <i>La iniciativa LEADER davant el nou període de programació</i>	257

VII CONCLUSIONS DEL TREBALL

1. SOBRE EL CAS ALEMANY	261
2. SOBRE EL CAS CATALÀ I: ESPAIS METROPOLITANS	262
3. SOBRE EL CAS CATALÀ II: ELS ESPAIS DITS RURALS	265
4. CONCLUSIONS GENERALS SOBRE LES DINÀMIQUES TERRITORIALS: VELLES LÒGIQUES MÉS CRÍTQUES	267
5. CONCLUSIONS GENERALS SOBRE LA PLANIFICACIÓ I GOVERN DEL TERRITORI: NOVES RESPOSTES A DEBAT	269
6. EPÍLEG: NOUS PLANTEJAMENTS DE FUTUR, DOS EXEMPLES	
<i>Una agenda per a espais fràgils com la Serra del Cadí</i>	273
<i>Visions per a una gestió integrada i coordinada del litoral</i>	278

BIBLIOGRAFIA I FONTS.....280

ANNEX I: RELACIÓ DE PERSONES ENTREVISTADES.....292

ANNEX II : ADMINISTRACIONS I ORGANISMES PRESENTS AL LITORAL DE LA RMB.....292

ÍNDEX DE QUADRES I FIGURES.....296

AGRAÏMENTS

En un treball que ha depassat en format i extensió el que se sol entendre per un treball de recerca, resulta prou difícil retenir totes les persones que en major o menor mesura han ajudat en la seva creació. Conseqüentment, voldria disculpar-me per les possibles omissions que es puguin detectar.

En primer lloc vull agrair la tasca del meu director de projecte, Joan Romero, pels seus ànims, la seva orientació constant durant l'elaboració del treball i els seus útils suggeriments, agraïment que compartisc amb el meu director de recerca, el Joan Manuel Soriano, per les seves apreciacions i els seus consells i per haver-me donat a conèixer un món com és el territori pirinenc, que jo desconeixia completament, el qual ha acabat ocupant un lloc central en aquesta recerca.

No vull descuidar-me de tota aquella gent que m'ha ajudat en aprofundir en cadascun dels capítols que componen aquest treball: el professor Johannes Nebe, de la Universitat de Trier (Alemanya) i tants companys i amics d'Alemanya, Estònia i Letònia que em vam ajudar a passar una estància molt agradable a aquelles terres; la Clara Arbués, Vanessa Freixa, Ferran Miralles i Jordi Garcia Petit i per extensió als habitants de la serra del Cadí, gràcies als quals he pogut completar el capítol referent al Pirineu, i per descomptat no vull deixar de mencionar la gent de Barcelona, membres o no del Departament de Geografia de la UAB, com Pilar Riera, David Saurí, David Molina, Enric Mendizàbal, Rosa Ascon i Helena Estalella; David Mongil i Àlex Tarroja per la seva tasca a la Diputació de Barcelona, a tots aquells tècnics municipals que m'han ajudat en el capítol de litoral amb les seves apreciacions.

Per últim, gràcies a les persones que m'han envoltat aquests dos anys de treball: la meua família, als amics de doctorat de Barcelona, als amics de València que m'han ajudat a desconnectar, a Maria José Ripoll i la resta d'amics de l'associació AGEVAL de joves geògrafs.

**Govern i planificació de dinàmiques territorials a Catalunya : dos casos d'estudi.
Noves respostes a velles lògiques territorials en un context insosteniblement
globalitzat**

I PRESENTACIÓ, HIPÒTESIS I METODOLOGIA

1. PRESENTACIÓ I HIPÒTESI

El present treball tracta sobre el govern del territori a Catalunya. Es tracta sobretot d'un treball de síntesi, entre l'anàlisi regional i l'avaluació de polítiques públiques, entre la reflexió teòrica i l'estudi comparatiu on tractem d'abordar la següent qüestió:

Amb el nou escenari de la globalització i l'era de la informació, què hi ha de nou en la planificació i el govern del territori a Catalunya?

Cal concretar i aclarir més el tema en el qual ens centrarem. La finalitat principal és analitzar quines noves respostes s'estan donant des de les distintes administracions del territori per afrontar velles dinàmiques territorials crítiques com el despoblament rural, la dispersió i especialització urbana, la crisi industrial i del sector primari, l'esgotament del recurs aigua i la pèrdua de paisatges, entre d'altres a dues àrees d'estudi que es podrien considerar com a representatives del que passa a tot Catalunya (la principal regió urbana i el fins fa pocs anys més gran parc natural de Catalunya) a grans trets com és la RMB amb un especial èmfasi sobre el litoral o l'espai rural de la serra del Cadí i al mateix temps pegant una ullada a un altre context que pot aportar molt al debat: Alemanya. Cal remarcar la consideració de nou no com a quelcom inèdit, sinó més bé com a un conjunt de modes de parlar i actuar sobre el territori que en el context en el qual ens movem ha estat poc explorat fins al moment.

Aquest propòsit general es pot desdoblar en dos grans objectius:

- Fer una anàlisi d'algunes de les grans dinàmiques territorials que són crítiques per al futur de Catalunya, les quals incideixen sobre els tres grans objectius de la sostenibilitat: la cohesió social, la competitivitat econòmica i la protecció del patrimoni i el medi ambient.
- Avaluar comparativament si noves i velles estructures de govern, instruments de planificació i eines conceptuals per explicar i gestionar el territori són hui en dia efectives per gestionar satisfactòriament les dinàmiques territorials analitzades.

Al llarg del treball pretenem traslladar la idea que Europa està experimentant una transició cap a la societat de la informació, dins de la lògica capitalista, la qual cosa comporta el reforçament i l'evolució d'antigues dinàmiques territorials que semblaven superades, una transició que afecta profundament la manera de gestionar el territori, el seu govern, i que davant això, es donen noves respostes, els efectes de les quals, en línies generals i en comparació amb altres àmbits territorials, han estat fins al moment limitades. Volem saber què hi ha de nou en l'ordenació i govern del territori a Catalunya, i quin paper hi està jugant aquesta ordenació.

En definitiva es vol buscar la veritat sobre determinades dinàmiques territorials i el seu govern a Catalunya, però sent conscients, en paraules de Nietzsche, que aquesta veritat no és altra cosa que la forma més convenient d'error, una relació de certs errors contrastats amb altres de més antics i no una simple antítesi d'allò erroni.

2. METODOLOGIA

Com a metodologia emprada per l'elaboració d'aquest treball, hem contemplat tres bases. En primer lloc la consulta i anàlisi de diferent literatura de referència per treballar adequadament alguns apartats com el marc teòric o l'anàlisi de dinàmiques territorials, que requereixen d'un cert bagatge teòric. En segon lloc la consulta de fonts estadístiques i cartogràfiques amb la qual hem elaborat taules i cartografia per tal de recolzar el discurs i l'anàlisi territorial realitzada i per últim el treball de camp. S'han realitzat diversos treballs de camp amb la funció per una banda d'elaborar estadístiques pròpies i per l'altra la de recaptar informació per elaborar els apartats centrals del treball sobre anàlisi de polítiques territorials innovadores. El treball de camp ha consistit en l'observació directa sobre allò del que s'escriu (al cas del Pirineu es van visitar la trentena de nuclis que conformen l'àrea d'estudi). Així mateix s'han realitzat enquestes en profunditat a una desena de tècnics i experts en territori i mediambient de les següents administracions: ajuntaments, consells comarcals, Diputació Provincial de Barcelona, Departament de Política Territorial i Obres Públiques i Parc Natural del Cadí– Moixeró. També a una associació sense ànim de lucre. Per al cas concret de la gestió del litoral es feu a més una enquesta en línia a una trentena de tècnics i polítics de municipis del litoral de Barcelona.

En el cas del Pirineu, l'elaboració d'estadístiques pròpies ha seguit una de les tasques més costoses i ha respost a la necessitat de tindre una idea aproximada d'alguns paràmetres bàsics com els recomptes de població real i les activitats econòmiques reals que es desenvolupen sobre el territori, ja que la realitat i els censos i padrons actuals consultats han mostrat unes diferències tan grans que gairebé ens atreviríem a deixar-los de banda en les anàlisis, per la seva escassa

veracitat. A causa del fenomen dels empadronaments atípics per causes que explicarem més avant, ens trobem als censos molts més habitants i activitats de les que realment hi ha, una distorsió tan gran que ens ha obligat a adoptar una metodologia i a fer un treball de camp específic per tindre una idea dels habitants reals que hi ha. Per una banda, aquesta metodologia ha consistit a preguntar directament en diferents nuclis poblacionals, és a dir, fer com una mena de cens propi i per l'altra hem adaptat la metodologia emprada per alguns treballs recents sobre aquest camp com el de Sabater (SABATER, A.; 2004), el qual tracta d'esbrinar la població real tractant de mesurar els empadronats atípics, és a dir, persones que per motius fiscals o sentimentals bàsicament, estan empadronades en un municipi on no hi resideixen la major part de l'any i restant-los a la població censada. Poden ser joves que estudien fora, gent gran que viu amb la família a un altre municipi, famílies que es donen d'alta en un municipi per avantatges fiscals en habitatge secundari, peatges, permisos de caça, abonaments d'esquí... Adoptant la definició de Sabater d'empadronat atípic (un individu que segons l'estadística de població manté una distància entre el lloc de residència teòrica i el lloc de treball o estudi superior als 60 minuts) (SABATER, A.; 2004, p. 22), hem fet un recompte propi d'empadronats atípics a la nostra àrea d'estudi per completar junt amb el recompte físic, els habitants que veritablement resideixen la major part de l'any al territori. D'aquesta manera tenim un ventall de dades més ample per treballar el tema que ens ocupa, cosa que comencem tot seguit.

A banda d'això, al treball s'ha inclòs tot un apartat introductori d'anàlisi de dinàmiques i polítiques territorials en un altre àmbit territorial: el cas de la regió metropolitana del Rin – Ruhr. Aquest apartat ens ha permès establir moltes comparacions i proposar millores en alguns plans així com demostrar que molts dels processos territorials observats per a Catalunya són generalitzables per a molts altres àmbits.

II FONAMENTS TEÒRICS

En les línies següents exposarem concisament les bases teòriques que sustenten les línies argumentals que anirem seguint al llarg del present treball de recerca sobre govern i planificació de dinàmiques territorials a Catalunya, i sobre les noves respostes a velles lògiques territorials en un context insosteniblement globalitzat. Aquest és el títol que se li ha donat al treball, amb l'ànim de sintetitzar al màxim el *leitmotiv* del mateix.

La construcció teòrica serà dividida en tres parts diferents: en primer lloc partirem del món abstracte de la teoria del sistema social de Castells, que és al seu torn una teoria sintètica de multitud de teories sobre les societats contemporànies, per exposar les arrels del canvi social cap a la societat del coneixement (LANE, R.; 1966), societat postcapitalista (DAHRENDORF, R.; 1959), postindustrial (BELL, D.; 1973), societat transicional de Clifford Geertz o societat informacional del mateix Castells. La primera part, per tant, explorarà quins canvis socioeconòmics i culturals han tingut lloc a les societats europees a les últimes dècades, que han donat lloc a un nou cicle capitalista. En segon lloc passarem del terreny de les teories socials al de l'argumentació pragmàtica. A partir d'aquesta transició, tractarem de comentar molt resumidament de quina manera està canviant tant el territori com el propi concepte de territori i els seus components, posant especial èmfasi en tres aspectes: les ciutats, els espais rurals, i una nova categoria que des de finals de l'època industrial comença a aparèixer amb força fins fer tremolar les clàssiques dicotomies entre camp i ciutat: els espais intermedis, intersticials que no són ni una cosa ni l'altra. Per últim parlarem del reflex d'aquests canvis en la pràctica planificadora, i de com l'entrada en escena del mode de desenvolupament informacional i la globalització, han fet tremolar els fràgils ciments en què s'havia construït l'edifici de la ciència de l'ordenació del territori, i com aquesta s'ha readaptat. Així farem un breu recorregut sobre els canvis que comporta aquest mode de desenvolupament sobre els aspectes que ens interessen que són el territori i el seu govern i planificació en el context de Catalunya.

1. ELS SISTEMES SOCIALS AL SEGLE XXI

1.1. Transició cap a un mode de desenvolupament informacional

La font bàsica en què ens basem en l'exposició teòrica que ve a continuació són les obres de Manuel Castells de *La ciutat informacional* de 1995 i *L'era de la informació* publicada en tres volums des de 1997 fins 2001. Aquestes obres recullen gran part del pensament de Castells i nosaltres tractem de sintetitzar-ho en la figura 1, la qual ens serveix de punt de partida per a

l'argumentació que seguirà. A l'esquema representat a la figura 1, les línies amb fletxa són relacions d'un concepte que dóna lloc a un altre mentre que les línies sense fletxa són conceptes indiquen una relació instrumental: un concepte a través o mitjançant un altre dóna lloc a un procés. Per exemple el treball mitjançant la matèria dóna lloc a la creació o fabricació del producte. Per últim la fletxa a punts indica la relació en què es basa la hipòtesi fonamental de Castells. Aquesta és que la interacció entre formes o modes de producció i modes de desenvolupament es troben en la base de la generació de nous processos espacials i socials. Aquesta tesi es complementa amb la que manté D. Bell que parla de què la font més important de canvi estructural en la societat (el canvi en els modes d'innovació, en la relació de la ciència amb la tecnologia i en la política pública) el constitueix el canvi en el caràcter del coneixement, que creix a un ritme exponencial, gràcies l'aparició i consolidació d'un mètode d'invenió, com comentarem més avant.

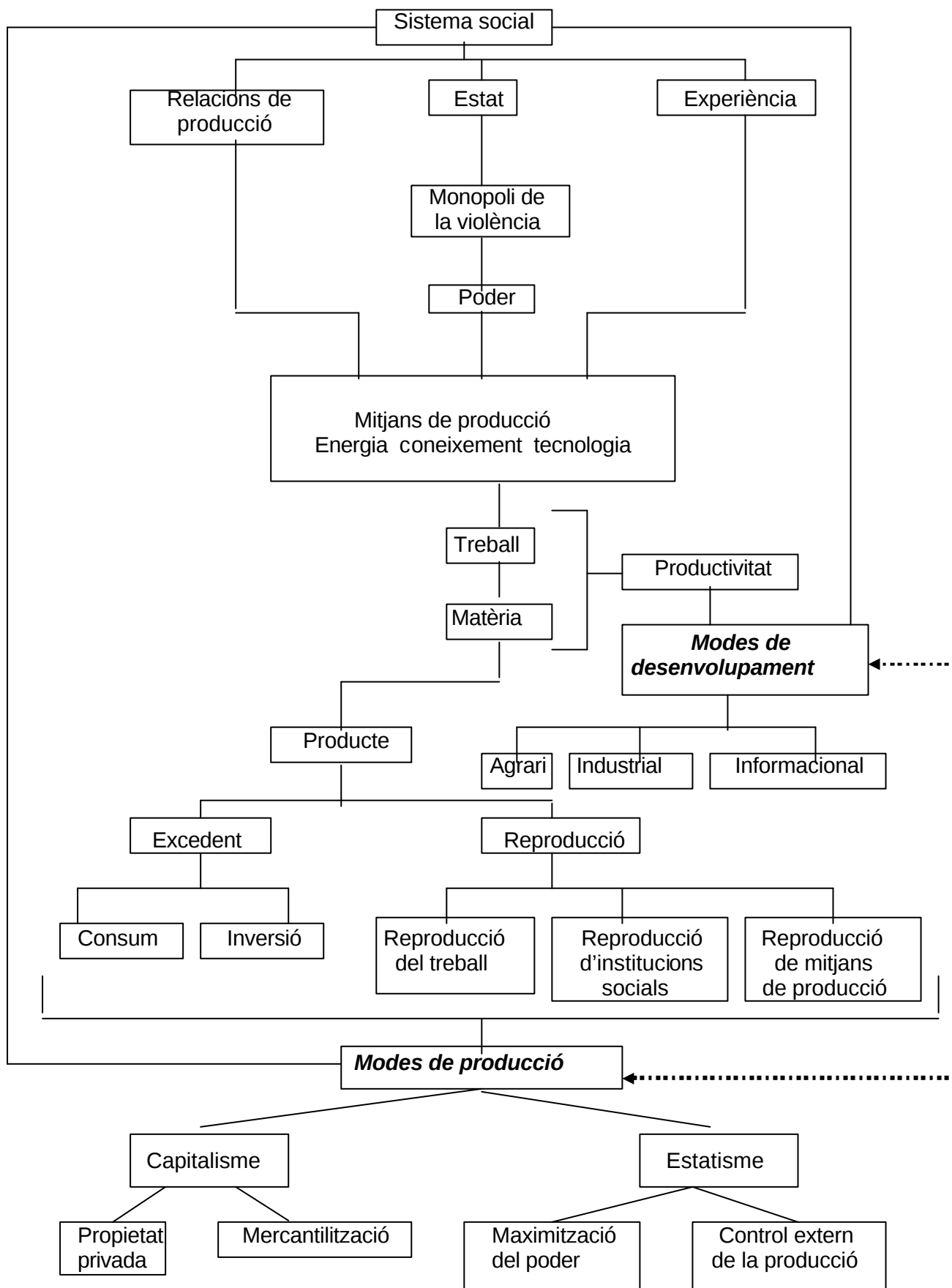

Figura 1: Els sistemes socials segons Castells. Font: CASTELLS (1995 i 1996).

A partir de l'esmentada hipòtesis l'autor parteix del concepte de sistema social o societat en el qual es destaquen tres característiques clau: les relacions de producció entre classes, individus o estaments, el poder com a concepte definit a partir de la imposició de la voluntat d'uns éssers humans sobre altres, materialitzat en la figura de l'Estat ja que és l'organització que monopolitza la violència i per últim l'experiència que seria una característica inherent a l'ésser humà de cerca de la satisfacció de les seves necessitats i desitjos. Les relacions de classe, concepte provinent de la filosofia marxista, necessàriament comporten un repartiment desigual de la riquesa amb una apropiació per part del sector improductiu (burguesia) de l'excedent o plusvàlua del sector productiu amb la utilització del poder i l'experiència per aconseguir tal fi. És important assenyalar que sense aquesta desigualtat o injustícia fonamental el sistema social que es configura a partir del mode de producció capitalista no funcionaria, perquè no estaria complint els objectius d'acumulació màxima de capital i coneixement a costa de la redistribució social del benefici. L'objectiu principal de les relacions de classe seria la producció, per a la qual cosa són necessaris uns mitjans amb més o menys importància depenent del mode de desenvolupament i de producció. Els principals ressentyats són l'energia, el coneixement i la tecnologia. En el cas del mode de desenvolupament informacional, el coneixement, la informació i la tecnologia són els materials essencials del nou procés de producció. La combinació entre els diferents mitjans de producció seria el treball que s'aplicaria sobre la matèria com a concepte abstracte que engloba a tots els elements de la natura per a aconseguir el producte o manufactura. La relació entre el nombre de productes creats per unitat de treball seria la productivitat i aquest concepte és la base dels diferents modes de desenvolupament. En el cas de la societat informacional, la productivitat provindria de la innovació, mentre que la competitivitat de la flexibilitat. Maximitzar innovació i flexibilitat es converteixen en les principals metes de ciutats, països i grans empreses.

Els modes de desenvolupament són fórmules tecnològiques que empren el treball d'una determinada manera sobre una certa matèria per generar el producte amb un nivell determinat d'excedent. Castells parla de tres grans modes de desenvolupament al llarg de la història. El primer seria l'agrari en el qual l'agricultura seria el sector principal i la productivitat dependria sobretot del factor treball i terra. Quanta més terra treballada tinga una regió, més producte, productivitat i excedent podrà generar. Amb les revolucions industrials canviem totalment de mode de desenvolupament. Ara és la indústria el sector econòmic fonamental i per a augmentar la seva productivitat és vital l'aplicació de diferents fonts i tipus d'energia com l'aigua, l'electricitat, magnetisme, combustibles fòssils, vapor.... No obstant encara quedaria un tercer mode de desenvolupament que sorgeix a la segona part del segle XX. És el que denomina mode de desenvolupament informacional en el qual es produeix un gran trencament, perquè suposa que el factor fonamental és la informació o el coneixement. Ja les fonts d'energia i ni tan sols el

factor treball són tan importants com aquest per a augmentar la productivitat del sector terciari que és el que ara mou una part important de l'economia. Aquest fet fa tremolar els fonaments del sistema social construït amb el mode de desenvolupament industrial amb les polítiques de l'estat de benestar com a principal conquesta social de la història de la humanitat d'igual manera que les revolucions industrials i polítiques esdevingudes des de finals del segle XVIII amb el sorgiment des del tercer estat de la nova classe burgesa capitalista que substitueix a la noblesa i clergat com a sectors improductius que s'apropien del producte, posant final a l'antic règim que es definia per un mode de desenvolupament agrari. El motor d'aquests canvis socials seria la necessitat de qualsevol sistema social de renovar-se contínuament. D'aquesta forma, l'informacionalisme estaria lligat a l'expansió i rejuveniment del capitalisme, d'igual manera que l'industrialisme estigué lligat a la seva constitució com a mode de producció. Com en la irrupció d'aquest mode de producció, i com va succeir en les successives revolucions industrials, el canvi tecnològic fou el detonant definitiu del canvi social. El paradigma tecnoeconòmic de la microelectrònica, definit aquest com un grup d'innovacions tècniques, organitzatives i gerencials interrelacionades, els avantatges de les quals es troben en una nova gamma de productes i sistemes així com en la dinàmica de l'estructura del cost relatiu de tots els possibles inputs per a la producció (FREEMAN, C.; 1988, citat per CASTELLS, M., 1996), és un dels passos decisius. Aquest és un dels punts on coincideixen prou els discursos de Castells i Bell. Ambdós defenen un vincle poc estret entre inventors i teories científiques, i un avanç de la ciència a partir de descobriments casuals fets per persones sense a penes vincles amb la ciència formal o acadèmica de l'època, fins i tot en la tercera revolució industrial a la qual pertanyeria aquest paradigma tecnoeconòmic. En aquest sentit, segons North Whitehead, es consolida la invenció més important del segle XIX durant el segle següent: la invenció del mètode d'invenció o mètode científic. La sistematització del mètode científic és el que permet que la ciència avanci tant a partir del segle XX (WHITEHEAD, N., citat per BELL, D.; 1973, p. 46) i que ja des de la segona revolució industrial el vincle entre inventors o descobridors i món científic siga cada cop més estret.

Segons Bell, cada mode de desenvolupament tindria un projecte diferent. Així, el projecte del mode de desenvolupament agrari hauria sigut un joc contra la natura per sobreviure i progressar. En el cas del mode de desenvolupament industrial, el projecte seria un joc contra la natura fabricada i per últim, en la societat postindustrial o informacional, el projecte és un joc entre persones, ja que és una societat on els serveis tenen un gran pes, i el que compta no és la força bruta o l'energia sinó la informació. Aquest punt és cabdal, donat que per primera volta a la història, el treball ja no és l'element principal o únic per augmentar la productivitat sinó que és la tecnologia. Amb aquesta finalitat d'augmentar la productivitat, moltes empreses redueixen el factor treball, quelcom prou innovador en la història del capitalisme. Si les revolucions

industrials crearen més ocupació de la que destruïren en el sector primari, la revolució de l'ordinador pot destruir més ocupació de manera violenta, sense crear necessàriament millors llocs de treball per a la gran majoria. És una revolució més ràpida i els seus efectes són més dràstics (DE RIVERO, O., 2003, p.119). Això té conseqüències molt rellevants per a economies intermèdies com la catalana, que es va desenvolupar a partir del baix preu del factor treball, però que en aquests moments ni competeix com a economia manufacturera de baix cost, donat que hi ha altres indrets més competitius en aquest sentit, ni tampoc competeix en tecnologia ni innovació.

En ser l'informacionalisme un projecte de joc entre persones, un dels requisits que es consolida per al bon govern en les societats informacionals és la coordinació, la coordinació entre governs, entre actors o entre sectors de la societat. La societat ja no està dominada per potents Estats – nació centralistes i grans corporacions industrials verticals. Aquestes estructures estan buidant-se de poder enfront a una multitud de nous actors territorials que guanyen cotes de poder, la qual cosa requereix coordinació multidireccional.

Les societats europees, entre d'altres haurien entrat plenament en aquest nou paradigma tecnoeconòmic, el qual ha configurat una nova societat postindustrial on la font de productivitat i creixement està en la generació de coneixement. La informació és la matèria prima, es tracta de tecnologies per a actuar sobre la informació i no només informació per actuar sobre la tecnologia com passava a altres revolucions tecnològiques, unes tecnologies que mostren una alta flexibilitat en el sentit que processos, organitzacions i institucions es poden reordenar completament. Aquestes tecnologies de la informació fan possible la dispersió geogràfica i la integració simultània de moltes activitats (SASSEN, S.; 1992, p.90).

Tot això fa que augmenten les ocupacions amb un alt contingut en informació i coneixement (a l'igual que ho fan també feines poc qualificades en serveis bàsics o inferiors, el que accentua la dualització social) que es dediquen a unes activitats econòmiques postmaterialistes, més centrades en la realització de serveis que en la generació de bens. La varietat i quantitat de serveis existents no cessa de créixer, fins fer obsoleta la classificació de Colin Clark, així que autors com Daniel Bell aventuren propostes noves de classificació de l'ocupació afegint el sector quinari per exemple. Aquests serien els punts claus que els primers teòrics de la societat informacional com Daniel Bell defensen en els seus discursos. Sense refutar aquests postulats, Castells matisa que l'aspecte clau del canvi no és el postindustrialisme sinó l'informacionalisme. Sovint se sol identificar el nou escenari de la societat del coneixement amb un escenari de crisi de la producció industrial i la realitat és que hui en dia, en ple segle XXI, mai no disposaven els individus al seu abast de més productes industrials en el mercat que en

l'era de la informació, molt més que en el moment de major producció industrial de l'era industrial. Més que d'una societat postindustrial, caldria parlar d'una societat hiperindustrial per la capacitat de bens que és capaç de produir. Així mateix, es tracta del moment de la història en què més quantitat i varietat de productes agraris es consumeixen, i no per això es parla d'una societat agrària.

Altres autors com Vicente Verdú destaquen altres aspectes poc explorats d'aquesta nova societat del coneixement. Enlloc d'un canvi del capitalisme industrial a l'informacional, aquest autor sosté que hem passat més bé a un capitalisme de ficció, caracteritzat per una cultura del consum on el principi del plaer és essencial i femení, i on aprendre a ser feliç mitjançant el consum és la màxima prioritat. Aquesta és una vessant més social que complementaria el discurs de Castells.

Reprenent el fil de l'esquema que ens havíem deixat en el concepte de producte, l'autor continua desenvolupant la seva teoria dividint-ho en excedent i reproducció. El concepte d'excedent es relacionaria estretament amb el de productivitat del qual ja hem parlat. L'excedent és la part del producte que excedeix les necessitats del procés de producció. La finalitat d'aquest excedent, és o bé el consum per part de la societat, un procés que varia completament depenent del context històric i territorial al qual ens referim o bé la inversió per tal de millorar quantitativa i qualitativament els processos de producció. Una altra gran característica fonamental associada amb el concepte de producte seria la reproducció. Aquest mecanisme de reproducció que es divideix en reproducció del treball, de les institucions socials i dels mitjans de producció és vital per a la supervivència del sistema. No obstant al llarg de la història han variat molt les estructures de reproducció, variacions produïdes en èpoques de trencament que formen part dels processos propis de reestructuració del capitalisme des de que existeix, sense els quals no podria haver sobreviscut un període de temps tan llarg com és des de l'era moderna fins els nostres dies. El concepte de mode de producció es fonamenta en la manera en què l'excedent d'una societat és apropiat configurant així un beneficiari que és la classe dominant. La forma com es reproduïxen les institucions socials, el treball i els mitjans de producció caracteritzen també el mode de producció. L'autor parla de dos grans modes de producció contemporanis: el mode de producció capitalista, que es fonamenta en la propietat privada de bens i serveis i en la mercantilització de productes per acumular el màxim possible de capital amb una productivitat màxima també i l'altre mode de producció del qual parla és l'estatisme dins del qual estaria el marxisme o comunisme i les experiències derivades. Aquest es caracteritza per un control extern de l'excedent per a la seva teòrica redistribució social entre el proletariat i en la maximització del poder de l'Estat tant en la societat com en l'economia.

1.2. Característiques de la societat informacional

La relació entre modes de producció i modes de desenvolupament és la base, com hem afirmat al principi, per a la hipòtesi de Castells. Ambdós conceptes clau configuren a la seva volta o almenys influeixen en gran mesura en el sistema social imperant en un Estat o regió. D'aquesta manera desenvolupa Castells la seva teoria social que donarà peu a introduir més avant la seva gran aportació: l'aparició d'un nou paradigma tecnoeconòmic que ens obriria a una nova era: l'era de la informació, però dins sempre del mode de producció capitalista. Aquest autor ha defès precisament que va ser la incapacitat de la Unió Soviètica d'assumir el nou context del mode de desenvolupament informacional, com una de les causes de l'enfonsament d'aquest mode de producció.

Aquest nou model de desenvolupament es va generar a partir de tres processos independents: la revolució de la tecnologia de la informació, la crisi econòmica tant de l'estatisme com del capitalisme i l'aparició de nous moviments socials com l'antiautoritarisme, la defensa dels drets humans, el feminisme o l'ecologisme. Es tracta d'un model que comporta grans transformacions territorials com la crisi del món rural per manca de productivitat, o els fenòmens de deslocalització industrial per la globalització, que fa que regions tradicionalment industrials entren en una gran crisi, o la dualització de la societat entre rics i pobres a totes les escales, una dualització social entre una elit políticoeconòmica i una ciutadania alhora cada cop amb una base de pobres més ampla, que té un reflex immediat en l'estructura de les ciutats o la flexibilització i pèrdua de poder de la mà d'obra. El territori experimenta un doble procés de pèrdua de significació i, al mateix temps de reivindicació social. Per una banda, segons Castells, les societats informacionals són societats cada cop més basades en fluxos que en llocs concrets: fluxos de capital, d'informació, de tecnologia, imatges, sons, interaccions organitzatives, símbols. Aquests fluxos són l'expressió dels processos que dominen la vida econòmica, política i simbòlica. Això es tradueix en el que anomena les ciutats o espais dels fluxos, que cobren protagonisme a costa dels espais dels llocs. Tota la virtualitat que aporta internet és un dels grans exemples. Per altra banda, hi ha un escenari de crisi social, econòmica i cultural de les societats modernes o industrials, triomfa el capitalisme i la globalització de cada cop més aspectes de la vida quotidiana, es troben en crisi totes les estructures i institucions que donaven coherència al sistema social anterior, des de les grans corporacions industrials fins els Estats-Nació, les formes polítiques de la modernitat (TOURAINÉ, A.; 1993). Aquests es veuen ja incapaços de governar en molts terrenys de la societat on abans eren els únics sobirans, es contempla com les ordres de l'Estat ja no es poden fer complir plenament, i alguns dels seus fonaments com l'Estat de Benestar, estan en crisi (una afirmació matisada per Harvey, ja que segons ell en aquest nou context l'Estat ha de penetrar profundament en alguns segments de la

vida política i econòmica, tornar-se més intervencionista). Per tot això, l'individu busca una talaia segura des d'on contemplar i protegir-se d'un món en constant mutació, que està canviant les seves relacions de poder cap a noves geometries de poder on governs regionals i locals, grans empreses i tercer sector tenen un paper a jugar. I una d'aquestes talaies és el territori, el qual es converteix en element d'identitat en forma de nacionalismes, localismes i regionalismes. D'aquesta manera es reivindiquen molts territoris com elements identificatius de comunitats d'individus, així que des d'aquest punt de vista el territori torna a tenir un protagonisme inusitat. En paraules de Touraine:

“Com més pareix reduir-se la nostra societat a una empresa que lluita per sobreviure en el mercat internacional, més es difon per tot arreu al mateix temps l'obsessió d'una identitat que ja no es defineix en termes socials” (TOURAINÉ, A.; 1993, p.18)

La societat postmoderna o de la informació se sembla - cada cop més a un mercat on les embranzides ideològiques i fins i tot polítiques pareixen haver desaparegut, i només sobreviuen la lluita pels diners i la cerca de la identitat. Aquesta societat es contraposa, segons aquest autor al pensament modern racionalista sorgit de la il·lustració, on hi havia confiança en el progrés i en la idea segons la qual l'enriquiment conduiria a la democratització i la felicitat (Íb., p. 471). Una sèrie de forces individuals i col·lectives com la sexualitat, el nacionalisme, el consum mercantil o l'estratègia d'empresa, tan potents en aquest context, són forces que atempten contra la racionalitat instrumental del modernisme i contribueixen a l'esclat d'aquesta idea clàssica de modernitat, d'ideologia de les Llums i de Progrés.

Tot aquest conjunt de canvis i reestructuracions en el sistema capitalista, es produeixen en un context de globalització creixent, de manera que es tracta d'uns processos d'abast mundial. No obstant caldria preguntar-se si realment això és així, si aquest fenomen de la globalització és realment nou i explica que aquests canvis hagen afectat a tantes societats del món. Mantenim la tesi segons la qual les característiques essencials que s'associen a la globalització ja existien fins i tot a abans de l'època de plenitud del mode de desenvolupament industrial. Autors clau del segle XIX com Marx aporten una excel·lent anàlisi de la globalització:

“La burgesia, en explotar el mercat mundial, dóna a la producció i al consum de tots els països una empenta cosmopolita. Entre els laments dels reaccionaris destrueix els ciments nacionals de la indústria. Les velles indústries nacionals s'enfonsen, atropellades per altres noves [...] que ja no transformen com abans les matèries primeres del país, sinó les importades dels climes més llunyans, els productes de les quals troben eixida no només a dins de les fronteres nacionals, sinó en tots els indrets del món. Sorgeixen necessitats noves que ja no

poden ser satisfetes, com en altre temps, amb els fruits del país, sinó que reclamen per a la seva satisfacció els productes de terres remotes [...]. La xarxa de comerç és universal i en ella entren, unides per vincles d'interdependència, totes les nacions del món” (MARX, K. I ENGELS, F.; 1848)

En aquest fragment trobem les característiques essencials de la globalització. Des de mitjans del segle XX, les revolucions en el transport, les comunicacions i les tecnologies de la informació, junt amb la nova conjuntura política després de 1989, haurien permès difondre per tots els racons de la terra seguint la lògica capitalista d'eliminar qualsevol tipus de barrera espacial (HARVEY, D.; 1999) una creixent competència entre mercats de bens, serveis i informació, factors de producció com el capital, el treball i coneixement i fins i tot una competència entre territoris (BLOTEVOGEL, H.H.; 2001, p.159). L'única excepció serien els pocs països que encara es regeixen pel mode de producció estatista. En altres paraules, no només es difon el mode de producció capitalista sinó també els costos ambientals i socials que comporta el triomf del capitalisme informacional. És per aquesta raó que el títol d'aquest treball parla d'un context insosteniblement globalitzat.

2. EL REFLEX EN EL TERRITORI: NOUS PROCESSOS, VELLES LÒGIQUES

Un cop exposat de manera breu els principals processos de canvi social i econòmic que tenen lloc en les societats més desenvolupades a conseqüència de l'entrada en escena de l'era de la informació, passem a analitzar més detingudament les conseqüències d'aquests canvis sobre el territori, de forma genèrica. En primer lloc parlarem dels canvis a les ciutats, en segon lloc al món rural i per finalitzar, al que se sol anomenar espais intermedis o entreciutats.

2.1. De la ciutat màquina a la ciutat espectacle

Les ciutats europees s'estan enfrontant, segons Peter Hall, a una sèrie de processos: la globalització i formació de blocs regionals; la transició cap a l'economia informacional; els impactes de les noves tecnologies de transport i de la comunicació; la transformació d'Europa de l'est, el paper de les migracions internacionals, la cerca de la sostenibilitat ambiental i la promoció internacional amb el màrqueting urbà (HALL, P.; 1998). La ciutat ja no s'associa amb indústria, aquest és el canvi fonamental. Fa vint anys, la imatge amb que la majoria de les persones identificava a la ciutat era la d'un espai industrial congestionat. Hui en dia, aquesta imatge ha canviat, ara s'associen les ciutats més amb espais d'oci, de compres o de serveis. A conseqüència de la crisi del factor treball per augmentar la productivitat davant el factor

coneixement o tecnologia, la producció es fragmenta, deslocalitza i flexibilitza, per tant les empreses ja no utilitzen tant el treball en cadena fordista en grans complexos industrials. En les ciutats, les economies d'aglomeració, urbanització i escala perden importància respecte a les economies en xarxa per millorar la competitivitat, l'economia urbana d'especialització flexible canvia cap a una economia urbana en xarxa i encara més flexible (BLOTEVOGEL, H.H.; 2001, p. 158). Les ciutats busquen ubicar-se en xarxes urbanes policèntriques per millorar la seva competitivitat, una finalitat que entre la crisi industrial capitalista i la caiguda dels modes de desenvolupament estatistes, es converteix en una meta estratègica de totes les ciutats, ja que d'aquesta manera el territori pot continuar acumulant capital. S'Arriba així a una paradoxa central: com menys importants són les barreres espacials més gran és la sensibilitat del capital a les diferències dels llocs en l'espai i més gran és l'incentiu per als llocs de diferenciar-se en formes atractives per al capital (HARVEY, D.; 1990, citat per NEL·LO, O., 2003). El sector públic deixa de ser l'inductor del desenvolupament com en el passat, un paper que assumeixen les empreses privades o privatitzades.

Les ciutats, cercant una millor posició competitiva davant la crisi industrial en el nou context de la globalització, busquen i promocionen nous sectors per atraure inversions, des d'universitats fins a clubs de futbol, passant per museus o parcs tecnològics (DACHEVSKY, M.; 2001, p.62). En aquest context, s'enfronten a la lliure elecció de ciutadans, visitants, immigrants, empreses, ONGs, inversors, científics, criminals, estudiants... (Íb. P. 165). Per adaptar-se a aquesta situació es formen xarxes de ciutats especialitzades en bens intangibles com la tecnologia, sector financer, oci i turisme, salut, cultura, educació o ciutats-seu d'empreses. Les ciutats passen de ser ciutat – màquina, productores de bens a ciutat-aparador, ciutat-espectacle i ciutat – producte. Es venen, es constitueixen com a marques per ubicar-se en la realitat de la globalitat, per diferenciar-se amb una denominació d'origen i afegir valor, i en definitiva, per alçar barreres contra la competència. L'organització de tot tipus d'events com esdeveniments esportius, exposicions, centenaris, cimera etc. ajuda a consolidar aquesta marca i a inserir la ciutat en noves xarxes (DACHEVSKY, m. 2001, p. 114-129), un exemple és el cas de Barcelona, del qual parlarem més avant. En paraules de Dachevsky:

“La consolidació d’una marca capaç de representar la identitat de forma distintiva i adequada als mercats, determinarà la capacitat de la ciutat front a altres, i als distints agents que conformen el nou poder en el joc econòmic que planteja l’escenari actual” (Íb., p.114).

Les tradicionals i rígides jerarquies territorials, que a Europa funcionaven com a jerarquies nacionals (HALL, P.; 1998, p. 103), entren en crisi davant la nova articulació reticular del territori, es multipliquen els trencaments amb el model de Christaller (VELTZ, P.; 1999, p.60).

Ara hi ha un sistema jerarquitzat menys dur i més canviant. Als pocs anys es passa d'un centralisme urbà (tant dins de les ciutats com entre elles) més o menys estable a un policentrisme altament inestable (DACHEVSKY, M. ; 2001, p.61). Però malgrat el dinamisme d'aquestes jerarquies, és poc probable que les megaciutats del tercer món puguin canviar en un futur la seva posició, passant a ser centres de poder i riquesa com ho són les del primer món (TAYLOR, P.J.; 1999).

En aquest trànsit de la ciutat industrial a la ciutat dels serveis hi ha una transformació radical de la ciutat, més que una crisi urbana, una transformació que comporta una important pèrdua de població, activitats econòmiques i funcions urbanes tradicionals com el comerç, l'esbarjo, cultura i educació del centre cap a territoris ubicats en les perifèries urbanes i més enllà d'elles. Migren les classes mitjanes al camp, però no s'adapten a ell: continuen tenint demandes urbanes i com a conseqüència d'un primer procés d'urbanització del camp es passa a un segon procés d'urbanització difusa (INDOVINA, F. ; 2004). Creixen les implantacions residencials banals (MUÑOZ, F. ;2004), es difonen els serveis personals, algunes indústries s'hi traslladen, seguint aquesta demanda urbana apareixen els primers centres d'oci, esportius i comercials i per suportar l'augment exponencial de la mobilitat es multipliquen les infraestructures viàries per als vehicles privats.

Es fuig de l'espai dels conflictes i les contradiccions que són les ciutats tot buscant un major « decoro abitativo » (les classes benestants que volen mantenir un estatus social alt es compren un xalet al camp que costa el mateix que el seu pis a Barcelona) per anar a residir als nous guetos socials o utopies burgeses (HARVEY, D. ; 1999) que són les urbanitzacions d'adossats i aïllats. El preu de l'habitatge genera tot un mecanisme d'expulsió de la ciutat i les seves corones metropolitanes (MUÑOZ, 2004). No obstant tota aquesta dispersió genera uns costos de transport i de temps de viatge no contemplats a l'hora de canviar de residència. Hi ha per tant, urbanització difusa, però no ciutat difusa perquè per fer ciutat cal una mescla d'usos, unes densitats, activitats i equipaments determinats. La ciutat expulsa habitants i activitats, però concentra activitats de R+D, serveis avançats i funcions de govern de manera que el territori roman jerarquitzat però no tan rígidament com abans. Es trenca la tradicional morfologia urbana compacta mediterrània per una ciutat amb urbanització difusa sense límits, on la distinció ciutat – camp queda difumada. Canvien els espais urbans però dins de les mateixes lògiques de sempre del capitalisme (INDOVINA, F.; 1990), unes transformacions radicals que exposarem amb més detall quan parlem del cas de Barcelona. A mode de síntesi, els dos processos clau que caldria destacar i que analitzarem amb més detall al llarg del treball serien dos processos centrífugs: trasllat de serveis i activitats banals a les perifèries de les grans ciutats i reforçament dels centres amb més funcions de govern i de control, i per altra banda i molt relacionat amb

això, una invasió creixent del camp per les ciutats en diverses fases: camp urbanitzat, urbanització difusa i ciutat difusa, encara en procés a moltes metròpolis.

Aquesta darrera fase deixa inoperativa aquesta tradicional distinció camp - ciutat i crea un nou tipus d'espais, els espais intermedis, dels quals parlarem més avant i a més deixa obsolets els instruments tradicionals de planificació urbana. Es fan necessàries noves eines de gestió que s'adaptin a les noves realitats territorials metropolitanes, que ultrapassen considerablement les fronteres administratives i funcionals establertes en vells plans d'ordenació. En aquest procés de metropolitanització els factors motrius serien els apuntats per Hall, que comporten una diversificació de les rendes urbanes, modificacions en la vida quotidiana i en els processos productius locals. Es configuren noves ciutats difuses que és un dels models de ciutat, més que el de ciutat compacta mediterrània, que respon a les exigències actuals del capitalisme informacional. Aquesta ciutat difusa fa augmentar la complexitat de la ciutat real a costa de reduir la de les seves parts (PIRMB, 2001, p. 79), una ciutat que té de tot però molt dispers, el que dispara la mobilitat, la congestió i l'emissió de gasos, que creix en superfície a un ritme vertiginós, consumint materials de construcció, aigua, energia i altres recursos naturals, una ciutat separada funcionalment i segregada socialment (el barri passa de ser lloc social a lloc d'exclusió monofuncional) , el que fa empobrir la vida de la ciutat.

Segons Castells, però, el model de ciutat d'aquesta fase del capitalisme ja no és un lloc sinó un procés, un procés on la producció i consum de serveis avançats està més connectat a una xarxa global que als seus respectius territoris. S'origina una ciutat virtual, sense territori, però amb funcions urbanes com l'esbarjo, el comerç, les relacions socials. No obstant això, l'economia informacional o global, a banda de crear espais virtuals o de fluxos, s'organitza encara en espais de llocs, a banda de les ciutats difuses, en torn a ciutats internacionals globals, centres de control, capaços d'innovar, coordinar i gestionar les activitats entrecruades de les xarxes empresarials. Per això es consolida una xarxa de metròpolis mundials, una xarxa que fa trencar parcialment les jerarquies urbanes i els esquemes "centre – perifèria" (INDOVINA, F.; 1990), una xarxa de ciutats connectada globalment però no localment (CASTELLS, M.; 1996, p.483) en les quals la seva posició en la xarxa ve determinada per ser centres de serveis globals com comptabilitat, publicitat, serveis jurídics i sector financer i no per la seva grandària demogràfica, per això ciutats com Calcuta serien megaciutats però no una ciutat global (BEAVERSTOCK, et al.; 1999).

En aquest nou escenari, les ciutats globals funcionen com a llocs de control altament concentrats en l'organització de l'economia mundial, com a espais clau per a les finances i empreses de serveis especialitzats, com a centres de producció, incloent la producció d'innovació en sectors

punta i com a mercats per als productes i innovacions produïdes (SASSEN, S.; 1991, citat per CASTELLS, p. 461-462; HALL, P., 1998, p.94). Les ciutats globals a més ofereixen més oportunitats per al prestigi social, l'autosatisfacció individual i la posició social, des de bons col·legis fins l'art i entreteniment. I no hem d'oblidar que aquestes megaciutats ofereixen un espai on fer negocis cara a cara, que és com continuen fent-se la major part dels grans negocis (HALL, P.; p.95). Aquestes ciutats globals continuen sent tecnòpolis, grans centres d'innovació i segons la majoria d'autors, estaríem parlant de tres: Tokyo, Londres i Nova York, les quals constitueixen un únic sistema interrelacionat, sobretot en termes de finances i inversions (SASSEN, S. ; 1992, p.94) i París com a possible quarta ciutat (BEAVERSTOCK ; 1999 i 2000). En segon lloc en aquesta jerarquia que es configura estan les ciutats nacionals com Milà, Seül o Xicagó (també París per a Peter Hall). Es tracta de grans centres d'innovació o seus de grans empreses en sectors punters com la publicitat, la biomedicina, la banca etc. Es tracta de ciutats ubicades en eixos de desenvolupament, moltes de les quals estan en procés d'adaptació a l'economia informacional. Per últim Hall proposa en contraposició un últim nivell compost per les ciutats regionals remotes, allunyades de corredors de desenvolupament i de les ciutats globals, massa llunyanes com per a poder beneficiar-se dels processos de metropolitanització i difusió urbana de les ciutats dels grups anteriors, però que a voltes creen pols regionals de desenvolupament. Ciutats com Glasgow, Cadis o Saarbrücken.

Beaverstock per la seva banda fa una minuciosa anàlisi de 122 ciutats fent una classificació, segons la concentració de quatre tipus de serveis: jurídics, financers, publicitaris i comptables. Amb aquesta classificació, les quatre ciutats esmentades (Nova York, Londres, París i Tokyo) estarien al capdamunt, seguides molt a prop de ciutats com Xicagó, Los Ángeles, Frankfurt o Milà. Segons aquesta classificació Barcelona no destacaria en cap d'aquests serveis. Es constitueix per tant una xarxa de ciutats interrelacionades, que segons Riccardo Petrella, forma un arxipèlag de riquesa en un lumpenplaneta, un grup selecte de ciutats que substituirà a l'actual G-7 o els set estats més poderosos (PETRELLA, R.; 1995, citat per BEAVERSTOCK et al.; 2000, p.131), una economia en "arxipèlag" (VELTZ, P., 1999). De fet, abans de la fase actual, hi havia una alta correspondència entre els sectors de principal creixement a les grans metròpolis i el creixement general de la nació, però hui en dia s'observa una asimetria més marcada: les condicions que fomenten el creixement en les ciutats globals contenen com a components significatius el declivi d'altres àrees d'EE.UU., el Japó i Regne Unit, a més d'una acumulació del deute governamental i del deute comercial (SASSEN, S.; 1992, p. 96).

En la ciutat de la societat informacional hi ha una gran dualització a conseqüència de les noves exigències del capitalisme informacional. La dualització social es reflecteix en la creació d'espais segregats. L'elit gestora-tecnòcrata-política crea espais exclusius, tan segregats i

apartats del conjunt de la ciutat com els barris burgesos de la societat industrial (CASTELLS, M. 1996, P. 479) mentre que a les ciutats centrals es configuren guetos d'immigrants i altres col·lectius amb escassos recursos, que no tenen fàcil l'elecció del lloc de residència. Van al centre de les ciutats, perquè poden trobar cases barates a causa del seu estat degradat i a prop llocs de treball en el terciari informal, la qual cosa permet evitar uns costos de transport entre lloc de residència i treball que serien inassolibles per aquests col·lectius (HARVEY, D.; 1973, p.135). La riquesa es trasllada cap a les afores on es creen <<privadopies>> residencials i <<comunitats amb tanca >> urbanes. Els rics creen guetos residencials de riquesa, unes <<utopies burgeses >> que afebleixen els conceptes de ciutadania, pertinença social i recolzament mutu (HARVEY, D.; 1999). Es tracta d'eixes urbanitzacions de xalets amb piscina i camp de tennis, altes tanques, gossos, vigilància privada que tothom hem conegut a prop de les nostres ciutats, noves peces territorials habitades per iguals, utilitzant l'expressió de Francesc Muñoz. No obstant també molts centres urbans pateixen processos d'elitització, expulsant dels barris històrics la població de menys recursos. El desig d'estar a prop de l'acció atrau a joves professionals al centre de les ciutats, els centres urbans tornen a estar de moda, gràcies als esforços de convertir el que eren vells barris d'obrers i de gent major en nous paisatges museïtzats del consum i l'espectacle. Els governs de les ciutats, immerses en una interminable crisi fiscal, no fan res per evitar aquests processos de polarització espacial que acaben ubicant a la població més pobre als barris amb més mancances i problemes socials i ambientals i a l'elit urbana als barris més saludables i millor equipats (HARVEY; D.; 1973 i 1999). El valor de canvi de la ciutat i el mercat de l'habitatge s'imposa sobre el valor d'ús i la justícia social, els habitants passen de ser ciutadans a clients (HARVEY; D., 1973). En una economia intermèdia com la catalana i l'espanyola que no ha desenvolupat una burgesia industrial potent en l'etapa anterior i tampoc ha apostat clarament per la recerca i la innovació, el motor de l'economia que substitueix als sectors industrials esdevé el binomi construcció – turisme, per explotar l'últim recurs rendible del Mediterrani: el territori.

2.2. El món rural: desaparició, adaptació i renaixement

En aquest apartat farem un petit estat de la qüestió sobre la principal conseqüència sobre el medi rural dels canvis de mode de producció: l'èxode rural i en segon lloc farem un intent de categorització d'espais rurals, atenent aquesta dinàmica territorial. A l'igual que hi ha ciutats que eixen guanyant i que eixen perdent amb aquesta nova fase capitalista, hi ha camps que han sabut adaptar-se i d'altres que des de la irrupció del paradigma industrial estan en crisi. El model territorial de molts espais rurals es troba encara hui en dia en crisi, una crisi que no està clar en molts casos que acabe amb l'entrada en escena del paradigma informacional ni amb la irrupció del govern estratègic i participatiu del territori (noves respostes per a velles lògiques

territorials). La manifestació més clara d'aquesta crisi d'un model territorial que no és compatible des de la lògica de l'acumulació capitalista és l'èxode rural. Val la pena dedicar unes línies a discutir quines són les causes per les quals espais rurals molt heterogenis comparteixen un procés comú d'abandonament del territori que en molts casos hui en dia continua vigent.

El quadre 2 a mode d'estat de la qüestió sintetitza les principals teories que tracten d'explicar les migracions des de l'edat moderna. En primer lloc s'enuncien els principals enfocaments. Dos d'ells, els enfocaments neoclàssics i els marxistes i històrico-estructurals, són paradigmes amb un bagatge teòric que va molt més enllà de l'estudi de les migracions que abasta el terreny de les ciències socials, econòmiques i la filosofia. El tercer d'ells en canvi és un enfocament molt més puntual a partir d'un autor concret que també depassa l'estudi de l'èxode rural i entra molt en el terreny de l'estudi d'altres variables com la fecunditat, mortalitat i natalitat i es relaciona molt amb la teoria fonamental de la demografia que és la de la transició demogràfica. El quart no es pot afirmar que siga un paradigma, ni tan sols una teoria almenys com les dues precedents. Es tracta més bé d'un marc mancat de teoria que planteja uns factors causals vinculats amb la regió d'origen o de destinació (COLLANTES, 2001). Dins de cada enfocament s'enuncien una sèrie de teories que solen ser més complementàries que contradictòries fins i tot entre enfocaments diferents i que tracten d'explicar quines són les causes de les migracions camp-ciutat (algunes d'elles també s'apliquen per explicar altres modalitats de migracions com les migracions a les colònies i els mecanismes que fan que aquestes migracions perduren en el temps fins donar lloc a processos de desertització demogràfica. Per últim hem posat alguns exemples de territoris que els diferents autors estudien aplicant aquestes teories. Convé precisar que quan molts autors fan un estudi teòric i sobretot pràctic sobre l'èxode rural, moltes voltes no es decanten per només una teoria en concret, sinó que utilitzen postulats de teories i enfocaments diferents en tractar d'explicar la realitat. No cal recordar que sempre la teoria és una modelització de la realitat, i moltes voltes aquesta no s'explica per una sola teoria.

PRINCIPALS ENFOCOMENTS	TEORIES I POSTULATS	PROCESSOS	CASOS	AUTORS
ENFOCOMENTS NEOCLÀSSICS	-Teoria del diferencial salarial i del desenvolupament dual. - Teoria del cost benefici -Nova economia de les migracions.	- Els industrials busquen baixar els preus de productes primaris per produir més barat i això repercuteix sobre el jornal agrari i crea un diferencial salarial important amb la ciutat. Hi ha una dualitat entre les regions agrícoles que augmenten a penes l'ocupació i les industrials amb un augment espectacular de recursos i població. - Es compara els costos econòmics individuals de migrar amb els beneficis i es pren la decisió econòmicament més racional. - La família és la unitat de decisió de migrar. S'estableix una relació contractual entre qui migra i la família que fa la inversió inicial (paga el transport i manutenció inicial a canvi de diners a mig termini). Es migra allà on les expectatives d'obtenir un treball satisfactori són majors. - Privació relativa: es migra no des dels llocs més pobres sinó des dels més desiguals. El potencial migrant compara la seva renda amb la d'altres del seu grup social i lloc d'origen que han migrat i augmentat la seva renda.	- Champagne i París. Àrea metropolitana de Barcelona i conca mediterrània. Èxode rural a la Tierra de Campos.	-Pierre George (1973), J. Arango (1976), H. Capel (1967), V. Pérez Díaz (1964) - I. Santillana (1984) - O. Stark (1993), M. Todaro (1917)
ENFOCOMENTS MARXISTES HISTÒRIC-ESTRUCTURALS	- Teoria de l'acumulació del capital -Teoria del sistema mundial. - Teoria del mercat de treball dual	- El proletari obrer migra a aquelles zones on en haver una major acumulació de capital, tenen demanda de força de treball. En migrar el salari es reequilibra, perquè disminueix la demanda però les plusvàlues no. L'acumulació de capital dirigeix el factor treball i no al revés. Això crea grans polaritats territorials. - El capital penetra en zones perifèriques creant lligams amb els llocs centrals i desarticulant economies tradicionals. El migrador pertany a una xarxa social i és condicionat per obstacles legals i que dificulta la migració. - Hi ha un mercat de treball segmentat entre un nivell primari o de benestar i un secundari o de precarietat. Els emigrants van al secundari, que no el vol la població autòctona perquè el salari, a més d'accés a bens equival a prestigi social.	- Migració d'àrees muntanyoses a la ciutat. - Migració dels camps europeus a les colònies.	- K. Marx (1872), À. Pascual (1985), Pinilla Navarro (1995) -I. Wallerstein (1974), S. Sassen (1993), À. Pascual (1985), R. Domínguez (1995) Pinilla Navarro (1995) -M. J. Piore (1979)
ENFOCOMENTS MALTHUSIANS	- Superpoblació i desequilibri de recursos.	- En situacions de superpoblació un cop s'ha esgotat el recurs "terra" hi ha una emigració de la població "excedent" cap a les ciutats per reequilibrar la ratio població – recursos fins assolir una "situació montana clímax". A banda de la migració hi ha altres mecanismes com el control voluntari de la natalitat.	- Migració d'àrees muntanyoses a la ciutat.	-Malthus (1798), Dupâquier (1994), Arqué et al (1980), Soriano (1993)
ENFOCOMENTS "PUSH-PULL"	-Esquema atracció-repulsió.	- La migració es deu a una sèrie de factors objectius que "expulsen" a la població del medi rural (pobresa, baixos salaris) en comparació amb els factors d'atracció de la ciutat (major qualitat de vida). Es té en compte els factors objectius i com aquests són percebuts i valorats pel migrador potencial.	- Migració d'àrees muntanyoses a la ciutat. - Migració de les zones rurals espanyoles a Amèrica.	- E. G. Ravenstein (1899), J. Arango (1976), A. G. Barbancho (1964), Sánchez Alonso (1995)

Figura 2: Teories i enfocaments explicatius de l'èxode i despoblament rural. Font: Elaboració pròpia a partir de diversa literatura

Aquestes teories expliquen la dinàmica territorial més significativa esdevinguda en el món rural des de la segona revolució industrial: el despoblament i declivi rural. No obstant això, el món rural de hui en dia és molt més heterogeni. Hi ha espais amb èxode rural, altres estables i altres amb èxode urbà. A continuació, un cop teoritzada la principal dinàmica modeladora dels espais rurals, tractarem de fer una categorització d'espais rurals a Europa.

Les revolucions burgeses sotmeteren el camp a les ciutats industrials i capitalistes. El camp ha passat de ser subministrador de recursos i aliments durant el mode de desenvolupament agrari a ser subministradors de ma d'obra durant l'era industrial i ara s'ha de buscar una nova funció amb l'era de la informació. Sense haver abandonat aquestes dues funcions, pareix que la nova funció que adquireix el camp és el de reserva espiritual i paisatgística dels habitants de la ciutat. En els anteriors modes de desenvolupament l'espai rural era un espai agrari. Per augmentar l'acumulació de capital havia d'augmentar la producció agrícola mitjançant la intensificació en adobs i agricultors (augmentar el factor treball) o conrear noves terres (augmentar el factor terra). Aquests dos factors deixen de ser importants a partir de la industrialització. Hui en dia continuen existint espais rurals agrícoles però « *l'agricole ne fait plus le rural* », aquesta activitat és cada dia més residual en termes de superfície i nombre de treballadors. L'agricultura actual, perquè siga rendible ha de ser una agroindústria intensiva en tecnologia i capital, on el camperol ja no dirigeix l'explotació, sinó unes quantes grans empreses agroalimentàries transnacionals.

Conseqüentment hi ha territoris agraris dinàmics, gràcies a aquesta agroindústria intensiva en capital, tecnologia i costos socials i ambientals. Per altra banda hi ha altres territoris rurals agrícoles i ramaders estancats o en recessió que responen a les teories sobre l'èxode rural. Però també hi ha territoris rurals que renaixen. Es produeix el discutible i discutit « *declino urbano* » (INDOVINA, 1990) de manera que ja no hi ha tanta atracció de la ciutat sobre el camp. La ciutat amb tantes dècades d'urbanització i industrialització intensa i totalment caòtica a Espanya esdevé un lloc contaminat, insegur, amb preus molt alts per residir-hi i instal·lar negocis, un espai degradat, densificat, congestionat de trànsit, ingovernable totalment i a més on comencen a aparèixer grans borses d'aturats i de misèria (quart món). Tot això fa que comence el procés « d'explosió » de la ciutat, primer cap a les corones metropolitanes i després més enllà, com hem comentat anteriorment. Paral·lelament el camp es revaloritza per la seva tranquil·litat, qualitat ambiental i estil de vida. Amb aquests components, metròpolis com la barcelonesa comencen a canviar els seus fluxos de centrípets a centrífugs. Es tracta d'un medi rural a on des de les universitats angleses es parla de « counterurbanisation » (BERRY, 1976) o urbanització del medi rural i des de les franceses de la fi del mite de la desertització i el naixement de nous camps (KAYSER, 1993, PERRIER-CORNET i HERVIEU, 2002). Aquesta és una manera de

categoritzar l'espai rural actual: espais rurals encara majoritàriament agrícoles i primaris estancats, espais rurals en clara recessió i espais rurals dinàmics en renaixement. Altra manera de catalogar els espais rurals actuals seria a partir de la seva funció. Principalment hi hauria tres: espai rural-recurs, espai rural – medi de vida i espai rural – natura o patrimoni (PERRIER-CORNET i HERVIEU, 2002, p. 13). Els primers serien espais rurals productivistes (espais agrícoles, industrials, ramaders, proveïdors de recursos com aigua, fusta, materials de construcció, energia...). Els segons serien espais rurals la finalitat principal dels quals seria la residència i l'esbarjo, almenys durant unes hores del dia. Es tractaria d'espais rurals metropolitans o a prop de vies de comunicació on van a residir classes urbanes que volen viure en un espai rural amb comoditats urbanes, amb tot el que això comporta, però també espais que compleixen la funció de paisatge i valor espiritual per a la població urbana, eixa funció que pareix la destinada a molts espais en aquest nou context de l'era de la informació. I per últim els espais rurals-natura serien aquells espais que compleixen les funcions naturals de conservació de la diversitat biològica, de preservació de recursos essencials per a l'home com l'aigua i l'aire i de prevenció de riscos naturals tant locals com esllavissades o inundacions com globals com el canvi climàtic (Íb.; p.17). Es tracta de dues anàlisis diferents, no es podria correlacionar fàcilment espais rurals amb un determinat dinamisme socioeconòmic amb la seva categoria funcional. Pot haver espais rurals productivistes en recessió i espais rurals – natura demogràficament dinàmics, gràcies a l'ecoturisme.

Aquesta és una possible classificació que es podria fer dels espais rurals, però ens queda pendent la discussió, després del que hem tractat a l'anterior apartat, del sentit que té parlar d'espais rurals en territoris com Catalunya, tan oberts a la globalització i tan afectada per la metropolitanització de Barcelona, on hem avançat que la distinció entre rural i urbà ja no té a penes sentit. Aquesta discussió la reprenem tot seguit.

2.3. Els espais intermedis o “entreciutats”: entre allò local i global, entre l'espai i el temps, entre el camp i la ciutat

El concepte de medi rural és un «fill de l'ordenació del territori», una manera de categoritzar certes peces territorials que no són ciutat, en el context de l'era industrial (PERRIER-CORNET, P. I HERVIEU, B. ; 2002, p. 11). La ciutat era l'espai de la indústria i el progrés i el camp l'espai de les tradicions i les activitats preindustrials, l'espai a l'aguait d'industrialització i modernització que s'aniria integrant progressivament en un sistema econòmic i sociopolític unificat (MORMONT, 1996, citat per PERRIER-CORNET, P. I HERVIEU, B. ; 2002). Mantenim la tesi segons la qual a causa del trencament de la tradicional morfologia urbana compacta mediterrània per una ciutat amb urbanització difusa sense límits, la

distinció ciutat – camp ha quedat difuminada, fins perdre gran part del seu sentit com a concepte explicatiu de realitats territorials. El concepte de rural continua sent vàlid per descriure el territori, tal volta també com a categoria sociològica, però cada cop menys vàlid com a categoria d'anàlisi territorial.

Des d'un punt de vista social, funcional, econòmic i cultural molts espais deixen d'ajustar-se a la classificació tradicional de « món rural » encara que paisatgísticament continuen sent un espai rural. Les «conques d'ocupació », la mobilitat diària obligada i no obligada, la cultura i hàbits de consum, els sentiments d'identitat i pertinença a una comunitat de les persones que resideixen en pobles considerats com a rurals, disten molt d'allò associat amb un mode de vida d'un espai rural (KAYSER, B. ; 1993, p.150). Veurem a mode d'exemple que fins i tot espais tan identificats com a rurals com la serra del Cadí, des de molts punts de vista fa temps que han deixat de funcionar com a tals. Podem observar un paisatge compost de camps, masies i boscos. És indubtable que ens semblarà un espai rural. Però darrere d'eixa morfologia hi ha dinàmiques no rurals com el mercat de l'habitatge rural de cases de pagès per a classes urbanes mitjanes-altes disposades a pagar un preu exorbitant per un lloc on retirar-se, un preu que difícilment podria pagar algú del poble. Darrere del camp pot haver el conreu intensiu de la terra per una empresa agroindustrial multinacional que compra les llavors a una empresa d'Israel, els fertilitzants a una altra d'EE.UU. i ven la producció no en el mercat comarcal, sinó en el de Stuttgart i Lió. Amb una anàlisi acurada d'eixe bosc que veiem detectem el risc d'incendi d'un bosc que ha deixat de ser gestionat com es feia durant el segle passat ja que no hi ha ningú que reculla llenya, que tinga ovelles o que faça herbes. És paisatge rural aquest dels camps, boscos i masies, però dins d'unes dinàmiques més urbanes que rurals. En definitiva, durant les últimes dècades hauríem passat d'una contraposició camp-ciutat a un espai rural social i econòmicament molt semblant a la resta del territori (HERVIEU, B.; citat per VELTZ, P.; 1999), fins a un continuum camp-ciutat, una única unitat territorial (SIEVERTS, T.; 2002, p. 36).

Tot això no vol dir que hui en dia ja no existisquen espais rurals que continuen funcionant com a tals, el que passa és que a Catalunya són residuals. Hui en dia, amb els processos de metropolitanització cal parlar d'uns espais urbans metropolitans en expansió, d'uns pocs espais rurals molt concrets i d'uns espais intermedis, que no encaixen en cap de les darreres categories, que formarien part d'eixa ciutat difusa de la qual hem parlat. Per això els anomenem espais intermedis o entreciutats, en terminologia de Sieverts (*"Zwischenstädte"*, SIEVERTS, T.; 1997). Una triple distinció entre categories més complementàries que antagòniques. Aquesta categorització ja s'utilitza habitualment en altres països com Holanda o Gran Bretanya (CARUSO, G.; 2002, p. 95). En el primer cas es refereixen a aquests espais com a "zones rurals urbanitzades" en front a les zones rurals i en el cas britànic s'utilitza l'expressió "outer areas of

urban regions”, zones exteriors de les regions urbanes, també front a àrees rurals. En el cas alemany també es fa una divisió intermèdia: es distingeix entre àrees d’aglomeració urbana, espais urbanitzats intermedis i espais rurals. Caldria fer una anàlisi molt més acurada dels conceptes de ciutat i camp i concretar més aquesta categoria d’àrea intermèdia. Tanmateix, aquest no és el propòsit d’aquesta recerca. Tindrem oportunitat en canvi d’analitzar breument el que es pot considerar com a zona intermèdia i en altres apartats posar exemples com algunes àrees del Ruhr i del Pirineu.

Els espais intermedis serien aquests espais de transició entre les corones urbanes metropolitanes consolidades i els espais funcionalment rurals. Poden ocupar a Catalunya un vast espai, però amb unes fronteres molt difuminades, més que concretes i ben delimitades. Des del punt de vista funcional, l’espai de les entreciutats o àrees intermèdies serien àrees que comparteixen funcions de desconcentració urbana com els centres comercials, infraestructures, urbanitzacions, polígons industrials, amb una densitat massa baixa com per a poder parlar de ciutat, i que comparteixen altres funcions productives i no productives més associades amb els espais rurals com el conreu de la terra, explotacions ramaderes i forestals, parcs naturals, pesca fluvial etc. Seguint la terminologia d’Indovina, aquests espais es podrien identificar com els espais de la urbanització difusa que els processos de desconcentració urbana i metropolitanització han conformat, que no són ni camp ni ciutat difusa, són camps urbanitzats o com a molt urbanització difusa, però que encara cal convertir-les en ciutat, no tenen la densitat ni la població ni els usos ni morfologia ni infraestructures ni equipaments com perquè es puga parlar de ciutat. Als EE.UU. noves corrents com el *Smart Growth* o el *New Urbanism*, tracten d’ordenar aquests espais mesclant usos i densificant per convertir-los en el que tradicionalment s’ha entès per ciutat, i integrar en un mateix exercici arquitectura, planejament urbà i planificació del paisatge (BODENSCHATZ, H.; 2001).

Des d’un punt de vista antropològic, aquests espais serien els espais dels no-llocs. Els espais entreciutats serien els grans contenidors dels no-llocs, espais sense identitat, sense història ni funció social o d’interacció, simplement circular, romandre o consumir (centres comercials, aeroports, autopistes, fins i tot urbanitzacions residencials d’adossats al bell mig del no-res), espais que no són ni identificatius, ni relacionals (interacció social com una plaça o un mercat) ni històrics. En paraules d’Augé:

“Aquesta concepció de l’espai s’expressa, com hem vist, en els canvis d’escala, en la multiplicació de les referències imaginades i imaginàries i en l’espectacular acceleració dels mitjans de transport i condueix concretament a modificacions físiques considerables: concentracions urbanes, trasllats de poblacions i multiplicació del que anomenaríem “no-

llocs”, per oposició al concepte sociològic de lloc, associat per Mauss i tota una tradició etnològica, amb el de cultura localitzada en el temps i l’espai. (AUGÉ, M.; 1993, p.40-41).

Els no-llocs formarien part d’aquests espais intermedis, entre l’espai i el temps, com hem anomenat al principi. Es tracta d’espais banals, sense monuments històrics ni places ni llocs singulars que la sobremodernitat tendeix a produir (Íb., p. 83). “*L’espai del no-lloc no crea ni identitat singular ni relació, sinó solitud i similitud*” (Íb., p.107). Un exemple són els centres comercials, llocs “d’oficis muts” en els quals per a consumir no cal ni parlar, o els caixers automàtics, o les estacions de tren, gasolineres, en les quals per romandre, consumir o viatjar no és necessària cap interrelació ni a penes contacte humà, el que converteix de nou els ciutadans en clients, màquines de consumir dins d’aquest turbocapitalisme que dissenya espais com aquests amb la finalitat de suprimir el temps dedicat a no treballar ni consumir, perquè tothom estiga sempre en moviment i fent alguna cosa, a ser possible productiva (UTE, 2004).

Des d’un punt de vista paisatgístic, es tracta de territoris que es pareixen ben poc a les ciutats d’origen industrial i preindustrial que envolten, però en canvi tenen molts semblants entre elles, entre diferents entreciutats generades en cultures i ciutats molt diferents (SIEVERTS, T.; 1996, p.15). Per això es parla d’espais entre allò local i global, la seva població té una conca de vida diària “*basin de vie*” que no ultrapassa normalment el fet metropolità, el qual està connectat a fluxos globals. De fet en aquest món cada cop més dominat pels fluxos, la gent, a excepció d’una petita elit transnacional, continua vivint en un lloc concret (NEL-LO, O.; 2003, p.17) com les entreciutats. Així mateix, alguns elements conformadors depenen del context local, però els paisatges d’aquestes entreciutats i les grans dinàmiques i característiques que l’han conformat és un procés global. Es tracta dels territoris en explosió urbanística de tantes metròpolis mediterrànies, sobretot des dels 80, territoris que podrien identificar-se amb el terme d’urbanització (MUÑOZ, F.; 2004), perquè són els paisatges sense densitat ni personalitat, ocupats per urbanitzacions d’adossats i cases aïllades repetides, que conformen uns paisatges despersonalitzats, clonats fins a l’infinit de rotondes, gasolineres i xalets d’un disseny que es pot trobar tant a Barcelona com a València o Múrcia, els paisatges de la baixa densitat residencial per a famílies motoritzades, amb unes formes urbanes d’extrema simplicitat, que poden ser descrites com a *urbanals*, una simplicitat present també des d’un punt de vista social (Íb., p. 150), ja que es tracta de peces territorials habitades per iguals, per famílies amb similars característiques econòmiques, culturals i sociodemogràfiques, el que trenca la tradicional morfologia de la ciutat compacta.

Aquesta proliferació de no-llocs, paisatges urbanals dins d’aquests espais intermedis és un factor més que explica el renaixement de les reivindicacions per allò local, regional o nacional,

com a nous valors d'identitat individual dins d'una col·lectivitat. La transformació amb la urbanització del territori amb els seus paisatges i característiques intrínseques en nous territoris d'entreciutats, comporta un procés de creació de no-llocs i d'urbanització contra el qual els ciutadans reaccionen cada cop més. Per això en contextos metropolitans com el de Barcelona s'observa des de les últimes dècades un renaixement de tot tipus de plataformes i associacions reivindicatives del territori o d'un determinat paratge natural, o contra projectes de construcció d'urbanitzacions, infraestructures o equipaments, si bé en molts altres casos, aquest sentiment d'identitat cap a un determinat espai és compartit per un sentiment NIMBY (*"not in my back yard"*), "no en el meu pati de darrere", en especial en el cas d'instal·lacions poc atractives com presons, centres de tractament de residus o depuradores. La creixent preocupació de la població per la qualitat, els recursos la seguretat i la identitat de l'indret on viu, la crisi de confiança en les formes institucionals d'expressió i representació ciutadana i les mancances de les polítiques territorials són els tres factors, segons Nel·lo als que obeeix la proliferació de conflictes territorials a Catalunya, molts dels quals se situen en espais intermedis. Les causes més profundes serien el renaixement del lloc (NEL·LO, O., 2003, p.12). Dedicarem un capítol a analitzar aquests conflictes territorials per al cas de Barcelona, uns conflictes que tenen causes molt diverses i que evidencien que l'acció de govern exercida per l'administració és cada dia més discutida per uns ciutadans que demanden espais democràtics més participatius que representatius, perquè les institucions de representació es troben immerses en tota Europa en una greu crisi de legitimitat.

La finalitat última d'aquesta discussió sobre les entreciutats és assumir per a la part d'analítica, que hi ha uns espais relativament nous a Catalunya que no són ni ciutat ni camp, no poden ser encaixats en cap d'aquestes categories. Són espais per tant, que no poden ser ordenats amb els instruments tradicionals d'ordenació d'espais urbans ni rurals, com els plans d'ordenació urbana o altres plans similars d'usos del sòl, sinó que cal dissenyar-los i planificar-los amb plans supramunicipals, plans que abasten tant territoris rurals com urbans, perquè són cada dia més interdependents. En aquest sentit, veurem que instruments com els plans comarcals de muntanya o els plans territorials de les futures Vegueries, planifiquen a una escala que si tenim en compte aquest discurs perdrien part de la seva funcionalitat. Aquesta discussió es reprendrà quan parlem del cas alemany i el Pirineu, i analitzem comparativament els sistemes de planificació. Altres contextos com l'alemany, tenen discussions molt similars. Assumint l'existència d'aquestes entreciutats, que alguns autors troben el seu reflex americà en les *Postsuburbia*, autors com Aring reivindiquen el paper de la regió per damunt de governs metropolitans i locals, com el millor "sostre" per governar conjuntament les ciutats i les entreciutats (ARING, J.; 1999), un pensament que no és ni molt menys nou, sinó que té molts punts de contacte amb la tradició planificadora d'EE.UU. amb autors com Mumford i tota

l'escola regionalista nordamericana, que ja des dels anys 20 del segle XX critiquen les grans ciutats metropolitanes com a ineficients i ingovernables, i defensen la planificació regional com a alternativa de govern (BENABENT, M. ; 2003).

3. ELS NOUS PARADIGMES DE LA PLANIFICACIÓ I EL GOVERN DAVANT L'ERA DE LA INFORMACIÓ

3.1. L'ordenació del territori davant la globalització i informacionalisme: noves respostes

Hem vist succintament el procés de transició cap a un mode de desenvolupament informacional, el qual ha generat unes dinàmiques, la majoria de les quals no són sinó continuació o intensificació d'altres ja existents en dècades anteriors que fan evolucionar tant el concepte com les característiques de ciutats i espais rurals. Tanmateix, aquests canvis fan replantejar-se l'esquema conceptual i analític tradicionalment emprat per treballar sobre el territori en totes les escales. A la crisi dels Estats – Nació europeus, amb la seva “sobirania perforada” (DE RIVERO, O.; 2003, p.11) s'uneix un context mundial cada dia més crític. Una espècie de llei històrica de rendiments decreixents ha acompanyat la proliferació de nous estats, des dels Estats – Nació sud - americans del segle XIX, fins els estats africans i asiàtics creats al llarg del segle XX, molts dels quals són encara avui projectes nacionals no complets.

Aquesta crisi en el govern tradicional del territori es reflecteix en la teoria i pràctica de l'ordenació del territori, que per ser una funció clàssica dels Estats – Nació entra irremissiblement en crisi. Nous conceptes com el desenvolupament sostenible i noves metodologies més flexibles com la planificació estratègica sorgeixen com a noves respostes de velles dinàmiques com el despoblament rural, la desindustrialització i les conseqüències sobre l'atur, els problemes de mobilitat etc. i com a respostes a aquesta crisi dels Estats – Nació. Constituirien part de la readaptació que l'ordenació del territori com a disciplina científica, com a tècnica administrativa i com a activitat política fa en el nou context de la societat de la informació d'un món globalitzat.

Es tracta de dues de les respostes que des del govern dels territoris s'han donat per renovar els discursos i la planificació del territori als últims anys, noves respostes per al nou context de la globalització. Una de les grans novetats d'aquestes respostes resideix en deixar de considerar la meta tradicional de la planificació territorial: desenvolupament econòmic i social, com una meta només productivista, i incorpora amb el desenvolupament sostenible el triple objectiu de la

competitivitat econòmica, la cohesió social i la protecció del patrimoni i el medi ambient. Altra de les novetats és que tant els plans que asseguren perseguir els objectius del desenvolupament sostenible com els estratègics, busquen involucrar en el disseny, aplicació i finançament de mesures a nous actors no institucionals com el sector empresarial, d'on surt la “nova aristocràcia transnacional” (DE RIVERO, O., 2003, p. 56), que substitueix a la vella aristocràcia de les grans potències industrialitzades. Comença a desenvolupar-se tota una sèrie de metodologies i experiències noves en planificació territorial basades en la cooperació públicoprivada.

Un dels conceptes que més han influït en l'ordenació del territori als últims anys ha sigut el de desenvolupament sostenible. L'aparició d'aquest concepte duu al darrere un complex bagatge teòric fruit d'un avanç de la consciència ecologista en la societat que va despertar a partir dels seixanta i es va plasmar en importants documents i acords com el I Informe Meadows *The limits of the growth* (els límits del creixement), la creació el 1972 del PNUMA o Programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient, la publicació el 1987 del famós informe Brundtland de la Comissió Mundial del Medi Ambient, la Conferència de Rio de 1992, que és quan s'adopta formalment aquest concepte en tots els discursos i el V Programa d'Acció sobre Medi Ambient de la Unió Europea que ja desembocaria en la creació d'instruments com les Agendes 21. Després de les crítiques fetes durant dècades a la irracionalitat del creixement demogràfic i econòmic tenint en compte que la superfície i recursos del planeta són limitats, un sistema tancat, i també a partir del fracàs de les teories del desenvolupament formulades des dels seixanta per acabar amb la pobresa al món, va sorgir aquest concepte. L'objectiu era distingir creixement de desenvolupament sostenible, per al qual no deuria haver límits ja que precisament planteja un desenvolupament sostingut no només de l'activitat econòmica, sinó que també es marca com a objectiu d'igual importància que aquest, altres de caire social com la disminució de les desigualtats o ambientals com la conservació i protecció de l'entorn, perquè les generacions futures pogueren gaudir d'un medi ambient de la mateixa qualitat que les actuals. Fins i tot les grans institucions guardianes del bon funcionament del capitalisme global com el Banc Mundial, destacava en un dels seus últims informes anuals que el medi ambient és un actiu essencial per a qualsevol tipus de desenvolupament i inclou com a principals desafiaments del desenvolupament, entre d'altres, els problemes de destrucció de la massa forestal, l'escassetat d'aigua dolça, o la contaminació atmosfèrica.

El mateix Banc Mundial assumeix aquest concepte i planteja una agenda per a un futur sostenible, en el qual defèn mesures com la de la internalització en les despeses de les empreses dels costos ambientals que no assumeixen, la creació d'auditories periòdiques d'actius ambientals nacionals per detectar i diagnosticar problemes, avaluacions independents de plans i programes públics de gestió de recursos i medi natural per dissuadir de la corrupció, la

promoció dels certificats de qualitat ambiental a les empreses entre d'altres (BANC MUNDIAL, 2003, p.189-190).

Aquest paradigma del desenvolupament sostenible ha influït notablement en el govern i planificació del territori, ha fet evolucionar tant les institucions de govern del territori com els seus instruments de planificació. No obstant aquest no és l'únic canvi que ha sofert l'ordenació del territori com a ciència als darrers anys. D'entre tots els instruments innovadors d'ordenació del territori que han aparegut a les darreres dècades, la planificació estratègica és un dels més emprats des de les primeres experiències de finals dels anys 80 en grans ciutats. Les ciutats, amb aquest afany per posicionar-se al mercat internacional, són les administracions que més han impulsat aquest tipus de plans. La pròpia estructura i metodologia de pla estratègic es diferencia nítidament de la d'altres exercicis de planificació per aspectes com l'elaboració d'anàlisis, avaluacions i diagnòstics externs a banda dels interns elaborats per la comissió del pla, la utilització de tècniques de màrqueting urbà (a voltes el propi pla es redueix a un publireportatge d'una ciutat), la selecció d'objectius i metes de llarg termini, la realització de processos de reflexió territorial estratègica entre diferents agents per definir el territori del futur o la formulació d'objectius estratègics entesos aquests com *“aquells que permeten a la ciutat (o territori) aconseguir una posició de competitivitat econòmica i de qualitat de vida superior a la mitjana de les ciutats del seu entorn”* (PASCUAL, J.M.; 1999). Es veu com aquest tipus de planificació incorpora molt bé el context de la globalització i a la competitivitat creixent entre llocs.

Al llarg d'aquest treball considerem com innovadors els enfocaments de la planificació estratègica. Cal advertir que des d'una perspectiva cronològica es deuria de matisar, donat que aquests enfocaments estratègics fa més de vint anys que existeixen. No obstant com a generacions d'instruments encara avui continuen aportant novetats en la pràctica de l'ordenació del territori, per la qual cosa en repetides ocasions ens referim a ells com a innovadors. En què consisteix aquesta innovació?. Consisteix a que simplifica i altera els tres tipus bàsics d'intervenció de l'ordenació del territori: legislació, planificació i execució (PUJADAS, R. I FONT, J.; 1998). L'exercici legislatiu amb les vies tradicionals d'aprovació de lleis i reglaments ja no és imprescindible. Aquesta intervenció és substituïda per un dret més bla, on la imperativitat de les lleis vinculants és substituïda per legislacions no vinculants, on a partir del consens entre agents s'espera el compliment d'allò estipulat en formes de dret bla com estratègies, acords, declaracions o cartes. L'exercici de la planificació com a elaboració i aprovació de plans que defineixen un model territorial futur ja no és patrimoni exclusiu d'una sola administració o primer sector, sinó que es convida a participar en aquesta tasca no només a altres administracions sinó també a empreses i tercer sector, la qual cosa suposa un esforç afegit

en la coordinació interinstitucional i sectorial i una concentració de les energies. Per últim, l'execució de plans entesa com la transformació de la realitat d'acord amb les determinacions dels plans (Íb. p.15) deixa de ser un procés lineal junt amb el de planificació, sinó que passa a ser retroalimentat per fases d'avaluació d'objectius i mesures executades i en aquest paquet de determinacions se supera amplament la planificació física del territori ja que s'inclouen mesures de caire social i ambiental, seguint els objectius del desenvolupament sostenible.

A banda d'innovador el propi tipus de planificació estratègica, el que considerem també com a innovadors al llarg del treball són exemples de plans on es produeix una simbiosi entre planificació normativa i indicativa, com per exemple una estratègia territorial que dóna pas a un pla director o un pla estratègic que utilitza com a eina executora un pla general metropolità. No seria del tot correcte pensar que la planificació no normativa està substituint a altres formes d'ordenació del territori, sinó més bé que constitueix una nova modalitat d'ordenació del territori junt amb les tradicionals de polítiques de convergència regional, la planificació territorial regional, el planejament urbanístic i la planificació sectorial. Realment serveix d'element de connexió entre planejament urbà i planificació territorial. Segons Pujades i Font, aquests, junt amb la planificació no normativa, serien els cinc grans apartats de l'ordenació del territori (PUJADAS, R. I FONT, J.; 1998, p. 22). Aquests plans integren ambdues visions vinculant o normativa i indicativa o no normativa. Aquesta planificació "mixta" junt amb la planificació no normativa, especialment l'estratègica, aplicada a escales i territoris on no s'havia aplicat (comarques o zones rurals), així com aquells plans que creen sinèrgies territorials i afecten d'aquesta manera al govern del territori com el cas de la planificació estratègica de Barcelona, és el que considerem al llarg d'aquest treball les noves respostes a velles lògiques territorials.

3.2. Desenvolupament sostenible i planificació estratègica: algunes crítiques

Tant el desenvolupament sostenible com les metodologies de planificació participativa i flexible com els fòrums, estratègies territorials, plans estratègics etc. s'enfronten a severes crítiques des de molts sectors de la societat. Una de les més profundes és la que es fa des del món dels moviments antiglobalització segons la qual l'objectiu últim que es persegueix amb la planificació del territori, el desenvolupament, és un mite. Des del cas de ciutats en crisi fins els països anomenats del tercer món, al llarg del segle XX s'ha tingut el convenciment que aplicant les teories i polítiques correctes, aquestes societats començarien a crear riquesa fins convertir-se en societats amb alts nivells de vida, en una espècie de cerca de El Dorado (DE RIVERO, O., 2003, p. 136).

Si llegim qualsevol pla territorial, siga normatiu o estratègic, sempre s'estructuren en una diagnosi que dibuixa les metes i escenaris idíl·lics de riquesa, benestar social i medi ambient saludable al qual es pot arribar si s'apliquen les mesures detallades posteriorment en els plans d'acció. Al llarg del treball veurem alguns exemples de plans en aquest sentit. Només en una minoria de casos realment hi ha després de l'aplicació del pla o la llei una millora relativa de les condicions, socials, econòmiques o ambientals del territori. Si mirem al panorama internacional, més de mig segle de plans de desenvolupament, d'inversions i ajudes han servit, perquè només 4 països hagen ingressat en el club dels països desenvolupats (dos petits països asiàtics, Taiwan i Corea del Sud, i dos ciutats-estat, Singapur i Hong-Kong), països, però, encara subdesenvolupats des del punt de vista democràtic, i que més de 150 estiguen en un estat continu de no-desenvolupament (Íb., p. 169). La gran pregunta sense resposta que molts crítics es fan seria: progrés econòmic cap a què i per a què?, desenvolupament sostenible per a què i per a qui?. Dins del camp de la planificació, ja hi ha qui defèn que aquesta disciplina deuria prendre seriosament l'opció del no-creixement en ciutats com a alternativa de futur (WILLIAMSON, C.; 2004). Aquest autor sosté que les ciutats no deurien sentir-se obligades a créixer contínuament en població i urbanització per atendre les demandes del mercat, ja que això no garanteix un augment del benestar (Íb., p.36). El problema fonamental és que la idea de desenvolupament se centra en el procés permanent i acumulatiu de canvi i transformació de l'estructura econòmica i social, en lloc de referir-se a les condicions que requereix el funcionament òptim d'un determinat sistema o mecanisme econòmic concret (SUNKEL, O. I PAZ, P.; 1970, p.23), sense receptes universals. El pensament clàssic ha considerat el desenvolupament com un estat o etapa o simplement com a sinònim de creixement econòmic, i no com un procés de canvi d'estructura real no només econòmica, social o ambientalment imprescindible, sinó també èticament necessari. No només els Estats – Nació en decadència deurien de participar en drets i deures de la planificació per al desenvolupament, sinó també empreses, mitjanes, petites i sobretot grans, que són les reguladores del mercat mundial. L'obsessió d'identificar creixement tant físic com en termes de valor com a positiu i desitjable, no és compartida ni per alguns dels grans autors de l'economia com John Stuart Mill, qui afirmava que *“m'incline a creure que l'estat estacionari de l'economia (és a dir, no créixer) seria un avançament molt considerable sobre la nostra situació”* (MILL, J.S.; 1848, citat per NAREDO, J.M., 2004). Tampoc per altres grans economistes del segle XX com Celso Furtado, qui afirmava que el creixement resultava incapaç de promoure el desenvolupament, especialment en les economies més afectades per la divisió internacional del treball que les condemna a ser productores de productes primaris (GUILLÉN, A.; 2005, p.4).

Altra de les crítiques globals més feroçes que es fa aquests enfocaments flexibles apunta directament contra el mecanisme que les fa funcionar: el consens. És evident que aquesta és

l'eina fonamental que fa funcionar qualsevol pla, directriu o estratègia indicativa. *“El major perill que existeix per a un projecte de transformació (estratègica) és la pèrdua del consens dels agents”* (DACHEVSKY, M.; 2001, p.154). *“A un pla estratègic no es deu votar mai. S’analitza, s’estableixen criteris de priorització, indicadors etc. i, fruit de l’anàlisi i la reflexió, els acords es tanquen per consentiment total o per una gran majoria, ja que poden semblar com irreductibles”* (PASCUAL, J.M.; 1999). Front a postures com aquestes hi ha diferents autors que critiquen la tècnica del consens aplicada tant en l’ordenació com en el govern del territori o les relacions internacionals. Un exemple és Thomas Darnstädt, que es mostra contrari a postures com les de Pascual argumentant que el fet de prendre les decisions per consens i no per majoria suposa deixar d’utilitzar la via democràtica. Aquest mateix autor defineix el consens emprat per al govern del territori a Alemanya com *“Una forma caríssima d’organitzar la irresponsabilitat, donat que, gràcies a aquest mètode d’adopció de decisions, ningú no és responsable de res”* (DARNSTÄDT, 2005). Sosa Wagner recolza els arguments de Darnstädt contra el consens adduint que només els diputats o senadors (i alcaldes i edils) són qui ostenten la representació del poble, tenen responsabilitats i estan sotmesos a les crítiques de l’oposició i l’opinió pública. A aquest autor el consens, així com el diàleg, susciten interessants preguntes com qui és el protagonista o sobre què es dialoga o consensua (SOSA WAGNER, F.; 2005, p.35). La tesi d’ambdós autors és que la utilització del consens s’explica, perquè estats com l’alemany (“la república bloquejada”) tenen tants organismes de decisió que es bloquegen entre ells, una trampa federal de 16 regions que cada cop poden decidir menys però bloquejar més, (DARNSTÄDT, T.; 2005, p. 92) així només poden avançar amb el consens, que per altra banda ajuda a diluir moltes responsabilitats. Aplicat el consens a les relacions internacionals, autors com Celso Furtado afirmaven què: *“quan a una societat s’imposa el consens és, perquè travessa una etapa poc creativa”*. Els defensors del consens podrien argumentar que no és el mateix emprar el consens a escala local que a escala nacional o internacional, i que és l’única via per la qual agents del territori com empreses o sindicats s’involucren i participen en plans o estratègies que necessiten la màxima participació ja que contenen mesures a llarg termini que necessiten de la participació d’aquests agents. No és l’objectiu d’aquest treball tractar de solucionar aquesta polèmica, però es tindrà en compte quan analitzem plans i estratègies territorials basades en el consens.

En el cas concret del desenvolupament sostenible, alguns autors consideren què es tracta d’un concepte compost de dos termes contradictoris “desenvolupament” i “sostenible”. (MARGALEF, R.; 1996, citat per NAREDO, J.M., 2004). El gran èxit d’aquest terme hauria residit en la capacitat de satisfer els interessos de tots, tant de conservacionistes com de desenvolupistes. Un terme que ha sigut defès per polítics i empresaris i citat en tots els plans territorials de totes les escales durant els últims anys, a base de buidar-ho de contingut i

ocasionar així la seva inoperància pràctica (NAREDO, J.M.; 1996). Aquest autor afegeix: *“Per al que realment ha servit el desenvolupament sostenible és per a sostenir el mite pur i dur del creixement econòmic, que estava trontollant des de les crítiques dels setanta (...) un instrument enganyós per esterilitzar les crítiques”*. (NAREDO, J.M.; 2004). Hi ha molts exemples de plans que emparant-se en el desenvolupament sostenible han permès actuacions francament perjudicials per al medi ambient, contribuint així, a la banalització del terme. El propi Banc Mundial elabora una agenda cap al desenvolupament sostenible on continua, malgrat tots els discursos anteriors destacant que l'augment de la productivitat i del PIB continuen sent elements essencials per a un futur sostenible (BANC MUNDIAL, 2003, p.185).

En el cas dels nous instruments de planificació com la planificació estratègica, una de les principals crítiques que es detecten més que al propi concepte, a la pràctica en ella mateixa, és la tendència a confondre el pla amb un fi en ell mateix i no com un instrument per definir una estratègia. Si un pla, com succeeix en moltes ocasions, no se li acompanya altres instruments i mesures com polítiques R+D, plans sectorials etc. i si no s'enceta i coordina amb altres plans normatius existents amb anterioritat, es queda com un ritual metodològic que acaba subordinant la realitat al mètode i no al revés, i normalment acaba condemnat al fracàs (PASCUAL, J.M.; 1999). En altres casos es critica la filosofia de la pròpia planificació estratègica, que en ser aquesta, una metodologia provinent del món empresarial, a l'hora de posar-la en pràctica dona la sensació en molts casos que la ciutat siga només una mercaderia o una empresa i els habitants clients o ocupats d'eixa empresa, en lloc de ciutadans. A més a més, la planificació estratègica comporta una sèrie de riscos i temptacions que en molts casos acaba desvirtuant-la. Un risc seria, si els promotors no estan realment compromesos, considerar el pla finalitzat quan només s'ha completat la fase de diagnosi i disseny d'estratègies i no el pla d'acció. Un altre risc és el de politització del pla per part de l'administració que el lidera, que pot comportar la manipulació dels objectius i metes del pla, incloent altres no estratègics que interessin a l'equip de govern i un tercer risc és evitar la confrontació a través de la formulació d'objectius molt genèrics que contenten a tots, però que són poc operatius.

Han sigut breument formulades les principals característiques, punts forts i febles d'avenços conceptuals i metodològics com el desenvolupament sostenible o planificació estratègica. Són moltes les crítiques que se'ls ha dirigit, tant com a conceptes com a metodologies. Malgrat tot, han estat profusament emprats a Catalunya. Ara cal veure i analitzar casos pràctics per valorar el rol que aquestes noves respostes de l'ordenació i govern del territori estan jugant en la gestió de dinàmiques territorials crítiques per al territori català.

El sistema social ha canviat i algunes dinàmiques territorials també, mentre que la majoria romanen o s'intensifiquen. El govern del territori disposa de dos eines i discursos recents com són la planificació estratègica i el concepte de desenvolupament sostenible que intenten adaptar el govern a aquest context. Veiem ara com s'està experimentant això al territori.

III UNA ULLADA A EUROPA: LA REGIÓ METROPOLITANA DEL RUHR

Abans de començar a fer una anàlisi pormenoritzada del govern del territori i iniciatives innovadores en OT al nostre àmbit, es fa necessari primer dedicar un capítol introductori a revisar a hores d'ara quina és la situació de la planificació territorial en altres països europeus. Com a punt de partida resulta inevitable començar analitzant la planificació estratègica, junt amb altres iniciatives innovadores en l'àmbit del famós "pentàgon europeu" (C.E., 1999; p.20), el centre econòmic i geogràfic de la Unió Europea, on els vèrtex correspondrien amb Londres, París, Hamburg, Milà i Munic. Quan hom parla de regions policèntriques, equilibrades i cohesionades o bé en iniciatives innovadores d'ordenació del territori, se sol pensar en el Randstad holandès, Île-de-France, Greater London o les regions policèntriques del Ruhr o de Emilia-Romagna (HILDEBRAND, A. 1999; AALBU, A. 2004, p. 147). El cas a analitzar en el següent capítol és Alemanya i més concretament la Regió Metropolitana del Rin-Ruhr al Land de Renània-Westfàlia a Alemanya Occidental. Podem destacar com a raons que justifiquen aquesta selecció:

- Alemanya és un país amb una estructura política i administrativa federal comparable en certa mesura a l'espanyola.
- La participació dels governs alemanys ha resultat clau per a la conformació d'una escala europea d'ordenació del territori amb l'aprovació de documents com l'ETE. De fet va ser durant una presidència alemanya al 1999 quan aquest important document guia va ser aprovat (FALUDI, A.; 2004, pp. 32-36).
- Alemanya és un dels països més rics a nivell europeu en la promoció d'iniciatives innovadores d'ordenació del territori, com explicarem més avant, gràcies als treballs que desenvolupa en l'Oficina federal d'habitatge i estudis territorials (BBR), un autèntic laboratori d'ordenació del territori (SCHÖN, K. ; 2003, p. 198).
- No cal oblidar les aportacions fonamentals que han fet els autors alemanys a l'ordenació del territori, com Christaller o Von Thünen, de forma que estem davant un país amb una llarga tradició en l'estudi del territori.

- La regió metropolitana del Rin-Ruhr és un territori metropolità en gestació que davant l'escenari de crisi en què es trobava als anys 80 ha engegat tota una sèrie d'iniciatives que són de gran interès per als nostres objectius del treball.
- El cas del Ruhr sol ser citat freqüentment com a exemple de regió policèntrica de les primeres que va començar a tractar d'ordenar el seu territori amb una forta cooperació tant territorial com entre agents públics i privats (KNOCH, P., 1999, p. 102; BBR, 2003; ZÖPEL, C., 2005, p.143 i ss.).
- La regió en la qual s'ubica la regió metropolitana del Ruhr, a banda de ser la més poblada d'Alemanya, constitueix un dels casos més rics en nombre d'iniciatives territorials innovadores, especialment en programes de cooperació transnacional.
- Algunes de les dinàmiques i conflictes territorials que analitzarem més endavant quan parlem de Catalunya com la crisi industrial, la gestió de l'aigua com a desafiament per a la sostenibilitat ambiental o les relacions entre camp i ciutat com a oportunitat per millorar l'equitat social són també qüestions de permanent actualitat tant a Renània com a Alemanya en general.

Per les raons esgrimides, considerem de gran interès fer aquesta anàlisi del cas alemany i més concretament de la regió metropolitana del Rin-Ruhr, car com hem afirmat adés, és en regions com aquestes en les que pensa la Comissió Europea quan planteja els objectius per a un futur sostenible i cohesionat de la Unió Europea, encara que com veurem més avant, pot ser el cas alemany un bon exemple, però potser no el model perfecte.

Dividirem aquest text en tres parts: en primer lloc resulta inevitable fer una breu introducció a l'ordenació territorial en Alemanya, en segon lloc analitzarem la conformació de l'actual regió metropolitana del Rin-Ruhr i plantejarem el debat de gran actualitat en aquests moments sobre la identitat, els límits i els reptes de futur d'aquesta regió policèntrica. Un cop acabada aquesta part de contextualització, per últim, entrarem ràpidament en matèria analitzant els distints tipus de polítiques territorials innovadores tant al Ruhr com al Land de Renània-Westfàlia i tractarem de fer alguns comentaris i avaluacions que poden resultar útils quan parlem més avant del nostre cas.

1. L'ORDENACIÓ DEL TERRITORI A ALEMANYA.

1.1. Alguns apunts sobre l'estructura administrativa i territorial a Alemanya

Considerem imprescindible fer primer una breu aproximació al sistema alemany de planificació, abans de començar a analitzar casos concrets, si bé només farem un parell d'apunts al respecte, car existeix a disposició del lector altra literatura que es dedica monogràficament a aquest punt (SCHÖN, K. 2003; FRIEDRICH, K. et al; 2002; TUROWSKI, G.; 2002).

La República Federal Alemanya consisteix en 16 “*Länder*” o regions autònomes amb competències legislatives pròpies, les quals es divideixen, després de la reforma territorial dels anys 70 a Alemanya occidental i dels 80 a Alemanya Oriental (SCHWARZE, T., 2002. pp.32-34) en 439 “*Kreise*” o comtats i 15700 municipis on resideixen els 83 milions d'habitants que habiten aquest país. D'aquest 439 comtats 323 són “*Landkreise*” o comtats polinuclears amb una quantitat variable de petits municipis i 116 són “*Kreisfreie Städte*” o comtats amb un sol municipi que sol ser una ciutat (SCHÖN, K., 2003, p. 191 SCHWARZE, T., 2002 pp.32-34). En l'actualitat hom distingeix cinc nivells administratius diferents: dins del nivell local tindriem els “*Gemeinde*” o municipis (NUTS V) i els comtats (NUTS IV); a un nivell mesoregional existeix en alguns Länder les anomenades “*Regionen*” o regions que no s'han de confondre amb els Länder que són el nivell NUTSIII, que podrien correspondre en l'escala amb les províncies espanyoles; el següent nivell seria per als Länder equivalents a les nostres Comunitats Autònomes (NUTS II) i per últim estaria la Federació o l'Estat Central. Al nivell de les regions cal fer notar que es tracta d'una divisió interna que fan els governs d'alguns Länder per descentralitzar serveis o dur a terme projectes de planificació subregional.

La “*Grundgesetz*” o Constitució Alemanya estableix la divisió dels poders legislatius de cada nivell administratiu. Al contrari que a Espanya, la constitució atorga un paper relativament fort al nivell federal en competències territorials com la planificació d'infraestructures, ordenació de l'habitatge, urbanisme o competències sobre medi ambient i fins i tot el dret a establir directrius generals per a la legislació del sòl. Basant-se en aquests principis, la “*Raumordnungsgesetz*” o Llei federal d'ordenació del territori és el marc de referència per a la planificació territorial a Alemanya i el “*Baugesetzbuch*” o Codi federal d'urbanisme estableix les grans directrius urbanístiques que han de seguir els municipis en la seva planificació. Aquestes directrius es concreten posteriorment en altres legislacions locals i dels Länder. Una altra competència interessant del nivell federal és la de la recerca en temes territorials mitjançant el BBR o Oficina

Federal d'Urbanisme i Ordenació del Territori. Aquest organisme s'encarrega de fer informes periòdics sobre les tendències de l'Ordenació del Territori a Alemanya i d'investigar o fomentar l'aplicació d'iniciatives innovadores d'ordenació del territori per millorar l'efectivitat dels instruments d'ordenació i adaptar-se al nou context europeu de l'ordenació del territori. Front a aquest nivell federal, els Länder tenen competències sobre planificació territorial en els seus respectius territoris mitjançant l'aprovació de lleis, plans i programes de desenvolupament regional. En l'exercici d'aquestes competències, tots els Länder excepte el Sarre, Bremen i Hamburg han creat, com hem explicat abans, un nivell infraregional propi, les "*Regionen*" o "*Regierungsbezirke*" (regions o districtes de govern), no sempre amb uns límits clars que tenen dues funcions principals: desenvolupar projectes de planificació subregional aprovats pel parlament del Land i analitzar i aprovar els plans urbanístics elaborats per les administracions locals. Aquestes regions serien equivalents als àmbits de planificació parcial de Catalunya. Per últim el nivell local s'encarrega d'elaborar plans territorials a nivell comarcal i urbanístics a nivell municipal. Un últim aspecte interessant és que per damunt del nivell dels Länder no hi ha plans territorials legalment vinculats, i a l'igual que a Espanya, no existeix un Pla Nacional d'Ordenació del Territori.

Un aspecte molt important i interessant en la planificació alemanya és la prioritat que se li atorga a la cooperació territorial quan es vol promoure un pla. En aquest sentit, s'incorpora a totes les planificacions és el concepte de "*Gegenstromprinzip*" o principi d'harmonització o de reciprocitat mútua. Consisteix en un acord en el qual l'administració que promou el pla territorial informa i dona participació a les administracions superiors i inferiors afectades per aquest. Fins i tot en regions frontereres on es promou un pla territorial, es fomenta la participació dels governs regionals i locals del país o països amb el qual limita l'àrea a planificar (TUROWSKI, G.; 2002). Això permet una millor harmonització dels diferents plans sectorials i territorials sobre una mateixa àrea (SCHÖN, K.; 2003, pp.194-195). Un exemple d'aplicació d'aquest principi són les MKRO o Conferències de Ministres d'Ordenació del Territori que reuneix a tots els ministres responsables de matèries de caire territorial dels 16 Länder amb els ministres federals d'aquestes matèries. En aquestes conferències es tracten de consensuar grans directrius d'actuació en ordenació del territori com la ORA o Marc d'orientació per a la política d'ordenació del territori a Alemanya. També en la planificació a nivell europeu ha tingut creixent importància aquest concepte de forma que en l'elaboració del document de ETE o projectes europeus com INTERREG III-B, encara que el nivell federal té les competències en afers estrangers, ha hagut una estreta col·laboració entre el govern central i els dels Länder per arribar a acords consensuats.

L'aspecte negatiu d'aquesta estructura dividida en tants nivells administratius amb competències a voltes no del tot ben definides, és quan el govern central i els dels Länder no es posen d'acord per aprovar iniciatives legislatives. Com se sap, el sistema parlamentari alemany és bicameral amb una cambra baixa de les regions o Bundesrat composta per 68 representants dels 16 Länder, amb un mínim de 3 per Land. Aquesta cambra s'encarrega de ratificar les reformes constitucionals i aproximadament la meitat de totes les iniciatives legislatives aprovades al Bundestag. Aquest mecanisme bicameral, fa que a voltes es tarden anys en aprovar lleis, sobretot quan cada cambra és dominada per partits polítics diferents. Per aquesta situació, amb freqüència sol ser qualificat el sistema legislatiu alemany com <<el més lent del món>> (EL TIEMPO; 2005).

Com podem observar, el consens és l'eina bàsica per al funcionament de l'Estat alemany, l'estat del federalisme de consens, fet que rep crítiques per part de molts juristes, com les comentades anteriorment de Darnstädt i Sosa Wagner. Segons autors com aquests, es tracta d'un país en el qual el govern simplement s'ha convertit en un intermediari entre interessos particulars, en el qual el canceller és incapaç de governar pel vet constant per part de partits polítics, Estats regionals o grups de pressió, tots amb interessos contraposats moltes voltes impossibles de consensuar i al mateix temps amb capacitat de bloqueig, el que explica la lentitud a l'hora d'aplicar lleis d'un país amb 16 estats regionals, 140 ministeris, 5.500 caps de departament o secció, 250.000 expedients en els jutjats i més de 46.000 lleis vigents, amb dos parlaments que es bloquegen mútuament i uns municipis econòmicament inviables i en bancarrota. Aquest bloqueig constant és un tret més de la realitat juidicoadministrativa alemanya que té el seu reflex en la planificació territorial.

1.2. La crisi de la planificació tradicional jeràrquica dels llocs centrals i l'emergència de la perspectiva estratègica.

Un cop aclarit breument com s'estructura el sistema administratiu alemany, convé fer un repàs breu a quina ha sigut la filosofia tradicional en la planificació territorial a Alemanya i com als últims anys renaixen perspectives alternatives com la visió estratègica del territori que donen lloc a iniciatives de caire innovador que analitzarem més avant. El punt de partida obligatori per a aquest breu repàs és sense cap dubte la fi de la segona guerra mundial que deixa a Alemanya en estat de ruïna completament. A zones com el Ruhr, on es va dissenyar una operació militar específica per conquerir-lo, ciutats com Bochum, Dortmund o Essen van perdre més del 80% del parc d'habitatges (BODE, V.; 2002, pp. 88 i ss.).

Davant aquest panorama els planificadors van contemplar la nova situació de la postguerra com una ocasió única per introduir una planificació moderna i funcional a les ciutats, car aquestes havien quedat com una <<tabula rasa>> on poder experimentar noves formes d'urbanisme i arquitectura. Es va obrir una discussió entre tradicionalisme i modernisme en la reconstrucció dels centres històrics. Algunes ciutats com Münster o Friburg optaren per la primera opció i altres, com Frankfurt per la segona. El “Wirtschaftswunder” o miracle econòmic alemany, animat per les substancials ajudes del Pla Marshall van possibilitar una reconstrucció en temps rècord de les infraestructures i centres urbans. En aquests moments, un cop solucionats els problemes més immediats d'infraestructures i equipaments, el següent pas era “pensar” quin territori necessitava Alemanya Federal per a poder desenvolupar-se econòmicament. Una influència decisiva va ser l'aportació de Christaller de la Teoria dels Llocs Centrals (CHRISTALLER, W.; 1933). Es va fomentar un model territorial policèntric basat en una jerarquia de llocs centrals (Ober-, Mittel-, Unter-, i Kleinenzentren sent els “Oberzentren” ciutats d'al menys 100.000 habitants i els “Unterzentren” i “Kleinentren” de menys de 20.000 habitants. (SACHS, K., 2002, pp. 34-36). Es va establir una jerarquia de funcions necessàries segons la mida demogràfica del centre rural o urbà de manera que es va fomentar una estructura territorial policèntrica en *Oberzentren* on a Alemanya Federal, Hamburg, Berlín Oest, Frankfurt i Munic eren els llocs centrals (cal fer notar que també hi havia motius polítics darrere d'aquesta decisió, car Berlín Oest ja no podia ser capital monocèntrica per estar aïllada així que calia fomentar unes noves capitalitats com Bonn o Frankfurt) i on Berlín Est, Leipzig i Dresden ho eren respectivament a Alemanya Oriental.

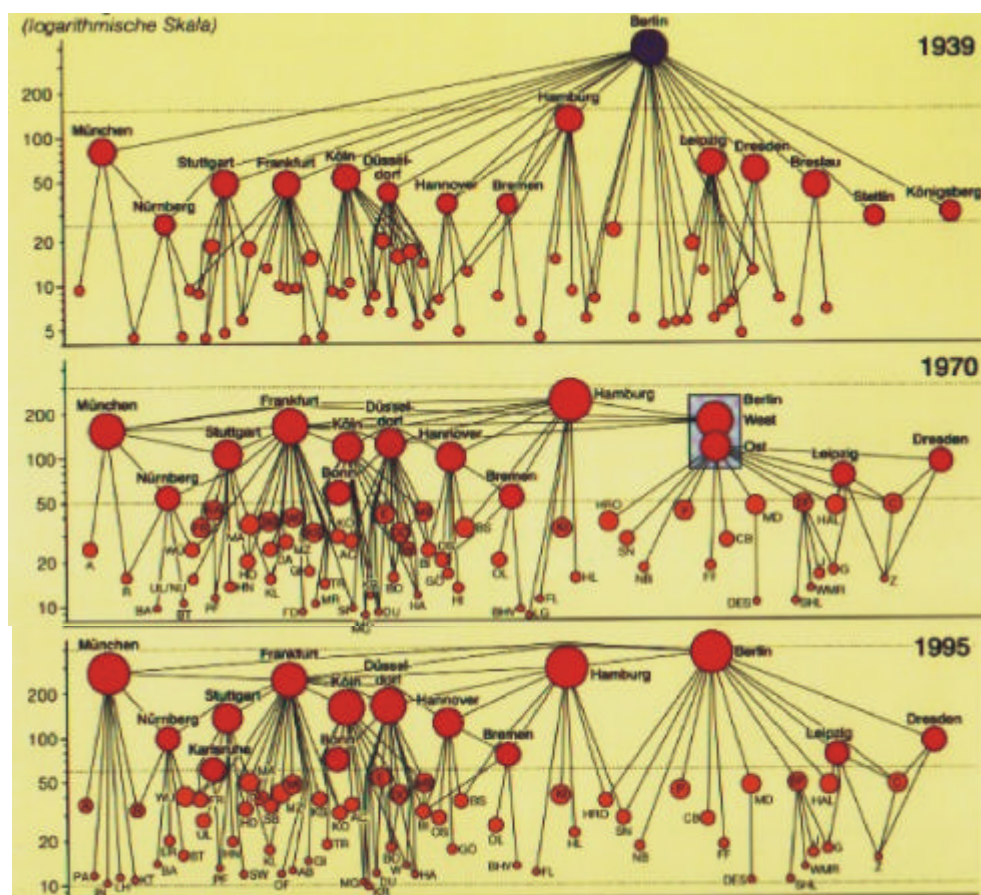

Figura 3: Alteració de la jerarquia centres 1939-1995 mesurat en milers d'ocupats al sector terciari en escala logarítmica. El cercle negre representa metròpolis, els rojos grans metròpolis regionals i els cercles mitjans per sota de 50.000 ocupats *Oberzentren* o centres superiors. Font: BLOTEVOGEL, 2002.

Això va suposar un canvi complet de model territorial respecte a l'època imperial i del III Reich on es va fomentar un estat completament monolític i monocèntric amb Berlín com a gran capital (BLOTEVOGEL, H.H.; 2002, pp. 40 i ss.). Fins i tot a les zones rurals es van ordenar els nuclis seguint aquest esquema jeràrquic funcional. Al cap de la jerarquia de centres rurals de menys de 20.000 habitants estarien aquells centres que reuneixen la funció de capitalitat comarcal o de comtat, hospital comarcal, centre de formació professional, institut de secundària i jutjat de primera instància. Dins d'aquest impuls racionalitzador de l'ordenació del territori i seguint aquesta filosofia jeràrquica, a partir de 1968 es va començar una llarga reforma territorial que acabà al 1975 en la qual a Alemanya Federal es va passar de 24.282 a 10.913 municipis. La idea era agrupar tot el territori en sistemes jeràrquics a distintes escales (SCHWARZE, T.; 2002, pp.32-34). No obstant la planificació a Alemanya Occidental s'enfronta a partir dels seixanta amb una primera gran crisi. L'enfrontament est-oest fa que comence a tindre's una idea negativa de la tasca planificadora del territori per part del govern. Es contempla com un tret dels règims comunistes amb els plans estalinistes, es considera un obstacle per al desenvolupament d'una societat de mercat, una intromissió de l'estat en l'economia urbana i territorial. Aquesta discussió va quedar un poc ofuscada a partir dels 70, quan la crisi industrial i del petroli va

colpejar profundament l'economia alemanya. Aleshores es va recuperar temporalment la planificació jeràrquica dels llocs centrals, potenciant el sector públic segons el pensament keynesià, com a eina per diversificar l'economia. Es van potenciar els “*Mittel-*” i “*Oberzentren*” amb noves infraestructures i equipaments per crear nous llocs de treball i enfortir el mercat de treball. La terciarització de l'economia alemanya avançava a passos gegants i el millor exemple, com veurem més avant, va ser la Regió Metropolitana del Rin-Ruhr.

Tanmateix, a partir dels anys vuitanta els planificadors han d'enfrontar-se a la segona gran crisi de la planificació tradicional normativa basada en els Llocs Centrals, però que és generalitzable a tota Europa Occidental. A continuació analitzarem succintament quines són les causes d'aquesta crisi que han fet que s'estiga abandonant lentament la visió del territori com una estructura jeràrquica i ordenada i s'estiguen adoptant noves visions més flexibles i de caire estratègic que estan donant lloc a nous instruments de planificació.

L'aspecte clau en aquesta crisi ha sigut el canvi d'escenari polític i econòmic que ha viscut el món amb la caiguda del mur de Berlín i la irrupció del nou context de la globalització. No cal abundar molt en aquest tema el qual s'ha abordat a l'apartat de la teoria, només apuntar que aquesta crisi de la planificació tradicional alemanya, guarda una relació estreta amb aquest canvi d'una societat industrial cap a una altra de la informació, en un context postmodern en el qual les certeses del passat en temes com la dicotomia camp – ciutat, o el futur de l'Estat de Benestar ja no està clara. Tot això es reflecteix en els planificadors que veuen impotents que els seus instruments normatius ja no són capaços de transformar les realitats territorials ni frenar els grans problemes amb els que s'enfronta Alemanya en l'actualitat: l'atur, amb les taxes més altes des de la república de Weimar, la debilitat econòmica, la deslocalització d'empreses, la distància socioeconòmica entre l'est i l'oest o la immigració il·legal. Alemanya, la societat industrial per excel·lència en un context postindustrial, busca un nou miracle econòmic (EL TIEMPO; 2005).

La unificació alemanya (per a alguns, l'annexió de la RDA per la RFA sent la RDA l'únic Estat-nació de l'òrbita soviètica que va perdre el seu Estat i la seva Nació) (SPIEGEL, 2005, pp. 168 i ss.), de dos països que havien sigut protagonistes de la guerra freda, ha resultat més difícil de l'esperat, i encara que hui en dia la unificació s'ha completat, les diferències econòmiques, socials i fins i tot electorals es mantenen. Això ha tingut un paper important per explicar la crisi de la planificació. Alemanya Federal tenia un sistema de planificació territorial jeràrquic i policèntric perfectament ordenat, amb Hamburg com a capital comercial i dels mitjans de comunicació, Bonn com a capital política i Frankfurt com a capital financera. Amb la unificació

i el trasllat de la capitalitat a Berlín (la qual cosa ha suposat el trasllat d'unes 80.000 persones entre funcionaris, polítics i altres treballadors), Berlín reivindica convertir-se de nou en la gran metròpoli d'Alemanya que va ser fins la segona guerra mundial i trencar aquest esquema policèntric jeràrquic construït des de la postguerra (BLOTEVOGEL, H.H.; 2001, pàg. 158).

Per altra banda, és a les ciutats on comencen a aplicar-se nous instruments com la planificació estratègica, perquè a aquest àmbit on primer es veu els símptomes d'aquesta crisi de la planificació tradicional. A partir dels 70, la ciutat alemanya, completament dissenyada funcionalment per ser una <<màquina per viure, treballar i comprar>> segons el pensament funcionalista lecorbussierà, ja no funciona bé. Els nous processos de suburbanització i rururbanització expulsen primer la indústria i certes classes socials i després tot tipus de serveis, classes mitjanes, equipaments i activitats econòmiques, com es pot observar a la figura 4.

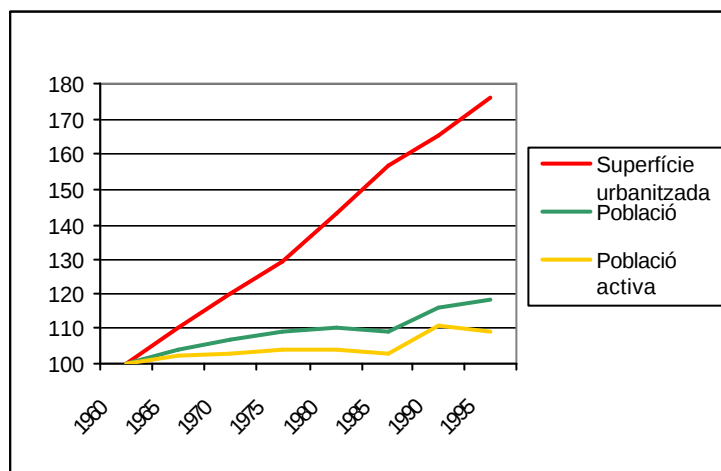

Figura 4: Desenvolupament de la superfície urbanitzada i població de 1960 a 1996 (índex 100=1960).
Font: Elaboració pròpia a partir de STIENS (2002).

Sense a penes créixer la població i la població activa, la superfície urbanitzada ho fa a passos agerantats. A l'igual que a tants altres llocs, la ciutat pareix no tindre límits. A Alemanya es parla de “Zwischenstädte” o “Zones intermèdies” (SIEVERTS, T.; 1991) per definir tot aquest espai urbanitzat que no és ni ciutat ni camp. “La Zwischenstadt”, com hem exposat abans, és la ciutat postmoderna i postindustrial, zones sense identitat, sense història, <<no-llocs>> on viu cada volta més gent algunes hores del dia, car cada volta existeix més distància entre on es resideix, on es treballa i on es compra o es consumeix esbarjo. Aquests processos fan que ni la Teoria dels Llocs Centrals ni tota la bateria d'instruments tradicionals d'ordenació del territori per planificar tant a nivell local com regional siguin suficients. Es passa d'un territori dominat per les jerarquies i els llocs centrals a un altre construït per xarxes de ciutats sense jerarquies clares on cobren cada volta un paper més destacats les regions metropolitanes i les xarxes de cooperació territorial (INDOVINA, F., 2004b, 2004c i 2004d; STIENS, G., 2002; SACHS, K., 2002; BLOTEVOGEL, H.H.; 2001; SIEVERTS, T. 1991). La teoria de Llocs Centrals

jeràrquics contemplats com a nodes diferenciats al territori interconnectats per vies de comunicació ja no encaixa amb la nova realitat de continus urbans entre regions metropolitanes sense un centre clar amb una descentralització creixent de serveis, activitats i població, però no de funcions de govern. La mobilitat de la població avança en progressió geomètrica de forma que la mida demogràfica ja no guarda tanta relació amb la mida funcional d'un nucli urbà (per exemple pobles-dormitori, o centres històrics on no viu ningú). Aquest fenomen troba ressò en molts altres documents com l'Estratègia Territorial Europea, on es descriu el territori europeu com un territori fortament urbanitzat, però amb una marcada tendència cap la dispersió de les ciutats (LÓPEZ, J.; 2001, pàg. 34).

La planificació territorial alemanya, durant tant de temps influenciada per la teoria dels llocs centrals i preocupada sobretot per solucionar els desequilibris interregionals, no havia prestat a penes atenció a la nova perspectiva estratègica de la planificació que des dels 80 s'estava assajant a altres països com França o Holanda i va entrar en una profunda crisi existencial des de finals del 80 (BLOTEVOGEL, H.H.; 1998 i 2001). Com a reacció al 1995 a la Conferència de Ministres d'Ordenació del Territori (MKRO) s'aprova una nova ordenació del territori alemany introduint el concepte "Regió Metropolitana Europea", la més important de les quals en població i extensió seria la Regió Metropolitana Europea del Rin-Ruhr. Es defineix aquest concepte com als llocs que reuneixen unes funcions especialitzades la influència de les quals depassa la frontera nacional. (BBR; 1995). Aquesta nova dimensió de la planificació se superposa a la tradicional ordenació en *Ober-* i *Mittelzentren*. En aquest nou context globalitzador i d'explosió de la ciutat, aquestes regions metropolitanes han de ser el motor del desenvolupament econòmic, social i cultural d'Alemanya (BBR; 1995). Aquest nou concepte suposa tot un canvi de visió de la planificació alemanya perquè no es contempla com un concepte normatiu o com una escala nova de planificació física, sinó com un nou espai comú on promoure tota una bateria de nous instruments de planificació a escala regional i europea, amb una visió més flexible. A l'estiu del 2001 aquestes regions metropolitanes europees es van unir per formar una Xarxa de Regions Metropolitanes Alemanyes a partir d'un projecte del BBR anomenat "Regions de futur" (formaven part les regions metropolitanes de Berlín-Brandenburg, Frankfurt/Rin-Main, Hannover, Hamburg, Munic, Rin-Ruhr, Stuttgart i Halle/triangle saxó) amb l'objectiu de formular una percepció comuna sobre aquestes regions metropolitanes, millorar la seva capacitat per competir i actuar a nivell europeu (UTB; 2003, pp. 1-3). Posteriorment, al 1998 en un altre fòrum de ministres d'ordenació del territori s'aprova una ordenació del territori basada en xarxes de ciutats que cooperen mútuament, per compartir serveis i funcions de govern, en les quals no es parla de jerarquies, i a més a més algunes d'aquestes xarxes suposen el foment de la nova escala europea d'ordenació del territori ja que estan constituïdes per ciutats alemanyes i holandeses en el cas de la xarxa ANKE o amb

Luxemburg en el cas de la xarxa QUADRIGA (veure figura 5). Es fomenta per tant una cooperació territorial transfronterera basada en compromisos informals voluntaris més que en legislacions “dures” . Al 2003 es va aprovar dins del ja mencionat projecte “Regions de futur” on es va crear aquesta xarxa de regions metropolitanes un document d’estratègia de vuit punts que defensava unes polítiques territorials més orientades a fer front a les necessitats de les regions metropolitanes, intensificació i noves formes de cooperació entre agents, entre polítiques sobretot a nivell europeu i entre regions metropolitanes i un major foment de la participació pública en la planificació territorial (UTB; 2003), tot un canvi de visió de la planificació territorial.

Figura 5: Xarxes de ciutats a Alemanya, segons el projecte "Xarxa de ciutats FORUM". Font: BBR [http://www.bbr.bund.de/moro/index.html]

En aquest canvi de visió l’Oficina Federal d’Urbanisme i Ordenació del Territori a Bonn ha tingut un paper protagonista a l’hora de modernitzar els instruments de planificació del territori, ja que va ser l’encarregada de fomentar aquesta nova dimensió del territori de regions metropolitanes i xarxes de ciutats enlloc de centres jeràrquics. Un altre exemple d’innovació ha sigut el projecte MORO (*Modelvorhaben der Raumordnung*), literalment “Projectes model en ordenació del territori”. Es tracta d’una sèrie d’iniciatives innovadores en Ordenació del

Territori (com per exemple el projecte “Regions de Futur”) que tracten de fomentar la cooperació territorial entre municipis, tant a nivell nacional com a nivell internacional amb una perspectiva estratègica, i donant un paper molt important a la promoció de partenariats públics i privats com a la participació pública, dos aspectes que tampoc havien sigut molt promoguts per la planificació tradicional. En aquest projecte es realitzen diversos informes sobre cooperació territorial tant des d’un punt de vista teòric, analitzant noves formes de cooperació territorial com l’organització comuna d’esdeveniments internacional, la promoció econòmica conjunta, turisme, educació, planificació urbana i d’usos del sòl o protecció mediambiental i d’espais lliures com des d’un punt de vista pràctic analitzant casos reals (HÖLLBACH-GRÖMIG, B. ; 2005).

No obstant la introducció de la planificació estratègica no ha estat exempta de conflictes. La innovació en planificació del territori suposa canviar estructures de poder i pot no ser compatible amb els interessos dels grups de pressió dominants amagats darrere de les decisions polítiques, i a voltes suposa tractar de trencar el tradicional immobilisme tradicional per donar participació a nous actors territorials, aspecte ben difícil d’aconseguir en qualsevol escenari (HÄUSSERMANN, H. i SIEBEL, W.; 1994). Un dels millors exemples dels obstacles que suposa adoptar innovacions a la planificació del territori el constitueix la regió metropolitana del Rin-Ruhr, que és una de les apostes de futur de cara a arribar a un escenari policèntric i equilibrat a Alemanya i Europa. A continuació analitzarem aquest cas de Regió Metropolitana que ha fet un dels canvis estructurals més increïbles de tot el continent.

2. CONFORMACIÓ DEL MODEL POLICÈNTRIC DEL RIN-RUHR. PROBLEMES ACTUALS REGIONALS

Aquest apartat el dividirem en dos grans blocs. En un primer bloc farem un repàs diacrònic de la formació d’aquesta xarxa de ciutats i en segon terme analitzarem quins són les principals oportunitats, febleses i conflictes territorials que té hui en dia aquesta regió metropolitana i amb quins instruments nous està tractant de gestionar el seu futur i canviar la seva estructura territorial.

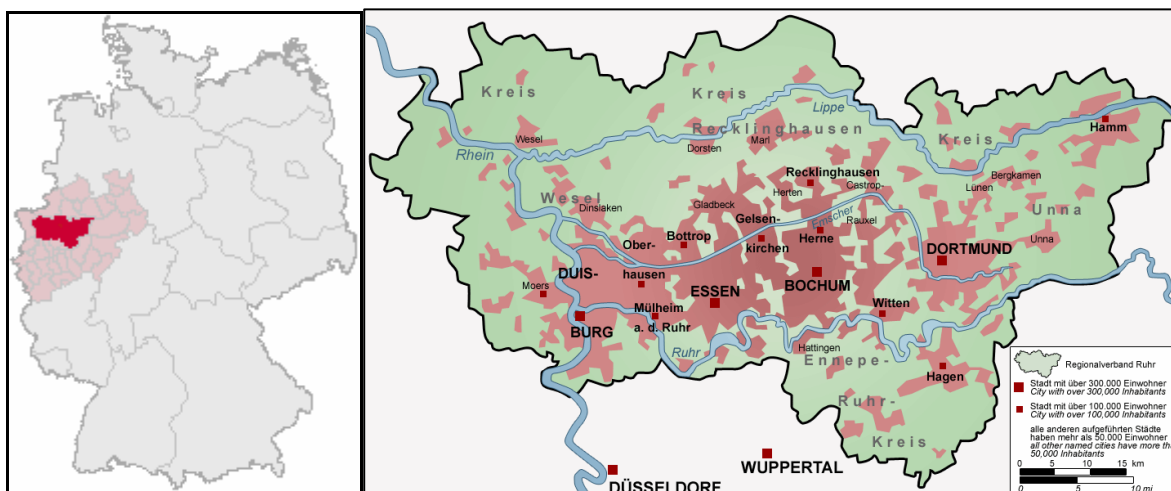

Figura 6: Mapa de situació del Ruhr a Alemanya i **Figura 7:** Mapa de la conurbació del Ruhr. Font: [http://de.wikipedia.org/wiki/Ruhrgebiet]

A partir de les figures 6 i 7 podem situar-nos en el territori en el qual ens centrarem a partir d'ara, una metròpoli que vol convertir-se en metròpoli mundial amb 6'414 milions al 2003, 5.058 km² de superfície i una densitat de 2170 hab/km². La població augmentaria fins els 11'079 milions si incloem l'eix del Rin al sud des de Bonn a Hamm, amb la gran metròpolis de Colònia.

Conta la llegenda que en temps immemorials, un pastor es va perdre a un bosc a prop del riu Ruhr i va decidir aturar-se a dormir, per a la qual cosa va encendre una foguera, ja que la nit era freda. Al dia següent es va despertar amb un agradable sentiment de calor: la foguera encara continuava encesa. Aquest pastor havia encès la foguera sobre una veta superficial de carbó i aquest havia servit de combustible. Així començà la transformació d'un territori agrícola pobre i despoblat en una de les àrees industrials i mineres més grans de tot el món. Segles després, el nou govern sortit de les eleccions de maig de 2005, format per la CDU i FDP, després de més de 30 anys de govern socialdemòcrata, va decidir posar data de caducitat al sistema de subvencions que permetia mantenir obertes les a penes 12 mines que encara eixe any hi havia donant treball a uns 50.000 miners (FRANKFURTER ALLGEMEINE; 2005) i en eixe mateix temps Christoph Zöpel, antic ministre del Land de Renània del Nord-Westfàlia, assegurava al seu llibre "*Weltstadt Ruhr*" que la regió del Ruhr al segle XXI pot i deu convertir-se en una regió metropolitana global (ZÖPEL, C.; 2005, p.5). El que ha passat des que el pastor va trobar aquest carbó i es va decidir probablement el tancament definitiu de les últimes mines, és el que tractarem d'explicar a continuació.

2.1. El Ruhr fins el segle XIX

El territori que hui ocupa la regió metropolitana del Rin-ruhr és una gran planura amb sedimentació paleozoica afectada per les glaciacions i recorreguda pel riu Rin que va de SE a NW rebent els afluents on tradicionalment s'ha assentat la població: Ruhr-Möhne, Wupper o Lippe que recorren aquesta planura d'est a oest. És una conca carbonera de gran qualitat on es pot trobar des d'antracita a hules de diversa qualitat disposades en 94 venes explotables i en bandes de sud a nord entre els rius (VILLANUEVA, M. 1999, p. 146). Es tracta d'una zona de colonització tardana. Des dels primers assentaments romans fluvials com Colònia i Trèveris al sud, fins l'arribada dels francs i l'imperi carolingi al segle VII no s'estabilitza i sedentaritza la població. El sud del Ruhr no es va arribar a colonitzar fins l'edat mitjana entre el 850 i el 1300. Als segles XIV i XV continua consolidant-se la població sense haver grans ciutats, a més amb el gran impacte de la pesta negra i la guerra dels 30 anys i després les guerres religioses, contínuament són destruïts pobles i ciutats i fins al segle XVII no comença a haver un creixement notable amb la immigració d'hugonots expulsats de França. Aquest creixement continua amb taxes fins el 0'98% anual fins la guerra dels set anys al 1756. Al període comprès entre 1550 i 1775 algunes ciutats com Düsseldorf o Krefeld van tindre creixements de més del 300%, la qual cosa mostra l'enorme dinamisme d'aquest territori durant l'edat moderna (BÖHM, H.; 1999, pp. 53-67). Aquest és un fet prou cridaner. Mentre que altres regions metropolitanes europees ja van ser importants ciutats comercials a l'època antiga o des de l'alta edat mitjana, en el cas de la regió del Ruhr ens trobem que a una data tan tardana com 1296, a la baixa edat mitjana, només la ciutat de Dortmund tenia condició de ciutat lliure imperial, només aquesta era una ciutat pròspera, mentre que altres ciutats que hui tenen vora mig milió d'habitants com Duisburg o Essen, a l'edat mitjana a penes eren aldees i altres importants com Bottrop, Oberhausen o Gelsenkirchen no van ser fundades fins el segle XIX. En aquesta darrera ciutat només existeix hui en dia un edifici d'abans de 1800 (POPP, H., p. 80; 2002; ZÖPEL, C.; 2005, p. 48). Aquest és per tant un tret diferencial respecte a altres grans metròpolis europees com París, Londres, però no l'únic.

Al renaixement ens trobem amb un territori que estava majorment ocupat per terres de conreu, petites aldees, amb l'excepció de la ciutat de Dortmund i població dispersa en masos per conrear la terra. El context no dogmàtic i de llibertat religiosa de l'època va possibilitar un clima més propici per a la innovació i per al comerç. Així, es van donar una sèrie d'avanços sobretot en el camp de la mineria del carbó que estava sent explotat a petita escala des del segle XIV que s'assentarien les bases per a la gran explotació que vindria amb la industrialització al segle XIX (ZÖPEL, C.; 2005, pp. 55 i ss.). En quant al comerç, de nou la ciutat de Dortmund va ser pionera per obrir el primer mercat a l'any 880. Molt prompte aquesta ciutat junt amb altres, com

Duisburg es van convertir en grans nodes comercials a escala europea. L'explicació es troba en les possibilitats de transport fluvial. Malgrat la gran quantitat de peatges que s'havien de pagar per navegar pel riu Rin, aquest canal fluvial, el qual permetia la navegació entre els peudemont dels Alps a la ciutat suïssa de Basilea i el mar del Nord a Rotterdam, era un dels eixos de comunicació més eficaços d'Europa i ho seria més encara a partir de la lliure circulació decretada al Congrés de Viena. Des del punt de vista polític, durant l'edat moderna tot el territori estava dividit en diversos comtats com el de Palatinat-Zwei Brücken, Berg o Wittelbach fins que cap al 1766 Frederic II el Gran va incorporar tot el territori que hui ocupa el Ruhr al regne de Prússia.

2.2. L'inici industrial al segle XIX

Amb la invasió napoleònica es va introduir l'economia moderna de mercat i es va racionalitzar l'administració, assentant les bases per a la industrialització. No obstant a l'any 1828 encara ens trobem amb un territori amb una vocació majoritàriament agrícola, com podem observar al següent quadre.

Governació	Superfície urbanitzada	Conreus	Erm	Prats i pastures	Vinyes	Bosc	Altres
Aquisgran	3,3	40,5	14,7	11,6	0	25,6	8,6
Colònia	3,2	52,1	6,3	7,7	0,3	29,7	1,4
Düsseldorf	4	50,3	12,3	11,5	0	21,9	0

Figura 8: Usos del sòl a les governacions d'Aquisgran, Colònia i Düsseldorf al 1828 en percentatge. Font: BUSCH, 1985 (citada per BÖHM, H.; 1999).

Malgrat que aquestes ciutats no es troben al cor del Ruhr, podem fer-nos una idea dels paisatges que hi hauria a aquesta zona a començaments del segle XIX, un segle que transformaria per sempre aquestes terres.

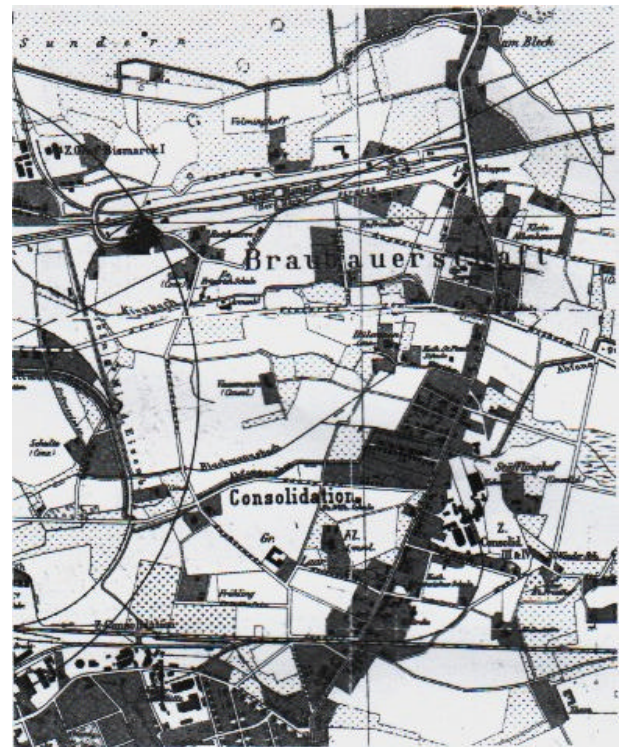
Al 1784 el fabricant Johann Gottfried Brügelmann inventa la primera filadora de llana mecànica del continent a partir d'una màquina anglesa i el 1837 l'empresari pioner Franz Haniel va idear un sistema per tal que els miners pogueren arribar fins al llavors inaccessible carbó bituminós (HALLIDAY, T.; 1999, p. 274). Amb aquestes invencions i altres de gran transcendència com la invenció de la màquina de vapor i el ferrocarril quedaven establertes les dues bases de la industrialització al Ruhr: el carbó i el tèxtil. Mentre les ciutats del nord del Ruhr com Essen, Dortmund, Bochum i Oberhausen es van especialitzar ben prompte en mineria i siderúrgia, les del sud com Mönchengladbach, Krefeld o Wuppertal es van decantar més per la indústria tèxtil. A aquesta darrera ciutat el 1819 va ser fundada per Friedrich Harkorts la primera fàbrica alemanya de màquines de vapor, les quals serien emprades després per a la indústria tèxtil.

També en aquesta època Carl Leverkus va fundar la primera fàbrica de conserves i Friedrich Bayer va establir al Ruhr el seu laboratori creant una de les hui en dia més importants companyies farmacèutiques del món. Amb aquests avenços i noves fàbriques hi va haver una alta demanda de mà d'obra i coincidint en el temps amb els inicis de la transició demogràfica. El creixement urbà i demogràfic del Ruhr va ser espectacular. Cap al 1850, al Ruhr ja hi havia obertes unes 200 mines de carbó i ferro on treballaven més de 12000 persones. Un factor molt important és el fet que el Ruhr va resultar ser una de les majors i més productives reserves del món de carbó (hem parlat abans de 94 vetes explotables). Tant és així, que hui en dia, uns 200 anys després que comencés l'explotació industrial del carbó i del ferro, encara queden al Ruhr importants reserves d'aquests minerals.

Un altre factor decisiu per al naixement d'aquest lent però inexorable procés industrialitzador va ser el recolzament del govern liberal prussià mitjançant el cobrament d'impostos baixos i les reformes liberals de 1851 i 1865 que suposava un major marge de maniobra per a les empreses (ZÖPEL, C.; 2005, p. 57). La possibilitat d'extreure carbó, transformar-ho en combustible, extreure ferro i fabricar acer amb l'acer lingots, màquines o armes i exportar-ho a tota Europa gràcies a l'eix fluvial del Rin tot en un mateix lloc va permetre la creació de grans empreses industrials i un profitós sector bancari i d'assegurances que hui en dia encara perdura.

Per descomptat tot aquest procés va tindre uns costos socials i ecològics altíssims, com podem imaginar-nos. Va ser l'època de la *“Bauanarchie”* o anarquia constructiva. Les empreses mineres construïen coqueries al costat de les mines al principi ni tan sols sense proveir d'habitatge als treballadors, que havien de viure en cabanyes sense cap servei al costat de les mines. *“L'originalitat d'aquesta regió resideix en el gigantisme precoç de les empreses que s'instal·laren, tot concentrant una gran quantitat de mà d'obra, sense dubtar a associar la producció del carbó amb la fabricació d'acer en un procés d'integració productiva molt avançat”* (VILLANUEVA, M., 1999, p. 146). La funció planificadora de l'Estat no va aparèixer al Ruhr fins finals de segle, ja que estava en la pràctica en mans d'aquestes grans empreses, com Krupp que va construir a Essen a partir de 1869 un complex de més d'onze km de llargària, fent d'aquesta una *“company town”*. (Íb. p. 146). El sistema d'assentaments policèntrics del Ruhr va ser en realitat dissenyat per les empreses mineres i siderúrgiques que ubicaven les fàbriques al costat de les mines o de les vies del ferrocarril, i sobretot al costat de les vores del Ruhr per poder transportar el mineral de ferro o l'acer fins al port de Duisburg. Quan aquestes vores van ser completament ocupades, aleshores va continuar l'ocupació de l'espai sense cap tipus de criteri, excepte el benefici econòmic. De la nit al dia, petites aldees com Oberhausen o Gelsenkirchen van convertir-se en gegants aglomeracions industrials. A la segona meitat del segle XIX eren centenars de milers els obrers sense habitatge que treballaven a les fàbriques i

mines del Ruhr, amb unes taxes de mortalitat tan altes, que les ciutats creixien solament gràcies al saldo migratori ja que el saldo natural era completament negatiu. No va ser fins al 1865 que ciutats com Essen o Duisburg van començar a instal·lar les primeres infraestructures hidràuliques per al subministrament urbà d'aigua potable malgrat que comptaven respectivament amb 56.944 i 41.142 habitants (BÖHM, H.; 1999, pp. 78 i ss.). Per tant, podem afirmar que la creació del sistema policèntric del Ruhr va nèixer gairebé de l'anarquia a partir d'uns eixos fluvials amb una sèrie de nodes que eren els antics mercats com Dortmund, Colònia o Duisburg. En moltes ciutats del Ruhr es va passar de la ruralitat agrària a la suburbanització sense haver un procés intermedi d'urbanització amb construcció d'edificis públics, infraestructures i equipaments. Un bon exemple que mostra això que estem parlant és el cas de la ciutat de Gelsenkirchen, coneguda per ser una de les grans ciutats mineres del Ruhr i seu d'un important club de fútbol (Schalke 04) (Fig. VII – XI).

1825 i 1898

1928 i 1961

Figures 9 - 12: Evolució de la ciutat Gelsenkirchen. Font: Stadt Gelsenkirchen Stadtplanungsmat. Citat per SIEVERTS, T. (1996).

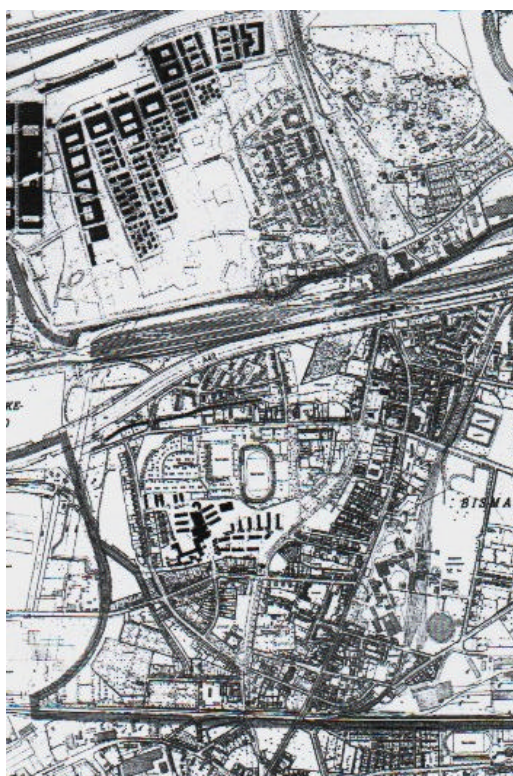

Figura 13: Gelsenkirchen el 1995 a la zona de Schalke.

Podem veure en primer lloc que ha sigut un procés intens i continu d'ocupació del sòl fins hui en dia. En segon lloc ha sigut un procés que ha canviat radicalment el paisatge i l'estructura agrària tradicional. Ni el parcel·lari ni la xarxa de camins van ser conservats quan va arribar la industrialització. Primer arriba el ferrocarril amb dos eixos que travessen la futura ciutat tant al nord com al sud i als pocs anys, el que fins 1828 era un paisatge de masos disseminats i camps, es converteix en a penes 70 anys, el 1898 en una aglomeració industrial lineal que uneix els dos eixos ferroviaris. El 1928 continua una ocupació del sòl, però en nuclis i seguint noves carreteres, sense cap compactació. Fins i tot si mirem la il·lustració de 1968, presenta una morfologia més pareguda a un paisatge de suburbis i polígons que a una ciutat tradicional. Trobem al costat de la via polígons industrials junt a polígons d'habitatges, solars, un estadi de futbol, amb una quantitat innumerable de barreres arquitectòniques entre vies de ferrocarrils convencionals, de ferrocarrils de mercaderies, carreteres i autopistes. Si hom preguntés on està el centre d'aquesta ciutat, la veritat és que només mirant el plànol seria ben difícil de descobrir. Per últim, al mapa de 1995 veiem com Gelsenkirchen s'ha convertit definitivament en una ciutat sense fi, o potser millor dit en una urbanització sense fi. Es tracta d'un bon cas de *Zwischenstadt* (SIEVERTS, T.; 1999), d'aglomeració sense límits clars, un cas que no encaixa en el tradicional esquema de planificació basat en nodes jeràrquics interconnectats, ja que aquesta *Zwischenstadt* de Gelsenkirchen és només una petita part d'una unitat major, d'una xarxa de ciutats al costat del riu Ruhr. Fins i tot els límits municipals ja no tenen sentit en casos com aquests, és una realitat que ja no funciona encara que continue havent una administració local forta.

2.3. Crisi i reconversió del Ruhr al segle XX

A començaments del segle XX, mentre París i Londres eren ja metròpolis mundials, el Ruhr no era ni tan sols ciutat, era una aglomeració d'indústries, cases, colònies industrials i mineres i vies de ferrocarril (ZÖPEL, C.; 2005, p.51), el Ruhr tenia la funció de ser l'armeria i l'aceria de la nació alemanya, i per complir aquesta funció calia una enorme quantitat de mà d'obra, la qual provenia primer d'Irlanda, Polònia i Silèsia i a partir de 1920 de Turquia, Grècia, Itàlia, Portugal i Espanya. Com hem afirmat adés, l'estat a penes intervenia al territori de manera que les empreses mineres i industrials edificaven i planificaven nous complexos sense a penes obstacles legals. Un bon exemple d'això del qual estem parlant és que fins el segle XX no hi havia cap universitat o escola tècnica a les terres del Ruhr. <<*necessitem obrers i no intel·lectuals*>> era la filosofia que va romandre fins ben entrat el segle XX (HALLIDAY, T.; 1999, p. 277).

Amb la necessitat de governar un territori caòtic, naix el 1920 el famós SVR, "*Siedlungsverband Ruhrkohlenbezirk*", literalment "Associació del Districte del carbó del

Ruhr” seguint la política socialdemocràtica de la República de Weimar. Va consistir en una institució que teòricament s’encarregaria de la coordinació territorial per a l’edificació de nous complexos industrials i mines ja que en aquella època ja començava a haver problemes d’escassetat de sòl. A començaments de segle estava gairebé tot el territori ocupat per mines i siderúrgia, no hi havia espai, perquè s’instal·laren les indústries punta del moment com la química, electrotècnica i òptica, que estaven naixent amb l’espenta de la segona revolució industrial. Així que el Ruhr es va quedar amb una indústria madura pròpia de la primera revolució industrial i no va saber obrir-se a les noves tecnologies, un aspecte que faria més tard encara més greu la crisi industrial.

El paper del SVR va anar molt més enllà de la simple ordenació de pous miners i va suposar un organisme integral d’ordenació del territori, un precursor dels consells metropolitans moderns. Un dels primers problemes als quals va haver d’enfrontar-se va ser la necessitat de dotar d’habitatge a més de 600.000 obrers i miners que estaven vivint en infrahabitatges en condicions inhumanes (GOCH, S.; 2002. p.97). Altres tasques urgents que aquesta institució hagué d’emprendre va ser la reparació dels danys de la I guerra mundial, augmentar l’extracció de carbó i fomentar la immigració de miners polonesos per cobrir l’alta demanda de carbó del període entreguerres. No obstant la tasca més difícil va ser la de conciliar els interessos de les empreses industrials amb les demandes socials d’habitatge i d’un medi urbà més “sa”, segons les corrents higienistes de l’època. Una tasca enormement difícil ja que aquesta institució no tenia competències pròpies d’ordenació del territori. Aquestes estaven en pugna entre les naixents administracions locals que exigien l’estatus de ciutat i capacitat administrativa pròpia, els comtats i l’estat central del II Reich i la república, de manera que el paper principal del SVR va ser la mediació entre aquestes administracions per tractar primer d’atendre les urgents necessitats socials de la població i en segon lloc per tractar de gestionar la primera gran crisi industrial del Ruhr. En quant a les necessitats socials, val la pena ací recordar l’agitat context en què es trobava Alemanya vora el 1920: un país en ruïna que havia perdut la guerra i havia de fer front a abundants pagaments en concepte d’indemnització. Aquesta institució es va crear pocs mesos després de la revolució espartaquista liderada per Rosa Luxemburgo i influenciada per la revolució russa, la qual va tindre entre el proletariat del Ruhr un dels majors recolzaments a Alemanya en un moment de radicalització de la lluita obrera (GOCH, S.; 2002, p. 85-86). Aquesta va ser una de les causes que va animar al govern socialdemòcrata a crear aquest organisme de govern del territori i pal·liar un poc les condicions de vida infrahumanes en què es trobaven els obrers.

No va ser certament senzill el camí a recórrer pel SVR. Després d’haver començat a atendre les necessitats socials més urgents i de dur a terme les reparacions de guerra, al 1923 es va produir

la primera gran crisi de producció del Ruhr. Per primera volta es va detectar una sobreproducció de carbó per la competència d'altres països europeus i a més noves fonts d'energia com el petroli començaven a competir amb el carbó com a recursos per a la industrialització. A més aquesta crisi va encadenar-se amb la crisi econòmica mundial del 1929. El resultat va ser una nova política de concentració horitzontal d'empreses, el foment de noves empreses d'energia amb el gas i el carbó com a combustible, subvencions multimilionàries del govern socialdemòcrata de Weimar a les grans empreses com Krupp, l'augment de la producció de carbó i acer i per descomptat, l'acomiadament d'uns 160.000 obrers i miners dels 560.000 que treballaven als complexos minerosiderúrgics en aquells temps, reactivant novament la lluita social del proletariat i el tancament fins 1932 de 46 mines (VILLANUEVA, M., 1999, p. 148; ZÖPEL, C, 2005., p. 59)

Malgrat que aquesta crisi va ser temporal, ja es van donar els primers símptomes greus de debilitat econòmica del Ruhr: una regió industrial hiperespecialitzada en mineria, siderúrgia i armament, amb una capacitat d'innovació molt baixa, greus conflictes socials i un medi ambient completament contaminat, manca de tot tipus d'infraestructures, equipaments i serveis i amb problemes també de dotació per a l'instal·lació de noves branques industrials.

Un altre dels assumptes dels quals hagué d'ocupar-se el SVR als anys 20 va ser la reforma administrativa municipal. Moltes aldees s'havien convertit en ciutats i ni tan sols tenien uns límits clars, i amb els creixents processos de suburbanització. Va haver nombrosos casos de conflicte per annexions per part de ciutats com Essen, que gairebé sempre es resolien a favor de les grans ciutats: Essen, Dortmund, Duisburg... Amb actuacions com aquestes el SVR esdevingué no només en un agent dinamitzador del diàleg i la coordinació territorial, sinó que va ser un factor decisiu en la formació d'una identitat ciutadana regional amb el Ruhr, més forta fins i tot que amb la seva pròpia ciutat, que no seria sinó un barri més d'aquesta regió metropolitana policèntrica (BÖHM, H.; 1999, p. 144).

Durant l'etapa nazi va haver una política de foment de la producció industrial per diversificar la producció nacional dins del model autàrquic del nazisme (GOCH, S.; 2002, P. 127), en especial d'armament per preparar-se per dur a terme els plans expansionistes del govern del III Reich. Va ser en aquests anys quan es van registrar les majors quotes de producció industrial i de carbó de tota la història (WERNER, H.; 2002, pp. 108-111). El Ruhr va convertir-se en l'armeria d'Alemanya, la qual cosa explica el fet que durant la guerra, com vam afirmar anteriorment, es dissenyés una operació especial entre els exèrcits d'EUA i Gran Bretanya per destruir els complexos industrials armamentístics del Ruhr. El resultat va ser la destrucció de la majoria de ciutats del Ruhr. Així, durant els anys cinquanta, va haver de nou un breu període d'auge de la

producció industrial de carbó i acer per a la reconstrucció d'Alemanya, però a partir dels seixanta es va començar a veure que aquest model industrial presentava els primers símptomes de crisi, sobretot per la davallada en la demanda de carbó de nou per la competència d'altres països i sobretot per la creixent substitució del carbó per petroli. Als anys setanta ja es parlava obertament de crisi regional del Ruhr després de la primera crisi del carbó dels anys cinquanta per la imposició creixent del petroli com a nova font d'energia i l'augment dels costos d'extracció del carbó en estar les vetes més profundes (GOCH, S; 2002, p 162). Malgrat que la crisi del petroli va beneficiar temporalment la mineria com a recurs alternatiu endogen, la majoria de les branques industrials van resultar molt afectades. Fou una autèntica crisi regional per escassa competitivitat, manca d'innovació i substitució del carbó com a font d'energia per petroli, gas i energies no contaminants. Només la substitució dels antics ferrocarrils de carbó pels nous elèctrics va ser un dur colp per al complex miner del Ruhr. Va començar un lent declivi amb efectes multiplicadors. Es tancava una mina, s'acomiadaven tots els treballadors, molts decidien emigrar de manera que a partir dels seixanta, per primera volta en l'edat moderna comencen a perdre població les ciutats de Ruhr, els que quedaven no tenien moltes alternatives de treball, o bé perquè no hi havia possibilitat en altres mines o perquè no tenien la preparació adequada per treballar en el sector serveis. Un exemple és el cas d'Essen, on el nombre de llocs de treball va caure de 340467 el 1961 a 298548 el 1970. (O.A.E.S.E.; 1978, p. 23) L'augment de la taxa d'atur, la pèrdua de població (alguns barris d'Essen van perdre fins un 12'5% de la població entre 1970 i 1976) (O.A.E.S.E.; 1978, pp. 25-26) i el tancament d'empreses fou disminuir la disponibilitat de recursos en les arques municipals per disminució d'ingressos, malgrat que encara feien falta moltes inversions en infraestructures i equipaments per equiparar el Ruhr amb altres regions d'Alemanya Occidental, i també les regionals per haver de pagar més cobertures d'atur i haver menys contribuents. L'acomiadament d'un obrer o un miner suposava la fi de la major font d'ingressos en la família, la qual cosa va fer que es contragués el consum de tot tipus de productes i serveis, la qual cosa afectà també al sector del petit comerç i a la llarga al sector bancari. Molts petits bancs van veure com els xicotets estalvis dels obrers minvaven dia a dia (BÖHM, H.; 1999, pp. 203 i ss.). Aquesta crisi va ser fins i tot una crisi d'identitat, perquè aquells elements que definien aquesta societat estaven en crisi (una pròspera societat industrial basada en el carbó i l'acer).

Davant aquest escenari de crisi, les administracions municipals i regional van començar a treballar per dur a terme una de les transformacions territorials més impressionants i prodigioses d'Alemanya: la substitució d'una societat industrial base en crisi per una nova societat de la informació i el coneixement que hui es troba al capdavant de la recerca en molts camps científics i tecnològics. Detallem un poc com es va dur a terme aquesta revolució.

Un punt de referència va ser l'aprovació del "*Entwicklungsprogramm Ruhr*" o Pla de Desenvolupament del Ruhr el 1968 que tenia com a objectius millorar el medi ambient, en especial aire i gestió de l'aigua, construir escoles i universitats, programar incentius a empreses, protecció dels paisatges urbans, construcció d'una xarxa regional de trens ràpids, provisió de nou sòl industrial mitjançant el reciclatge etc., des d'una perspectiva regional del Ruhr. Va haver una inversió impressionant especialment en equipaments educatius. Aquestes inversions suposaven una aposta molt forta per un canvi en l'economia del Ruhr. Al 1958 havia començat aquesta transició al Ruhr d'una societat industrial a una del coneixement amb la promoció de noves universitats. Només hi havia a Aquisgran, Colònia i Bonn equipaments d'aquest tipus fins als anys cinquanta. De 1960 a 1965 es van edificar més facultats i escoles que en els 130 anys de govern prussià (seguint aquesta màxima de <<*necessitem obrers i no intel·lectuals*>>). El 1961 s'inaugura la Universitat del Ruhr a Bochum, el 1962 la Universitat de Dortmund, el 1965 la de Düsseldorf, i el 1972 les universitats de Duisburg i Essen. El 1974 es va inaugurar una universitat a distància a Hagen, i el 1983 Universitat privada de Witten-Herdecke. El resultat ha sigut que el Ruhr ha passat de ser de la darrera a la primera regió metropolitana alemanya en nombre d'estudiants: 200.154 el 2003 (ZÖPEL, C.; 2005, pp. 68 i ss.), que contrasta amb els 139.251 que té Berlín o els 87.226 de Munic. La inversió pública no es va concentrar només en noves facultats, sinó també en instituts de recerca (s'ha inaugurat des dels 60 tres Instituts Max Planck), escoles tècniques, teatres, museus, centres de convencions, fires de mostres... Un fenomen interessant va ser l'aparició dels primers grans centres comercials a Dortmund, creant 3500 llocs de treball el 1971 o el *Bero Center* d'Oberhausen en eixe mateix any (GOCH, S.; 2002, p. 333-334). Com a resultat, a finals de segle XX la metròpolis del Rin-Ruhr havia deixat de ser una societat industrial per convertir-se en una societat terciària i quaternària del coneixement, com podem observar a la següent figura:

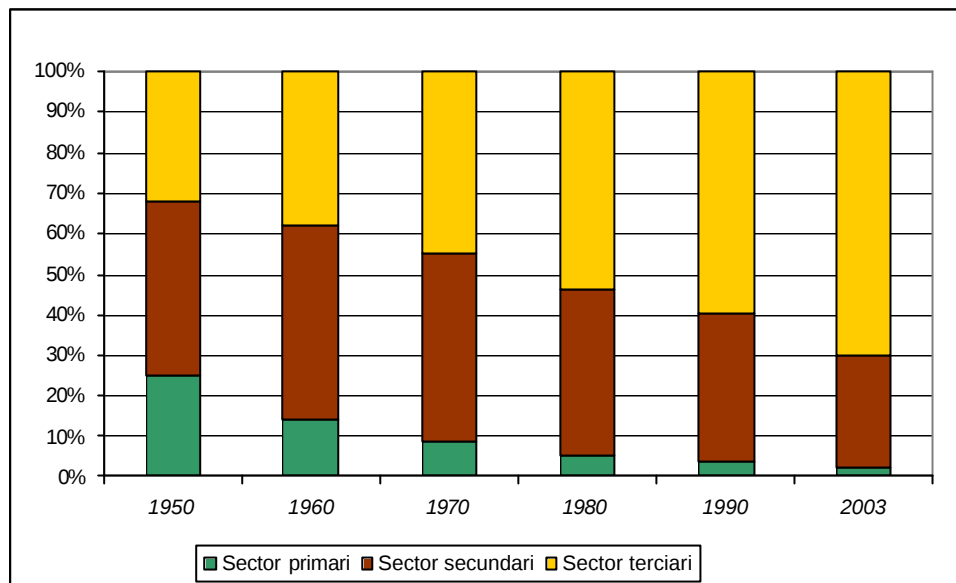

Figura 14: Evolució de l'estructura ocupacional a la Regió del Ruhr. Font: Elaboració pròpia a partir de ZÖPEL (2005).

Així, hui en dia, només vora un quart de la població ocupada al Ruhr treballa al sector secundari i més d'un 70% ho fa al sector serveis i en algunes ciutats com Dortmund o Essen, el percentatge d'ocupats al sector serveis arriba al 80% (ZÖPEL, C.; 2005, p. 90). Un exemple d'aquesta reconversió és la ciutat d'Aquisgran a l'extrem occidental del Ruhr, on el 1984 va tancar les seves portes la companyia minera Sophia-Jacobi, el que va suposar perdre de colp un 25% de l'ocupació industrial de la ciutat. Tanmateix, el 1995 es va registrar un augment d'un 10% del nombre de llocs de treball en relació al 1984. Això es va aconseguir gràcies a la inversió en nous equipaments tecnològics com per exemple el parc tecnològic de Herzogenrath on s'ha instal·lat la companyia de telèfons mòbils Ericsson. A les antigues instal·lacions mineres ha construït *Mitsubishi Semiconductor Europe* un centre de desenvolupament de microxips amb 500 nous ocupats. Gràcies a la cooperació interuniversitària i amb empreses, més de 22000 treballadors treballen hui en dia al sector del coneixement i noves tecnologies en aquesta petita ciutat a la frontera amb Bèlgica i Holanda. Un altre sector innovador que es va fomentar és el dels mitjans de comunicació. Gràcies al recolzament del govern de Renània del Nord- Westfàlia, el Ruhr s'ha convertit en el gran pol alemany d'aquest sector amb més de 200000 ocupats amb Colònia, Düsseldorf, Dortmund i Oberhausen com a grans centres i seus de canals de televisió, ràdio, estudis de cinema a Düsseldorf, la cadena internacional *‘Deutsche Welle’* a Bonn, la qual emet noticiaris en més de 30 idiomes, així com periòdics, revistes i editorials. (BÖHM, H., 1999; p. 219). Un altre “bon exemple” de canvi estructural el va protagonitzar la ciutat de Gelsenkirchen, que de ser un gran centre productor de carbó per a l'energia tèrmica, va passar a especialitzar-se en energies alternatives com l'eòlica. Diverses unitats d'investigació sobre energies alternatives i empreses que es dediquen a la fabricació de

molins de vent tenen la seva seu a aquesta ciutat en l'actualitat. Fruit d'aquesta intensa inversió en noves tecnologies i en serveis, hui de les cinc grans multinacionals amb seu social al Ruhr, tres es dediquen al sector serveis: la multinacional de serveis de gas i energia E-On amb seu a Düsseldorf; el grup comercial Metro amb seu també en aquesta ciutat (es dedica a la comercialització de béns de consum amb filials prou conegudes com *Mediamarkt*) o la cadena comercial ALDI, amb seu a Mülheim. Les altres dues grans empreses són la Krupp-Thyssen, de mineria i indústria pesada del metall amb seu a Duisburg i l'empresa RWE amb seu a Essen, una de les companyies elèctriques i de serveis mediambientals més importants d'Europa.

2.4. El canvi d'enfocament de la planificació territorial al Ruhr

No obstant, tota aquesta transformació social i econòmica no ha estat exempta de conflicte. En primer lloc, perquè la transformació cap a una societat del coneixement dóna possibilitat d'ocupació amb una remuneració acceptable a una petita part altament qualificada de la societat, mentre que la resta que no té la qualificació adequada o que no ha sabut o pogut reciclar-se, només li queden disponibles ocupacions poc qualificades i molt malament remunerades i a més l'atur i sobretot el de llarg durada es va convertir en un problema estructural que encara hui en dia arrossega l'economia del Ruhr. Es va arribar a un punt crític el 1987, quan va haver una taxa d'atur superior al 15%, quasi el doble de la mitjana de la Federació, hui encara Gelsenkirchen és la ciutat d'Alemanya Occidental que ocupa les primeres posicions en percentatge d'aturats. Els aturats de llarga durada van arribar a suposar més d'un 40% del total d'aturats a mitjans dels anys 90 a ciutats com Krefeld, Düsseldorf o Essen. Es van haver de desembossar milers de milions de marcs en concepte d'ajudes als desocupats, la qual cosa ha suposat un dels principals motius pel qual el model de benestar alemany entrés en crisi a començaments del segle XXI: es veia que entre l'alt envelliment i la taxa d'atur, cada volta es feia més difícil sostenir el sistema d'ajudes a la desocupació i les pensions.

Un altre conflicte el van protagonitzar els ajuntaments de les grans ciutats del Ruhr. Davant la crisi industrial que s'estava dibuixant a principis dels seixanta i els escenaris pessimistes que es pronosticaven (O.A.E.S.E.; 1978), les ciutats van posar-se d'acord en què l'eixida de la crisi es trobava en un canvi estructural de model econòmic però no ho van dur a terme de manera coordinada des d'una perspectiva metropolitana, fent del Ruhr una gran metròpolis policèntrica, sinó que cada ciutat va emprendre plans propis de desenvolupament per fomentar l'ocupació i fruit d'aquestes polítiques hi ha moltes universitats i centres de recerca petits, un en cada ciutat o tres fires de mostres mitjanes en una mateixa regió metropolitana. Les ciutats del Ruhr van començar a competir mútuament, per atraure nous capitals i empreses. No obstant, dins d'aquesta competència, es va caminar també cap a una especialització: Colònia companyies

d'assegurances, Düsseldorf bancs, Essen administració i empreses industrials etc. Al cap i a la fi, l'objectiu de les administracions municipals era frenar les corrents migratòries que van començar a detectar-se des dels seixanta com a conseqüència de la crisi industrial, les quals hui en dia encara perduren i és un dels grans problemes del Ruhr, ja que al problema del creixent nombre d'habitatges buits s'afegeix la reducció de contribuents a les arques municipals.

Aquestes diferències entre administracions municipals va començar a resoldre's cap a finals dels anys 70. Per tractar de coordinar un poc les actuacions de les administracions locals i recuperar aquesta visió metropolitana de la planificació, el SVR creat al 1920 es va refundar passant a anomenar-se "*Kommunalverband Ruhrgebiet*" (KVR) o Associació de municipis del Ruhr. Llavors es van redefinir les seves tasques. L'objectiu d'ordenació de nous pous miners resultava completament obsolet i entre els seus nous objectius destacava la coordinació de serveis entre les ciutats del Ruhr, per exemple el subministrament d'aigua i energia elèctrica, l'ordenació del transport o la construcció d'habitatges, segons les necessitats de cada ciutat i la creació d'un sistema d'espais lliures (BÖHM, H., 1999 p.174; GOCH, S.; 2002, p. 298 i ss). D'aquesta manera va recuperar-se un poc aquesta visió supramunicipal de la planificació.

En segon lloc el 1979 es va aprovar, el "*Aktionsprogramm Ruhr*" o Programa d'Acció del Ruhr de 1979 el qual apostava cap a aquest canvi de base econòmica del qual ja hem parlat basat en noves tecnologies a través de la promoció de nous campus i escoles de recerca. Va ser finançat entre el govern central i el Land de Renània del Nord - Westfàlia. Aquest darrer pla tractà per primera volta << de fer ciutat>> amb el Ruhr (ZÖPEL, C.; 2005), d'entrada contemplant el territori del Ruhr com una sola unitat i planificant nous equipaments socials i culturals en aquelles parts més necessitades, reciclant antigues instal·lacions industrials, com si d'un pla d'ordenació urbana es tractés, és a dir, amb competències pròpies d'ordenació del territori (ZIESEMER, A.; 2004, pp. 78-82). El paper del RVR va ser reforçat el 2004, de manera que va passar a ser formalment d'un organisme de gestió conjunta de serveis i equipaments a ser l'òrgan de referència per a la planificació territorial del Ruhr. El 26 de setembre de 2004 es va constituir el nou i com a primera tasca se li va encomanar fer un estudi sobre demanda i disponibilitat de sòl per a habitatge (RVR; 2004) i dissenyar una Estratègia de Desenvolupament Regional per a tot el Ruhr. Així es va convertir l'antic organisme d'ordenació de pous miners en l'organisme metropolità de referència per a la gestió de serveis, transports, recerca i planificació del territori del Ruhr. Un tercer pas cap a la cooperació va ser el famós <<consens de Dortmund>> de 1984. Després d'anys i anys de lluites entre la patronal, els sindicats, la cambra de comerç i els partits polítics de la regió de Dortmund, veient que la crisi industrial anava a ser llarga, van arribar a un compromís de col·laboració el 1984 davant

l'escenari de greu crisi en què es trobaven per buscar una eixida fomentant noves activitats econòmiques i posant les bases del Pla Estratègic de Dortmund, el qual analitzarem més avant.

Des de finals dels 80, a banda d'una major cooperació entre administracions, comença a observar-se un canvi lent de la planificació tradicional cap a noves formes de planificació en les quals la cooperació territorial es torna un element indispensable. *“El canvi estructural del Ruhr necessita una nova planificació regional”* (BLOTEVOGEL; H.H.; 1999). Les causes d'aquest canvi de visió es troben sobretot en el canvi de context que viu Alemanya des de finals dels vuitanta: la unificació alemanya, la unificació monetària i duanera, l'ampliació cap a l'est i sobretot la globalització amb la liberalització de les economies i caiguda de barreres aranzelàries que fa que una regió com el Ruhr passés de competir amb altres regions industrials subvencionades pel govern alemany i l'UE com Baviera o Frisònia a haver de competir amb metròpolis com Osaka, la regió del Randstad o Boston (BLOTEVOGEL, H.H.; 1999). Per tant es comença a adoptar l'enfocament estratègic en la planificació dedicant molta atenció a la cooperació territorial. Es contempen quatre tipus de cooperació territorial: cooperació horitzontal entre municipis i comarques, cooperació vertical entre administracions: municipi, comtat, regió, Land, Federació i UE; cooperació horitzontal entre polítiques sectorials regionals: educació, treball, assumptes socials i cooperació funcional entre actors polítics, acadèmics, socials i econòmics. Una de les crítiques que es fa a aquesta nova planificació amb una visió més estratègica és l'escassa legitimitat democràtica de la composició de les comissions que elaboren aquestes noves planificacions. Moltes voltes participen interessos privats amb una influència notable que poden posar per davant els seus interessos particulars a les necessitats de la població. Es tracta d'agents clau al territori, però sense la legitimitat de les urnes (ZIESEMER, A.; 2004, pp. 97 i ss.). Els quatre punts més importants d'aquest canvi de visió són: regionalització o descentralització de la planificació econòmica (es creen 15 regions incloent Aquisgran i Bonn a partir del pla ZIN de 1989), coordinació de mesures entre diferents administracions, cooperació entre actors públics i privats i promoció del potencial de desenvolupament endogen mitjançant noves activitats com el turisme industrial, turisme cultural i metropolità, recerca aplicada a la fabricació industrial o la modernització del sector miner. Per poder observar millor com ha anat canviat, el següent quadre resumeix els principals plans aprovats i executats per al territori del Ruhr des dels anys seixanta:

NOM	PERÍODE	OBJECTIUS	MESURES	FINANÇAMENT
Programa de desenvolupament del Ruhr	1968 - 1973	- Organització i racionalització de l'estructura territorial. - Promoció de noves branques industrials no pesants	- Millora de la xarxa de transport. - Millora d'equipaments en ciutats i barris. - Alliberament de sòl per a nous habitatges. - Construcció d'escoles primàries i escoles tècniques i d'arts i oficis	3700 milions de marcs
Programa de Renània del Nord – Westfàlia.	1970 - 1975	(Junt amb el programa de desenvolupament del Ruhr) - Modernització i millora de serveis i equipaments per al sector miner i el sector energètic.	- Finançament de projectes de noves centrals nuclears i de projectes de recerca en tecnologia minera.	31000 milions de marcs
Programa tecnològic “Mineria, energia i acer”	Des de 1974 mineria, de 1979 a 1992 acer i de 1974 a 1992 energia	- Modernització i millora de serveis i equipaments per al sector miner, la producció energètica i la indústria siderometal·lúrgica	- Finançament de projectes de recerca en tecnologia minera, seguretat en les mines i energia atòmica i recerca de nous materials.	1200 milions de marcs (mineria) 352 mill de marcs (acer) 2200 mill de marcs (energia)
Programa tecnològic i econòmic	1978 - 1992	- Millora de la competitivitat de les empreses mitjanes.	- Finançament per al desenvolupament de nous productes, tècniques de fabricació. - Assessoria d'empreses	680 milions de marcs
Programa d'acció del Ruhr	1980 - 1984	- Modernització dels complexos miners i industrials i estimulació de l'estructura econòmica dels sectors marginals en crisi.	- Promoció de la recerca i desenvolupament del sector miner. - Mesures per al mercat de treball. - Gestió de terrenys abandonats per la indústria.	6900 milions de marcs
Programa “Tecnologies de futur”	1985 - 1992	- Enfortiment de les empreses mitjanes amb la introducció de noves tecnologies.	- Promoció i inversió en noves tecnologies.	270 milions de marcs
ZIM Iniciativa de futur per a les regions mineres	1987 - 1989	- Estimular la innovació al sector miner. - Crear nous llocs de treball al sector. - Consensuar solucions per a la crisi del sector siderometal·lúrgic.	- Elaboració de programes específics per zones. Per cada programa: pla de millora d'infraestructures, pla de qualificació professional, pla d'i+d, pla d'equipaments.	
ZIN Iniciativa de futur per a Renània del Nord - Westfàlia	des de 1989	- Estimular la innovació al Land de Renània del Nord – Westfàlia. - Creació de nous llocs de treball.	- Conferències regionals d'ordenació del territori. - Elaboració de plans de desenvolupament.	--
PROFIS Programa per a las regions industrials en canvi estructural.	1994 - 1997	- Enfortiment de la competitivitat de les PIMES.	- Promoció de projectes sectorials amb cooperació empresarial.	450 milions de marcs

Figura 15: La planificació territorial tradicional a l'àrea del Ruhr. Font: WISSEN, 2000. (Citat per ZIESEMER, A.; 2004).

Podem observar per exemple com es passa d'aprovar-se programes de desenvolupament amb un caràcter molt físic orientats a la construcció d'infraestructures i equipaments, uns objectius molt específics i clars a aprovar-se "iniciatives de futur", amb uns objectius més amples i generals a partir del primer ZIM de 1987. Es tracta d'una planificació menys física i més oberta a la participació d'agents, amb una reflexió estratègica sobre els possibles escenaris de futur del territori o sector, que dóna molta importància a la promoció o estimulació del desenvolupament endogen. En aquest pla participen tots els nivells administratius, des dels ajuntaments fins l'UE integrant en un sol document diferents polítiques sectorials coordinades (política d'ocupació, d'habitatge, educació, ciència i tecnologia, cultura etc.) (GOCH, S.; 2002, pp 424-430). A partir d'uns objectius i reflexions generals aquestes iniciatives es divideixen en diferents regions i per cada regió ja s'elaboren plans amb mesures específiques a executar (ZIESEMER, A.; 2004, pp. 97 i ss). Un pas endavant va ser l'aprovació de la Iniciativa de Futur per a Renània del Nord – Westfàlia el 1989 que va engegar un procés de regionalització funcional per encetar plans de desenvolupament a una escala regional amb un caràcter menys normatiu (GOCH, S.; 2002, pp 430 - 440) La culminació d'aquest canvi de visió en la planificació el constitueixen l'aprovació del primer pla de territorial estratègic "Duisburg 2000" el 1987 i la iniciativa IBA Emscherpark, de les quals parlarem més avant.

D'aquesta manera terminariem aquest breu recorregut cronològic sobre la conformació d'aquesta regió metropolitana per passar a continuació a analitzar els actuals problemes regionals del Ruhr com a regió metropolitana.

3. PROBLEMES ACTUALS DEL RUHR

3.1. Delimitació i capitalitat de la regió del Ruhr

Fins el moment actual ens hem referit al Ruhr com "Regió metropolitana del Rin-Ruhr" segons denominació oficial del MKRO o simplement com a "regió del Ruhr" per acurtar, però encara no hem parlat dels límits d'aquesta xarxa de ciutats ni de quina és la capitalitat de la mateixa, ni tan sols queda clar si ens podem referir al Ruhr com una regió metropolitana europea comparable amb Londres o París. I és que el Ruhr és un cas molt especial dins del conjunt de regions metropolitanes europees, ja que està constituït per una xarxa de ciutats mitjanes sense una capitalitat i uns límits clars. Segons ZÖPEL, tota gran metròpolis mundial ha de complir una de les següents dues condicions: o ser capital administrativa nacional o regional, o bé ser una gran ciutat portuària internacional (ZÖPEL, C.; 2005, p. 16). No hi ha cap gran regió o àrea metropolitana al món que no complisca una d'aquestes dues funcions. Cap excepte el Ruhr. En efecte, el Ruhr no té cap port marítim i cap de les ciutats del nucli és capital regional del Land

de Renània de Nord- Westfàlia. Per tant estem davant un cas molt particular perquè tampoc existeix una delimitació oficial d'aquesta regió metropolitana. Està clar que el cor el constituïria l'associació de municipis del “*Regionalverband Ruhrgebiet*” (RVR), que és el territori que representa la figura 6, però més enllà la cosa no està gens clara. Aquesta seria l'entitat mínima que tindria aquesta regió metropolitana. Una altra delimitació és la que es va acordar en la conferència del MKRO de 1995 (BLOTEVOGEL, H.H.; 2001, p. 163; ZÖPEL, C.; 2005, p. 120) en la qual la regió metropolitana del Rin-Ruhr inclouria cap al sud fins al comtat o comarca de Bonn, amb les metròpolis de Düsseldorf i Colònia, cap a l'est fins Aquisgran i Mönchengladbach i cap al nord fins el comtat de Hamm. D'aquesta manera la regió metropolitana del Rin-Ruhr comptaria amb 11.079.000 habitants enlloc dels 5'3 milions del RVR. El BBR encara proposa una delimitació més ampla per a aquesta regió metropolitana (ZÖPEL, C.; 2005, p. 120). Aquesta inclouria tot el Land de Renània del Nord-Westfàlia excepte la regió de Detmold. La següent figura mostra totes tres delimitacions del Ruhr:

Figura 16: Mapa de les delimitacions de la Regió Metropolitana del Rin - Ruhr. Font: Elaboració pròpia.

D'aquestes delimitacions, la més acceptada és la primera que inclou només els municipis del RVR. No obstant molts autors assenyalen (ZÖPEL, C., 2005; ZIESEMER, A., 2005) la necessitat que la metròpolis de Düsseldorf s'incloga dins de la regió metropolitana del Rin-Ruhr per fer d'aquesta una autèntica metròpolis mundial. A banda de ser capital del Land de Renània del Nord- Westfàlia, Düsseldorf té borsa, aeroport, una de les fires de mostres més importants d'Alemanya i la que celebra més esdeveniments internacionals de tota Alemanya (BODE, V. i BURDACK, J.; 2002, pp. 96-97), a més és una gran centre financer amb grans empreses bancàries com *Deutsche Bank* etc. El conflicte que existeix en aquest punt és de tipus identitari. Els ciutadans de Düsseldorf, donat que no han tingut cap contacte amb el RVR, no senten cap vinculació amb el Ruhr, el consideren una regió completament diferent, fins i tot una regió pitjor, degradada (ZÖPEL, C.; 2005, p. 123) que poc té a veure amb la seva ciutat i la seva cultura. Aquesta és una polèmica encara no del tot resolta hui en dia, malgrat que cada volta més documents inclouen aquesta ciutat dins del Ruhr (BLOTEVOGEL, H.H.; 2001; STIENS, G., 2002; ZIESEMER, A.; 2004).

No obstant, aquest problema no és gens complex en relació amb la pregunta ¿quina és la capital del Ruhr?, On ubiquem l'ajuntament o el parlament del Ruhr?, un centre de govern del territori en una regió policèntrica?. Podria ser Dortmund, centre financer i d'assegurances, o Essen capital de l'energia, o Duisburg, el port fluvial més important del continent, o el centre cultural de Bochum, o tal volta l'actual capital regional, Düsseldorf. És aquesta per tant una de les tasques més importants que cal abordar per fer del Rin-Ruhr una autèntica metròpolis mundial, triar un centre dins d'aquesta regió policèntrica on tinga seu un govern metropolità encara inexistent amb un alcalde metropolità que governe aquesta xarxa de ciutats com una única gran metròpolis. Està clar que el paper i la delimitació actual del RVR queda petit amb la realitat d'un territori, d'una xarxa de ciutats que formen quasi un continu urbà molt més enllà del Ruhr, encara que no totes estan tan coordinades i unides amb una identitat comuna com les ciutats del Ruhr. No obstant val la pena ací recordar, com afirma C. ZÖPEL, que <<*el major problema del Ruhr en l'actualitat és un problema d'imatge*>> , d'una imatge generalment negativa que es té del Ruhr, d'una regió deprimida, plena de fàbriques, fum, mines abandonades... res més lluny de la realitat. Potser la solució fora treballar més en un canvi d'imatge no només de cara al turisme, una de les noves activitats que estan despuntant a la regió del Ruhr, sinó de cara a les ciutats del voltant com Düsseldorf, Mönchengladbach o Aquisgran, perquè s'uneixin al gran projecte comú de la regió metropolitana del Rin-Ruhr.

3.2. La sostenibilitat ambiental: la gestió de l'aigua i del paisatge al Ruhr

3.2.1. *La degradació del paisatge al Ruhr*

La degradació mediambiental i del paisatge ha sigut tradicionalment un dels grans problemes al que ha hagut d'enfrontar-se la regió metropolitana del Rin-Ruhr. Com podem imaginar-nos, un territori en el qual hi ha explotació minera a gran escala des del primer terç del segle XIX, que a més va ser el bressol de la industrialització alemanya, amb una indústria basada en la transformació del carbó per convertir-ho en combustible i del ferro en acer, és a dir, una indústria prou contaminant és un espai en el qual ha hagut uns impactes molt severos i intensos. Com en tants altres espais del vell continent, hom ja no pot parlar de paisatges com a elements naturals en el cas del Ruhr. La següent il·lustració ens mostra l'aspecte que presentava la "ciutat" d'Essen a començaments del segle XX.

Figura 17: Complex acerer de Krupp a Essen (1912). Font: SPIEGEL. Especial d'abril de 2005.

Aquesta és la imatge amb la qual s'ha quedat el Ruhr, un territori completament degradat i contaminat, i en efecte així ho ha sigut durant molt de temps. L'activitat minera del Ruhr va fer desaparèixer el paisatge natural de planura amb bosc de roures, bedoll i faig a les colines per crear un paisatge amb un terreny completament irregular format per muntanyes de runes de les mines intercalat amb antics pous miners plens d'aigua on noves espècies com les pinedes s'assenten. Un esquema d'aquest canvi de paisatge el podem observar a la següent figura:

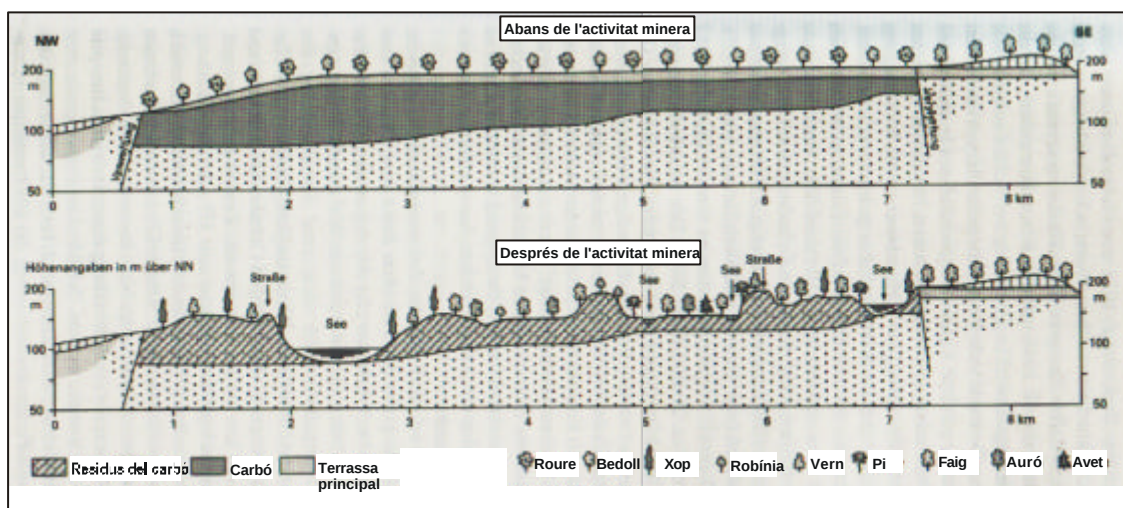

Figura 18 : Transformació del paisatge miner del Ruhr. Font: Keller, 1964. Citat per BÖHM, H.; 1999.

En efecte la regeneració de paisatges degradats per dècades d'activitat industrial contaminat és un dels grans problemes que té el Ruhr. Però cal dir que la gestió i regeneració de paisatges ha sigut des de fa dècades una de les grans obsessions de la planificació del territori no només al Ruhr sinó a tota a Alemanya. Concretament el SVR porta elaborant plans de protecció del paisatge des de 1975. El Pla de desenvolupament d'Essen de 1978 va situar com a primer objectiu “la conservació i gestió d'un sistema d'espais lliures” i com a primera mesura planteja “la protecció i gestió del paisatge” (O.A.E.S.E; 1978, p. 30 i ss.). Malgrat ser un dels grans desafiaments per a la sostenibilitat del Ruhr, és un dels aspectes on més s'ha treballat als últims anys. Seguint amb l'exemple de la ciutat d'Essen, bressol de la industrialització i seu del gran complex siderometal·lúrgic de Krupp, podem veure en les següents dues imatges com han canviat les coses.

Figura 19: El riu Ruhr al seu pas pel nucli urbà d'Essen.

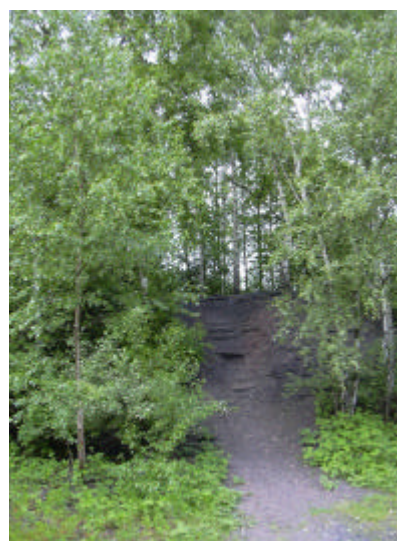

Figura 20: Reforestació i condicionament d'un antic camp de runes a la coqueria del Zollverein (Essen). Fotos: Luis del Romero.

Per tant, podem concloure, que malgrat que encara molts espais per descontaminar al Ruhr, tant la planificació tradicional com la més innovadora ha comptat sempre entre els seus objectius la protecció i regeneració del paisatge (més avant veurem un altre exemple) de manera que la imatge que hui es té del Ruhr no és la que es correspon amb la realitat (HALLIDAY, T.; 1999, p. 274).

3.2.2. Els problemes en la gestió de l'aigua al Ruhr

No podem ser tan optimistes quan parlem d'altres aspectes essencials per a la sostenibilitat ambiental del Ruhr com la gestió i protecció del recurs aigua. Aquest element, del qual parlarem més avant en el cas de l'Arc Mediterrani Espanyol perquè és un dels grans desafiaments que tenen les regions mediterrànies, és potser juntament amb la contaminació atmosfèrica i dels sòls, un dels grans temes que el Ruhr ha hagut d'afrontar des de fa unes quantes dècades.

Com a la major part de les regions nord- i centreeuropees, el major problema per a la gestió de l'aigua és la qualitat de la mateixa, més que la disponibilitat, al contrari que succeeix a les regions mediterrànies. Ja vam comentar que la industrialització i urbanització del Ruhr va ser fins finals del segle XIX un fenomen espontani, guiat només pels interessos de les grans empreses mineres, les quals necessitaven grans quantitats d'aigua per l'extracció de mineral. Per tant la contaminació de rius i aqüífers va començar molt prompte al segle XIX. Com a resultat del període industrial del Ruhr, a començaments dels anys 80, només el 28% de l'aigua disponible als comtats del Ruhr, un territori amb gran disponibilitat de recursos sobretot superficials (Rin, Ruhr, Lippe...) podia ser consumida com a aigua potable sense tractament (ABS, C.; 1985). Mentre que algunes empreses siderometal·lúrgiques van començar a reutilitzar les aigües que empraven per a la producció a partir dels anys seixanta, altres sectors com el tèxtil, que era un sector terminal en profunda crisi als setanta, continuava en aquella època sense a penes reciclar els recursos que emprava, contaminant així rius i aqüífers. No obstant els problemes de subministrament i qualitat de les aigües havien aparegut molt abans. Ja a finals del segle XIX havien aparegut diverses epidèmies de tifus al Ruhr com a conseqüència de la qualitat de les aigües, especialment fortes les de 1904. Això unit als creixents problemes de subministrament per a la mineria va fer que el 1887 es creara el "*Wasserwerke für das nördliche westfälische Kohlenrevier*", (Central de subministrament d'aigua per a la regió del carbó de Westfàlia del nord). Aquesta empresa de distribució d'aigües va ser la precursora de "*Gelsenwasser AG*", una de les més importants empreses privades de gestió de l'aigua al Ruhr. Altre organisme creat per consens entre les empreses i les incipients administracions locals en

eixa mateixa època va ser el *Ruhrtalesperrenverein* (Associació dels embassaments del Ruhr) (ABS, C.; 1985) que es dedicava a garantir el subministrament del recurs també en èpoques de sequera. D'aquesta manera es comencen a construir les primeres preses cap a finals del segle XIX. Un aspecte que crida l'atenció va ser que la gestió de les aigües va començar per iniciativa de les empreses industrials i no de les administracions. Aquest fet és comprensible si observem que les empreses industrials eren i són també propietàries de les aigües, sobretot subterrànies. La funció pública en la gestió d'aquest recurs no apareix fins el segle XX, la qual cosa mostra un cop més el poder de govern del territori que arribaren a tindre aquests grans complexos industrials. Així, hui empreses com Bayer tenen encara la propietat de diversos aquífers de manera que és aquesta empresa la que ven aigua a la ciutat de Leverkusen i no al revés com sol passar a Espanya (ABS, C; 1985).

Amb l'aprovació de la Constitució alemanya el 1949 es va consolidar la funció pública en la gestió de l'aigua. Aquesta competència quedava dins de la competència federal de protecció del medi ambient, amb la capacitat de dictar les directrius generals per a la gestió de l'aigua i el Land es reservava les competències de recerca sobre temes hídrics, provisió del recurs mitjançant la construcció de canals de transvasament i preses i protecció de les aigües subterrànies. Després d'un gran esforç econòmic de construcció d'infraestructures, el 1980 el 97% de la població del Land de Renània del Nord-Westfàlia tenia accés a xarxes d'aigües potables. Una altra mesura, no exempta de conflicte va ser la inclusió als plans de desenvolupament del Land de Renània del Nord – Westfàlia d'una sèrie d'àrees de protecció de les aigües subterrànies, d'aquífers, d'àrees costaneres d'extracció d'aigües potables (de riu), àrees per a preses planificades etc... àrees amb restricció i prohibició d'usos.

Hui en dia, com ja hem afirmat anteriorment, el gran problema o desafiament regional des del punt de vista mediambiental és la qualitat de l'aigua. A la contaminació de metalls pesants després de més d'un segle i mig d'explotació minera i siderúrgica intensa hem d'afegir el gran problema de la contaminació per nitrats de l'agricultura intensiva. Amb aquest problema de qualitat aleshores a partir dels anys 70 va començar a haver greus problemes de subministrament de recurs. Al llarg dels anys setanta la capacitat d'autosubministrament del recurs per a les empreses ubicades al Ruhr va passar del 83% al 74%. També les grans ciutats van patir problemes de dèficits. Grans ciutats com Dortmund o Gelsenkirchen, amb una alta densitat de població en un espai relativament reduït, començaren a tenir una situació de dèficit estructural. L'any 1985 ciutats com Oberhausen, Bottrop, Gelsenkirchen, Herne, Dortmund, Mettmann, Wuppertal, Solingen o Leverkusen havien de portar aigua d'altres indrets del Ruhr per satisfer la demanda industrial i residencial del recurs (ABS, C.; 1985).

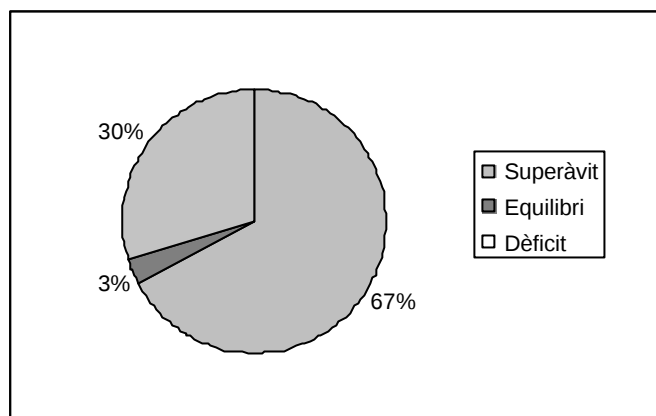

Figura 21: Balanç hídric a la regió metropolitana del Rin - Ruhr (incloent Bonn i Colònia). El percentatge és el número de municipis. Font: ABS (1985).

Podem contemplar com estava la situació de la disponibilitat d'aigua als anys 80 amb el gràfic 21. Un 30% dels municipis de la regió metropolitana del Rin-Ruhr estaven en una situació de balanç hídric negatiu entre disponibilitat de recursos a nivell municipal i consum l'any 1985, i un 3% dels municipis es trobaven en una situació d'equilibri entre disponibilitat i consum dels mateixos, en una regió amb una pluviometria que oscil·len entre els 678 mm de Bonn i els 931 d'Essen (BÖHM, H.; 1999, p. 36). Per tant sembla clar que la qualitat i disponibilitat d'aigua era i és una dels grans problemes d'aquesta regió.

Tres tipus de solucions s'han adoptat per pal·liar el problema que hui encara perdura: primer la pujada de tarifes de l'aigua per contenir el consum, triplicant-se de 1957 a 1977, el reciclatge de l'aigua emprada per part de les empreses industrials, de manera que hui la major part d'elles no empren als processos productius recursos nous sinó que reciclen i reutilitzen la major part dels recursos. Amb l'objectiu de millorar la qualitat dels rius del Ruhr i complir els objectius de les directives mediambientals europees com la Directiva Marc d'Aigües, el govern regional va encetar un programa de construcció de depuradores per millorar la qualitat del riu Emscher, un dels més contaminats de l'aglomeració del Ruhr (BAUMGART, H.C.; 1995, pp. 254 i ss.). En tercer lloc es van executar una sèrie d'obres de minitransvasaments a nivell regional per pal·liar el dèficit de les grans ciutats. (ABS, C.; 1985) Els transvasaments més grans, com el de Gelsenwasser al nord del Ruhr que subministra aigua a la ciutat de Duisburg, porta vora 20 hm³ d'aigua a una distància d'uns 40 km. Es tracta com podem veure de mesures molt dures per pal·liar aquest problema, basades en augmentar la disponibilitat de recurs enlloc de tractar de limitar la demanda del mateix. Tanmateix, la crisi del Ruhr amb el tancament de mines, grans consumidores de recursos, i amb la disminució de la població, va contribuir a contraure el consum des dels anys vuitanta i gràcies a això hui en dia els problemes de subministrament ja no són tan greus com ho van arribar a ser a principis- mitjans dels anys 80. El cabal d'aigua del

Rin emprat per la mineria al seu pas per Renània va passar dels 32 m³/s , amb daltibaixos d'entre 30 i 40 m³/s des dels anys seixanta fins els vuitanta als 12m³/s l'any 1993 (BRIECHLE, D.; 1995).

Si bé aquestes mesures han contribuït eficaçment a millorar l'eficiència i eficàcia en la gestió de l'aigua i també la seva qualitat, no sempre ha sigut un camí fàcil ni exempt de complicacions i conflictes per l'ús de l'aigua. Podem posar alguns exemples al respecte. Un cas és el conflicte entre els agricultors i les companyies d'aigua del Ruhr propietàries de pous i embassaments. Les segones acusen als agricultors d'emprar quantitats abusives de fertilitzants que acaben escorrent cap als embassaments i infiltrant-se cap als pous d'aigua potable minvant la seva qualitat mentre que els agricultors es defenen denunciant que també les residències sense connexió adequada a infraestructures de sanejament són grans responsables de la qualitat pèssima que alguns aquífers presenten. En alguns indrets s'arriba a valors de 242 mg/l de nitrats (ABS, C.; 1985), mentre que el màxim permès per a consum humà és de 50 mg/l. Per aquesta raó el Ministeri de Medi Ambient de Renània del Nord Westfàlia va començar a finals dels setanta a planificar àrees especials de protecció dels aquífers on es prohibia l'abocament de fertilitzants, la qual cosa perjudicava els interessos d'algunes explotacions intensives. Un segon gran conflicte en un territori intensivament explotat el protagonitzen de nou les empreses de subministrament d'aigua vers les empreses mineres i propietàries de pedreres. Les empreses d'aigua denuncien en ubicar-se a les capçaleres dels rius, a les muntanyes del Berg per extreure arena i còdols, a les zones de captació dels aquífers d'on les empreses extreuen l'aigua, contaminen l'aigua pel constant moviment de terres, en omplir els forats de les pedreres amb residus industrials contaminants fins la promulgació d'una legislació específica de tractament de residus industrials a principis dels vuitanta. No obstant el conflicte perdura encara hui sobretot amb les companyies mineres que són acusades per part de les empreses d'aigua d'emprar quantitats abusives d'aigua i de no depurar-la adequadament de manera que també s'acaben contaminant més els aquífers. Aquest conflicte continua hui en dia, però amb molta menys intensitat ja que només queden 12 mines obertes al Ruhr.

Podem concloure dient que el camí cap a la sostenibilitat ambiental en la gestió de l'aigua hui en dia es troba més definit, però a causa quasi més de la disminució de l'activitat productiva contaminant per baixa productivitat i la corresponent pèrdua de població, i per tant de càrrega ecològica sobre el territori, que per les mesures "dures" que des dels vuitanta es vénen aprovant per solucionar els problemes de subministrament i qualitat de les aigües, si bé algunes normatives com la de protecció d'àrees de recàrrega han sigut clau en la millora de la qualitat de l'aigua.

3.3. Cohesió social i territorial

Els problemes que hi ha al Ruhr en temes de cohesió social i territorial són tan amples que podrien ocupar rius de tinta al respecte. No obstant nosaltres només ens detindrem ací per nomenar els dos grans desafiaments que té hui el Ruhr en aquest punt, els quals són aplicables a quasi tota Europa. Primer les relacions entre camp i ciutat a una àrea on a l'era industrial ha hagut un intens procés d'urbanització alimentat per un buidament prou sever de les àrees rurals dels voltants del Ruhr i a partir de la crisi industrial una tornada progressiva al camp, provocants processos de suburbanització amb un consum intens de sòl per a activitats urbanes sobre els <<grünen Wiese>> o verdes praderies, segons la literatura alemanya sobre el tema, acompanyada d'un buidament creixent dels centres urbans del Ruhr. Aquesta és una qüestió que es repeteix en totes les àrees d'estudi que tractem al present treball i que requereixen d'unes reflexions profundes sobre la relació actual entre camp i ciutat a Europa que són abordades en altres capítols. L'altra qüestió en la qual a penes entrarem per no desviar massa el discurs que ens ocupa, però que és un dels grans problemes socials del Ruhr des de fa dècades, és la integració i cohesió social entre els diferents grups d'immigrants, sobretot dels 257000 ciutadans turcs que actualment resideixen a la regió metropolitana del Ruhr (ZÖPEL, C.; 2005, p. 74) i com fer del Ruhr no només una metròpolis mundial, sinó també una metròpolis multicultural. Per introduir-nos a la discussió sobre la relació camp i ciutat al Ruhr, la millor manera seria estudiar l'evolució que ha tingut la població des de l'era industrial. El gràfic 22 ens mostra les dues tendències que hem anunciat adés.

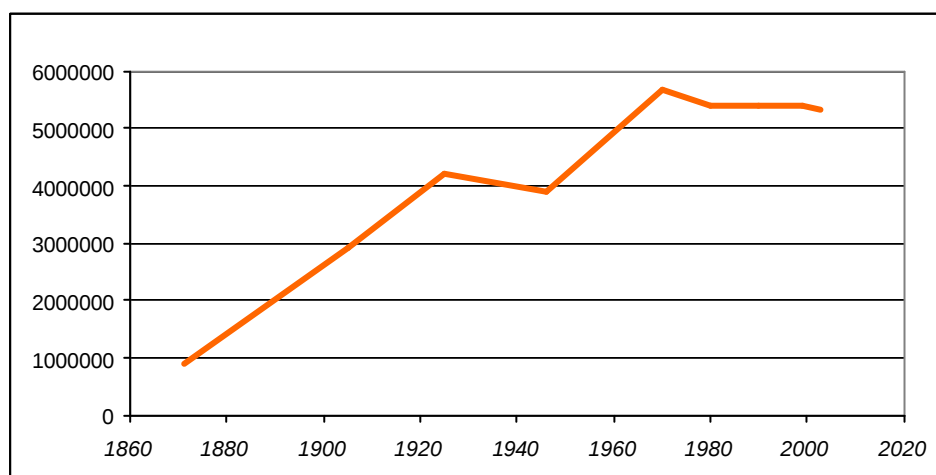

Figura 22 : Evolució de la població al Ruhr central (àrea del KVR). Font: KVR 2001 a partir de Zieseimer, A. (2004)

En primer lloc un fort creixement de les ciutats del Ruhr a causa de la industrialització del Ruhr des del segle XIX, un creixement molt alt fins la crisi del 29, la primera crisi del carbó i la II guerra mundial. Llavors aquest creixement reprèn encara amb més ímpetu a la postguerra per

l'alta demanda d'obrers industrials per a la reconstrucció post-bèl·lica, un creixement que dura fins aproximadament 1973. Fins aquesta dècada ens trobem en un context de declivi rural sever de les àrees rurals dels voltants del Ruhr com Siegen-Wittgenstein a l'extrem oriental del Land de Renània del Nord – Westfàlia o a l'extrem occidental a la frontera holandesa. Aleshores la tendència canvia totalment. Per primera volta, les ciutats de Ruhr comencen a perdre població cap a les àrees rururbanes de la perifèria i cap a altres regions. La lògica de la suburbanització i crisi urbana del Ruhr s'ha imposat sobre els processos de declivi rural. Tant és així que en la classificació última que fa el BBR de les àrees rurals alemanyes (BÖLTKE, F. i STIENS, G., 2002, p. 30), no situa cap àrea rural en declivi o amb problemes de desenvolupament a tot el Land de Renània del Nord – Westfàlia. Per tant la lògica del declivi rural, tan present en les àrees mediterrànies, pareix ací més que detinguda (encara queden comtats amb problemes d'envelliment, de manca d'oportunitats laborals, infraestructures i equipaments) més bé sobrepassada pel nou context de la suburbanització de la Regió Metropolitana del Rin – Ruhr. Aquesta és la tendència que encara hui en dia es manté, un estancament demogràfic amb una lleugera pèrdua de població encara a les grans ciutats com Gelsenkirchen, Essen o Dortmund en favor de la resta dels seus comtats o de comtats circumdants.

Efectivament, com podem veure, estem parlant d'un estancament demogràfic que dura més de 30 anys, i que continua amb un lleuger declivi de manera que al 2000 hi havia la mateixa població que cap a l'any 1960. A més a aquest problema s'afegeix el creixent problema de l'envelliment de les generacions de milers d'obrers que estaven actius als 60, encara quan la indústria era el motor econòmic regional, generacions que ara s'estan jubilant fent augmentar la taxa de dependència. Gràcies a l'excel·lent treball de Jescke i Blotevogel sobre els processos de suburbanització a la regió metropolitana del Rin-Ruhr, (JESCHKE, M.A. i BLOTEVOGEL, H.H.; 2003) podem aproximar-nos a les causes actuals d'aquests processos de suburbanització.

R	Dortmund		Duisburg		Essen		Hagen	Münster
1	Canvis familiars;	Viure prop de la natura	Motius personals	Degradació del medi ambient	Motius personals	Motius personals	Motius personals	Motius personals
2	Canvi de propietari del pis	Menys soroll	Motius laborals	Viure prop de la natura	Motius laborals	Motius laborals	Canvi de propietari del pis	Canvi de propietari del pis
3	Casa massa petita	Aire més net	Degradació del medi ambient	Millor qualitat de la casa	Canvi de propietari del pis	Millor casa	Viure prop de la natura	Casa massa petita
4	Canvi de lloc de treball	Canvis familiars	Canvi de propietari del pis	Context social del barri	Millor casa	Entorn del barri	Casa massa petita	Viure prop de la natura
5	Viure prop de la natura i dels coneguts	Habitatge massa petit.	Context social del barri	Millor per als xiquets	Entorn del barri	Canvi de propietari del pis	Habitatge massa car	Habitatge massa car

Figura 23: Priorització de raons per les quals s'abandona la ciutat central per viure a la perifèria. En el cas de les ciutats de Duisburg i Dortmund hi ha dues classificacions. Font: Entrevistes telefòniques realitzades per M.A. Jeschke (2003).

Aquest quadre mostra una priorització de les raons més apuntades pels entrevistats per les quals s'ha migrat de l'aglomeració urbana a la urbanització difusa. En alguns casos en què no hi ha una priorització clara majoritària entre els entrevistats s'han apuntat dues possibilitats. És interessant veure quins mecanismes expliquen els actuals processos de canvi urbà a la regió metropolitana del Rin-Ruhr. Podem observar que dominen els mecanismes d'expulsió de la ciutat sobre els d'atracció de la perifèria. Un canvi de propietari de la finca que fa pujar els lloguers (la qual cosa ens dóna pistes sobre possibles processos d'elitització dels centres urbans), la degradació mediambiental i social del barri són alguns dels mecanismes d'expulsió més anomenats. Un altre factor d'expulsió prou potent són els motius laborals. Moltes famílies han de migrar, perquè tenen el treball fora de la ciutat. Això indica que l'altre gran detonant dels processos de suburbanització, junt amb la degradació ambiental, és la desconcentració d'activitats industrials i serveis a fora de les ciutats. L'activitat productiva es desconcentra i dispersa i a aquesta li segueix part de la població. Per altra banda, com a principal factor d'atracció de les perifèries del Ruhr o les *Zwischenstädte* del Ruhr (SIEVERTS, T.; 1999) tenim la cerca d'una residència més en contacte amb la natura, en un ambient més agradable.

La dinàmica territorial de la suburbanització continua, com hem afirmat abans, amb una intensitat notable. Llocs centrals com Duisburg, Essen, Hagen o Gelsenkirchen al cor del Ruhr han perdut de 1992 a 2001 més d'un 4% de la població mentre que comtats de la segona corona metropolitana del nordoest com Xanten o Sosbeck, dins del KVR, han crescut demogràficament en eixe mateix període més d'un 15% (JESCHKE, M.A. i BLOTEVOGEL, H.H.; 2003).

L'altre gran desafiament que des del punt de vista social ha de tractar la planificació territorial és la qüestió de la immigració. Si bé l'ETE afirma que la desintegració social o segregació parlant de les comunitats immigrants en les ciutats europees en les quals les famílies benestants migren i les classes socials baixes romanen als centres, no és un fet negatiu, sí que ho és el fet que amb aquests processos solen aparèixer fenòmens d'exclusió social i guetització (COMISSIÓ EUROPEA; 1999, p. 70). Aquest és un fet cada dia més clarament palpable a algunes ciutats del cor del Ruhr com Essen o Dortmund.

El fenomen de la immigració no és gens nou en la història d'aquesta regió metropolitana. Ja a principis del segle XX la demanda de miners va fer que es portaren milers de miners polonesos, quan encara no existien les ciutats del Ruhr. Per tant es pot afirmar que aquesta regió metropolitana ha sigut edificada tant per ciutadans dels pobles del Ruhr com per treballadors d'altres nacionalitats. Després de la II guerra mundial ve una segona onada d'emigrants, aquesta volta provinent sobretot del sud d'Europa, en busca de nous mercats de treball en l'Alemanya de la reconstrucció postbèl·lica. A partir dels anys setanta els corrents migratoris d'obriers comença a reduir-se i el tipus de migració més comuna és el reagrupament familiar. A partir dels anys 80 comença una nova fase en l'evolució de la immigració. El principal factor per migrar ja no és el reagrupament familiar (factor d'atracció) sinó factors d'expulsió de països del tercer i segon món com els problemes d'atur, la pobresa o els conflictes bèl·lics. Un exemple podria ser les migracions de iugoslaus dels anys vuitanta o la d'alemanys de l'est els primers anys de la unificació (BÖHM, H. ; 1999). D'aquesta manera estem vivint en l'actualitat l'emergència de les "*Ethnicities*" o ciutats multiètniques en les grans metròpolis com a conseqüència dels creixents fluxos de migrants: immigrants interns del camp a la ciutat per exemple, immigrants regionals procedents de països del voltant, immigrants globals procedents d'altres continents, il·legals que vénen de països del tercer món i refugiats (ROSEMAN, C. C.; LAUX, H. D. i THIEME, G.; 1996). El Ruhr no es troba exempt d'aquest procés.

En l'actualitat podem parlar al Ruhr de dos comunitats diferents d'immigrants, seguint la teoria del mercat dual citada al capítol de teoria. Una majoritària, composta d'obriers industrials, miners, ocupats en serveis poc qualificats, i un alt percentatge d'aturats, molts d'ells en situació irregular. Aquesta població és un grup en risc constant d'exclusió i segregació. Una altra comunitat d'immigrants, però que normalment no se li sol posar l'adjectiu <<immigrant>> són les elits multinacionals (BÖHM, H.; 1999, p. 249). Ens referim a treballadors qualificats i especialitzats com executius d'empreses, assessors, professors universitaris, investigadors etc. Aquesta comunitat sol tindre un poder executiu prou alt, per tant no sol ser objecte de segregació econòmica. Ambdues comunitats suposen vora un 10% de la població, lluny del 20% d'altres regions metropolitanes alemanyes com Munic o Stuttgart. Només les ciutats de

Gelsenkirchen, Duisburg i Herne tenen hui en dia més d'un 11% de població nascuda en altres països (LAUX, H. D. i THIEME, G.; 1996). Un altre tema és com es distribueix aquesta població. El cas de Düsseldorf és aclaridor sobre la situació diferencial segons la nacionalitat de l'immigrant. A la figura 24 podem observar l'exemple de la comunitat d'immigrants japonesos i la d'immigrants turcs.

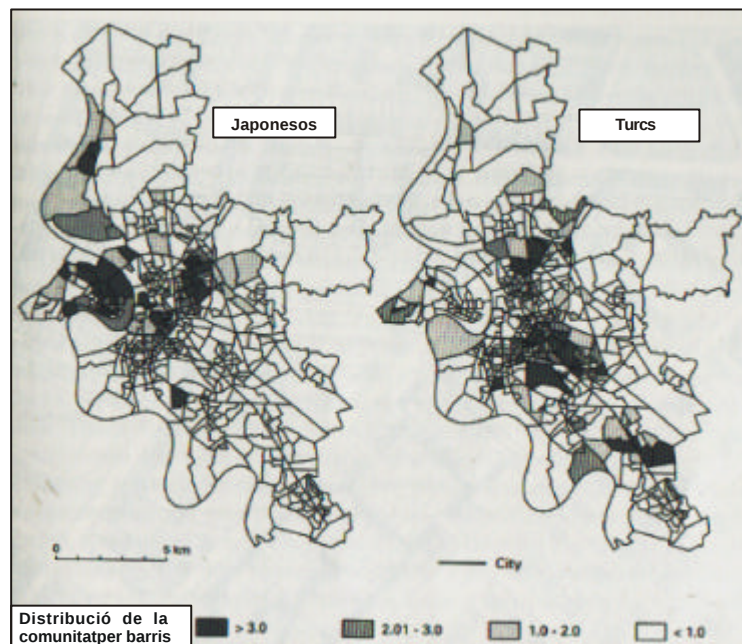

Figura 24: Assentament diferenciat a la ciutat de Düsseldorf de la comunitat de japonesos i turcs. Font: Böhm, H, (1999) a partir de Glebe (1997) i (2002).

La comunitat de japonesos seria un exemple d'aquesta elit multinacional d'executius d'empreses, sobretot de bancs que tenen un poder adquisitiu prou alt. Resideixen al centre de la ciutat, a prop del districte financer prou concentrats en uns pocs barris del centre. Mentrestant, la comunitat d'immigrants turcs, part de la qual podríem identificar amb aquesta comunitat en risc d'exclusió de les tres A (pobre, aturat i immigrant), sol habitar barris més perifèrics, no sol estar tan concentrada en uns pocs barris, i per descomptat és una comunitat molt més nombrosa que la de japonesos. Les majors concentracions es donen en barris on es troben els percentatges de població més alts de persones receptores d'ajudes per a l'atur. Cal fer notar que no hi ha cap barri on coincideix un alt percentatge de japonesos amb un percentatge significatiu de turcs, la qual cosa indica que a Düsseldorf hi ha processos de segregació social per motius de poder adquisitiu en el cas de la comunitat turca i d'elitització al centre per part de la comunitat japonesa (GLEBE, G.; 2002, p. 143-144). Alguns autors sostenen que aquesta segregació es veu a més reforçada o atenuada segons la nacionalitat de l'immigrant, hi ha una major o menor acceptació per part de la població alemanya segons d'on provenen (ROSEMAN, C. C.; LAUX, H. D. i THIEME, G.; 1996). La integració social d'ambdues comunitats tant entre elles com

amb altres comunitats sense que això haja necessàriament de comportar una assimilació cultural, és un dels grans objectius que la planificació social de la regió metropolitana del Rin - Ruhr ha d'abordar per evitar processos de dualització com els que observem en el cas de Düsseldorf, sobretot quan s'ha comentat anteriorment que els fluxos migratoris actuals majoritaris ja no són de reagrupament familiar o per buscar un treball millor, sinó per fugir de la pobresa i trobar qualsevol ocupació. Per tant es tracta de població que arriba amb molts pocs recursos, amb la dificultat sempre afegida de l'idioma, la qual cosa requereix un esforç per part de les administracions municipals i metropolitanes per tractar d'integrar aquesta població i fer del Ruhr una veritable metròpolis multicultural com ho són les quatre grans ciutats mundials Tokio, Nova York, Londres i París (ZÖPEL, C.; 2005, p. 123).

Figura 25: Vinyeta de Thomas Plassmann. “Coratge civil” – Deixeu-lo en pau de seguida!. És possible que ell pague la meva pensió!. Font: <http://www.thomasplassmann.de>

Com podem veure amb la vinyeta reproduïda, el debat sobre la immigració a Alemanya està sempre d'actualitat. Un exemple és la paròdia feta per T. Plassman, a partir dels darrers informes sobre l'economia alemanya que assenyalen la creixent importància econòmica de la comunitat d'immigrants com a força laboral, hui en dia i en un futur encara més, un col·lectiu clau per al manteniment de l'aparat social de l'Estat alemany. Per tant, l'objectiu que les ciutats del Ruhr es converteixen en ciutats multiculturals obertes a la immigració no és només un objectiu social de solidaritat cap als nouvinguts, sinó també econòmic, ja que per mantindre les taxes d'activitat i frenar la caiguda de la natalitat de les ciutats del Ruhr, donat el problema d'envelliment del qual hem parlat, fan falta moltes famílies joves treballadores d'immigrants.

En definitiva, aquests processos per al cas del Ruhr suposen un canvi radical en l'estructura territorial i social d'aquesta regió. Totes les dinàmiques estudiades a l'apartat de teoria es

constaten ací: l'elitització de centres històrics i perifèries, la formació de guetos de població AAA “*arm, ausländers und arbeitslos*”, pobre, estrangera, els problemes de l'Estat de Benestar, perquè les nombroses generacions d'obrers que durant els seixanta van començar a treballar amb la conjuntura del *Wirtschaftswunder* o miracle econòmic alemany s'han de jubilar en aquests anys, la qual cosa fa necessària una adequada dotació de serveis i equipaments per a gent gran i que algunes ciutats no disposen, el procés de difusió urbana amb migracions intrametropolitanes trastocuen els esquemes dels plans tradicionals d'infraestructures i equipaments elaborats seguint la teoria dels llocs centrals, les relacions camp-ciutat que posa damunt la taula la discussió dels límits de la regió metropolitana etc.

Aquestes realitats es poden representar en un mapa de la regió metropolitana com el de la figura 26. Es pot observar com els processos de suburbanització segueixen una certa lògica territorial. Les principals borses de pobresa i marginació es troben al nucli del Ruhr junt a les poques àrees mineres en declivi que queden. En canvi la major part de les àrees d'innovació com instituts de recerca i universitats i d'esbarjo com museus, sales d'exposicions i teatres s'ubiquen al costat de les àrees de formació de guetos de classes benestants. Apareix una polarització econòmica de nord a sud dividida per l'autovia A-40 que és una de les principals rutes de la població pendular i per accedir al Ruhr. Per aquesta raó s'ha creat una xarxa de centres d'oci i comercials junt a aquesta via per a què la gent amb disponibilitat de vehicle privat que torna de treballar pare a comprar béns de consum. Per altra banda, destaca el cas de Düsseldorf que a banda de ser el principal centre de decisió de tota la regió al ser capital regional, té també una important oferta cultural i una de les principals portes d'entrada principals al Ruhr amb la ciutat aeroportuària de Düsseldorf. Això justifica la postura de Zöpel d'integrar aquesta ciutat que se sent poc identificada amb el Ruhr com a centre d'aquesta gran regió metropolitana.

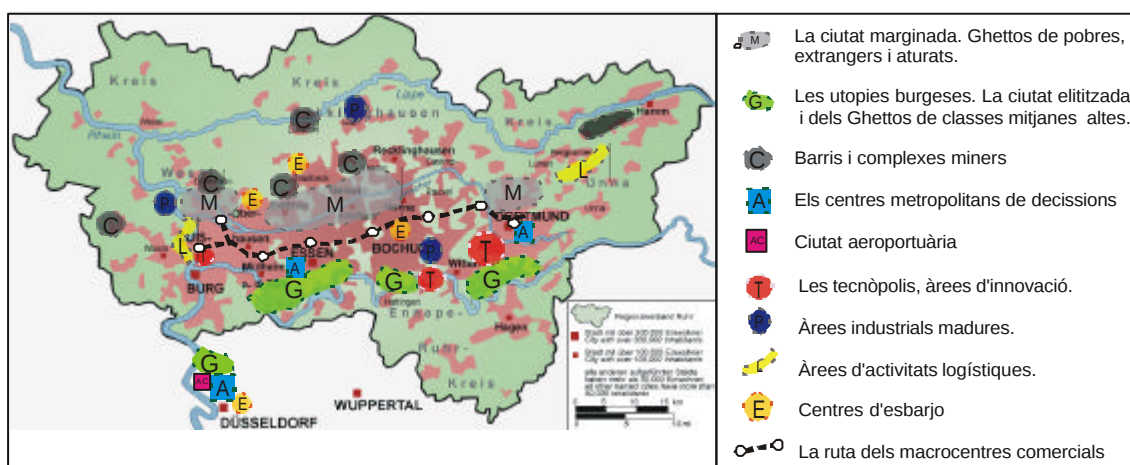

Figura 26: La ciutat fragmentada social i funcionalment del Ruhr. Font: Elaboració pròpia a partir de H.H. Blotvogel i M.A. JESCHKE (2003).

4. INICIATIVES INNOVADORES EN ORDENACIÓ DEL TERRITORI A LA REGIÓ METROPOLITANA DEL RIN – RUHR. TRES CASOS

Durant aquests capítols s'han anat aportant algunes idees sobre cap a on estan caminant les últimes eines de planificació del territori en el cas del Ruhr com exemple paradigmàtic de l'ordenació del territori a Alemanya i Europa. No obstant no volem acabar aquest estat de la qüestió sense aportar algun exemple més concret d'iniciatives innovadores a la regió metropolitana del Rin – Ruhr per observar detalladament de quina manera s'està intentant donar resposta a les dinàmiques i conflictes territorials a les que s'ha d'enfrontar aquesta regió metropolitana en aquests moments.

Per tant farem una breu referència a tres tipus diferents d'experiències innovadores al Ruhr que trenquen d'alguna manera amb la planificació vertical i normativa que ha predominat al Ruhr i a Alemanya quasi tot el segle XX. En primer lloc farem referència a les Exposicions Internacionals com a exemple de programa integral de regeneració ambiental i reconversió econòmica parlant del cas del parc del riu Emscher, el cas clàssic que se sol citar quan es parla de noves planificacions a la regió metropolitana del Rin – Ruhr. En segon lloc parlarem de la planificació territorial estratègica i compararem dues experiències concretes: El Pla Estratègic Duisburg 2000 de 1987, un dels primers plans estratègics desenvolupats a Europa junt amb altres ciutats com Barcelona i el Pla Estratègic de Dortmund o *Dortmund Projekt*, el pla estratègic d'una de les principals ciutats del Ruhr, que tracten de nou d'abordar els desafiaments dels quals hem parlat als últims dos punts. Per últim posem l'accent en la cooperació territorial transnacional com a nova prioritat de la planificació territorial europea, parlarem de la figura de les Euroregions europees i posarem com a exemple l'Euroregió Rin – Mosa entre Aquisgran a l'extrem occidental de la regió metropolitana del Rin - Ruhr, Maastricht i Lieja. Es tracta d'una de les Euroregions amb més tradició i que més projectes innovadors de cooperació internacional ha encetat, amb més o menys èxit. Amb aquest repàs de casos pràctics tancaríem aquest capítol.

4.1. La Iniciativa IBA Emscherpark

L'any 1988 el Ministeri d'Urbanisme, Habitatge i Transport va elaborar un memoràndum sobre la possibilitat d'organitzar al Ruhr una exposició internacional d'arquitectura (IBA en les sigles alemanyes) després de l'èxit que havia tingut l'exposició de Berlín anys abans (GOCH, S.; 2002, p 443). La idea era solucionar el problema de la innovació industrial en un mig no innovador descentralitzant decisions i donant veu a nous actors (ZIESEMER, A.; 2004, P. 107). Es volia aprofitar l'espenta d'aquest esdeveniment

internacional per desenvolupar una sèrie de projectes per a la promoció, diversificació econòmica de la zona i per a la restauració ambiental d'ecosistemes al riu Emscher que travessa el Ruhr d'est a oest, en definitiva, donar a aquesta part del Ruhr, una de les més afectades per la crisi industrial, un impuls per a un futur més sostenible (GOCH, S.; 2002, p 443 i ss.). Sota el títol “taller per al futur de les regions industrials madures”, aquesta iniciativa va constituir en la pràctica un pla de desenvolupament i canvi estructural molt potent, amb 120 projectes de regeneració de zones contaminades, restauració de paisatges, reutilització de sòls industrials i potenciació del turisme en el Ruhr i va tindre una durada d'una dècada des de 1989 fins 1999.

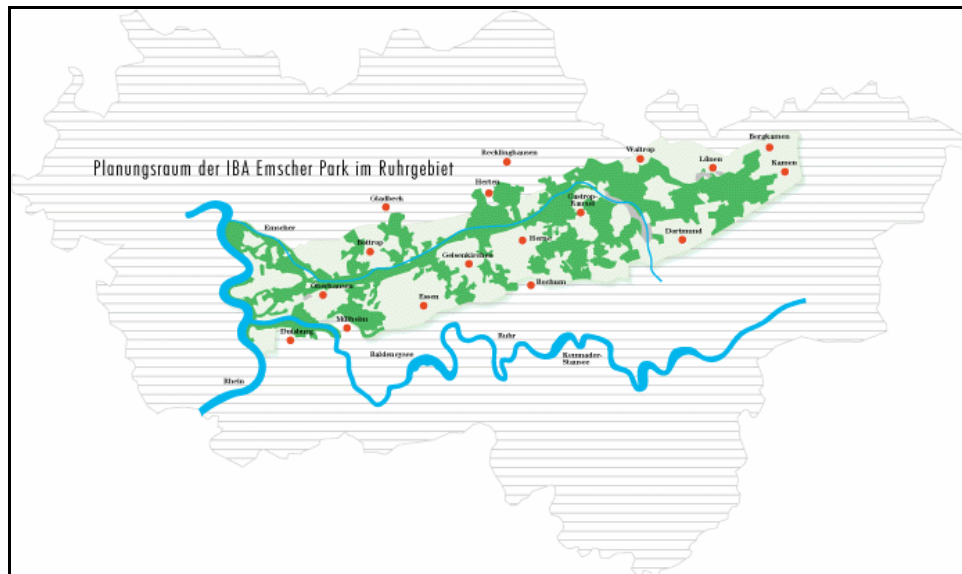

Figura 27: Àrea de treball de l'IBA Emscherpark. 17 ciutats a 800 km². Font: Pàgina de l'IBA Emscherpark: [http://www.iba.nrw.de/iba/daten.htm].

L'àrea d'aquesta iniciativa incloïa les ciutats de Bochum, Bottrop, Castrop-Ruxel, Dortmund, Duisburg, Essen, Gelsenkirchen, Herne, Mülheim, Oberhausen, Recklinghausen entre altres, reunint una àrea de més de 800 km² amb més de 2'5 milions d'habitants (ib. p.445). A la figura 27 podem ubicar-nos al territori del qual estem parlant. Sostenibilitat ambiental i qualitat de vida foren els dos objectius clau d'aquest projecte que va tractar d'abordar els preocupants problemes de degradació social i ambiental que patien les ciutats d'aquesta conca.

Una primera mesura va ser la creació del parc del paisatge de l'Emscher. Amb la col·laboració del SVR es volia crear un eix verd al cor del Ruhr, des de Duisburg fins Kamen, recorrent el cor del Ruhr, recuperant terres de conreu, i terrenys degradats de manera creativa, utilitzant l'art i l'arquitectura del paisatge com a eines. Una altra mesura relacionada amb l'anterior va ser la millora de l'estat ecològic del sistema fluvial de l'Emscher mitjançant la creació d'àrees de protecció de les aigües, instal·lació de depuradores, renaturalització de riberes... Altra mesura

consistí a la conversió del canal fluvial Rin – Herne, antiga via de transport de minerals i productes industrials, en una zona d'esbarjo, per practicar esports i passejar.

La filosofia de l'IBA Emscher Park va ser crear noves oportunitats de desenvolupament per a les regions industrials madures, però sense trencar amb la seva tradició industrial. D'aquesta manera, una de les mesures més recolzades va ser la protecció i promoció turística dels paisatges industrials del Ruhr. Més endavant posarem l'exemple del Zollverein XII d'Essen. En relació amb aquest darrer punt, altra de les mesures més desenvolupades (anomenada “treballar al parc”) va ser l'adaptació dels antics terrenys i equipaments industrials per a noves activitats productives com per exemple reconvertir les naus industrials en edificis d'oficines per a empreses de serveis, noves activitats industrials punteres o bé com a centres d'exposicions, teatres, cines, galeries d'art, escenaris de concerts, centres de convencions, museus d'art etc. Altra de les grans mesures va ser adaptar i regenerar antics sols industrials per a utilitzar-los com a sòl residencial per a noves urbanitzacions. D'aquesta manera s'intenta “cosir” les ciutats del Ruhr tradicionalment fragmentades en polígons residencials, vies de ferrocarril, pous miners, carreteres, colònies mineres i barris obrers, construint més de 3000 nous habitatges. Com a última mesura, l'IBA Emscherpark planteja dotar als ciutadans, reconvertint antics espais industrials de nous equipaments socials, culturals i d'esbarjo com els equipaments culturals que hem descrit anteriorment, equipaments esportius o simplement noves zones verdes per a unes ciutats amb una escassa dotació urbana d'aquests tipus d'equipaments.

Per a l'aplicació d'aquest programa de l'IBA Emscherpark i fer d'ell una autèntica eina innovadora de planificació del territori, el govern del Land de Renània del Nord – Westfàlia va crear el 1989 un organisme independent anomenat “Associació per a la planificació IBA s.a.” (GOCH, S.; 2002, p 449). Va ser un organisme independent al que se li va dotar de pressupost i poder de decisió per a la regeneració econòmica, ambiental i del parc d'habitatges en el territori del riu Emscher. Aquest organisme finançat pel Land va ser el coordinador de totes les mesures citades anteriorment desenvolupades en 120 projectes.

Una de les novetats que va aportar el projecte de l'IBA Emscherpark va ser l'aposta pel desenvolupament endogen i l'accent en la dimensió social i ecològica o ambiental de desenvolupament, més que l'econòmica, amb un interès molt gran en actuar sobre les desigualtats i problemes socials existents a les ciutats del Ruhr (íb., p 450-451). Una altra de les novetats va ser la introducció de la perspectiva de gènere en la planificació de nous habitatges i barris, quelcom que mai no s'havia fet abans al Ruhr. També per primera volta comencen a organitzar-se campanyes de promoció urbana de l'àrea d'Emscher per tractar de canviar la tradicional imatge negativa que hom té de les ciutats del Ruhr, una de les grans tasques pendents

segons Zöpel (ZÖPEL, C.; 2005, p.144). Una altra de les novetats va ser la creació de partenariats públicoprivats per a la gestió i finançament de projectes de forma que un total de 800 milions de marcs del total de 3300 milions de marcs amb que va disposar la iniciativa IBA Emscherpark per dur a terme els projectes proposats fins els anys noranta, van ser aportats per empreses privades i 40 dels 120 projectes van ser desenvolupats per entitats privades. Al final del projecte, el 1999, s'havien invertit més de 5000 milions de marcs per a la construcció de 17 centres tecnològics, rehabilitació d'uns 3000 habitatges, revalorització i recuperació de patrimoni industrial, planificant íntegrament una àrea de més de 300 km² (GOCH, S.; 2002, p 453). Una de les vies adoptades per superar la crisi industrial del Ruhr, com ja s'ha afirmat, va ser la promoció turística del Ruhr. Per a aquest fi, una altra mesura interessant i innovadora per al Ruhr va ser la creació, junt amb el KVR d'una ruta del patrimoni industrial del Ruhr i la distinció d'alguns dels seus monuments com a patrimoni de l'UNESCO com el Zollverein XII d'Essen. Per a aquest fi es va crear un organisme independent anomenat "Cultura del Ruhr s.a." participat pel KVR en un 51%, l'associació "Pro-Ruhr" sense ànim lucratiu en un 26% i IBA Emscherpark s.a. en un 23%. Fins l'any 2000 aquest organisme havia dut a terme 19 grans projectes de revalorització i restauració de patrimoni industrial i natural del Ruhr.

En definitiva, des del punt de vista de la planificació territorial, podem destacar tres grans novetats que aporta l'experiència de IBA Emscherpark: una planificació més descentralitzada (no exclusivament duta a terme pel govern regional, com era tradicional), creació de partenariats públicoprivats per dur a terme projectes i la participació pública ciutadana i d'organismes sense ànim de lucre com plataformes ciutadanes en la selecció de projectes. Segons autors com Sieverts, la iniciativa IBA Emscherpark ha dut a terme projectes que podrien qualificar-se com a bons exemples de conversió d'una "Zwischenstadt", un no lloc, àrees no integrades en àrees urbanes integrades. (SIEVERTS, T.; 1999, p. 125). Un exemple concret podria ser la reconversió del polígon industrial de Krupp a Bochum d'un espai degradat i abandonat en un centre cultural de primer ordre a nivell del Ruhr. A partir de la iniciativa del professor Werner Durth del Departament de Belles Arts que va començar a portar als seus estudiants a aquest polígon, perquè elaboraren les seves obres, es va apostar des de l'IBA convertir aquesta zona sense ús en un centre cultural. Hui aquest polígon compta amb instal·lacions esportives, sala de concerts per a l'orquestra filharmònica de Bochum, teatre de dansa entre altres ofertes culturals. S'ha aconseguit integrar en la ciutat un espai completament abandonat sense cap ús.

Un cop acabada la iniciativa d'Emscherpark, es va projectar continuar amb la regeneració d'espais i diversificació econòmica amb una nova iniciativa de futur, continuadora de la tasca desenvolupada per l'IBA anomenada Masterplans Emscher Landschaftsparks 2010 o parc del

paisatge del riu Emscher, de forma que es tracta d'una iniciativa a la que se li ha decidit donar una continuïtat, la qual cosa demostra que la iniciativa IBA Emscherpark va tindre prou d'èxit.

Per últim a títol d'exemple pràctic parlarem del projecte de revalorització i restauració del complex miner Zollverein XII ubicat al nord de la ciutat d'Essen. Com podem observar a la figura 28 es tracta d'un gran complex d'extracció i transformació del carbó per a convertir-ho en combustible que va funcionar a ple rendiment durant més de 50 anys donant feina a uns 5000 treballadors fins 1986, quan va tancar les seves portes. A partir de 1998 el govern de Renània del Nord – Westfàlia junt amb l'ajuntament d'Essen van decidir dins del marc de la iniciativa IBA Emscherpark començar un projecte de restauració i posada en valor d'aquest gegant complex industrial.

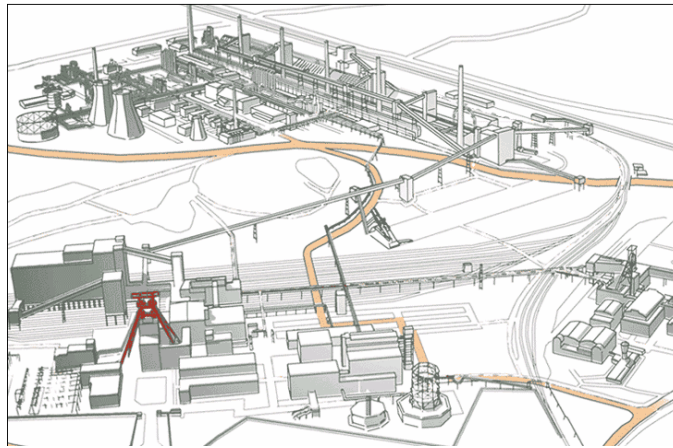

Figura 28: Esquema del complex miner Zollverein XII d'Essen. Font: [<http://www.stiftung-zollverein.de>]

Com a resultat del treball conjunt entre ambdues institucions dins del projecte IBA Emscherpark, el desembre de 2001 va aconseguir la declaració de patrimoni de la humanitat per l'UNESCO. Hui en dia la restauració continua. S'ha recuperat completament la part dels pous miners on s'ha ubicat un museu miner, una sala d'exposicions, una sala de conferències, un restaurant, un centre d'estudis asiàtics i empreses innovadores com un estudi de disseny gràfic o un estudi de recerca de noves formes de comunicació digital i producció de documentals, un cinema, tallers d'escultura i pintura, una oficina de promoció del Zollverein XII o un museu d'art modern. En l'actualitat s'està millorant l'accessibilitat al complex amb l'obertura de nous carrers i la ubicació d'una parada d'autobusos i s'està treballant en la coqueria que encara roman sense activitat. La idea és crear el principal pol cultural i turístic de la ciutat d'Essen amb diversos recorreguts i un programa estable anual d'esdeveniments culturals. El repte està en saber si tots aquests equipaments culturals tindran la demanda necessària per tindre una rendibilitat suficient en el futur, tant de turistes com de ciutadans d'Essen per participar en els

esdeveniments culturals que s'organitzen. Les següents imatges mostren l'estat del complex en l'actualitat.

Figura 29: Coqueria del Zollverein XII. **Figura 30:** Pous miners. **Figura 31:** Urbanització i millora de l'accés al parc del paisatge industrial del Zollverein XII i **Figura 32:** Exemple de reverdiment del Ruhr: nova zona verda on abans hi havia només canalitzacions i magatzems abandonats. Fotografies: Luis del Romero Renau.

4.2. La Planificació Estratègica Territorial a la Regió Metropolitana del Rin- Ruhr

La planificació estratègica representa sempre el canvi de visió de la gestió d'un territori concret i un dels instruments innovadors d'ordenació del territori més emprats. Dins de la corrent renaixentista de la planificació estratègica per la crisi dels models territorials tradicionals basats en llocs centrals i jerarquies (SACHS, K.; 2002, p.34; SIEVERTS, T.;1999 p.38 ; ZIESEMER, A.;2004 p. 16), el Ruhr ha sigut un dels territoris que més ha recuperat aquesta figura de planificació als últims anys. Tanmateix la història de la planificació estratègica al Ruhr no comença fa tres o quatre anys sinó que hem de remuntar-nos a mitjans dels anys vuitanta per poder parlar d'una data d'inici d'aquesta planificació.

En aquest apartat compararem els dos principals plans estratègics que s'han desenvolupat al Ruhr, els quals han tingut resultats diferents un cop acabats. Analitzarem separatament la història de cada pla de manera sintètica per no estendre'ns massa i en segon lloc farem una comparació entre ambdós plans per tractar d'explicar les causes que han fet que un pla tingués èxit i l'altre no.

En contraposició amb la iniciativa IBA – Emscherpark, aquests plans territorials van tindre uns objectius més econòmics de diversificació econòmica i també socials abordant el tema dels processos de suburbanització i la integració social d'immigrants, reptes dels quals ja hem afegit algunes notes anteriorment.

En primer lloc dediquem unes línies a comentar el Pla Estratègic de la ciutat de Duisburg, principal port fluvial d'Europa ubicat a l'est de la conca del Ruhr. L'aprovació d'aquest pla va suposar una gran innovació en la planificació del Ruhr. Per a la seva promoció es va crear la “*Gesellschaft für Wirtschaftsförderung Duisburg mbH*” o Societat per a la Promoció Econòmica del Ruhr, va ser el primer partenariat privat-públic creat a la RFA. A més el pla, anomenat *Duisburg 2000* va ser aprovat l'any 1987, de manera que va ser un dels primers plans estratègics desenvolupats a Europa.

Les cinc grans línies estratègiques que es van proposar van ser convertir el port en un port de referència a nivell europeu en mercaderies; promocionar la branca en microelectrònica i tecnologia a Neudorf; regenerar econòmicament i ecològicament la part nord de la ciutat, la més degradada; desenvolupar el programa viure i treballar en la ciutat, que després seria inclòs com a objectiu en la iniciativa IBA Emscherpark, tal i com hem comentat adés i crear noves ocupacions i ofertes formatives a Rheinhausen, el districte industrial en crisi de Duisburg. Per desenvolupar aquestes línies es van crear diverses comissions formades per polítics, empresaris i professors universitaris.

La raó d'engegar el primer pla estratègic al Ruhr va ser una forta consciència de crisi amb causes concretes. Eixe mateix any 1987 tanca el complex industrial de Rheinhausen de Krupp, la qual cosa suposava l'acomiadament de 6300 treballadors, en una ciutat de 600000 habitants on ja s'havien perdut en la mineria 22000 llocs de treball. Va ser el detonant d'una forta crisi social amb nombroses i multitudinàries manifestacions i vagues que van paraitzar la ciutat. Va haver tancaments de carrers, ponts, disturbis amb la policia... La ciutat havia perdut una de les seves principals fonts d'ocupació i recursos econòmics: la mineria i siderometal·lúrgia. Els titulars de l'època van qualificar la situació de <<pre-revolucionària>> (ZIESEMER, A.; 2004,

p. 119). Tant és així que el mateix canceller Helmut Kohl va haver de reunir-se amb diversos empresaris per tractar de trobar una solució a la crisi. Com a resultat es va celebrar el 6 d'octubre de 1987 una conferència que va donar lloc a un procés de reflexió estratègica sobre el futur de la ciutat. En aquesta reunió va participar l'alcalde, el president del comtat, de la cambra de comerç, la Universitat d'Essen i diversos bancs. Un any després un cop iniciat el procés planificador es va celebrar una segona reunió un any després en la qual va participar la mateixa Krupp i Thyssen. D'aquesta manera va començar a redactar-se un pla estratègic. Es va observar que el problema estructural que patia la ciutat de Duisburg, i per extensió el Ruhr, no es podia resoldre amb una planificació tradicional d'usos del sòl o de foment del desenvolupament. Calia una reflexió profunda sobre el futur de la ciutat, però sense oblidar l'opinió de la ciutadania, molt afectada pels milers d'acomiadaments que el tancament de Rheinhausen havia suposat.

Aquest pla anomenat "*Duisburg 2000*" va estar vigent des de 1987 fins 1999 i immediatament es va renovar i els seus objectius i contingut es van actualitzar passant-se a denominar-se "*Impuls.Duisburg*" des de 1999. Han sigut per tant quasi 20 anys de vigència del pla, un període de temps suficient com per poder entrar a valorar i fer balanç sobre els avanços, èxits i fracassos que ha tingut aquesta experiència pionera. Per facilitar al màxim la lectura hem sintetitzat els aspectes positius i negatius que ha tingut aquest pla en la figura 33.

Aspectes positius	Aspectes negatius
Gestió del pla Creació d'una estructura per a la promoció econòmica de Duisburg al 50% entre ajuntament i Cambra de Comerç, la GFW o <i>Gesellschaft für Wirtschaftsförderung mbH</i> .	Gestió del pla Risc de crear una inflació de plans i estructures, que pot fragmentar en excés la planificació territorial Es tracta d'un model organitzatiu massa fragmentat, amb molts plans i subplans, per tant enormement difícil de coordinar.
Moment del pla Un moment de crisi, gran consens entre actors i participació elevada d'institucions.	Moment del pla Un pla reactiu en un moment de crisi, sense fer una anàlisi profunda d'alternatives o proposar alternatives innovadores. Hi ha una falta de reflexió.
Diagnosi territorial i proposta de mesures Té en compte la posició central de Duisburg al territori, i la bona dotació d'infraestructures i equipaments per atraure noves activitats. Tracta molts aspectes, és molt integral: promoció econòmica, cultura, ecologia, formació...	Diagnosi territorial i proposta de mesures Les mesures de futur que planteja de noves activitats no resol del tot el problema dels aturats de llarga duració especialitzat en activitats industrials madures.
Actors Èxits basats en la iniciativa de dues persones: l'alcalde i el president de la cambra de comerç.	Actors Les grans empreses industrials van formar un grup de pressió amb un pes molt gran tant a l'economia de la ciutat com als òrgans de decisió del pla.
Resultats Aprovar una bateria de mesures per canviar l'escenari de crisi de la ciutat, amb una alta participació de molts i diferents actors locals.	Resultats Després de 18 anys, no s'ha aconseguit del tot el canvi estructural cap a una societat de la informació, com es volia des del principi. Continua una mentalitat "industrialista" com ho mostra l'objectiu aprovat de fer del port un pol d'importació de carbó, una matèria que cada dia perd importància econòmica. Manca de mecanismes de solució de conflictes i de processos de reflexió. Un exemple és que des de 1987 no va haver cap fòrum de reflexió del pla. Va haver una manca de comunicació entre els membres del pla de mecanismes d'avaluació. Iniciatives innovadores de planificació a llarg termini com la planificació estratègica no han d'emprar-se en escenaris de problemes molt aguts que requereixen actuacions urgents, com una inundació o una crisi social. Un PET necessita temps i reflexió i no mesures tallafor.

Figura 33: Balanç del Pla Estratègic Duisburg 2000. Font: Elaboració pròpia a partir de HÄUSSERMANN I SIEBEL (1994) i ZIESEMER (2005).

En síntesi, aquest va ser un pla pioner al Ruhr que va comptar amb un partenariat públic-privat en la seva gestió, un altre aspecte innovador. Davant l'escenari de crisi profunda un altre aspecte destacat va ser el grau elevat de compromís entre els agents, també gràcies a la personalitat dels promotors del pla. No obstant un de les febleses del pla és el moment triat per aprovar-ho. En un context de forta crisi social, un pla estratègic que necessita un temps de reflexió i maduració no és l'eina més adient, sinó més bé un pla d'emergència, amb mesures immediates. L'altre aspecte més criticat va ser que aquest pla s'afegia a una bateria ja existent de plans a nivell local i regional per a la regeneració econòmica i social de Duisburg, i en alguns aspectes resultava redundant.

En definitiva, va ser un pla pioner en tota Alemanya, però els resultats obtinguts en relació amb els objectius plantejats van ser prou limitats, ja que els problemes estructurals als quals s'enfrontava la ciutat el 1987 continuen hui en dia, si bé sense arribar a la gravetat d'aquells anys.

En segon lloc farem una breu menció a l'altre gran pla estratègic desenvolupat al Ruhr, el desenvolupat a la ciutat de Dortmund (*Dortmund-projekt*) principis dels anys noranta. Aquest pla presenta unes diferències importants respecte al pla de Duisburg de les quals parlarem més avant. No obstant les línies estratègiques que proposa per a l'eixida de la crisi són paregudes a allò enunciat per a Duisburg. Aquestes són:

- a) Introduir indústries de noves tecnologies.
- b) Recolzar les empreses ja ubicades a la ciutat.
- c) Millora de la formació professional, l'educació i la recerca.
- d) Fer de Dortmund una metròpolis amb una alta qualitat de vida i d'esbarjo.
- e) Fer de la ciutat un lloc idoni per a l'atracció d'empreses.
- f) Augment de la taxa d'ocupació.

El gran repte que es planteja la ciutat de Dortmund és igual al gran repte plantejat per al Ruhr. Això significa transformar una societat amb unes profundes arrels industrials en una societat del coneixement i la informació. Per al cas de Dortmund volia dir transformar una ciutat especialitzada en el carbó la siderúrgia i la cervesa (va arribar a ser la primera productora nacional de cervesa per damunt de Munic) (HALLIDAY, T., 1999, p. 275-276) en una altra especialitzada en l'educació i les noves tecnologies. Una tasca francament difícil.

Al contrari que el pla de Duisburg, aquest pla va ser elaborat gairebé íntegrament per una consultora privada de forma que el model de gestió és completament diferent a l'emprat per Duisburg. Observem al següent quadre quin és el balanç que podem fer hui en dia del pla a partir de diferent literatura.

Aspectes positius	Aspectes negatius
<i>Gestió del pla</i> Resultats positius, gràcies a la creació del <i>Consens de Dortmund</i> (es va institucionalitzar) per promocionar el pla entre empreses, cambra de comerç, caixes d'estalvis i administracions. Hi va haver un sentiment d'identificació amb els problemes de la ciutat i un compromís per resoldre'ls (<i>wir-Gefühl</i>), a banda d'un ambient positiu de treball. Una participació clau va ser la de Krupp i Thyssen que es van fusionar i van finançar el <i>Dortmund-projekt</i> amb 2 mil·lions d'euros. La filosofia va ser "invertir i no subvencionar".	<i>Gestió del pla</i> És criticable el fet que la gestió del pla l'ha feta una consultora d'empreses anomenada McKinsey&Company enfocant la ciutat com si fos una empresa amb parts rendibles i parts no rendibles, amb una visió molt economicista i poc territorial (enfocament del <i>Unternehmen Stadt</i> o ciutat-empresa).
<i>Moment del pla i proposta de mesures</i> Un moment de crisi llarga després de tancar l'última de les 14 mines que hi havia als anys 50 al 1987 així com l'aceria Hoesch que era el símbol de la ciutat.	<i>Moment del pla i proposta de mesures</i> Potser un pla desenvolupat uns anys enrere podria haver atenuat un poc els efectes de la crisi com l'augment espectacular de les taxes d'atur que van arribar a superar el 17% el 1997.
<i>Diagnosi territorial.</i> Es proposa decididament un canvi de base econòmica cap a les noves tecnologies amb una aposta clara amb 12 projectes com: crear una acadèmia d'<i>e-business</i>, un centre tecnològic, nous equipaments urbans de qualitat...	<i>Diagnosi territorial.</i> El gran desafiament va ser canviar d'un model industrial basat en el carbó, l'acer i la cervesa a un altre de l'era de la informació basat en el comerç electrònic, tecnologies de la informació i microelectrònica creant 60.000 nous llocs de treball. El problema de nou fou que aquests 60.000 llocs de treball difícilment els podrien ocupar els miners desocupats, per manca de formació. Es concentra només en la promoció econòmica i en crear un ambient propici per a les empreses i oblidant aspectes socials i ambientals a millorar.
<i>Actors</i> Gran varietat d'actors implicats, conscienciats i consensuats.	<i>Actors</i> Els actors clau, amb un gran pes en la presa de decisions són externs a la ciutat: Mc Kingsey i Krupp. Aquest últim ha tingut un pes massa significatiu de forma que es confon el que és positiu per a Dortmund amb el que és positiu per a Krupp.
<i>Resultats</i> Va ser un positiu canvi de rumb amb una bona organització, el pas cap al canvi amb mesures reals com la promoció d'incubadores, noves infraestructures, xarxes d'assessors, etc. Ha servit de plataforma, un lloc de trobada on reflexionar i discutir sobre el futur de la ciutat. Va ser un projecte pioner a Alemanya. Des del punt de vista conceptual s'apropa més a un PET que Duisburg. Es va fomentar un llarg procés de reflexió i es van seleccionar projectes concrets per als objectius formulats. Dortmund demostra que l'èxit d'un PET es basa en un consens sòlid per damunt de partits polítics, amb un programa a llarg termini independent de les cités electorals. En canvi a Duisburg va ser un pla creat i monopolitzat pel SPD.	<i>Resultats</i> Mc Kingsey no va donar l'impuls necessari al pla per aconseguir els objectius plantejats. Potser un canvi molt radical el promocionar només empreses d'internet i oblidar-se del teixit empresarial tradicional. Es critica que siga un pla estratègic municipal i no metropolità per al Ruhr, una regió a més policèntrica. Aquest pla va ser posterior al de Duisburg i malgrat compartir els mateixos problemes es va decidir fer un pla independent en lloc de coordinar-se amb el de Duisburg. L'escala de planificació triada (municipal) és completament obsoleta per al context actual de la globalització.

Figura 34: Balanç del pla estratègic *Dortmund-projekt*. Font: Elaboració pròpia a partir de BLOTEVOGEL (1998) i ZIESEMER (2004).

El pla de Dortmund també sorgí d'un escenari de crisi com el de Duisburg, una crisi que com totes les ciutats del Ruhr portava arrossegant-se des de la dècada dels seixanta. Però la diferència és que el pla no es va plantejar com una reacció a un moment de crisi social aguda amb vagues i disturbis, sinó d'una situació de crisi continuada que exigia una reflexió profunda sobre el futur de la ciutat. Així, un dels elements més aplaudits d'aquest pla va ser la consecució de crear un fòrum o punt de trobada on es discutí una proposta de canvi per a la ciutat, consensuada entre tots els agents, que es dividia en 12 projectes diferents molt ambiciosos que farien de Dortmund un pol tecnològic i del coneixement. En aquest punt ix la crítica tradicional que només una part dels ciutadans tenen cabuda en aquesta utopia de futur. Aquells obrers i miners que porten anys i anys treballant en les acerries i mines no poden de colp i sobtadament convertir-se en empresaris d'e-business, assessors, dissenyadors o investigadors, cal una altra formació i reciclatge professional. D'aquesta manera es critica que per a tota aquest col·lectiu obrer, en la nova ciutat informacional només caben com a aturats o com a treballadors molt poc qualificats i remunerats (cambrers, vigilants de seguretat, repartidors, servei de neteja...). Hi ha una visió en aquest punt molt enfocada a la *Unternehmen Stadt* o ciutat-empresa, tractant la ciutat com si fos una empresa amb barris, activitats i col·lectius rendibles i no rendibles, que no té molt en compte les necessitats socials i ambientals de la ciutat, sinó que sobretot es preocupa de crear "clima de seguretat i atractiu per a la inversió" (ZIESEMER, A.; 2004, p. 277).

Tanmateix pareix que aquest pla ha funcionat millor que el de Duisburg. Una prova d'això és que hui en dia en internet es troba informació sobre l'estat d'execució de les mesures aprovades al pla mentre que hom no troba gairebé cap informació sobre l'estat actual del pla de Duisburg que recordem, es va actualitzar el 1999. Sembla que el pla de Dortmund va saber crear la il·lusió necessària entre els actors implicats per dur a terme les ambicioses mesures plantejades mentre que el de Duisburg no tant. Tal volta per falta de reflexió, de participació pública o per desconfiança (s'ha acusat, com hem apuntat abans, de ser un pla del SPD i no de la ciutat de Duisburg).

Com a apunt final fent balanç sobre la planificació estratègica a la regió metropolitana del Rin-Ruhr, aquest dos plans han aconseguit demostrar que cap a on convé caminar en el context actual és cap a una planificació més oberta, participativa, informal, a llarg termini com la planificació estratègica, més que continuar amb els programes de subvencions i inversions per a l'activitat productiva. A la figura 15 ja vam contemplar la quantitat de milions de marcs que s'han invertit en la regió i malgrat tot el tancament de mines i fàbriques ha continuat fins els nostres dies. Per l'altra banda, per al tractament de la crisi industrial, un fenomen que afecta a totes les ciutats del Ruhr, es fa necessari quant abans fer el salt cap a una planificació estratègica supramunicipal, que definisca estratègies comunes per a tota la regió metropolitana, les quals

estiguen coordinades mútuament. Això evitarà una competència innecessària entre les ciutats d'aquesta regió metropolitana i a més permetria reprendre el necessari debat sobre els límits reals d'aquesta xarxa de ciutats, una de les tasques pendents d'aquesta regió metropolitana. El que no té res de sentit en una estructura territorial policèntrica com aquesta és que cada ciutat propose el seu propi pla estratègic municipal amb la creació d'un centre de recerca com a alternativa de futur. Un pla estratègic unitari seria el més adient, que tractés el Ruhr com una sola ciutat amb diferents barris, cadascun dels quals amb les seves febleses i forteses. En tot cas, això no és una tasca impossible ja que hem de recordar que el Ruhr compta amb el KVR, un autèntic <<parlament del Ruhr>> que podria liderar aquesta tasca (VILLANUEVA, M.; 1999, p. 148).

4.3. La planificació territorial transfronterera. El cas de l'Euroregió Rin-Mosa

Com a últim exemple de planificació innovadora al Ruhr, que tracta d'abordar els problemes i conflictes exposats a l'apartat 3, proposem fer una breu menció a les euroregions. Així posem un exemple de planificació a escala supraregional i supranacional després d'haver parlat de dos casos de planificació a nivell local (Duisburg i Dortmund) i d'un cas de planificació regional o supralocal (IBA Emscherpark).

A l'igual que amb altres temes que hem anat tocant al llarg d'aquest treball, sobre el tema de les euroregions, euregions o comunitats de treball a Europa existeix una variada literatura sobretot sobre estudi de casos concrets, encara que no hi ha moltes aportacions teòriques sobre aquest camp. No obstant això, convé primer de tot definir què és una Euroregió, abans de començar a parlar del nostre cas d'estudi. Una Euroregió es podria definir com una col·laboració més o menys institucional entre dues autoritats territorials infranacionals contigües ubicades junt a una frontera nacional (PERKMANN, 2003). A partir d'aquesta definició senzilla, podem identificar quatre característiques pròpies d'aquest tipus d'iniciatives:

- Els promotors d'aquestes iniciatives són administracions públiques.
- Es tracta d'administracions locals i regionals que no tenen competències sobre afers estrangers, que és patrimoni del govern central. Per tant no poden acordar tractats bilaterals sinó només compromisos informals de col·laboració, més flexibles que els tractats tradicionals.
- Els objectius d'aquests acords informals solen ser resoldre problemes administratius o necessitats quotidianes de la població local, aspectes molt concrets més que encetar grans plans de futur com un pla estratègic.

- Impliquen un augment important de la comunicació transfronterera entre els actors implicats. Els contactes són regulars i intensos mentre dura l'acord.

Lògicament hi ha una sèrie de factors que faciliten l'emergència d'Euroregions en un lloc determinat. Un és el fet de tindre funcions complementàries entre dues regions i per tant haver una interdependència o tindre un passat comú o una estructura socioeconòmica pareguda que els porta a cooperar per competir millor (HILDEBRAND, A., 1999, p. 20).

Es calcula que en l'actualitat hi ha més de 70 euroregions, la primera de les quals va nèixer el 1958 entre Emschede a Holanda i Gronau a Alemanya, no lluny del Ruhr (PERKMANN, 2003). Per tant es tracta d'iniciatives innovadores per la nova dimensió de cooperació territorial que comporten, però que en realitat tenen una gran tradició al Benelux i Alemanya. Cada any la Comissió Europea destina 700 milions d'euros a promoure i finançar iniciatives d'aquest tipus, la qual cosa demostra que la UE ha fet una aposta molt decidida cap a aquests tipus de planificació.

Amb el cas que analitzarem a continuació volem demostrar com la cooperació territorial entre administracions, tan difícil d'aconseguir a Espanya a voltes, és ací una qüestió en la que s'ha treballat molt i s'han donat avanços. El nivell de cooperació i compenetració aconseguit entre administracions i territoris tenint en compte les circumstàncies especials de l'àrea, la quantitat i varietat de polítiques, plans i programes engegats al si d'aquesta euroregió així com el canvi de percepció hagut entre comunitats gràcies a aquests contactes o la llarga trajectòria d'aquest organisme (30 anys des de la seva fundació el 1976) fan d'aquesta, una iniciativa pionera a Europa molt interessant per comparar amb el context espanyol. Donem un parell de dades per situar-nos a la realitat d'aquest territori.

Figura 35: Divisió administrativa de l'Euroregió Rin – Mosa. Font: EUREGIO Rin – Mosa.Interreg: [http://www.interregmr.info/bilder/karte_gross.jpg].

A partir de la figura 35 podem advertir la complexitat sociocultural d'aquest territori. Es tracta d'una àrea compartida entre tres estats (Bèlgica, Holanda i Alemanya), quatre províncies i cinc comunitats culturals diferents. Per part d'Holanda participa la província de Limburg amb Maastricht com a capital, la ciutat on precisament el 1992 es va signar el tractat de la Unió Europea. Per part d'Alemanya participa el Regierungsbezirk o regió d'Aquisgran (recordem que aquest nivell administratiu no és rellevant i no sempre té competències o òrgans propis) dividit

en quatre comtats i una ciutat lliure: Heinsberg, Düren, Euskirchen, Aquisgran i ciutat lliure d'Aquisgran. Per part de Bèlgica la situació és encara més complexa perquè hi participen dues províncies i tres comunitats lingüístiques. Participa la província del Limburg belga amb capital a Genk composta per tres Arrondossiment o comtats: Maaseik, Hasselt i Tongeren i un enclavament (Voeren) ubicat entre la província de Lieja i la Limburg holandesa. Aquesta província de Limburg belga és flamenca. L'altra província belga que participa és la de Lieja, de majoria francòfona i valona amb capital a Lieja. No obstant dins d'aquesta província es troba la comunitat lingüística alemanya de Bèlgica amb capital a Eupen, dividida en dos enclavaments. Aquesta comunitat, d'uns 70.000 habitants, té ministeris, sistema educatiu i govern propis i fins i tot eleccions pròpies amb un percentatge fix de representants tant al parlament de la província com a Brusel·les. Per açò se li ha anomenat la <<comunitat lingüística més protegida del món>>. Per tant són cinc les comunitats culturals que formen l'Euroregió Rin-Mosa: la comunitat alemanya, l'holandesa, la belgofrancòfona i valona a Lieja, la flamenca a Limburg i la belgoalemanya a Eupen.

En total es tracta d'un territori de 3'8 milions d'habitants, 3 països, tres llengües, quatre províncies i cinc grups culturals diferents en una àrea d'a penes 11400 km², és a dir igual a la superfície de la Regió de Múrcia. En un territori tant complex on fa a penes seixanta anys la línia Maginot travessava de nord a sud la frontera fent de frontera física amb Alemanya per defensar-se de possibles atacs d'aquest país, hui s'ha format un ens de col·laboració i cooperació entre autoritats i empreses.

Aquesta zona que compren la banda oriental de la regió metropolitana del Rin-Ruhr, els problemes analitzats per a l'àrea central (KVR) també són presents ací: crisi industrial del tèxtil i la siderúrgia i crisi minera, problemes de contaminació de sols i aigües, processos de suburbanització, taxes d'immigració legal i il·legal encara més altes que al Ruhr central aprofitant la legislació belga que fa més fàcil la immigració... No obstant aquesta regió compta amb uns avantatges incomparables com és una ubicació privilegiada dins d'Europa, el centre del centre amb unes infraestructures molt avançades i un accés ràpid a grans aeroports internacionals com Düsseldorf, Brusel·les o Àmsterdam, al segon port fluvial més important d'Europa després de Duisburg, el de Lieja, tenint en compte a més que el de Duisburg es troba a a penes 100 km de distància, i accés també a grans metròpolis com Colònia, Brusel·les, Randstad o el propi KVR amb Essen i Dortmund com a nuclis centrals.

La transició d'una societat industrial a una de serveis i del coneixement ha sigut menys traumàtica que al Ruhr, entre altres coses, perquè ací no va arribar a haver l'hiperespecialització en indústria pesant que va tindre el Ruhr. D'aquesta manera hui l'autèntica base econòmica

regional són els serveis, amb grans empreses com Vodafone que té la seva seu a Maastricht i una aposta molt clara per l'educació superior. A aquesta regió de menys de 4 milions d'habitants hi ha cinc universitats amb més de 100.000 estudiants, 1400 professors, 12000 ocupats en la universitat i tres hospitals universitaris (BREUER, H. W.; 2004, p. 10). Aquesta branca de recerca, la biomedicina, sembla ser l'activitat cap a on vol especialitzar-se. Més de 300 companyies de tecnologia mèdica i biotecnologia s'han instal·lat ací. Les especialitzacions més importants són la biotecnologia, la recerca cardiovascular i recerca en biomaterials.

Des del punt de vista organitzatiu, l'Euroregió funciona amb un consell euroregional que es divideix en una cambra de representants polítics triats entre els diferents governs regionals amb 51 membres, una cambra de representants socials amb 30 membres, que fa les funcions legislatives. Un comitè directiu compost per representants de les cinc comunitats (incloent la germanobelga) fa les funcions executives. A banda hi ha una oficina que coordina les quatre comissions amb 29 membres cadascuna en què es divideix el govern de l'Euroregió. Una comissió s'encarrega dels afers econòmics, mercat de treball, formació i tecnologia, la segona de medi ambient i transport, la tercera de salut, afers socials i seguretat i l'última de joventut, cultura i identitat euroregional. Crida l'atenció que un dels aspectes que s'ha prioritzat en aquest organisme és la promoció d'una identitat comuna de l'Euroregió. Les principals polítiques que desenvolupa aquest organisme són la cooperació econòmica, la promoció turística, projectes lingüístics per fomentar l'ús de les tres llengües entre els ciutadans de l'Euroregió, organització d'esdeveniments culturals i esportius, prevenció de riscos naturals, projectes de protecció i millora del medi ambient, projectes de formació orientada a l'ocupació, millora de l'accessibilitat als serveis de salut, projectes per a la joventut i transferència de tecnologies entre empreses.

Per dur a terme les polítiques és important fer notar que hi ha una estreta col·laboració entre diferents actors institucionals. No només els governs provincials són els promotors d'iniciatives, també associacions empresarials i cambres de comerç tenen una participació molt activa. Després de trenta anys de funcionament, un dels majors desafiaments pendents és aconseguir que les empreses de l'Euroregió del Mosa- Rin col·laboren mútuament i estreten llaços. El desconeixement d'idiomes i la pertinença a cultures diferents són hui encara grans obstacles. Per això ens com la cambra de comerç de Maastricht, que agrupa a més de 35000 empreses, participa regular i activament en les iniciatives integradores que eixen del govern de l'Euroregió, perquè té un gran interès en augmentar les relacions comercials dins de l'Euroregió i amb la resta del Ruhr, per enfortir l'economia regional, la qual depèn més dels fluxos comercials cap a altres regions europees que dels interns de l'Euroregió.

Doncs així a grans trets es troba hui en dia, aquesta Euroregió, de les primeres que es van crear. No volem deixar l'anàlisi d'aquest cas sense parlar d'algun exemple que ens mostre la gran dificultat de traslladar els objectius de la cooperació territorial i transfronterera a la realitat quotidiana de territoris com el Ruhr occidental. Donat que l'objecte del present treball és fer una anàlisi de formes innovadores de planificació del territori, que tracten de trencar amb els esquemes rígids tradicionals de planificació, la qual cosa no sempre és fàcil, conclourem aquest últim cas i amb ell aquest capítol, parlant d'un projecte pioner dins d'aquesta Euroregió, però que al contrari que altres casos que vam comentar, ha acabat fracassant. I ha sigut així, perquè probablement es tractava d'una iniciativa <<massa innovadora>> potser per al context actual en què la caiguda de les fronteres internes europees va ser prou recent. El cas que volem invocar per tancar aquest text és el del parc empresarial Avantis.

Aquest parc o polígon empresarial ubicat a les afores de la ciutat d'Aquisgran va ser una gran aposta de l'Euroregió per crear el primer parc tecnològic i de negocis d'Europa ubicat a una frontera, en aquest cas entre Holanda i Alemanya. El 40% de la superfície del polígon recau sobre Holanda i un 60% sobre Alemanya (AVANTIS, 2005). La idea era tractar de fomentar la compenetració entre empreses de cada banda de la frontera creant una espècie de zona franca germanoholandesa on atraure firmes empresarials de branques de tecnologia punta i també instituts de recerca. S'oferia un preu unitari per a tot el parc de 80 euros per metre quadrat i una ubicació privilegiada junt a l'eix que connecta el Ruhr amb les ciutats del Randstad holandès. Aquesta iniciativa va ser beneficiària del programa Interreg, el qual va cofinanciar l'adquisició dels terrenys i la urbanització dels mateixos.

No obstant, hui en dia sembla clar que aquest projecte ha sigut un fracàs prou considerable, car pràcticament cap empresa ha volgut traslladar-se a aquest polígon sense nació. La figura 36 així ho mostra:

Figura 36: El disseny i la realitat del projecte AVANTIS. El projecte i la situació a mitjans de 2005. Font: www.avantis.org

A l'esquerra de la imatge tenim quin és el projecte que a hores d'ara deuria estar desenvolupat. Un espai urbanitzat per edificis d'oficines i instituts tecnològics dividits en diferents complexos al voltant a un cercle central on estarien els edificis d'administració del parc. La realitat a mitjans de 2005 sembla molt distinta. Malgrat que tota la fase d'urbanització, incloent llum, aigua i fibra òptica ha conclòs, no sense obstacles, trobem com només hi ha en tot el parc uns cinc edificis, alguns dels quals estan buits. Repassem breument les causés que han portat a aquesta situació.

En primer lloc el projecte va nèixer amb una forta contraposició del veïnatge i organitzacions ecologistes, perquè s'assentava sobre una àrea de protecció d'una espècie d'hàmsster en perill d'extinció. Per tant va haver diversos processos i denúncies judicials de manera que les obres es van haver d'aturar durant molt de temps i finalment continuar amb moltes restriccions. En segon lloc, un altre gran problema és que a penes a 5 km d'AVANTIS es va començar a construir a la banda holandesa un altre polígon de negocis i instituts d'alta tecnologia que va absorbir gran part de la demanda que potencialment podria haver tingut AVANTIS (no sempre s'aconsegueix la coordinació territorial per al desenvolupament). No obstant, és de dubtar que la protecció de l'hàmsster o la competència d'un altre parc empresarial siguen les úniques causes d'aquest fracàs. En la nostra opinió, el gran obstacle que va tindre aquesta iniciativa va ser topar-se amb la realitat que les fronteres internes de l'UE perduren hui en dia. Els dissenyadors d'aquest projecte no van pensar en les incomoditats pràctiques que suposava ubicar un parc a una frontera. Des d'haver de pagar franqueig internacional molt més car per a tota la correspondència interna del parc o depenent de l'edifici on es vulgui enviar, fins haver de pagar diferents impostos, segons l'edifici on es trobe. Es donà el cas d'una empresa que deuria pagar impostos alemanys a una part de l'empresa i holandesos a una altra. Aquest és el gran obstacle que no va aconseguir superar i que es relaciona amb una de les grans febleses estructurals que té la figura de les Euroregions, que és que en ser xarxes d'autoritats locals i/o regionals animades a cooperar, no poden anar més enllà dels acords informals, com s'ha afirmat anteriorment. Una iniciativa com a aquesta deuria haver tingut la participació com a mínim dels governs centrals holandès i alemany per tractar de crear una espècie de zona franca, la qual cosa necessita moltes negociacions, per evitar incomoditats com les que hem descrit. Fins i tot serveis bàsics com la seguretat del parc o el subministrament d'aigua es fa més complex en trobar-se entre dues fronteres. Davant aquests problemes, els empresaris continuen preferint ubicar-se a una o altra banda de la frontera.

Malgrat tot, cal qualificar aquesta iniciativa com a positiva per tota la innovació en la planificació i la governança territorial que comporta i en les relacions bilaterals entre estats i perquè obri un interessant debat sobre conceptes com la sobirania nacional, els límits legals de

les Euroregions o el paper de les fronteres internes en la UE. Com a aspecte a millorar, resulta evident que aquesta iniciativa no ha tingut els estudis necessaris per avaluar els impactes i conseqüències ambientals i també pràctiques des del punt de vista de la gestió diària. En un futur seria aconsellable que en projectes d'aquest tipus s'involucrés més a la comunitat local, es valoraren diferents alternatives d'ubicació contemplant millor els criteris ambientals i es donés cabuda a nous actors com els governs centrals que són els que tenen encara la major part de les competències de les polítiques de fronteres i duaneres. Projectes com aquests, ubicats a l'extrem occidental de la regió metropolitana del Rin-Ruhr, segons algunes classificacions vistes en punts anteriors, són clau per obrir aquesta metròpolis cap a l'exterior i fer d'ella una gran regió metropolitana europea i multicultural.

Fins ací l'anàlisi superficial d'una regió metropolitana d'enorme interès per als temes que estem abordant en aquest treball. Aquesta regió metropolitana ens servirà de referència a continuació quan canviem completament d'àmbit, com a reflex del que des del cor d'Europa s'està fent en ordenació del territori. Passem tot seguit a centrar-nos en l'Arc Mediterrani Espanyol i més concretament a Catalunya.

IV NOTES D'ORDENACIÓ DEL TERRITORI I A CATALUNYA

1. INTRODUCCIÓ

Un cop situats al nostre àmbit de treball a Espanya escollim el cas català a dins de l'Arc Mediterrani, com una de les comunitats autònomes que tradicionalment ha anat més avançada en l'estudi i planificació del territori. Al cas català dedicarem dos capítols a estudiar dos territoris contraposats, però cada dia més interrelacionats com som l'Àrea Metropolitana de Barcelona i el Pirineu català.

El cas d'estudi del Pirineu, i més concretament la Serra del Cadí al Prepirineu oriental de Catalunya, ha cridat el nostre interès per ser una de les àrees rurals mediterrànies on en aquests moments s'estan intentant aplicar una sèrie de mesures i projectes que podríem catalogar com a innovadors o que com a mínim van més enllà dels mecanismes, metodologies i objectius de la planificació normativa. L'anàlisi d'aquest cas l'utilitzarem com a exemple de planificació a espais rurals mediterranis en crisi, de manera que la dinàmica territorial en la qual ens centrarem serà la del declivi rural i despoblament. Per altra banda, resulta inevitable abordar un tema com el nostre aplicat a l'Arc Mediterrani Espanyol sense invocar el cas de la planificació de la Regió

Metropolitana de Barcelona. Així que abans d'analitzar el cas de la Serra del Cadí, dedicarem unes línies a parlar d'estratègies innovadores a la Regió Metropolitana de Barcelona, entre les quals destacarem l'evolució que ha sofert la planificació estratègica a aquest àmbit, una eina amb una història de dues dècades, un llindar de temps suficient com per poder extraure algunes conclusions sobre el seu funcionament.

Val la pena abans de començar a analitzar casos pràctics fer una breu menció a alguns aspectes específics per al cas català, tant de la seva organització territorial com de la seva planificació territorial, per poder després comprendre i contextualitzar millor els desafiaments, fortaleeses i febleses de la planificació territorial en aquesta comunitat autònoma. En aquesta breu introducció volem per una banda traçar quins són els grans pilars de la planificació territorial tradicional o normativa a Catalunya i l'organització territorial des de l'aprovació de l'Estatut de Catalunya i en segon lloc fer notar com aquests esquemes, sobretot en allò referit a l'organització territorial, podrien canviar si entra en vigor de la llei orgànica que dividirà el territori català en set vegueries com a mesura estrella de les proposades pel famós informe Roca de l'any 2000, la qual cosa té també lògicament una certa repercussió sobre la planificació del territori.

Amb la Llei 23/1983, de 21 de novembre de Política Territorial, la Generalitat de Catalunya inaugurava la legislació territorial autonòmica a l'Espanya democràtica (PUJADAS, R. i FONT, J; 1998, p. 2000). No va ser fins quatre anys després, el 1987, que dues Comunitats Autònomes més van aprovar les seves lleis d'ordenació del territori (Astúries i les Illes Balears). Aquest és el fonament de la planificació normativa catalana, la Llei 23/1983, la qual posava les bases per a l'ordenació del territori a través de dos instruments, com ja se sap: el Pla Territorial General i els Plans Territorials Parciais que s'hi deriven. A banda tindríem els Plans Sectorials que guarden estreta relació amb la planificació territorial. En el cas català, el Pla Territorial General va ser aprovat per la Llei 1/1995, de 16 de març, i és el que hui roman vigent. Aquest pla conté una estructura piramidal clàssica dins de l'ordenació del territori (íb. p.232) amb les tres fases tradicionals d'informació i anàlisi territorial, diagnosi de problemes i prognosi on es defineixen les diferents mesures a aplicar. Fa una tipologia de comarques, segons el nivell de desenvolupament, de sistemes urbans segons la mobilitat laboral obligada (un criteri innovador) i de nuclis urbans segons la seva capacitat de creixement. A partir d'aquests criteris s'estableix una divisió territorial en sis diferents àrees funcionals coincidents amb les sis regions o vegueries que proposava l'Informe Roca (ROCA, M., 2000, p. 55-61), que més tard passarien a ser set amb la creació de l'Àrea Funcional de l'Alt Pirineu i Aran per desenvolupar *a posteriori* els Plans Territorials Parciais, els quals hauran d'aplicar les mesures pertinents per tal d'acomplir la meta principal d'aquest Pla que és el reequilibri territorial de Catalunya. No

obstant s'hagué d'esperar fins el 2001 fins que el primer pla territorial parcial, el de les Terres de l'Ebre, veiés la llum i fins 2006, deu anys després de l'aprovació del PTGC, pareix que no serà aprovat el segon, el de l'Alt Pirineu i Aran, quedant encara 5 plans més pendents. En el cas de la planificació sectorial, ací s'ha avançat un poc més, ja que s'ha aconseguit aprovar alguns plans de gran importància com el pla de carreteres o el pla d'energies renovables.

Específicament a més per a les àrees de muntanya, s'aprova el 1983 la Llei 2/1983 de 9 de març d'Alta Muntanya amb l'objectiu d'ordenar el territori de les àrees muntanyoses de Catalunya i lluitar contra el despoblament i el declivi rural. Sota aquesta llei es creen els Consells Comarcals de Muntanya que a finals dels anys 80 elaboraran i aprovaran els primers plans comarcals. Amb la figura del PTGC i la seva planificació derivada (Plans Territorials Parcial i Plans Sectorials) i la Llei de Muntanya quedarien establerts els grans pilars de la planificació territorial catalana.

2. COMARQUES I VEGUERIES

En relació a l'organització del territori, val la pena fer ací una succinta menció a un aspecte específic de Catalunya com són els Consells Comarcals. Als anys setanta es lamentava Solé i Sabarís de què << *la comarca és lamentablement una realitat que fins ara no ha encaixat dintre de la mentalitat de l'administració espanyola [...] i podria esdevenir una institució capaç de catalitzar les activitats humanes, socials i econòmiques i de donar un contingut geogràfic a l'administració* >> (SOLÉ I SABARÍS, L.; 1975, p. 469). Vam haver d'esperar fins els anys vuitanta perquè a l'empenta de la Llei Reguladora del Règim Local, mitjançant l'article 42 s'autoritza la creació de consells comarcals sempre i quan no més de 2/5 parts dels municipis a integrar hi estiguin en desacord i que la seva creació no suposés l'eliminació de la figura del municipi. D'aquesta manera a partir de 1987 es comencen a crear els consells comarcals en les 41 comarques catalanes recuperades de la comarcalització feta per Pau Vila durant la república, incloent tres de nova creació. Cada comarca es compon d'un consell comarcal amb una seu física on hi ha un govern que representa als municipis de la mateixa. Malgrat que va haver un compromís de traspàs de competències i finançament als governs comarcals de matèries en ordenació del territori i urbanisme, sanitat, serveis socials, cultura, esport, ensenyament, consum etc., hui en dia gairebé 20 anys després de la seva creació, són molt poques les comarques que han assumit competències en aquestes matèries, quasi sempre per falta de pressupostos propis o per conflictes amb les conselleries o els municipis per motius polítics, no ha encaixat bé en les seves relacions sobretot amb municipis i diputacions. Malgrat que s'ha convertit en un esglaó més de l'estructura administrativa catalana, molts presidents de consells comarcals es queixen de l'escassa rellevància política i poder de decisió que tenen. Per això una de les grans reformes de l'Informe Roca va ser precisament reformar el paper de la comarca

sense perjudici de l'autonomia del municipi. Tanmateix, cal apuntar que és en el Pirineu un dels àmbits on millor han funcionat aquestes entitats, ja que es van convertir en administracions clau que gestionen serveis bàsics com la recollida de residus, serveis socials, promoció turística... i participen amb altres nivells administratius en la prestació d'altres serveis com el d'ocupació, gabinets de promoció econòmica o el transport públic

Invocant de nou les paraules de Solé Sabarís, aquest expressava en el mateix assaig una de les preocupacions tradicionals de la geografia regional catalana: <<Val a dir que el problema geogràfic més important i de major interès pràctic que avui està per resoldre a Catalunya és el d'aquestes regions de magnitud mitjana, més que el de les delimitacions comarcals.>> (Íb. p. 470). Estava referint-se a la necessitat d'adoptar una nova ordenació territorial supracomarcal que vingués a substituir l'ordenació provincial que tenia uns límits no coincidents amb moltes comarques i que no respectava segons la seva opinió la trajectòria històrica i cultural de Catalunya. 25 anys després a través de l'Informe de la Comissió Roca es presentava una proposta de reforma del mapa administratiu català en sis vegueries (després set afegint-hi la de l'Alt Pirineu i Aran) que vindrien a substituir les quatre províncies existents sense a penes variació des de 1833. Aquest és l'altre gran aspecte que val la pena citar aquí, doncs suposa un canvi important en l'organització del territori català que té les seves repercussions sobre l'ordenació del territori de les zones de les quals parlarem més avant. Després d'un període de negociacions, per fi a l'any 2005 s'acordava amb el govern central aprovar aquesta nova ordenació, no exempta de problemes administratius, jurídics i sobretot territorials per qüestions d'identitats amb una proposta molt semblant a la que va fer Solé Sabarís cap als anys 70 (Íb. p. 473) tal i com mostra el mapa següent:

Escala: 1:2.857.000

Figura 37: Mapa de les vegueries de Catalunya. Font: [www.vegueries.org]

Aquestes vegueries vindrien a coincidir amb l'ordenació en territoris funcionals que fa el PTGC de l'any 1995. No obstant aquest procés roman inacabat ja que hi ha hui en dia, moltes resistències a aquest canvi. Podem recordar ací les paraules de Pau Vila quan es referia a les comarques:

“El problema comarcal presenta caires ben diversos: hi ha casos en què els termenals se us esfumen; en d'altres, el nom se us esmuny, com l'argent viu, amunt i avall, a dreta o a esquerra; i en d'altres, encara, us trobeu amb inseguretat o dualitat de nomenclatura” (VILA, P.; 1963, p. 68).

D'entrada des de les mateixes diputacions provincials que es resisteixen a desaparèixer, seguint amb possibles problemes d'encaixament d'aquest nivell administratiu dins de la Constitució, la qual defèn la província com un òrgan de govern local per a tot l'Estat, seguint per organismes d'estadística com l'INE que prefereixen mantenir l'estadística provincial per no trencar la sèrie de dades i acabant amb els problemes de finançament que tindran vegueries com la de l'Alt Pirineu i Aran, de només 60.000 habitants. Han aparegut a més alguns conflictes per l'establiment de les capitalitats en cada vegueria. A les terres de l'Ebre s'ho disputen Amposta i Tortosa, a les Comarques Centrals Manresa o Berga, a més de Solsona, Igualada i Vic i al Pirineu i Aran no tots volen la Seu d'Urgell com a capital d'aquest territori tan ample. Tampoc tots estan d'acord amb la delimitació de les vegueries. Comarques com la Val d'Aran o la Cerdanya es mostren en contra i reclamen un nou marc de relacions amb la Generalitat, altres comarques com el Ripollès i l'Osona reclamen una vegueria pròpia. Més enllà d'aquestes reclamacions, una de les grans preguntes que abordarem de passada és com s'organitzarà la gestió del territori per evitar duplicitats entre els Consells Comarcals, encara per consolidar, i aquestes noves administracions que tindran teòricament competències molt semblants. En el cas de l'àrea d'estudi del Pirineu, el territori quedaria partit entre les vegueries de les Comarques Centrals i la de l'Alt Pirineu – Aran, de forma que aparentment la gestió del territori se simplificaria i s'aproparia passant de les tres diputacions existents que comparteixen el territori de la Serra del Cadí amb capitals a Girona, Lleida i Barcelona a dues vegueries amb capital a la Seu d'Urgell i Manresa, seguint el principi de subsidiarietat. La gran pregunta és si les noves capitals de vegueria com aquestes, podran afrontar el govern d'un territori tan ample, sent com són ciutats mitjanes, amb una menor dotació en serveis, equipaments i infraestructures en comparació amb les anteriors capitals provincials. Aquest aspecte s'abordarà al cas del Pirineu.

V GOVERN I PLANIFICACIÓ TERRITORIAL INNOVADORA A ESPAIS METROPOLITANS CONSOLIDATS: LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Marc geogràfic

L'àmbit d'estudi d'aquest cas d'anàlisi coincideix amb una unitat territorial i de planificació definida: la Regió Metropolitana de Barcelona que comprèn set comarques i 164 municipis de la província de Barcelona. Es troba en l'únic pas natural des d'Europa cap a la península: el litoral mediterrani, a banda del corredor atlàntic per Irun-Hendaia. El territori de la RMB ocupa 201805 ha, cinc voltes més que l'àrea del Cadí però amb 2100 voltes més la seva població, uns 4'5 milions d'habitants. La vall del Llobregat amb el seu delta, que correspon a grans trets amb la comarca del Baix Llobregat, delimita pel sud les dues serralades paral·leles que recorren l'àrea de la RMB separades per una depressió central.

Dins de la Regió Metropolitana de Barcelona es troba l'Àrea Metropolitana de Barcelona, que és el territori central de la regió i àmbit de planificació dels plans estratègics de Barcelona. Reuneix 31 municipis i 4'2 milions d'habitants. L'estructura urbana es compon d'una conurbació central que ocupa tota la comarca del Barcelonès que s'estén radialment en forma de taca d'oli sobre les comarques adjacents a través de llocs de pas natural com el corredor del Besòs o del Llobregat (ABADIA, 2002, p. 54), i amb una xarxa de ciutats mitjanes al voltant de la ciutat central, conformant una estructura policèntrica però amb una gran macrocefàlia. La dispersió urbana de baixa densitat, que arriba molt més enllà del límit de la RMB (discutim sobre això a aquest capítol i al del Pirineu), és l'altre gran tret definitori de l'estructura urbana d'aquesta regió metropolitana, una dispersió en forma de primeres i segones residències, equipaments i infraestructures estratègiques com l'aeroport o el circuit de carreteres, d'activitats en forma de polígons industrials, d'activitats comercials i d'esbarjo des dels centres comercials fins recintes esportius etc., amb tot el problema de mobilitat que comporta.

Figura 38: Mapa de situació de la Regió Metropolitana de Barcelona sobre el mapa provincial de Catalunya.

Amb 4.673.648 habitants, es consolida com la segona regió metropolitana d'Espanya i de la península ibèrica, tant si considerem tot el territori de la RMB com una mateixa realitat metropolitana com si ens centrem només en els municipis de l'AMB que superen també els 4 milions d'habitants. La tendència general és al creixement, però amb unes altres taxes de migració internes, especialment de l'àrea central i la primera corona cap a la resta de corones i de la regió metropolitana. Aquesta tendència, detectada ja des de principis dels anys 90, continua hui en dia. No obstant aquests aspectes els ampliarem més als apartats següents.

1.2. Barcelona i la seva àrea d'influència: evolució de la seva planificació territorial

A partir de mitjans del segle XIX, un segle molt conflictiu per a Barcelona, comença la tasca moderna de planificació de Barcelona i la seva àrea d'influència a partir d'una situació que era ja insostenible: l'any 1842 Barcelona comptava amb 2900 vares quadrades de superfície civil i 2247 de superfície militar entre la Ciutadella, el fort de les Drassanes, les muralles i fossars (BALCELLS, A.; 1980, p.227). La comarca del Barcelonès tenia una densitat de 926 hab/km² mentre que la mitjana de Catalunya era de 50 hab/km². La ciutat creixia a raó de 12.000

nous habitants per any. La població de Barcelona havia augmentat entre 1830 i 1877 un 155'5% els seus habitants, passant de 97418 a 248943 (Íb., p. 226). Mendoza descriu la Barcelona d'aquells anys:

“ De las grietas manaban flujos pestilentes, efluvios apestosos hacían irrespirable el aire en las calles y las viviendas. Entre la población reinaban el cansancio y el pesimismo [...]. Por todas partes vio miseria y enfermedades. Había barrios enteros aquejados de tifus, viruela, erisipela y escarlatina. [...] La desnutrición y el raquitismo se cebaba en los niños; la tuberculosis en los adultos; la sífilis en todos “ (MENDOZA, E.; 1986).

La necessitat de fer una reforma urbana que inclogués l'enderroc de les muralles era més que necessari. Això finalment va ocórrer el 1854, 5 anys abans de l'aprovació inicial per Reial Ordre del Pla Cerdà imposat des de Madrid. Amb aquest pla, Cerdà inaugurava tota una nova ciència: l'urbanisme, i va canviar completament la morfologia urbana de Barcelona amb el pla de l'Eixample, un pla que finalment va aconseguir fer de Barcelona una gran ciutat, però amb unes densitats molt superiors i uns nivells d'equipaments i de zones verdes molt inferiors al que havia planificat a causa de l'especulació que es va imposar en el mercat de l'habitatge. *<<Cerdà aporta un esquema revolucionari del concepte de l'espai i de la seva ocupació. Però que ningú no es confongui, perquè avui no vivim en el pla que va dissenyar Cerdà>> (MORENO, E.; 1991, p. 18).* Com sempre, l'especulació ha anat desvirtuant tots els intents de planificació metropolitana, com veurem al llarg de l'apartat, des del pla Cerdà fins els plans estratègics. I és que, segons l'opinió de Moreno i Vázquez Montalbán, la riquesa de la burgesia catalana s'ha basat en el sòl. Aquesta ha sigut la matèria prima fonamental, la qual cosa s'explica, perquè a societats subdesenvolupades com en d'alguna manera continua sent l'espanyola, els grups capitalistes, incapaços de promocionar les activitats industrials i de producció, fan del sòl un objecte de negoci. (Íb., pp. 19-20).

Va tractar-se pròpiament d'un pla comarcal pioner d'ordenació d'usos urbans, perquè tenia un abast supramunicipal (incloïa els en aquell temps municipis de Gràcia, Sant Andreu, Sants etc.). Amb una morfologia reticular de nova urbanització, unia el nucli antic de Barcelona atrapat a les muralles enderrocades amb aquests nuclis que esdevindrien nous barris de Barcelona. Aquesta planificació va ser l'aplicació a la pràctica d'estudis minuciosos (especialment valuós va ser l'estudi sobre la classe obrera de Barcelona) que Cerdà havia fet sobre la ciutat de Barcelona i la necessitat de començar una nova planificació de la ciutat, car amb les noves invencions del telègraf i el vapor, la ciutat antiga s'havia quedat com una estructura incapaç d'assimilar la nova civilització que estava naixent amb aquestes noves tecnologies. Va ser per tant una planificació que en contraposició amb el pla Rovira que havia triat l'ajuntament,

recolzava les actuacions amb una sòlida base teòrica, metodològica i ideològica influïda pels corrents higienistes i dels socialistes utòpics i en una minuciosa anàlisi territorial i social de la plana de Barcelona, quelcom que mai s'havia fet anteriorment.

Figura 39: Plànol de la ciutat antiga de Barcelona. Font: [\[http://es.geocities.com/areaBCN_2005/cerda_reforma.htm\]](http://es.geocities.com/areaBCN_2005/cerda_reforma.htm). **Figura 40 :** Pla Cerdà de 1859. Font: ABADIA, 2002.

Per comprendre l'abast real del pla i la profunditat de les reformes, i entendre el perquè de la forta oposició de l'ajuntament de l'època, podem comparar les figures 39 i 40 que mostren respectivament el plànol de la ciutat antiga i d'aquesta amb la incorporació del pla de l'eixample. Suposa un trencament complet de la morfologia urbana i un baix aprofitament del sòl en habitatges per metre quadrat que no va satisfer a cap propietari del sòl de l'època. En efecte:

“Así, se concibe que debe dejarse un espacio bastante grande entre la orilla del mar y la línea de los edificios o construcciones de servicio público como son las garas de los caminos de hierro a fin de que pueda hacerse holgadamente la circulación a todo el rededor del puerto sin que ésta pueda estorbar ni ser estorbada por las operaciones de la carga, descarga... Detrás de estas construcciones que podremos llamar de servicio público, debe dejarse una nueva zona muy ancha y muy holgada también al borde de la cual podrán empezar las construcciones particulares. Pero su disposición general o el modo como han de estar combinadas con los espacios vacíos ha de satisfacer a dos condiciones a cuál más importantes: primero las de salubridad, y segundo las del movimiento general de la circulación establecido, o que en lo sucesivo tenga probabilidades de establecerse”. (CERDÀ, I.; 1859).

Amb aquest curt fragment tenim una mostra de fins a quin punt Cerdà fou un home avançat a la seva època amb un pensament integral del territori, (estratègic, podríem dir) de previsió

d'equipaments i de mobilitat que ja desitjaríem que més d'un tècnic i polític tingués en l'actualitat.

Malgrat aquest pla, els problemes de salubritat, amuntegament i manca d'equipaments continuen afectant durant les dècades següents tota l'àrea de Barcelona, ja que les onades d'emigrants continuen arribant cada volta amb més ímpetu alhora expulsats dels medis rurals que no oferien un medi de vida a moltes generacions de la transició demogràfica i atrets a la ciutat per la demanda de les fàbriques i d'obriers per a les dues exposicions universals de Barcelona, emprant el marc explicatiu dels factors d'atracció i expulsió. Tampoc hi ha un compromís polític ferm de tractar de millorar les condicions socials i urbanes de la ciutat que ja estava convertint-se en metròpolis. Prova d'això és que hem d'esperar fins els anys trenta del segle XX per trobar una nova proposta de planificació territorial, aquesta molt influïda pels plantejaments del *Regional Planning* de la GATPAC i Le Corbusier, una proposta que incidia en la necessitat de fer de Barcelona una ciutat funcional per a la mobilitat amb un gran port i al mateix temps en la protecció de la natura amb idees com la creació d'un *Central Park* metropolità que vindria a ser la serra de Collserola (MARTÍNEZ-ALIER, J. I ORTA, M.; 2003, p.8). i que era de caire més metropolità que urbà municipal. Aquest pla de 1933 finalment no va ser aplicat en cap instrument. Les autoritats tant del govern central com de la Generalitat de Catalunya semblaven més preocupades en tractar d'eliminar el moviment obrer anarquista que en tractar de fer ciutat amb l'acció de govern. Per tant hem d'esperar-nos fins 1953, un cop acabada la guerra i la postguerra civil, als anys finals de l'autarquia franquista, per trobar una nova iniciativa de planificació territorial urbana com el Pla d'ordenació urbana de Barcelona i la seva àrea d'influència, un pla que contemplava l'ordenació de 27 municipis que va ser aprovat abans de la Llei del Sòl de 1956. S'aprova en un moment de represa del creixement de la ciutat de Barcelona en forma de barraquisme sense cap ordenació i amb una filosofia de "reconstrucció nacional" amb una forta càrrega ideològica, per exemple contra els barris obrers industrials per haver sigut majoritàriament d'esquerres. Aquest pla va dissenyar la nova àrea metropolitana de Barcelona aplicant sense excepció la planificació tipus *zoning*, sense tenir en compte la mobilitat creixent en vehicle privat, amb una normativa urbanística tan imprecisa que permetia quasi tot tipus d'abusos urbanístics permetent processos de densificació i congestió urbanes. Per altra banda, aquest fou un pla que partia d'una necessària visió supramunicipal de la planificació i que permetia una ordenació més adequada de la ciutat real i a més donava protecció legal a una gran extensió de terres forestals i agrícoles, salvant-les, almenys formalment, de l'exercici urbanitzador. Diem formalment perquè l'instrument dels plans parcials va permetre la transgressió constant de les previsions del pla a través de densificació i ocupació de sols (MONCLÚS, F.J.; 1997).

En un context d'obertura i represa econòmica, d'una certa experiència amb el pla del 53 i amb una llei del sòl aprovada, apareix el Pla Provincial d'Ordenació de Barcelona de 1959, que va quedar com un exercici més de planificació sobre el paper, sense mecanismes de coordinació entre administracions i plans i normatives existents, ni zonificacions clares, ni instruments normatius d'execució i gestió del pla (ABADIA, X., 2002, p. 26). La realitat de l'àrea metropolitana, com ja se sap, anà per altra banda. Va ser l'època del desenvolupisme dels seixanta amb l'edificació de polígons d'habitatge (barraquisme vertical) sense a penes serveis ni infraestructures al costat de polígons industrials, en definitiva, la construcció d'una ciutat metropolitana sense a penes control administratiu i amb totes les conseqüències que ja coneixem. La figura 41 nostra en aquest sentit, les conseqüències. Es tracta d'un mapa que mostra tot el sol urbanitzat en vora 15 anys, de 1957 a 1972, justament en els moments de màxim creixement econòmic del país. Pràcticament es va construir una ciutat metropolitana nova, sense les condicions ni la planificació adequades.

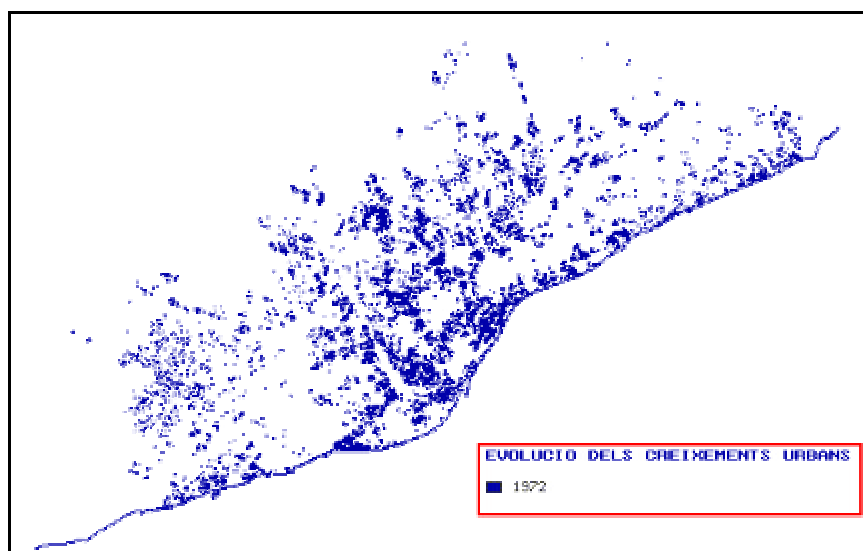

Figura 41 : Creixement urbà de la RMB de 1957 a 1972. Font : PTMB.

L'aprovació del Pla Director de l'Àrea Metropolitana de Barcelona no aconseguí alterar els processos d'especulació urbanística i els problemes de congestió i de manca de tot tipus de serveis, infraestructures i equipaments, fins i tot la situació es va agreujar a finals dels anys seixanta pel màxim d'immigració que s'assolí i per l'aparició del fenomen de les segones residències, quasi sempre il·legals. Moltes de les dinàmiques territorials insostenibles que pateix hui en dia la RMB hui en dia van nàixer o van prendre una embranzida a partir d'aquells anys. Aquest pla, de 1968, es va concebre com un pla territorial de gran abast (162 municipis) en el qual, com a única excepció en tota Espanya, a la Comissió Comarcal d'Urbanisme creada amb el pla de 1953 se li donava la potestat de redactar i aprovar la revisió del Pla General del 53 dels 27 municipis del seu abast, quedant aquesta potestat de revisió de plans generals d'ordenació

urbana en mans dels ajuntaments en els altres 135 municipis. Per això es considera que aquest pla va ser el primer intent d'ordenar l'àrea metropolitana de Barcelona amb una visió integral territorial supramunicipal, amb un equip interdisciplinari com a redactors i va ser inspirador el posterior Pla General Metropolità de 1976. En la pràctica es va continuar estenent la ciutat de Barcelona pel territori metropolità construint guetos d'habitatges allunyats dels nuclis antics dels pobles, reproduint Bellvitges (barris de polígons d'habitatges) a tota l'àrea metropolitana (MORENO, E. i VÁZQUEZ MONTALBÁN, M., 1991, P. 85).

El Pla General Metropolità de 1976 és tècnicament un pla general d'ordenació urbana per a l'espai metropolità. Un altre cop tenia com a àmbit d'aplicació la "comarca del 53", l'àmbit dels 27 municipis seleccionats pel pla de 1953. De nou, i ja en plena transició, se li donava la competència d'ordenació urbana a una entitat supramunicipal, en lloc de donar-li-la a cada ajuntament. Aquesta entitat era la Comisión de Urbanismo y Servicios Comunes que a partir de 1974 passaria a anomenar-se Corporación Metropolitana de Barcelona. Es va concebre formalment des de finals dels 60 com la revisió del pla de 1953 i que desenvolupava les directrius del Pla Director de 1968. El document va ser inicialment aprovat el 1974 i completament modificat, ja en temps de democràcia, el 1976. Aquest pla tractava per primera volta clarament de frenar el creixement urbà descontrolat i sense serveis que patia la metròpolis amb disposicions com augmentar un 400% la superfície per a equipaments i serveis i un 60% de sòl per a zones verdes i espai públic o retallar les possibilitats legals d'edificació (ABADIA; X.; 2002, p.81). Pertany a una nova generació de plans a nivell espanyol "d'acupuntura", pel seu caràcter d'intervenció quirúrgica per millorar les condicions urbanes greument deteriorades als anys anteriors de creixement explosiu (MONCLÚS, F.J., 1997). No obstant, el seu àmbit d'aplicació del pla abastava només a 27 municipis deixant als altres 135 fora del planejament metropolità, el que permetre que el creixement urbà descontrolat, especialment en forma de segones residències, continués a la major part de la RMB, en eix *Greenbelt* metropolità que era la serra de Collserola, l'espai agrícola del Maresme i del delta del Llobregat. Un altre aspecte negatiu han sigut les més de 1000 modificacions que ha tingut el pla, algunes especialment importants com l'espai del port de Barcelona, el que ha desvirtuat molt els objectius i discursos del pla inicial aprovat per consens. En lloc d'assumir uns plantejaments integrals i generalistes, la pràctica urbanística real sembla fragmentària, sense cap visió de conjunt (MARTÍNEZ-ALIER, J. I ORTA, M., 2005, P. 8).

A partir dels anys 80 i amb la normalització democràtica, hi ha tot un seguit de transformacions socials, econòmiques, polítiques i culturals que afecten i molt a la planificació i la visió del territori, més encara amb la celebració dels jocs olímpics de 1992. No obstant, l'instrument normatiu de referència continua sent hui en dia el PGM de 1976. El 1998 es finalitza el Pla

Territorial Parcial de Barcelona, que segueix l'esquema de planificació aprovat a partir de 1995 amb el PTGC. Aquest pla en primer lloc ve a coincidir en el temps amb l'aprovació dels successius plans estratègics de Barcelona, a partir de 1988 i en segon lloc és adaptat al nou esquema de plans territorials parcials a partir de 2003, de manera que els treballs actuals de planificació de la RMB que compta amb els 27 municipis del pla del 76, (36 municipis per al Pla Estratègic) i els 125 restants, es troben hui centrats per una banda en l'aplicació del III Pla Estratègic de Barcelona i per altra banda en la redacció del Pla Territorial Parcial de la Regió Metropolitana de Barcelona actualment en curs. Aquests darrers plans territorials ja entrarien en l'esfera de la planificació innovadora no exclusivament normativa, per tant seran comentats més avant.

2. ANÀLISI DE DINÀMIQUES TERRITORIALS

Donat que ja hem fet una petita introducció geogràfica al territori de la RMB i un ràpid repàs a la història de la seva planificació, entrem tot seguit a discutir dinàmiques territorials actuals i més endavant a analitzar dues fites en l'ordenació del territori d'aquesta regió.

2.1. El canvi de model territorial de la RMB I: del model econòmic industrial al model Barcelona

Barcelona i la seva àrea metropolitana fou durant moltes dècades la gran àrea industrial d'Espanya junt amb el País Basc i en contraposició amb Madrid que era la freda ciutat burocràtica i de serveis. Barcelona era el que D. Bell anomena una "societat industrial" (BELL, D.; 1973) dividida entre una majoria de treballadors semiespecialitzats de coll blau a les cadenes de muntatge i una minoria de coll blanc, d'enginyers i directius d'empreses manufactureres de tot tipus, però sobretot tèxtil, alimentació i arts gràfiques en el cas de Barcelona. Segons hem tractat a l'apartat de teoria, amb la globalització, la fi de la guerra freda, la nova geopolítica de blocs regionals i en definitiva, el nou paradigma tecnoeconòmic del microxip i de la informació, les societats occidentals o considerades com a desenvolupades caminen cap a l'era de la informació o societat post-industrial. Aquesta transició, que afectà greument altres regions metropolitanes com el Rin – Ruhr, es presenta també ineludible per a Barcelona, que des de la crisi industrial i del petroli arrossega problemes econòmics estructurals abans poc coneguts com l'atur, la precarització laboral, mortalitat d'empreses i sectors industrials sencers que tanquen o marxen junt amb tota la crisi de l'Estat de Benestar. A una societat postindustrial o de la informació ideal o teòrica, la persona clau és el professional amb educació i preparat per proporcionar els tipus d'especialització que la societat demanda en cada moment, és per tant un

treballador capaç de reciclar-se i la figura dominant és la del científic i investigador, en contraposició amb la societat industrial en la qual aquesta figura és l'home de negocis. (BELL, D.; 1973, p. 152, p. 412). Aquesta seria la societat del coneixement cap a la que vol caminar la RMB com a economia intermèdia.

El procés de terciarització de les economies desenvolupades sembla imparable en totes les societats. En els països més avançats, els processos de terciarització segueixen a grans trets la transició cap a una societat del coneixement o postindustrial on el científic i l'investigador tenen un important paper en l'economia (CASTELLS, M., 2001, BELL, D., 1973). Aquesta transició té unes dinàmiques territorials associades que s'han de tenir en compte en la planificació:

- El procés de terciarització suposa tant la creació de noves activitats dins del sector serveis com processos de desindustrialització, tant per reubicació de les fàbriques a les perifèries metropolitanes com per la deslocalització a altres perifèries metropolitanes del tercer món.
- Els processos de desindustrialització lligats a la terciarització de l'economia deixen una triple herència que cal gestionar: uns danys o impactes ambientals sobre el territori, uns col·lectius de treballadors semiespecialitzats que es queden aturats i unes àrees de polígons industrials, àrees portuàries i d'emmagatzematge, sobretot a dins de nuclis urbans, que queden completament buits sense activitat ni funció.
- En el nou mode de desenvolupament informacional, la competitivitat i l'atracció d'empreses ja no es basa tant en avantatges comparatius territorials físics com un port o una carretera o unes economies d'escala o d'aglomeració sinó més en factors intangibles com el capital humà i social de la ciutat i la seva qualitat de vida (PIRMB; 2001).
- EL sector de les TIC apareix com un sector econòmic entre la indústria i els serveis que pot considerar-se com el paradigma de l'era informacional, com la indústria del transport ho fou per a l'era industrial. Aquest sector és una activitat industrial i de serveis no contaminant ni sorollosa, que no empra matèries primes voluminoses i molt flexible.
- Això permet teòricament la seva instal·lació compartint usos residencials i comercials dins l'espai urbà. Una ciutat basada en les TIC i altres activitats R+D podria ser una nova ciutat compacta, amb una mobilitat continguda gràcies al teletreball i la flexibilitat en la producció i per tant més sostenible.

2.1.1 La Regió Metropolitana de Barcelona cap a la societat del coneixement

No cal discutir ací si la RMB és una metròpolis postindustrial o de serveis, perquè només les dades d'ocupació reflecteixen aquesta realitat: només el 5'7% del sòl de la RMB és sòl industrial i vora un 20% de l'ocupació treballa en aquesta branca en comparació amb el 68% que ho fa als sectors de serveis (AMB, 2003). El procés de terciarització és per tant innegable. La pregunta que cal fer-se és cap a quin tipus de societat terciària està caminant la RMB, si s'està caminant cap a l'economia R+D i del coneixement, tal i com es promou des de fa anys des de les diferents administracions de la metròpolis a partir de plans i polítiques sectorials, territorials i estratègics o si més bé s'està caminant cap a una societat terciària del turisme, l'oci i l'espectacle com succeeix per altra banda a molts altres indrets de l'Eix Mediterrani. Tractant d'abordar aquesta qüestió volem mostrar quina incidència econòmica i territorial ha tingut la transició de model econòmic a la RMB i també valorar l'èxit dels successius plans estratègics a l'hora de promoure aquesta transició.

Segons Trullén, la regió metropolitana de Barcelona, després d'un llarg procés de convergència amb Europa, és una de les economies més obertes del continent i presenta uns factors de competitivitat exclusivament territorials que es basen en la sinèrgia entre tres economies d'aglomeració: l'existència de districtes industrials especialitzats, economies d'urbanització que permeten disposar de serveis avançats i economies en xarxa derivades de la interacció entre les ciutats que formen aquesta àrea metropolitana polinuclear (TRULLÉN, J.; 2001, p. 6-7). Per a aquest autor no hi ha dubte de què la RMB ha assolit una nova base productiva assentada majoritàriament en activitats denses en coneixement. En aquest sentit, les empreses catalanes han fet un esforç considerable en innovació als darrers anys, tant de processos com de productes i de metodologies (PIRMB, 2001, p.75). També hi ha hagut una eclosió de les empreses d'assessorament amb un alt contingut de coneixement en els seus processos com les consultòries de medi ambient, disseny o enginyeria.

Seguint la classificació d'activitats econòmiques feta pel NAICS que regeix als EUA, Mèxic i Canadà, el sector quinari, que ocupa entre d'altres a científics, enginyers, periodistes, tècnics, arquitectes i en general els professionals relacionats amb el món de l'art, la cultura, l'educació, la sanitat i els mitjans de comunicació, ocuparia gairebé un 20% dels treballadors de la RMB (LASUÉN, J.R i BARÓ, E.; 2005, p. 57). Això indica que un percentatge significatiu treballa en indústries i serveis avançats molt relacionats amb la cultura, la recerca i la informació, el que sembla confirmar la tesi d'un canvi econòmic cap a les TIC i serveis avançats a la RMB i a més es tracta d'un sector en creixement des de 1991 (Íb., p. 63-64). I sobretot es concentren a la ciutat de Barcelona (la seva comarca és la més especialitzada de Catalunya en aquest sector).

Per a l'any 2001 aquests autors calculen que hi ha uns 387883 treballadors en el sector quinari a la RMB d'un total de 517221 de Catalunya. Dins d'aquest grup, els professionals de la sanitat i l'educació són majoritaris (uns 228000 treballadors) mentre que els científics i tècnics només són 47000, un 12'5 de tots els treballadors del sector quinari. La distribució espacial d'aquests sectors i empreses amb tecnologia alta no és uniforme, ja que cada corredor metropolità s'especialitza en un sector industrial diferent (Rubí indústria química, Mataró tèxtil, Martorell material de transport etc.). Les àrees que concentren els sectors i empreses intenses en R+D seria l'àrea urbana de Barcelona, Martorell, Granollers, Vilanova i la Geltrú i Sabadell – Terrassa. A l'altre costat, estarien les àrees amb un ús baix en tecnologia R+D i coneixement, que corresponen amb els sectors manufacturers més madurs (tèxtil, confecció, materials de construcció etc.) i serien les àrees de Badalona-Sant Adrià-Santa Coloma, Mataró i part de l'àrea de Sabadell – Terrassa. (TRULLÉN, J.; 2001, p. 44). Des del punt de vista del nombre d'ocupats, seria la ciutat de Barcelona el pol que concentra una gran part dels llocs de treball de coneixement alt (un 60% dels llocs de treball d'aquest tipus a la RMB i un 48% de Catalunya), en gran part basats en el sector quinari de l'educació (Íb., p. 50). Fent una classificació de municipis per concentració d'activitats de coneixement alt (productes farmacèutics, aeronàutica, informàtica, química, vehicles), Barcelona encapçalaria la classificació de tot Catalunya concentrant més activitats que tota la resta de Catalunya junta (Íb., p. 75). Però també encapçala la classificació de municipis, segons activitats amb utilització baixa d'R+D o coneixement.

Seguint amb la tesi de Trullén, a partir de 2003, aquest autor passa a parlar d'un arc tecnològic a la RMB a banda del pol de Barcelona, que coincidiria a grans trets amb tots els municipis de la RMB restant els municipis de l'AMB, en total uns 128 municipis. Aquest eix presenta un model productiu molt extensiu en llocs de treball en comparació amb l'AMB, tant d'empreses de R+D com poc intensives en coneixement (TRULLÉN, J., 2003, p. 25) ja que aquest arc s'estructura en vuit corredors que segueixen grans vies de comunicació, deixant espais "buits" o poc densos entre ells, al contrari que l'AMB la qual és pràcticament un continu urbà. Aquest àmbit seria, segons l'autor la zona que està experimentant un canvi més profund de base econòmica d'activitats manufactureres cap a indústries i serveis més intensives en coneixement (Íb. P. 69), beneficiat pels processos de deslocalització industrial i difusió urbana del cor metropolità cap a les perifèries cada cop més llunyanes de la capital, completant així el canvi de model econòmic a tota la RMB.

Enfront d'aquesta anàlisi, hi ha altres autors, que sense contradir aquestes dades i arguments no els comparteixen del tot. Segons Lasuén i Baró, el problema principal al qual s'enfronta la RMB és que el seu creixement econòmic conté encara moltes manufactures de baixa tecnologia i està tot ell amenaçat per la deslocalització (VIVES, 2002, citat per LASUÉN, J.R i BARÓ, E.; 2005,

p. 43). Un problema que dificulta la transició cap a una economia del coneixement amb molts sectors dominats per grans firmes, és l'atomització empresarial existent a la RMB, on la mitjana de treballadors en sectors punters com equips mèdics de precisió, material electrònic o productes químics bàsics és de 6,64, 29,91 i 28,71 treballadors per empresa de mitjana a la RMB (TULLÉN, J.; 2003, p. 56).

Altres dels grans problemes i reptes pendents de la RMB és el procés de desindustrialització lligat a la deslocalització. Aquest procés ha afectat aquesta zona fins i tot als sectors considerats com intensius en tecnologia, com demostra el cas de Samsung, fabricant coreà de material electrònic que era prou rendible, contradient en part l'argument de què les empreses basades en aquests sectors tenen en el nou escenari de la globalització un millor posicionament que els sectors madurs per tenir menys competència d'altres empreses. Casos com aquest seria el de les "empreses oreneta" (SAYERAS, J.M., citat per ULIED, A.; 2004, p. 3), és a dir empreses que fabriquen productes tecnològics amb un cicle de vida molt curt i només competeixen per preu, per la qual cosa han d'anar traslladant-se d'un indret a un altre contínuament. Es tracta d'empreses que van ser atretes pel model tradicional d'implantació d'empreses de baix cost laboral i del sòl industrial que a Espanya, com a economia mitjana, un model que ja no funciona. Caldria fer per tant un estudi sobre quantes empreses – oreneta queden a la RMB per establir fins on pot arribar la deslocalització empresarial a la RMB.

Atenent l'estructura empresarial de la RMB, A. Ulíed opina que el procés de deslocalització pot ser encara llarg ja que hi ha un predomini de grans multinacionals (unes 6000) a la RMB, que són les més proclius a marxar per tenir un mercat global, front a unes 160 multinacionals catalanes, entre les quals no hi ha pràcticament cap dins dels sectors clau de la innovació i la recerca (ULIED, A; 2004). Aquest autor denuncia la manca d'empreses d'aquest sector dins la RMB, absolutament necessàries per estar al tren de la revolució tecnològica. Alguns autors van més enllà i destaquen que tant les grans empreses dels sectors bàsics a una economia capitalista (material de transport o metal·lúrgia) com aquells que representen la innovació tecnològica (química, informàtica, cautxú i plàstic) es troben completament dominades pel capital estranger (SÁNCHEZ, J.E.; 1991, p. 68). Un estudi elaborat per la Cambra de Comerç el 2003 afirma que no és només la deslocalització industrial cap al tercer món la que explica la reducció de la inversió estrangera a Catalunya i Barcelona, sinó també la major capacitat d'atracció de fluxos d'inversió estrangera per part d'altres economies de l'Europa dels 15, i en aquestes inversions hi ha sectors punters com el químic (CAMBRA DE COMERÇ; 2003, p. 69).

En un estudi fet pel professor Vives precisament per al Pla estratègic de Barcelona de 2003, s'adverteix que davant els processos de globalització econòmica i ampliació de la UE que

comporten necessàriament un augment del nombre de deslocalitzacions d'empreses, les àrees metropolitanes europees estarien adoptant tres tipus diferents d'estratègies complementàries entre elles per adaptar-se als nous contextos (VIVES, X. I TORRENS, L.; 2004, p. 17):

- Ciutat seu: ciutats amb bona dotació d'infraestructures, mercat de treball altament qualificat i connectada internacionalment que esdevenen centres de control de grans empreses i d'especialització en serveis avançats.
- Ciutat – innovació: ciutats grans diversificades o mitjanes especialitzades amb una xarxa de centres d'innovació que esdevenen centres de generació i intercanvi de coneixement i saber expert.
- Ciutat – esbarjo: Centres residencials especialitzats en serveis turístics i assistencials amb bona infraestructura hotelera i de comunicacions, patrimoni, activitats culturals, organització de congressos etc.

Segons aquests autors, la RMB estaria optant decididament per aquesta darrera estratègia, més que especialitzar-se com en altres casos en la innovació o en la direcció d'empreses. Aquests autors fan una classificació basant-se en uns índex ponderats d'especialització en una o altra estratègia que treballa 31 metròpolis europees. Barcelona seria la metròpolis nº 10 com a ciutat – esbarjo, la número 17 com a ciutat-seu i la número 18 com a ciutat-innovació, per darrere en aquest cas de ciutats com Munic, Milà, Frankfurt o Estocolm. L'estratègia en la qual millor se situa Barcelona seria la de ciutat-esbarjo i a més seria la funció per a la que més potencial té, seguint un altre índex de potencial (Íb., p. 40) que agrega indicadors tan variats com la demanda de patents, les hores de sol, la despesa en R+D o el nombre de seus socials de grans empreses. En canvi el potencial per convertir-se en ciutat – innovació seria un dels més baixos de totes les metròpolis (ocuparia el lloc 20 de la llista de 31). En l'estudi dels índex d'especialització relativa en cada funció, de nou Barcelona seria una de les ciutats-metròpolis més especialitzades en esbarjo, ocupant el tercer lloc de la llista per darrere d'Atenes i Lisboa mentre que seria l'antepenúltima en especialització en R+D, uns resultats preocupants segons els autors.

2.1.2. La transició de model econòmic a la Regió Metropolitana de Barcelona i a la Regió Metropolitana del Ruhr

Resulta interessant mostrar com dues regions metropolitanes completament distintes han experimentat una crisi econòmica territorial i una transició cap a la societat de la informació prou semblant. Açò s'observa en el següent apartat on fem una anàlisi comparativa de la

transició de model entre la RMB i la regió metropolitana del Rin – Ruhr. Per a tal fi, hem elaborat una taula que mostra la transició de model econòmic a partir de dades d'ocupats a la província de Barcelona i al Land de Renània del Nord – Westfàlia en distints moments de la segona meitat del segle XX. Com a nota metodològica hem de comentar que les dades provenen de diferents censos consultats a escala provincial i autonòmica (és l'escala més adient atesa l'escassa disponibilitat de dades), els quals han sigut explotats per fer una classificació pròpia de professions, segons sectors a partir de diferent literatura consultada (BELL, D., 1973; LASUÉN J.R. I BARÓ, E., 2001; PIRMB, 2005). Aquesta és la divisió emprada:

- Primari: Agricultors, ramaders, pescadors i professionals afins.
- Secundari: Miners, obrers industrials, tècnics en centres de producció d'energia.
- Construcció: Oficis relacionats amb la construcció i la reparació d'edificis, infraestructures i equipaments.
- Terciari: Hi ha dues categories: terciari informal de serveis poc especialitzats i regulats (servei domèstic, serveis de neteja, comerç informal etc.) i professionals dels serveis bàsics per fer funcionar la societat capitalista (seguretat, aigua, llum, protecció civil etc.)
- Quaternari: Professionals de les finances, assegurances, comerç formal, transport, oci, turisme, restauració, administració, serveis a empreses, serveis personals.
- Quinari: Professionals d'activitats intenses en coneixement com l'educació, la sanitat, el govern (alts funcionaris, polítics) i direcció d'empreses, l'art, la cultura i el disseny, la investigació científica i els mitjans de comunicació.

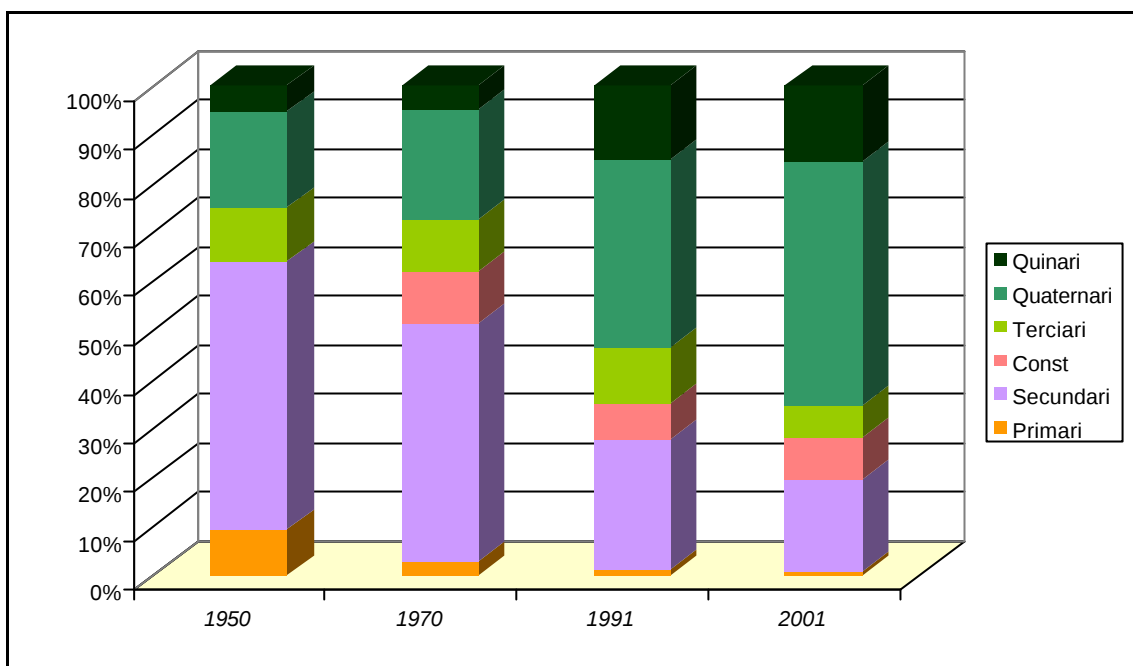

Figura 42: Evolució de l'ocupació per sectors a la província de Barcelona (1950-2001). Font: Elaboració pròpia a partir de censos.

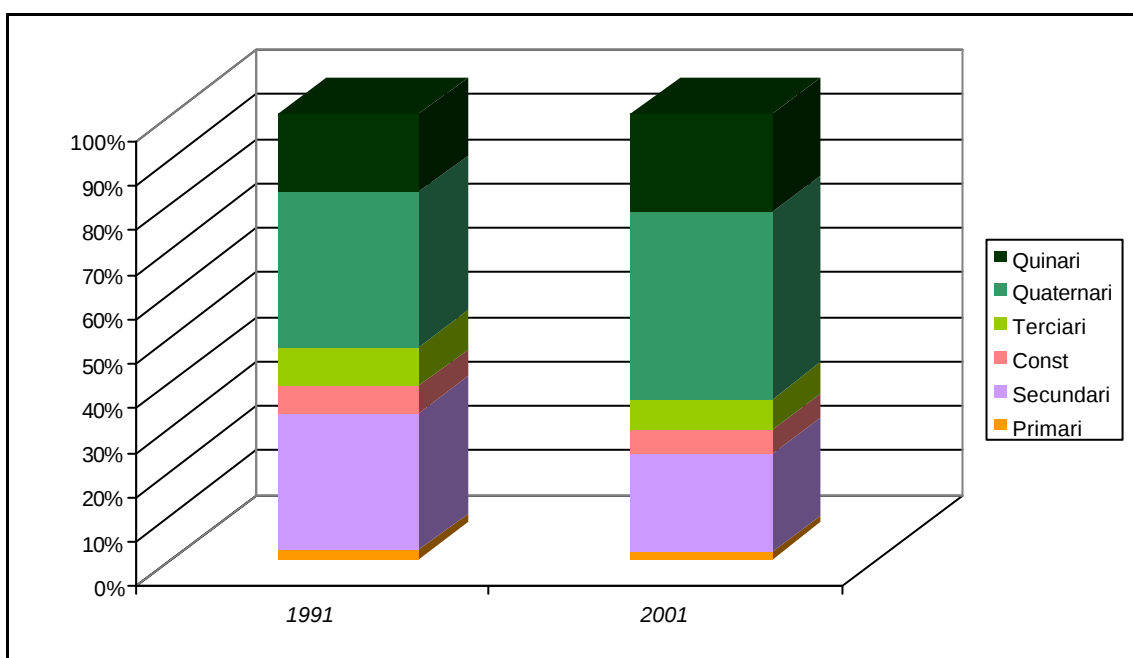

Figura 43: Evolució de la població ocupada per sectors al Land de Renània del Nord – Westfàlia (1991 i 2001). Font: Elaboració pròpia a partir de dades del *Landesamt für Datenverarbeitung und Statistik Nordrhein-Westfalen*

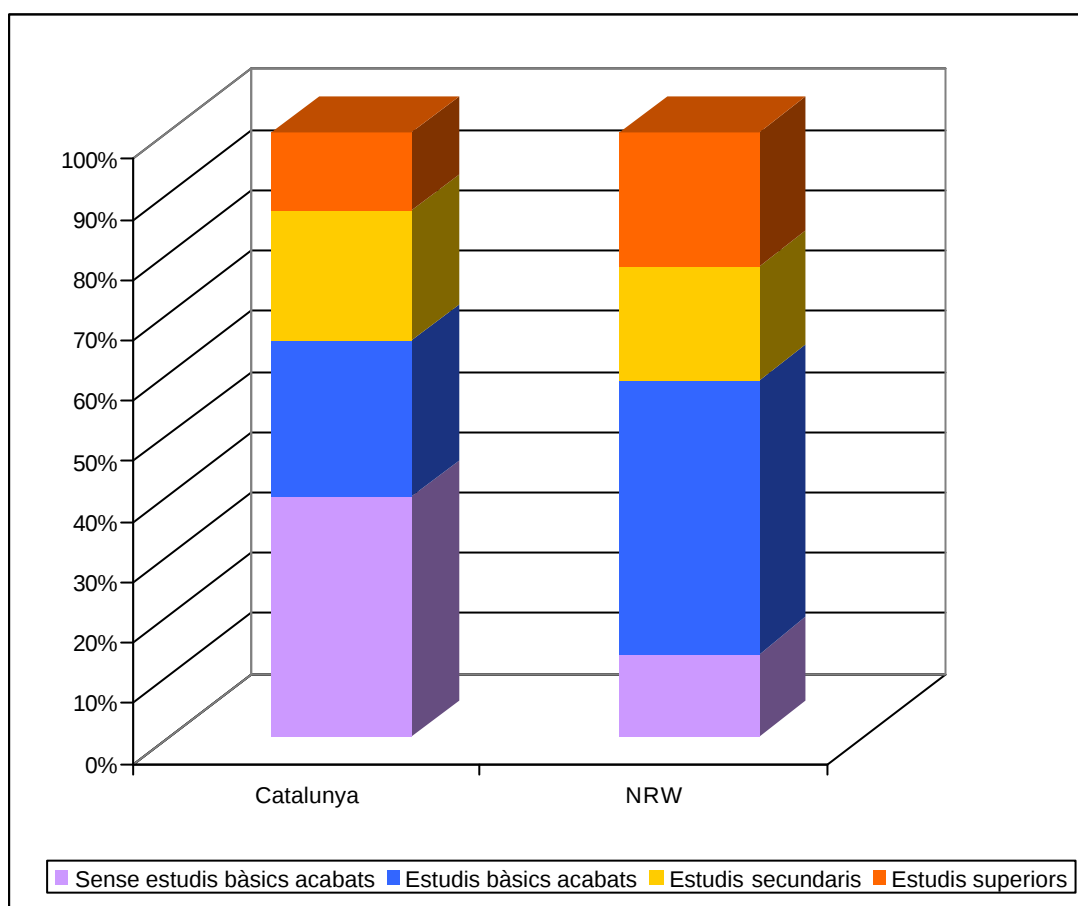

Figura 44: Nivell d'instrucció a Catalunya i Renània del Nord – Westfàlia. Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT i el *Landesamt für Datenverarbeitung und Statistik Nordrhein-Westfalen*.

A partir d'aquestes dades que comparen en primer lloc l'evolució del nombre d'ocupats per sectors en diferents moments de la història recent i el nivell d'instrucció de la població, tot i comparant el cas de la província de Barcelona i Catalunya amb el del Land de Renània del Nord – Westfàlia on és la regió metropolitana del Ruhr, podem confirmar en primer lloc la transició de model esdevinguda en ambdues regions metropolitanes. En el cas de Barcelona, sobretot crida l'atenció l'augment dels ocupats en el sector quaternari al mateix temps que el sector industrial davalla a un ritme molt elevat (hi ha en 2001 un 45% menys d'ocupats a aquest sector respecte a 1970). Ací cal fer una important matisació, i és que en aquest període hi ha hagut també una fragmentació dels processos productius i una disminució de la grandària mitjana de les empreses i això ha fet que, molts llocs de treball abans catalogats com a industrials (comercialització, publicitat, disseny...) siguin considerats en altres censos com a terciaris, en ser realitzats en altres empreses deslligades d'empreses industrials (NEL·LO, O., 1998, p.66). El sector de l'agricultura continua reduint-se fins desaparèixer pràcticament en 2001, la construcció es manté i el sector quinari, de serveis més avançats i especialitzats pega una gran embranzida entre 1970 i 1991 i durant els noranta augmenta a penes quatre dècimes. Aquest

procés de desindustrialització i terciarització també s'observa per al cas de Renània del Nord – Westfàlia. Com vam veure en un altre capítol, ací aquest procés va ser molt més conflictiu en termes de tensions socials que a Barcelona i hui el sector secundari ocupa gairebé al mateix percentatge de població que a Barcelona. Sí trobem algunes diferències interessants en altres sectors, que en tot cas cal matisar, perquè parlem d'escala diferents. En primer lloc el sector primari encara manté un mínim nivell d'ocupats, l'abandonament d'activitats primàries no ha estat tan dràstica com a Barcelona. En segon lloc el sector de construcció ocupa relativament a menys població a NRW (un 8'7 a província de Barcelona front a un 5,2 % a NRW) i per últim trobem un sector quinari més desenvolupat a NRW (un 22'2% front a un 15% a Barcelona). Aquest procés de desindustrialització ha sigut per tant molt paregut en el temps i en l'impacte sobre l'ocupació en ambdues regions, però en el cas de Catalunya s'ha recolzat més en el sector de la construcció i en alguns sectors quaternaris com el turisme i el comerç i en el cas de NRW exclusivament en sectors quaternaris i quinaris.

Ambdós casos caminen cap a la societat postindustrial i del coneixement, però NRW té més camí fet. Un exemple és l'indicador d'instrucció, bàsic per valorar si una societat està recolzant-se més o menys en sectors intensius en coneixement. Comparant en aquest cas dos regions senceres (NRW i Catalunya), ens trobem que encara un 40% de la població catalana no té els estudis bàsics terminats (E.S.O.), i un 13% ni tan sols estudis primaris acabats (fins 1er d'E.S.O., 11 anys) mentre que a NRW el total de població sense estudis bàsics acabats no arriba al 14%. El percentatge de població amb estudis secundaris és gairebé idèntic mentre que de nou, el percentatge de població amb estudis superiors és de nou prou superior a NRW (22% front a un 12% a Catalunya per al mateix any de 2001). Això té una doble lectura per a Catalunya. En primer lloc positiva perquè cal valorar també l'esforç dels últims anys en alfabetització (en 1986 un 63% de la població no havia completat estudis bàsics i un 5% no sabia ni llegir ni escriure) i a més si agreguem població amb estudis secundaris i superiors, no hi ha diferències abismals entre ambdues regions (34'5 a Catalunya front a 41% a NRW, on hi ha un alt percentatge de la població només amb estudis bàsics). La lectura negativa és que Catalunya molt difícilment pot fer una transició cap a aquesta societat del coneixement si encara un 40% de la població no té ni els estudis primaris. Les professions de l'era de la informació es concentren al sector quinari i quaternari i per accedir-hi cal com a mínim estudis secundaris avançats o superiors. Això significa que són i seran moltes les generacions perdudes, que no podran accedir als nous llocs de treball especialitzats a mesura que continua la desindustrialització i estaran abocats a l'atur o al terciari més informal i precari.

Podem concloure afirmant que la RMB ha canviat de model, un model basat en els serveis i que lentament va especialitzant-se en alguns d'ells, per tant ha sabut superar la crisi industrial, que

encara colpeja amb les deslocalitzacions. El que passa és que el model terciari que fins el moment funciona ací és més el de la ciutat-esbarjo i ciutat-edificació podríem afegir, més que el de la ciutat - innovació, coneixement o seu de grans empreses com es proposa en tants discursos, simplement, perquè no reuneix les condicions necessàries. Algunes dinàmiques territorials associades a la societat postindustrial vistes adés s'estan donant, com l'abandonament de sòl industrial i el desenvolupament de noves activitats intensives en coneixement, però altres com el model de competitivitat o el predomini d'activitats innovadores com les TIC no tant. La situació de l'educació, l'estructura empresarial, l'estructura sectorial amb un sector quinari desenvolupat, però amb a penes un 12% que són científics i investigadors, les despeses en R+D, la manca de relació entre món universitari i empresa i d'una política científica i tecnològica per a la RMB són algunes de les causes. Aquest model d'esbarjo per altra banda, no ha aparegut del no-res, ha sigut i és fomentat contínuament (olimpiades, Fòrum de les cultures, campionats d'atletisme i esports, Maremàgnum, CCCB de Barcelona, fira de mostres...) i es basa tant en l'organització d'espectacles com en la construcció per atraure turisme urbà i residencial. És un model econòmic i territorial amb unes dinàmiques de dispersió residencial i metropolitanització molt fortes, com tindrem ocasió d'analitzar en el següent punt.

Front a això, la regió metropolitana del Ruhr sí que ha optat per una estratègia més diversificada que barreja el model de ciutat innovació (de regió industrial i minera madura ha passat a ser regió puntera en energies renovables, mitjans de comunicació i microelectrònica), ciutat seu (la regió metropolitana del Ruhr és la seu social d'empreses tant industrials com OPEL o Thyssen-Krupp com de serveis com ALDI, Mediamarkt, Deutsche Bank o d'energia com el gegant elèctric RWE) mentre que a la RMB només destaca alguna multinacional mitjana com AGBAR en el sector energètic, Editorial Planeta o Ediciones B en l'editorial o Freixenet i Chupa-chups en l'alimentari (FONTRDONA, J. I HERNÁNDEZ, J.M.; 1998). Fins i tot la regió del Ruhr s'acosta al paper de ciutat esbarjo (el cas de la iniciativa Emscherpark), de forma que participa de les tres estratègies, però no destaca en cap en especial.

2.2. El canvi de model territorial de la RMB II: La metropolitanització del territori i la dispersió residencial entre el camp i la ciutat.

<<El tren circulaba junto a un muro corrido de unos dos metros de altura, totalmente cubierto de graffiti de colores. Detrás del muro se veían almacenes de ladrillo rojo, vacíos y desvencijados. [...] Los almacenes vacíos dejaron paso a desmontes y pilas de detritus. Luego fueron apareciendo urbanizaciones y centros comerciales entre espacios verdes. Unas veces había grandes bloques de apartamentos, todos iguales, otras veces, casitas bajas, también iguales, dispuestas en forma lineal o caprichosa, como si la organización general del territorio

se hubiera ajustado a varios planes, todos distintos entre sí, todos malos y todos dejados a medio hacer. En los trozos no contruidos, donde antes había habido huertos en bancales con higueras y almendros [...], ahora había césped, palmeras, pozuelos de alabastro y riegos de aspersión, en un intento de convertir aquel otrora honesto paisaje suburbano en una California de segunda mano". Eduardo Mendoza, *La Aventura del tocador de señoras*

Són diversos els autors que s'han ocupat als darrers anys dels processos de dispersió urbana i metropolitanització del territori, la seva delimitació territorial i les seves conseqüències, tant al cas espanyol (BARBA, J. I MERCADÉ, M., 2003; BERTRAN, J., 1997; CLUSA, J. I ROCA CLADERA, J., 1997; ESTEBAN, J.; 1991; FONT, A.; 2004; GÓMEZ LARREA, L. N., 2004; HERCE, M. I MAGRINYÀ, F., 2004; HENRY, G.; 2004; MUÑOZ, F., 2004; NEL·LO, O.; 2001; VALLÉS, J.M.; 1992) com a altres casos europeus, sobretot l'italià (CAMAGNI, R., GIBELLI, M.C. I RIGAMONTI, P. 2002; INDOVINA, F., 1990, 2004, 2004b, 2004c; LANZANI, A., 2003) o Alemanya (SIEVERTS, T.; 1999; STIENS, G.; 2002), com als EUA (FRUMKIN, H.; 2002; KUSHNER, J.A., 2004; SALINGAROS, N. A.; 2004, ZIEGLER, E.H., 2004). En aquest apartat farem una anàlisi del procés de dispersió urbana que ha experimentat la metròpolis barcelonina a les darreres dècades, un procés estretament lligat al canvi de model econòmic del qual acabem de parlar (realment és en gran part l'expressió o plasmació territorial d'aquest canvi de model) i analitzarem també quines conseqüències socials, econòmiques i també ambientals té aquest procés. Aquest procés comença als municipis continus a la capital catalana i arriba a una dinàmica que comença a qüestionar els límits actuals de la RMB i a contemplar Barcelona com una ciutat de ciutats, com la ciutat-regió que inunda tot Catalunya (NEL·LO, O., 2001). En aquest apartat veurem aquest procés des de la perspectiva del centre i quan analitzem el cas del Pirineu, tornarem a abordar aquest procés, però des d'una perspectiva del món rural.

2.2.1. El procés de dispersió urbana a la RMB: la metropolitanització del territori

El procés de metropolitanització, ja tractat anteriorment, seria un conjunt de processos de desconcentració, descongestió, dispersió i difusió d'activitats, persones i infraestructures que fa sorgir un nou tipus de territoris on la frontera entre el món urbà i el rural queda difuminat, un conjunt de processos que tendeix a integrar els agregats territorials d'urbanització difusa (INDOVINA, F.; 2004). Comença com un procés relativament "natural" de creixement urbà que passa per distintes fases durant les últimes dècades del segle XX. Un cop la plana del Barcelonès comença a estar saturada s'inicia un procés de suburbanització en les primeres corones urbanes alimentat durant els setanta per una immigració que no cessa dins d'una etapa caracteritzada per la industrialització moderna i el "boom" immobiliari fins 1975 (FONT, A.;

2004, p. 244). A aquest procés de creixement en taca d'oli segueix un altre de periurbanització o integració en les dinàmiques metropolitanes dels fins fa poc municipis rurals com Sant Cugat del Vallès i permeabilització d'espais a la primera i segona corona metropolitana en un context de crisi internacional de les energies. En la primera corona comença a aparèixer el famós continu urbà que uneix pràcticament les poblacions del Llobregat amb les del Besòs.

El tercer pas després del creixement en taca d'oli i la periurbanització són els processos de descentralització cada volta més lluny de la metròpolis i processos de rururbanització. Als factors d'atracció com el paisatge i la tranquil·litat que expliquen la instal·lació de les primeres residències secundàries al Garraf, Collserola, Maresme, Vallès i Penedès s'uneixen factors d'expulsió de la ciutat de Barcelona motivats per una insatisfacció creixent per aquesta (INDOVINA, F.; 2004b). A partir dels setanta, i sobretot dels vuitanta comença la discutida crisi de la gran ciutat. Aquesta és percebuda com un lloc contaminat, saturat de trànsit i de gent, psicològicament agressiu, amb un estil de vida poc saludable en comparació amb la vida al camp, que és associat amb un paisatge tranquil, verd i desconflictitzat. Així comencen a marxar primer, moltes famílies de Barcelona sobretot cap a la segona corona metropolitana a residir en les primeres urbanitzacions difuses de xalets moltes voltes d'autoconstrucció sense serveis bàsics i més tard d'adossats i d'unifamiliars. Després a aquest èxode s'uneix la població dels nuclis de la primera corona. Comença un creixement urbà que ja no és en taca d'oli, sinó de manera dispersa i difusa (LANZANI, A.; 2003, p. 85) i la taxa d'autocontenció dels municipis de les primeres corones s'enfonsa. No només marxen ells. Ja des dels setanta comencen a marxar també activitats industrials cap a altres corones per manca d'espai, en busca d'uns preus del sòl més assequibles o perquè es tracta d'activitats contaminants. Les activitats industrials tendeixen o bé a disseminar-se pel territori o bé a construir polaritats especialitzades (mobles, tèxtil, automòbil, alimentació etc.) fora dels nuclis urbans i junt a vies principals (FONT, A.; 2004, p. 250).

D'un procés de suburbanització de la primera i segona corona es passa a un procés d'urbanització dispersa per tot el territori de la RMB. Urbanització dispersa més que urbanització difusa perquè es tracta d'un procés centrífug a partir de diversos nuclis i que no colonitza homogèniament tot el territori sinó només algunes peces (rodalies de vies de comunicació, llocs de muntanya o costa amb paisatge, voltants dels nuclis urbans) i perquè aquesta urbanització es dispersa a partir de diversos nodes i no d'un sol pol difusor com suggereix el terme difusió (MUÑOZ, F.; 2004, p. 103). Es dispersa la residència, la indústria, i a partir dels vuitanta les activitats terciàries com els famosos centres comercials que comencen a sorgir com bolets, configurant sòrdids paisatges completament despersonalitzats, autèntics no-llocs configurats per centres comercials, autopistes, polígons de xalets amb el mateix disseny

repetit indefinidament, uns paisatges quotidians que converteixen la vida del *suburbanita territorial* (MUÑOZ, F.; 2000) en una rutina alienant, d'un no-lloc a un altre, amb una mobilitat accelerada car cada cop hi ha més distància entre el lloc on treballa, on dorm, on compra i on es diverteix, un habitant a temps parcial (MUÑOZ, F.; 2004, p. 15).

Molts autors comencen a parlar de la crisi de la ciutat i fins i tot de la fi de la mateixa, una crisi molt lligada a la crisi industrial que ha deixat uns paisatges buits i degradats, sense vida ni activitat com molts barris de Barcelona cap a mitjans dels vuitanta. Res més lluny de la realitat, segons autors com Indovina, que enlloc de *declino urbano* prefereixen parlar de <<transformació>> de la ciutat (INDOVINA, F.; 1990). La ciutat de Barcelona i la seva primera corona perden població, expulsada per la diferència de preus entre centre i perifèries, perd indústria, perd serveis, però es tracta de serveis banals. Les activitats de recerca, de govern, de direcció de grans empreses romanen al centre, reafirmant la capitalitat de la regió. Les empreses R+D prefereixen la ciutat per a localitzar-se i això dona lloc a una composició selectiva de molts centres metropolitans (INDOVINA, F.; 1990). Només cal consultar les dades analitzades anteriorment comentades dels professionals del sector quinari. Barcelona concentra hui en dia, després d'aquest procés de dispersió urbana el 60% de l'ocupació en el sector quinari de la RMB i el 48% de tot Catalunya (TRULLÉN, J.; 2001, p. 44). Un altre procés que contradiu aquest declivi urbà són els processos d'elitització o gentrificació que comencen a aparèixer en molts centres urbans, també a Barcelona, un cas en el qual aquest procés es veu recolzat tant pel canvi de funció i model econòmic de la ciutat com per tota una sèrie de decisions de planificació, com hem vist a l'apartat anterior. Es tracta per tant d'una fase metropolitana on conviuen unes forces centrífugues pel que fa a les produccions materials i als serveis banals i unes forces centrípetes pel que fa a les funcions de govern i direcció (INDOVINA, F.; 2004, 2004b i 2004c). Estem en un context de recuperació econòmica (des de 1986 fins als nostres dies) i de reordenació urbana del centre metropolità que ja no perd tanta població a base de grans esdeveniments i gràcies a l'arribada de la immigració extracomunitària (FONT, A.; 2004, p. 246).

Com a resultat d'aquesta dispersió d'activitats hi ha una dicotomia entre la ciutat compacta tradicional mediterrània que roman als centres urbans, amb mescla d'usos, de col·lectius i classes socials, d'activitats econòmiques i una certa densitat, i la urbanització difusa que es configura amb grans peces especialitzades en una o dues funcions del territori de la RMB. Cal parlar d'urbanització i no ciutat, perquè aquestes noves peces metropolitanes no són ciutat. Però tampoc arriben a ser barris-dormitori perquè no són àrees urbanes contínues i sí que tenen alguns serveis i funcions urbanes i metropolitanes més enllà dels residencials (INDOVINA, F.; 1990). No hi ha densitat, ni mescla d'usos, és un territori ple d'urbanitzacions d'adossats que

esdevenen autèntics guetos socials, plens de serveis banals i infraestructures, no hi ha espais de socialització, no són llocs, són no-llocs (AUGÉ, M., 1993). Són espais residencials sense una dotació de serveis adequada (en el cas de moltes urbanitzacions residencials perquè són il·legals i van desenvolupar-se sense a penes dotacions), i per tant es tracta d'espais sobre els que cal encara construir-hi i fer-hi ciutat. El propi terme de ciutat i la tradicional dicotomia entre camp i ciutat, com veurem també en el cas del Pirineu i com hem vist al cas del Ruhr, entra en crisi a causa de l'aparició d'aquests territoris de camps urbanitzats, de *Zwischenstädte* o "Entreciutats" de Sieverts. Cap criteri jurídic, morfològic, funcional o econòmic serveix ja per definir i delimitar el fet urbà (NEL·LO, O.; 2001, p.33). Els processos de descentralització s'observen també amb les migracions intrametropolitanes. Aquestes afecten cada vegada a un nombre major de persones, impliquen moviments cada cop més allunyats del lloc d'origen, d'àrees més denses a més difuses i tenen com a principal factor explicatiu el mercat de l'habitatge (NEL·LO, O.; 2001, p.95).

2.2.2. Els problemes de delimitació de la RMB

El resultat últim d'aquests processos de metropolitanització és que inevitablement, cada cop més el conjunt del territori tendeix a integrar-se en unes mateixes dinàmiques metropolitanes. Això té unes conseqüències sobre la delimitació del fet metropolità a Barcelona. La qüestió de la delimitació del fet metropolità, ací com al Ruhr i la majoria de les regions metropolitanes, és un tema encara no resolt pels experts, malgrat haver suscitat molts debats des de fa ja dècades. La primera delimitació metropolitana apareix amb el pla de 1953 que va incloure com a zona d'influència de Barcelona 26 municipis de 4 comarques. Oficialment hui en dia se sol distingir el fet metropolità a distintes escales. A escala local es distingeix la metròpolis central o *continuum* urbà que inclouria el municipi de Barcelona i 8 municipis adjacents que formarien la primera corona metropolitana segons algunes publicacions o el centre només segons altres. En un àmbit més gran estaria l'àrea metropolitana que inclou els 31 municipis que conformen la mancomunitat de municipis de l'AMB. Aquests municipis serien, excloent els del continu urbà, els que conformarien la segona corona metropolitana o la primera segons algunes publicacions. Per últim hom distingeix la Regió Metropolitana de Barcelona d'uns 150 municipis, que és l'àrea funcional de planificació parcial del PTGC i que coincidiria amb la proposta de vegueria de Barcelona. Aquesta delimitació oficial inclou 4'6 milions d'habitants i una considerable superfície de 3233'5 km². El següent mapa facilita la lectura:

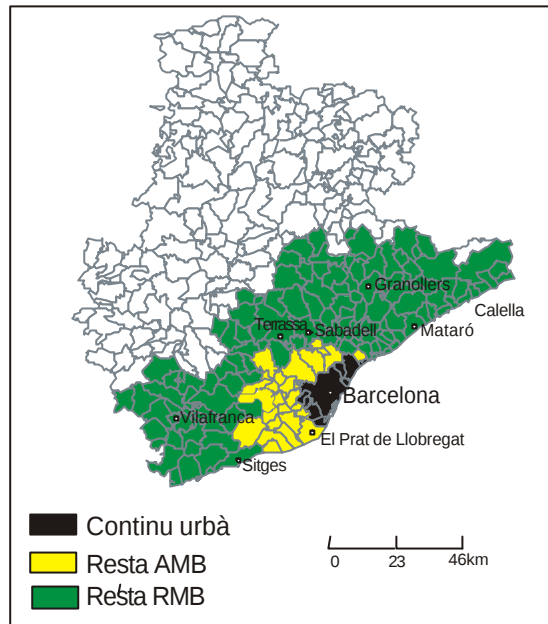

Figura 45: Les delimitacions oficials de la RMB. Font: Elaboració pròpia a partir de AMB (2003) i ESTEBAN (1991).

Tanmateix, són diversos els autors que a causa de les dinàmiques que estem analitzant amplien encara més aquesta delimitació. Per qüestionar objectivament la delimitació oficial, se sol adduir que l'anàlisi de la mobilitat diària obligada i no obligada interrelaciona i conforma mercats de treball en territoris que ultrapassin el territori de l'actual RMB. Així, autors com Clusa i Rocacladera, ja en 1997 presentaven anàlisis basats en la metodologia censal nordamericana de definició d'àrees metropolitanes, la qual els dona dos interessants resultats: per una banda deixa fora quasi tota la comarca de l'Alt Penedès, (la qual actualment reclama una vegueria diferenciada de la de Barcelona), i per altra banda inclou municipis de les comarques del Bages i l'Anoia que no pertanyen a la RMB. Altres autors com Trullén van encara més lluny i utilitzant aquesta mateixa metodologia aporten uns resultats francament interessants. De 1986 a 1996 800.000 habitants haurien passat a ser considerats com a població metropolitana. Es tracta d'habitants de la RMB no incorporats el 1986 segons l'anàlisi més molts municipis de comarques adjacents com la Selva, el Bages, l'Anoia o el Baix Penedès ja limitant amb Tarragona, i el que és més interessant: apareixen illes de municipis metropolitans a comarques molt allunyades de la RMB com la Cerdanya gironina, el Pallars Sobirà o l'Alt Urgell. Quatre dels nou municipis que conformen l'àrea d'estudi del següent capítol ubicats a l'espai natural de la serra del Cadí són considerats per aquest autor com a metropolitans (TRULLÉN, J.; 2003, p.63). Aquests municipis tradicionalment considerats com a rurals poden ser considerats com a metropolitans?. Aquesta qüestió l'abordarem al capítol del Pirineu. Altres autors com Muñoz també recolzen la tesi d'una metròpolis que ja ha depassat els límits de la RMB i en el seu cas parla d'una tercera corona metropolitana que inclouria tots els municipis de

la província de Barcelona que no pertanyen a la RMB (MUÑOZ, F.; 2004, p. 37). Sembla per tant prou clar que la metròpolis real va fins i tot més enllà dels amplis marges definits per la RMB. Hi ha un desfasat entre planificació i realitat territorial que es reflecteix en el fet que la figura encara en consolidació de la RMB ja no encaixa del tot amb la delimitació real de la metròpolis a causa de l'augment de la mobilitat inherent al procés de metropolitització.

2.2.3. El fenomen de la dispersió residencial

Un procés singular dins d'aquesta gran transformació urbana és el de l'aparició d'aquests assentaments monofuncionals residencials a imitació un poc de les ciutats americanes. El gran motor és el mercat de l'habitatge, que actua com a filtre social (FONT, A.; 2004; INDOVINA, F.; 2004; MUÑOZ, F.; 2004; NEL·LO, O.; 2001). Una part són famílies, que, pel seu <<*decoro abitativo*>> van a la perifèria on es poden permetre una residència d'acord amb les seves expectatives de qualitat de vida (INDOVINA, F.; 1990; 2004b, p. 52), però sobretot a partir dels noranta, aquestes migracions intrametropolitanes les protagonitzen famílies de classe mitjana que veuen en l'adquisició d'un adossat barat a la segona o fins i tot tercera corona metropolitana una opció d'habitatge més barata que la d'un pis a un nucli urbà. A la perifèria poden trobar l'única possibilitat en molts casos d'accedir a un habitatge digne, encara que en el càlcul de costos no inclouen les despeses que la seva mobilitat comportarà, en viure a una àrea de baixa densitat lluny del lloc de treball i sense a penes serveis.

Aquesta perifèria és cada cop més llunyana de la capital, ja que a partir dels 80, la segona corona metropolitana augmenta la construcció d'adossat i unifamiliars que ja no seran únicament per ús de segona residència (MUÑOZ, F.; 2004, p. 20). Es configura una nova ciutat de baixa densitat que és tant o més insostenible i pobre paisatgística i arquitectònicament que aquell urbanisme sense planificació del tardofranquisme (FONT, A.; 2004). A partir de les anàlisis fetes per Muñoz, es pot constatar una certa especialització territorial en el tipus d'habitatge. Els municipis més petits i cada cop més llunyans del centre metropolità s'especialitzen en habitatge unifamiliar mentre que les ciutats intermèdies concentren una part significativa de l'habitatge adossat (Íb.; 2004, p. 35). Territorialment la segona corona (la RMB excepte l'àmbit de l'AMB) és on es concentra el gran creixement d'adossats i unifamiliars, mentre que la primera corona i la ciutat central destaca sobretot en la construcció de blocs.

Una característica essencial dels nous habitants de camps urbanitzats, és que ells es traslladen al camp, però no canvien els seus hàbits i demandes urbanes. Van a viure a urbanitzacions per primera volta o bé a cases que utilitzaven d'estiueig una o dues setmanes i en molts observen que no tenen serveis bàsics complets: llum, aigua pavimentat, perquè es tracta d'urbanitzacions

fetes al·legalment, i per descomptat demanden aquests i tots aquells serveis de proximitat dels quals disposaven a la ciutat com centres educatius i sanitaris, centres d'oci i comercials, farmàcies, serveis personals etc. Com veurem en el cas del Pirineu, demanden serveis de qualitat urbana encara que ja no viuen a la ciutat, volen recrear el tipus de vida de la ciutat compacta quan en realitat viuen a les urbanitzacions disperses que no són ni ciutat ni camp, i que per les seves baixes densitats fan caríssim el manteniment i implantació de qualsevol servei bàsic o personal (per exemple, segons dades de l'Enquesta d'Infraestructures i Equipaments Locals extretes per BARBA i MERCADÉ, als habitatges en urbanitzacions es corresponen 6 vegades més metres de vial per habitatge que en la mitjana dels altres nuclis de la província). Això comporta un conflicte molt greu amb molts ajuntaments i unes despeses de manteniment que la majoria d'ajuntaments petits no poden permetre's. A mesura que es van complint les expectatives dels nous habitants i els serveis bàsics com les xarxes d'aigües o la pavimentació són completats i nous serveis personals i equipaments són posats en marxa, els assentaments difusos van convertint-se en ciutat difusa (INDOVINA, F.; 2004b, p. 54).

Per fer-nos una idea de la magnitud del fenomen, podem recordar algunes dades recollides pels treballs de J. Barba i M. Mercadé. Només a la província de Barcelona estaríem parlant d'unes 806 urbanitzacions amb uns 93500 habitatges construïts i una població potencial d'un quart de milió d'habitants. Encara el 7% dels habitatges no té aigua potable, el 37% de la xarxa de subministrament a aquestes urbanitzacions presenta deficiències i fins un 45% dels habitatges no estan connectats a xarxa de clavegueram, i d'acord amb la valoració feta per diversos tècnics municipals, l'estat de les infraestructures ha empitjorat als darrers anys. Es calcula que la subsanació de totes les deficiències a la província podria costar fins 986 milions d'euros (164000 milions de ptes.), és a dir, el pressupost total de la Diputació de Barcelona de dos anys. Es constata per tant la gravetat de la situació d'aquesta ciutat en construcció.

2.2.4. Conseqüències, impactes, reptes i costos de la metropolitanització en baixa densitat

Hi ha molts debats sobre els impactes d'aquesta nova realitat metropolitana, sobre les seves conseqüències socials i ambientals, es reivindica una i altra volta la tornada a la ciutat compacta enfront a aquesta urbanització difusa en explosió i sense confins, però mentrestant ens trobem avui en dia amb uns espais sense acabar de construir que cal gestionar, i en tot cas limitar el seu creixement que depassa ja els límits de la RMB dins d'una xarxa policèntrica de ciutats. En aquesta modalitat de ciutat trobem com hem dit diferents conseqüències, que venen recollides en el quadre següent. Hem d'avançar que es tracta d'una sèrie d'impactes aplicables a l'expansió de la baixa densitat en el cas de la RMB i que molts no són exclusivament

responsabilitat d'aquesta morfologia urbana. Molts d'ells no precisen de cap explicació i per tant només remarcarem alguns.

	Sobre els habitants	Sobre tota la societat
Costos econòmics	Cost d'urbanització i jardins més elevat que a un centre urbà	El manteniment de serveis bàsics a una urbanització d'adossats es triplica en relació amb un centre urbà
	Costos de calefacció i electricitat 1'3 voltes major en la baixa densitat	Cost integral de manteniment per parcel·la d'entre 416 i 520 euros/any, inassumible per molts ajuntaments
	Consum d'aigua 1'8 o més voltes en la baixa densitat	
	Despeses en transport privat 2,5 voltes major que en la baixa densitat	
Costos socials	Casos d'estrès lligats al temps de conducció i a la mobilitat contínua	Segregació social en guetos residencials de rics i de pobres
	Aïllament social i manca de xarxes i de vida social	Augment del trànsit metropolità i saturació de carreteres
	Problemes creixents de seguretat per robatoris	Creació de « comunitats vallades » sense a penes espai públic ni interacció social.
Costos ambientals	Risc d'incendi molt alt en viure junt a masses boscoses	Consum /hab. molt superior de material de construcció
		Pèrdua i banalització de paisatges
		Pèrdua de poder de recàrrega dels aqüífers per artificialització de sòls.
		Contaminació atmosfèrica lligada al major ús del vehicle privat
		Pèrdua de sòls forestals i agrícoles
		Insularització dels sistemes ambientals

Figura 46: Costos i conseqüències de la urbanització en baixa densitat. Font: Elaboració pròpia a partir de diferent literatura.

Començant pels costos econòmics, el fet que es remarca és el cost superior en comparació amb densitats urbanes que té el manteniment de serveis urbans com l'aigua, electricitat, pavimentació, clavegueram, telefonia, gas o internet, i en general de l'habitatge. Ací hi ha dos temes diferents per resoldre: el primer és el cost encara pendent de dotar de serveis a totes aquelles urbanitzacions que es van construir al·legal o il·legalment sense a penes dotacions i que hui encara romanen sense completar i el segon és el cost de manteniment dels serveis urbans en urbanitzacions més modernes. Ací ens referim al segon cas. El manteniment d'aquests serveis és assumit pels residents, però sobretot per la comunitat. Els residents paguen part dels costos com la factura de l'aigua o de la llum que sol ser superior, però el manteniment de les xarxes d'aigua, electricitat, l'enllumenat, el manteniment de carreteres (només un municipi com Corbera de Llobregat amb 30 urbanitzacions, té més de 170 km de carrers i vies) o el clavegueram són despeses que paga mitjançant l'ajuntament tota la comunitat. El resultat és que el cost superior de la baixa densitat ho paga l'ajuntament i en moltes ocasions es veu incapaç d'assumir les despeses. Un altre cost econòmic molt important per als residents i que no solen incorporar quan calculen el cost de viure en baixa densitat és el de l'ús del transport privat. Entre altres conseqüències, sobretot ambientals, la dependència d'aquest mitjà comporta unes despeses en

manteniment de l'automòbil, gasolina i peatges molt superior per les majors distàncies recorregudes cada dia.

Des del punt de vista social, alguns autors comencen a parlar de patologies associades als habitants de la baixa densitat. Parlen d'una major existència de casos d'estrès (per temps de conducció i constant desplaçament d'un lloc a un altre en els habitants de la ciutat difusa que en aquelles altres morfologies que comporten una mobilitat més continguda) (FRUMKIN, H.; 2002). Com a repercussió a nivell major tenim l'augment del trànsit en tota la RMB, el que fa que cada dia faci falta més temps per desplaçar-se, temps que no s'inverteix en treball ni en descans. El següent gràfic que correspon amb una ciutat d'EEUU, mostra la insostenibilitat de la baixa densitat en relacionar la freqüència d'ús del vehicle privat en termes de km recorreguts per llar amb la densitat residencial on s'ubica aquesta. Es veu clarament com és una relació gairebé exponencial a partir de quan es baixa del llindar dels 20 habitatges per acre, que vindria a ser uns 48 habitatges per ha. Si traduïm els km en temps, poden veure la quantitat de temps (i de diners) que l'habitant de la baixa densitat ha d'invertir anualment.

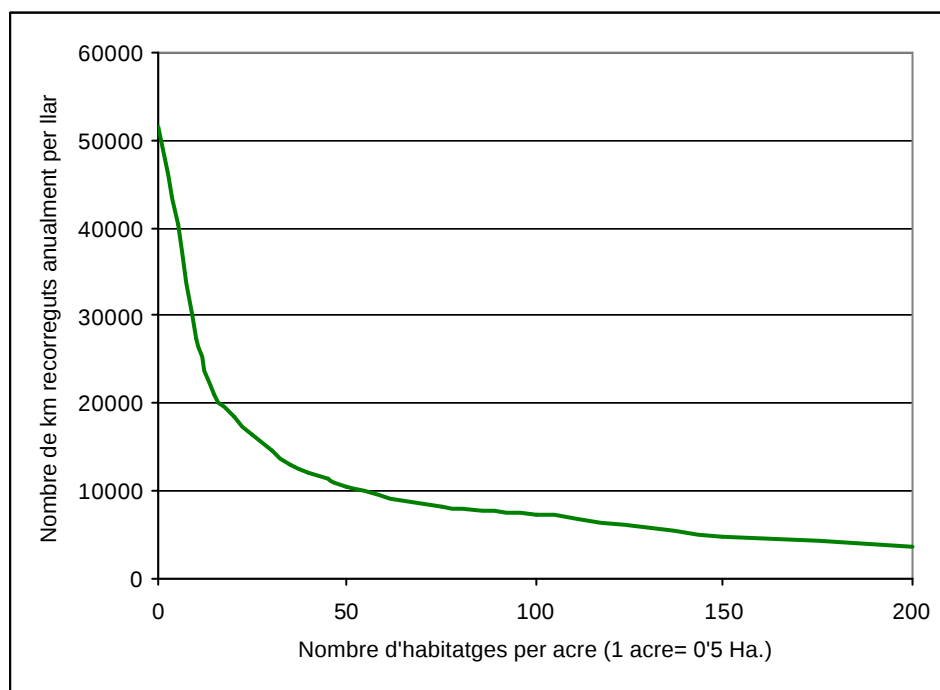

Figura 47: Nombre total anual de quilòmetres recorreguts per vehicles per llar en relació amb la densitat residencial a San Francisco. Font: Elaboració pròpia a partir de HOLTZCLAW, J. *et al.* Citat per FRUMKIN, H. (2002).

Es parla també d'un major aïllament social i manca de xarxes socials en relació amb la ciutat, tant per la baixa densitat en ella mateixa, com per l'arquitectura de bastió de moltes urbanitzacions sense espais públics on relacionar-se. Molts autors parlen de la segregació social com una conseqüència de l'expansió de la baixa densitat. Es configura una ciutat amb barris

homogenis, ja siguen de classe baixa com de classe mitjana o alta, que no ajuda a la integració social i assimilació cultural de la societat ja que fomenta la “guetització” del territori.

Entre els impactes o costos ambientals destaca l'augment del risc d'incendi per la proximitat entre residències i masses forestals. Es calcula que entre el 50 i el 75% de les urbanitzacions de la província de Barcelona es troba en àrees d'alta inflamabilitat (BARBA, J. i MERCADÉ, M.; 2003). Com a impactes a nivell general destaca l'impacte paisatgístic que suposa l'aparició de la urbanització (GIBELLI, M.C.; 2004; MUÑOZ, F.; 2004, p. 115), el paisatge es banalitza per la clonació d'elements urbans com cases, centres comercials i infraestructures. Podem trobar els mateixos tipus d'adossats amb la seva rotonda i la seva gasolinera *CEPSA* o *REPSOL* i el seu “fantasmagòric centre comercial suburbà” (LANZANI, A.; 2003, p. 138) al Maresme, el Vallès, el Garraf, l'Horta de València, el camp de Cartagena o el corredor de l'Henares a Madrid. Un impacte ambiental molt important que cal mencionar també és el de la pèrdua teòrica de recursos hídrics en una regió on aquest recurs no abunda per la compactació de conques de captació. En urbanitzar sobre rieres i conques de drenatge, molts aqüífers perden superfície de captació de recursos superficials, el que redunda en una disminució dels recursos emmagatzemats als aqüífers. Es calcula que a un camp d'herbàcies es perd per escolament un 4% de la precipitació mentre que a una àrea urbanitzada s'arriba a perdre més de 15% (FRUMKIN, H.; 2002, p. 205). Un altre impacte poc estudiat és el del consum de material de construcció comparativament quan es fa un pis o una casa aïllada. Un pis comparteix sostre i terra amb altres habitatges mentre que una casa no, és en aquest sentit una edificació menys sostenible. Un últim impacte ecològic que es pot remarcar seria la insularització de sistemes ambientals. El discurs de la necessitat de corredors biològics entre espais naturals per mantenir els ecosistemes col·lisiona amb la dinàmica de l'ocupació del sòl en forma d'urbanitzacions de xalets, que precisament van en busca del verd i la natura per vendre “paisatge” en les seves immobiliàries. Justament aquest verd solen ser els pocs corredors biològics que queden.

Una menció especial mereix el tema de la gestió de l'aigua a la RMB i com aquesta es veu afectada pel model territorial de la baixa densitat. L'expansió de la ciutat de baixa densitat no beneficia tampoc la disponibilitat d'aigua a la RMB, ja que el seu caràcter extensiu, amb la instal·lació freqüent de piscines i jardins particulars amb espècies no mediterrànies, fa que el consum s'arribi a quadruplicar en aquells municipis on predomina la baixa densitat en comparació amb altres on domina la urbanització compacta. En efecte, ingressos més alts i cases aïllades pareixen estar associades amb unes demandes hídriques més altes (KALLIS, 1999, citat per SAURÍ, 2003). Una gran part dels consums municipals d'aigua s'empra en reg de jardins públics i privats. Dels 500 hm³ que anualment consumeix la RMB per tots els usos, 7,65 s'empren en jardineria pública (un 1'5%) i 40 s'estima per a la jardineria privada, un 8% del

total. Això es deu, més que a la superfície de les zones verdes, a les males pràctiques de reg (entre un 25 i un 30% dels jardins es reguen més del necessari) (PARÉS, M. et al.; 2004) i a una selecció d'espècies atlàntiques sobretot en jardins de municipis de renda alta perquè es constitueixen aquests tipus de jardins com un símbol de prestigi i estatus com per exemple les distintes espècies de gespa (Íb.; p. 229). Si al cas alemany, el principal problema de l'aigua era la qualitat per l'activitat minera i industrial, ací és sobretot la disponibilitat per l'alt consum per capita en molts municipis.

Per instaurar una gestió efectiva de la demanda d'aigua que és encara hui la gran mancança de la política hidràulica a Espanya, caldria incidir sobre la tecnologia per al subministrament d'aigua, les conductes dels usuaris i la valoració econòmica dels recursos. Tradicionalment a la RMB s'ha incidit sobretot en el tercer aspecte, en la política de preus de l'aigua. Es volia "castigar" a les famílies que consumiren aigua per damunt de determinats llindars. Però aquesta política, defensada per alguns ecologistes, ha resultat ser prou ineficient i injusta. Primer perquè les dades mostren que els municipis que més consumeixen per capita (que són els que concentren més urbanitzacions) no són els que més cara paguen l'aigua mentre que aquells de la primera corona on es concentra la ciutat compacta no paguen precisament els preus més baixos (SAURÍ, D.;2003, p.238). Municipis amb baixa densitat com Castellví de Rosanes tenia una demanda urbana diària per capita el 1999 de 452,62 litres d'aigua i pagava cada metre cúbic a 96 ptes mentre que ciutats mitjanes amb urbanització compacta com Hospitalet de Llobregat o Santa Coloma de Gramenet tenien una demanda de 110 i 109 litres per capita diaris respectivament mentre que pagaven eixa aigua a 115 ptes, 19 més que el municipi que quadruplica el consum. En segon lloc, perquè la política de preus es mostra efectiva per moderar el consum en classes baixes que no solen tenir un consum molt alt, mentre que a penes afecta la demanda de classes altes, que estan disposats a pagar més abans que reduir la seva demanda (Íb., p. 231). Per tant hem d'afegir un cost més de la ciutat de baixa densitat que és un major consum per capita d'aigua pels jardins privats i altres instal·lacions com les piscines.

2.2. Els conflictes territorials a la RMB

En aquest cas d'estudi hem dedicat un apartat a analitzar els conflictes territorials perquè es tracta de la conseqüència lògica en moltes ocasions de les dinàmiques territorials que hem analitzat en aquest mateix capítol. El denominador comú d'aquests conflictes és l'ús i la gestió del territori (NEL·LO, O.; 2003, p. 11) i la raó de dedicar unes línies a l'anàlisi de set casos concrets de conflicte territorial, ubicats tots al centre de la RMB, és per una banda mostrar un dels aspectes inherents al procés planificador i per al cas concret de la RMB, una regió que ha encetat processos de planificació molt sofisticats, posar exemples de com pel fet de planificar no

s'eviten tots els conflictes possibles. Aquest exercici pot servir de reflexió per tractar d'esbrinar què és el que falla en alguns instruments com el PEMB, que analitzarem en un apartat posterior, que fruit de la seva acció ha donat lloc a conflictes en ocasions d'extrema tensió social.

En el cas concret però generalitzable de la RMB hi ha diversos factors que ajuden a entendre l'existència de tants conflictes: la creixent reivindicació d'allò local com un barri o una ciutat com element d'identitat; la demanda per part de la ciutadania d'una qualitat de vida urbana que respecte el medi ambient, que ha sigut fruit en molts casos de llargues lluites en dècades passades; els interessos per altra banda del gran grup de pressió de la construcció, tan potent ací com al Pirineu o a Múrcia; la crisi de legitimitat en l'acció de govern d'institucions i partits polítics i la llarga tradició de lluita obrera i veïnal de Barcelona són alguns elements, darrere dels quals també s'amaguen dinàmiques com les que acabem d'analitzar del canvi de model econòmic i territorial de la RMB. Els conflictes solen tindre dinàmiques molt heterogènies però a grans trets solen seguir aquestes fases: a) presentació d'un pla, programa o política territorial per part d'una administració normalment exterior a l'àmbit d'actuació; b) reacció veïnal en contra (reacció de tipus "NIMBY" perquè atempta contra la qualitat de vida aconseguida o contra l'equitat territorial o bé perquè amenaça valors patrimonials o ambientals); c) creació d'una plataforma en contra del projecte assembleària i apolítica; d) realització de tot tipus de campanyes de resistència i e) en funció de la pressió popular i mediàtica aconseguida, el projecte es retira, es renegocia o bé continua endavant. La major part de les plataformes constituïdes acostumen a ser de tipus reactiu, i els casos a analitzar no són excepcions (NEL·LO, O.; 2003). Solen ser plataformes formades en contra d'un determinat projecte i si aquest es retira, o bé la plataforma desapareix, o canvia d'objectius o s'institucionalitza. Tanmateix també hi ha casos en què aquestes plataformes (com en el cas de la Plataforma en defensa de l'Ebre junt amb la Fundació per una nova Cultura de l'Algua) passen a ser proactives proposant alternatives al projecte i nous models de gestió territorial, el que les fa més potents.

Els casos de conflictes seleccionats tenen com a denominador comú que han tingut una gran atenció mediàtica i un grau de tensió social considerable. Molts d'ells encara no han finalitzat i tenen relació directa amb l'aplicació d'instruments com el PEMB i amb altres dinàmiques analitzades en aquest apartat, el qual els fa doblement interessants.

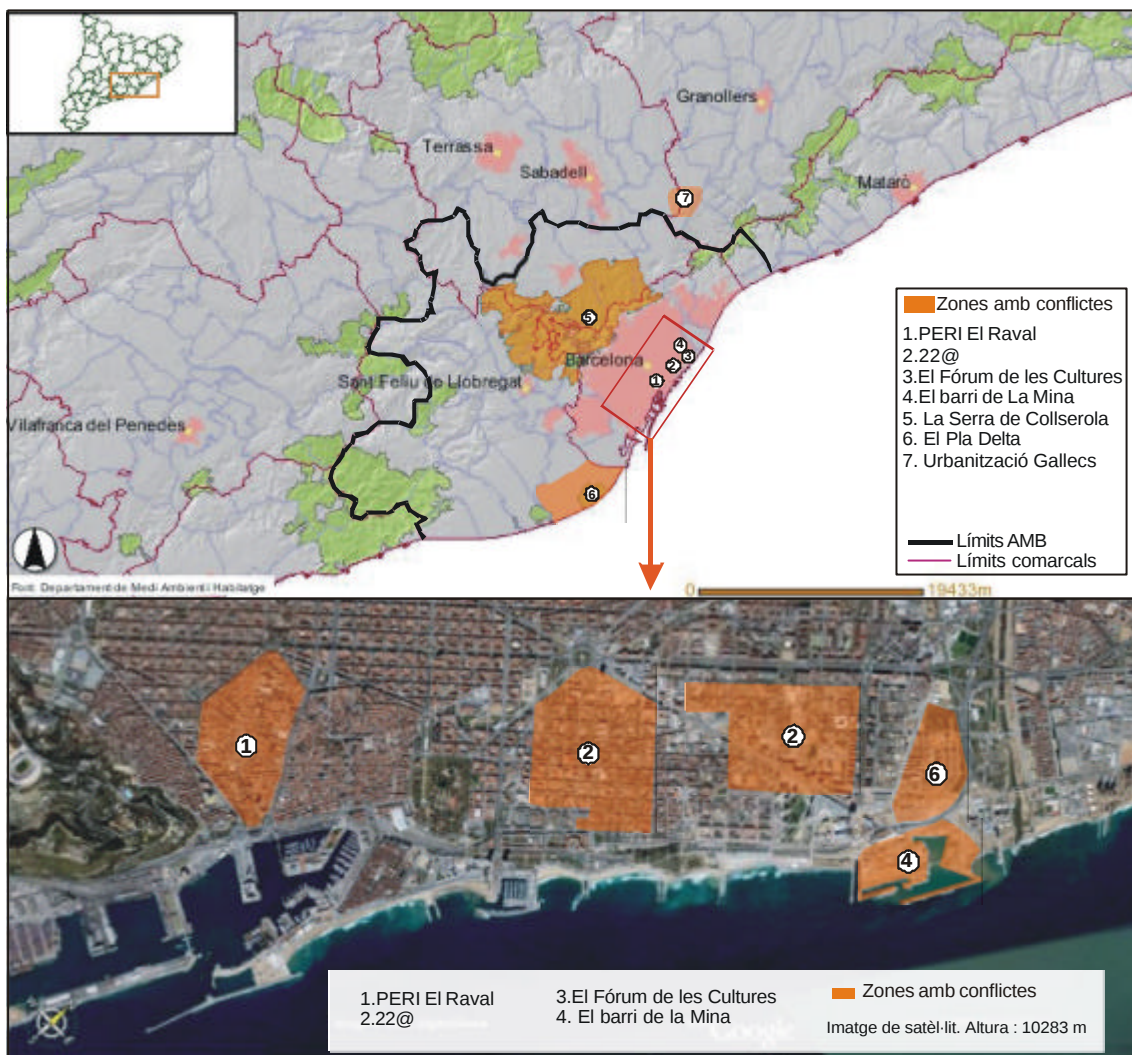

Figura 48: 7 conflictes territorials a la RMB. Font: Elaboració pròpia a partir de Google Earth i SIGMA del Departament de Medi Ambient i Habitatge.

1. *PERI de Ciutat Vella al barri del Raval de Barcelona*

Figura 49: Projecte de transformació urbana a l'illa del carrer Robadors. Foto: Luis del Romero.

Inici: 1985, amb l'aprovació del PERI. Fi: ¿? Tipus de conflicte: social per gentrificació i cultural per destrucció de patrimoni

El procés de remodelació del barri del Raval de Barcelona mitjançant un PERI podria catalogar-se com una de les reformes més agressives i intenses sobre un nucli històric de tot l'Estat Espanyol. Aquest barri extramurs no va ser incorporat a la ciutat fins el segle XIV. Va ser un barri de tallers i fàbriques, d'immigrants (el barri Xinés), de prostitució i tavernes portuàries... una zona d'oci per als més pobres amb una gran activitat artesanal, un barri que no donava una bona imatge per a la promoció del "model Barcelona". Per tant es proposa una intensa remodelació ja des de l'aprovació del PGM de 1976 i va començar una sèrie d'actuacions per enderrocar illes senceres i reedificar els edificis destinats a hotels, lofts i pisos quasi sempre per a gent de renda alta. Amb aquestes actuacions que recolzen la substitució social del barri, van aparèixer des de mitjans dels 90 processos de pressió immobiliària a inquilins fins convertir-se hui en dia en un problema social d'extrema gravetat al barri. Les conseqüències d'aquesta remodelació ha sigut un augment espectacular dels preus tant de compra com de lloguer, tant d'habitatges com de locals. En el cas del lloguer, la fórmula màgica defensada per l'administració per ajudar a contindre el preu de l'habitatge, al Raval va créixer de 1997 a 2003, en a penes 5 anys un 66% i en l'habitatge de segona mà sobre un 240% (UTE, 2004, p.306). La densitat ha passat de 320 hab/ha fins els 419, un fet curiós si es té en compte que l'argument emprat per a molts enderrocs va ser el necessari esponjament del barri.

Un episodi especialment trist va ser l'anomenat "Forat de la Vergonya". L'estiu de 1999 l'ajuntament va enderrocar una illa sencera de cases i després de deixar l'espai ple de runes durant setmanes, l'ajuntament va decidir construir un aparcament, contradient al propi PERI que proposava una zona verda. Diverses associacions s'uniren per reclamar aquest ús i van apropiarse de l'espai per fer trobades populars i autogestionar un espai que els mateixos veïns havien fet zona verda i d'esbarjo. El 18 de novembre d'aquell any aquest ús i reclamació va acabar a base de càrregues de la policia contra els veïns, amb ferits i detinguts. No obstant finalment es va acceptar la creació d'aquesta zona verda.

2. El 22@

Figura 50: Campament de gitanos, junt a la diagonal al Mar a l'actuació del 22@ al costat d'un nou edifici d'habitatges i un cartell – protesta que resa: “descontrol urbano”. **Figures 51 i 52:** L'abans i el després del Poblenou a un mateix carrer: el carrer Fluvià. A la vora dreta les antigues fabriques abandonades i a l'esquerra un nou barri residencial. Foto: Luis del Romero.

Inici: 2000 Fi: ¿? Tipus de conflicte: urbanístic per usos i social per gentrificació

El cas del pla del 22@ respon als objectius dels diferents plans estratègics que defenen la transformació de la metròpolis en una ciutat de la R+D i el coneixement, i connecta directament amb el discurs de la transició de model econòmic cap a la societat del coneixement. Malgrat que ha hagut avenços com l'augment del percentatge d'exportacions amb contingut tecnològic mitjà

o alt o la creació durant els anys 80 de diversos parcs tecnològics, el resultat ha sigut prou mediocre fins ara, com veurem tot seguit. El projecte del 22@ executat a partir d'una modificació del PGM és un intent de transformar el barri obrer i industrial del Poble Nou en un districte tecnològic combinant espais residencials i activitats econòmiques com una mena de districte tecnològic. La idea era atreure activitats de caràcter científic, tècnic i cultural potenciant la mescla d'usos i l'ús de TIC amb una intensa transformació urbana en la qual es fomentaria de manera flexible la instal·lació d'empreses i centres de recerca i innovació. Davant aquests objectius tan lloables i que encaixen perfectament amb la diagnosi de necessitats estratègiques, la realitat a hores d'ara sembla prou conflictiva. Hi ha constituïda una plataforma de veïns contra la iniciativa que l'acusa d'afavorir l'especulació i denúncia una transformació tan gran que esborra gran part del paisatge i la memòria del barri com a zona obrera i industrial. Sobre els aconseguiments en quant a l'atracció de R+D, les xifres són molt diferents segons la font, d'entrada per delimitar què entenem per activitat o empresa R+D. Segons els informes oficials de l'Oficina 22@, actualment s'hi han instal·lades unes 80 empreses que són bons exemples d'activitats innovadores. Entre elles destaquen empreses de software, disseny industrial, planificació estratègica etc., que sí estarien dins del sector quinari, però hi ha moltes altres, com hotels, agències de viatge i oficines comercials com *El Corte Inglés* o *Halcón Viajes*, que no semblen ser molt intensives en tecnologia punta. A més, si consultem altres fonts com la base de dades del Pacte Industrial de la Regió Metropolitana de Barcelona, de 150 empreses catalogades com de R+D al municipi de Barcelona, només 5 estarien ubicades al districte del 22@ que ocupa una superfície de 3'2 milions de m².

Més enllà dels resultats palpables d'aquest projecte, un dels aspectes interessants d'analitzar és com es trasllada un discurs teòric argumentat de manera impecable a la pràctica urbanística i com aquesta acaba desvirtuant-lo. El projecte es va executar mitjançant una polèmica modificació del pla general metropolità i es defensava la mescla d'usos, sempre que foren activitats R+D. No obstant aquesta modificació suposà una reducció de les previsions en equipaments i zones verdes per al barri a més d'un augment del coeficient d'edificabilitat de 2 m² de sostre per m² de sòl fins 3'2 m², amb una proposta d'edificació de nou gratacels que suposava l'expulsió de 92 famílies, la qual cosa feia molt rendible l'operació urbanística (UTE, 2004, p. 264) i fins i tot va forçar la intervenció en 2005 del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya per anular alguns articles del pla sobre càrregues urbanístiques que no s'ajustaven a la legislació urbanística vigent i que beneficiaven als promotors. Amb situacions com aquestes es poden entendre les grans crítiques, oposicions i resistències que ha provocat el 22@, oposició que continua hui en dia. Malgrat tot, el projecte hui en dia continua en ple desenvolupament i caldria esperar alguns anys per veure si realment s'ha fet d'aquest nou barri un districte industrial i d'innovació o més bé un barri més d'oficines cares i centres comercials.

3.El Fòrum de les Cultures

Figures 53-56: El fòrum després del Fòrum del 2004: una gran esplanada buida de gent, de vida i de funcions, però amb una gran activitat urbanística al seu voltant. Fotos: Luis del Romero.

“El Fòrum expresa la apuesta económica por el sector que ya funcionaba, el más dinámico hoy pero también de futuro más incierto, el del turismo, el ocio, la ciudad de ferias y congresos. Una opción fácil, de olvido de la necesaria renovación del tejido productivo, que pueden compensar operaciones como el 22@. El urbanismo del Fòrum a su vez es una muestra de gueto para los nuevos colonizadores”. Jordi Borja, La Vanguardia. 25/7/2004

Inici: 1996 Fi: 2004 (de l'esdeveniment) Tipus de conflicte: social per elitització

El Fòrum de les Cultures de 2004 és un gran exemple d'urbanisme espectacle i d'intent d'esborrar memòria històrica. Tots semblen haver oblidat que en aquell mateix indret de la desembocadura del Besòs, a les parets del Camp de la Bota 1704 persones van ser afusellades

en la postguerra civil. El Fòrum no va dedicar cap referència més que un monument sense figurar en cap guia ni publicitat. Amb l'excusa de l'organització d'un esdeveniment els objectius del qual mai han quedat clars (per exemple defensar la pau al món mentre l'esdeveniment és finançat per empreses d'armes), s'ha desenvolupat una impressionant actuació urbanística elitista amb un centre de convencions, gratacels d'oficines, hotels i un gran centre comercial, una colossal operació immobiliària i urbanística destinada a reformar i colonitzar la desembocadura del Besòs, amb el fòrum com a espai central, la funció real del qual seria deixar una gran buit que servira de matalàs de seguretat (amb les seves tanques i càmeres de vigilància) entre el conflictiu barri de La Mina i el nou centre elitista de la Diagonal al Mar (MUIXÍ, Z. citat per DELGADO, M., 2005). La paraula més emprada per criticar aquest esdeveniment-llàmpec és "pretext". Pretext per atraure turisme de qualitat, per convertir una zona sense valor econòmic en un nou barri elitista, per continuar amb els processos de gentrificació iniciats amb la Vila Olímpica, per posar més sòl per especular, per crear un nou oasi per al consum etc. Una jugada que ha costat molt cara a les arques públiques (mai no se sabrà el deute real contret) però que ha beneficiat a moltes empreses de la banca, la construcció i el sector immobiliari i que des del punt de vista social o ambiental no ha aconseguit cap canvi substancial en el barri de la Mina o en la desembocadura del Besòs.

De tots els conflictes territorials esdevinguts des del final dels jocs, potser aquest ha sigut el que més atenció mediàtica ha rebut. Les desenes de plataformes que estigueren actives durant tot el procés per denunciar la hipocresia del projecte, van tenir un gran recolzament popular i hui en dia, moltes d'elles continuen actives. Una de les proves del fracàs d'aquesta actuació, com defensen molts arquitectes, és que aquest espai que deuria convertir-se en fòrum, en lloc de trobada per als ciutadans, està sempre buit i a l'espera de rebre alguna funció més enllà de la celebració de la fira d'Abril. Al contrari que amb altres actuacions d'aquest estil, no hi ha hagut una apropiació per part de la població d'aquest espai.

4. El barri de la Mina

Figures 57 i 58: El barri de la Mina, barri inacabat i encara sense integrar en la metròpolis. Fotos: Luis del Romero.

Inici: 1963 Fi: ¿? Tipus de conflicte: Social per problemes de marginació i exclusió

El cas del barri de la Mina és un dels casos de conflicte territorial amb més premsa de Barcelona. La història d'aquest barri és el de la construcció en poc de temps d'uns 3000 habitatges per allotjar a milers de famílies (moltes d'elles gitanes) que fins el moment estaven vivint en barraques al costat de la platja. Com en tantes altres actuacions d'aquest tipus, el conflicte està quasi garantit des del moment en què s'ubica en un mateix lloc sense condicions adequades d'habitabilitat a diversos col·lectius sense a penes recursos i amb problemes d'integració social, delinqüència, drogues i atur. Es tracta d'un dels barris amb més tradició de lluita de l'AMB i fruit de la qual ha anat guanyant equipaments i serveis. Malgrat les millores, aquest és encara hui un cas de conflicte social pels problemes de segregació social, per les mancances de serveis urbans bàsics i per la reacció en contra des de l'aprovació del projecte en 1963 per part de l'ajuntament de Sant Adrià del Besòs perquè suposava canviar la imatge de poble tranquil a ser una extensió més de la ciutat de Barcelona amb una barriada de nouvinguts de l'estrat social més baix (ROCA, J.; 2003, p.407). La situació de tensió social, de deficiències urbanes i de manca de perspectives fou tan greu que s'arribà a pensar en la seva demolició a finals dels vuitanta. Els rumors de destrucció parcial i reubicació de les famílies de la Mina en altres indrets de la zona on hi havia previsió d'equipaments socials i zones verdes (tot el barri de la Mina anava a ser ja segons el Pla Cerdà un gran parc fluvial), van desencadenar l'anomenada *Intifada del Besòs* de 1990, la revolta veïnal més dura a la metròpolis des del restabliment de la democràcia (Íb., p. 414). Amb l'arribada dels jocs olímpics i les actuacions sobre el litoral, molts esperaven que per fi s'actuara sobre el barri, però no fou així. La renovació urbana es

quedà a la Vila Olímpica i durant els 90 la situació continuà deteriorant-se amb el narcotràfic i les màfies. El 1997 es creà una plataforma d'entitats i veïns del barri de la Mina per reclamar més recursos i serveis per al barri, el mateix any en el qual es decidia organitzar el Fòrum de les Cultures a escassos metres, a més del projecte del 22@ que deuria atraure activitats universitàries. Aprofitant aquest esdeveniment es posà en marxa el 1998 un Pla de Transformació i es creà un Consorci d'actuació pública entre l'ajuntament, Diputació i Generalitat per al barri. Fruit de les actuacions del consorci i del Pla, hui en dia la situació ha millorat de manera palpable en termes de qualitat urbana. No obstant, els problemes socials continuen hui en dia i l'esdeveniment del Fòrum, amb el seu èxit limitat i les seves contradiccions i crítiques ja comentades ha servit més per encarir els preus dels habitatges que per millorar la qualitat de vida del barri i la integració social. I és que segons Borja, les actuacions urbanístiques poden contribuir, però no resoldre ella mateixa per les desigualtats socials (BORJA, J.; 2005).

5. L'espai natural de la Serra de Collserola

Inici: 1987, amb l'aprovació del Pla especial de protecció i ordenació del medi natural de Collserola.

É: ¿? Tipus de conflicte: Ambiental per degradació i destrucció d'un espai natural

Aquest conflicte és un dels casos més freqüents a tot l'Arc Mediterrani i l'Estat: El conflicte entre la protecció d'un medi natural, moltes voltes garantit legalment i els interessos econòmics per explotar-ho siga a través de la urbanització dispersa atreta pel paisatge o de l'aprofitament dels seus recursos. La història de la degradació ambiental d'aquesta serra ubicada al cor de la RMB es remunta gairebé a finals del segle XIX amb la incorporació a Barcelona de diversos nuclis de prop de la serra com Sants o Sarrià. Aquest espai fou inclòs al PEIN (Pla d'espais d'interès natural) el 1992, però malauradament sense efectes pràctics (UTE, 2004, p.280) i és desgraciadament aquests anys finals de segle des del tardofranquisme, quan la serra patirà més impactes. Des d'aleshores fins hui en dia ha sigut un espai en constant actualitat per les denúncies de grups de veïns i ecologistes contra determinades actuacions agressives sobre l'espai com l'explotació de la cimentera de Montcada i Sant Feliu a la banda sud, l'aïllament del parc per la urbanització i especulació del sòl, el retallament de corredors biològics, la construcció de noves infraestructures com línies d'alta tensió o els túnels de Vallvidrera, la construcció del camp de golf de Can Codina a Cerdanyola del Vallès etc. Un conflicte famós en el que el parc estigué involucrat fou el projecte de construcció de la urbanització dels Rodals de la Torre Negra al límit nord del parc dins del municipi de Sant Cugat del Vallès. És un exemple

paradigmàtic que mostra el conflicte entre les dinàmiques metropolitanes de dispersió urbana abans analitzades i les demandes de protecció d'un espai natural i d'alt valor agrícola i paisatgístic com és el paratge de la Torre Negra. Amb l'adquisició d'un 42% dels terrenys per a urbanitzar per part de la constructora Núñez i Navarro el 1986 va esclatar el conflicte entre aquesta constructora i una plataforma cívica que defensava la conservació de l'espai. Aleshores començà un lluita entre les plataformes de veïns i la constructora per aquest espai, lluita que finalitzà (de moment) al 2003 amb l'aprovació definitiva de la modificació del PGU que plantejava la desclassificació d'aquest sòl com sòl urbanitzable. Tanmateix, la constructora no es donà per vençuda i interposà un recurs contra aquesta decisió.

Aquest és un cas que va acabar feliçment per a la plataforma de veïns, però hi ha hagut molts altres en què el benefici econòmic i la destrucció del paratge natural s'han imposat. La situació actual és que aquest parc, que és una illa dins de la ciutat metropolitana, es troba en una disjuntiva entre ser un parc natural protegit (per a la qual cosa és imprescindible protegir una sèrie de corredors biològics per connectar-se amb altres paratges naturals) o ser més bé un jardí metropolità a mode de *Central Park* amb una funció exclusiva d'àrea d'esbarjo per als barcelonins i reserva de sòl per edificar. Les actuacions de les administracions fins ara fa pensar que realment tendeix més cap a la segona opció.

6. El pla Delta

Figura 59: El delta del Llobregat a la nova desembocadura. Font: Google Earth, 2005.

Inici: 1994 Fi: ¿? Tipus de conflicte: NIMBY i ambiental per destrucció del delta

Una de les actuacions estrella dels plans estratègics va ser l'anomenat Pla Delta d'ampliació del port i l'aeroport de Barcelona. Una gran obra faraònica que contemplava l'obertura d'una nova pista d'aterratge per a vols internacionals en el cas de l'aeroport i el desviament del riu Llobregat per a l'ampliació de la ZAL del port de Barcelona. Hi va haver una forta reacció veïnal contra aquest projecte, sobretot al municipi del Prat de Llobregat de tipus NIMBY, reacció a la qual es van unir nombrosos grups ecologistes per l'amenaça que suposaven aquestes obres per a un espai natural com és el delta del Llobregat, i la incompatibilitat entre l'augment del trànsit aeri i la conservació a escassos centenars de metres d'una ZEPA i també s'uniren grups polítics com IC-EUiA que governava el municipi. Finalment, amb la promesa de compensacions de tot tipus, sobretot mediambientals per al municipi, es va signar l'acord el 1994 entre les administracions locals, regional i central. Entre les mesures de compensació es va aprovar la construcció d'una depuradora per al riu per millorar la qualitat de les aigües de bany al delta (tota una fal·làcia, perquè la directiva marc d'aigües ja obliga sense pla delta a instal·lar infraestructures d'aquest tipus). Junt amb l'impacte sobre aquest espai s'ha d'afegir la pèrdua de terres fèrtils del delta del Llobregat, tot un paisatge cultural que fins fa poc era l'horta de Barcelona i que ara està amenaçada de mort per actuacions com aquestes. La magnitud de l'obra és tal que ha suposat la desaparició d'estanys i platges, junt al desviament del riu 2'5 km cap al sud i la creació d'una nova platja i una nova llacuna, a més de l'eliminació de 20.000 pins, la majoria d'ells centenaris, esborrant del mapa una de les últimes pinedes vora mar de tot Catalunya. Un altre fet interessant en relació amb aquest cas i que demostra un cop més el conflicte d'interessos i la descoordinació entre administracions són els efectes d'aquesta nova pista d'aterratge. Mentre es construïa aquesta pista per a avions intercontinentals per augmentar el trànsit de l'aeroport fins 90 avions/hora, municipis com Gavà o el propi Prat de Llobregat continuaven amb els seus programes d'urbanització, malgrat que quedaven molt a prop de l'aeroport. El resultat és que un dels grans problemes que ha causat aquesta nova pista ha sigut la contaminació acústica per a molts veïns, sobretot nouvinguts. Malgrat el grau d'avanç de les obres, encara hui hi ha diverses plataformes ecologistes que continuen la lluita contra aquest macroprojecte.

7. La urbanització de Gallecs

Inici: Anys 70 Fi: ¿? Tipus de conflicte: ambiental per destrucció d'espais oberts

Aquest darrer conflicte ha estat seleccionat més que per la temàtica que és prou comuna, per la llarga trajectòria (més de 30 anys). Es tracta d'un conflicte en el que estan tots els elements de la controvèrsia sobre el tractament d'espais oberts a la regió metropolitana: la pressió

urbanitzadora, la preocupació ambiental i la tensió entre agents locals i les administracions d'àmbit superior (GORDI, J., 2003, p.185).

L'origen del projecte és una ACTUR (actuació urbanística urgent) ubicada als municipis de Mollet del Vallès, Santa Perpètua de Mogoda i 5 municipis més (entre les dues comarques vallesanes) inclosa en el Pla Director de l'Àrea Metropolitana de Barcelona dels anys seixanta amb l'objectiu de contribuir a la descongestió de la capital metropolitana i absorbir futurs contingents d'immigrants mitjançant la creació d'una ciutat nova. Ja des de les primeres expropiacions de terrenys va esclatar el conflicte pel preu de taxació. Amb el traspàs de competències a la Generalitat es revisà tot el projecte d'urbanització i es decidí deixar-lo com a reserva urbana. El problema va vindre quan un cop decidit això, aquests terrenys públics expropiats van quedar sense gestió de cap tipus. Com a conseqüència començà a acumular problemàtiques com la prostitució, l'ocupació il·legal amb barraques i horts, abocaments de fem i d'enderrocs etc. Aleshores s'alçaren més veus en contra de la urbanització de l'àmbit per defensar la seva vocació agrícola i rural, però no tots els ajuntaments van mostrar-se d'acord i aquest va ser un altre aspecte del conflicte: entre mantenir o urbanitzar un àmbit agrupat en una sola finca, però compartit entre diversos municipis. Així van transcórrer els anys 90, quan apareixen diverses propostes de crear en aquest àmbit un parc rural i agrícola, proposta que va ser incorporada als treballs del Consorci de l'Espai Rural de Gallecs creat el 2000 i format per dos dels ajuntaments afectats i la Diputació amb la finalitat de preservar l'espai. No obstant, el conflicte continua fins hui en dia, perquè hi ha ajuntaments que no han entrat en aquest consorci. La proposta de crear un corredor biològic i un parc agrari encara hui en dia té algunes oposicions, de forma que gairebé 40 anys després, el conflicte resta sense resoldre. Per fi en 2005 s'aprovà definitivament l'ACTUR de Santa Maria de Gallecs i la seva inclusió al PEIN per ser un espai fràgil i vulnerable, un connector biològic, i un espai amb una interessant diversitat ornitològica i una certa qualitat paisatgística, el que comporta la seva protecció definitiva.

Amb aquesta anàlisi de casos de conflicte a la RMB tanquem l'estudi de dinàmiques territorials crítiques a la RMB i les seves conseqüències. Hem vist com es reflecteixen en aquests conflictes moltes contradiccions i interessos antagònics. Tots aquests exemples i molts més mostren el xoc entre una visió del territori com a recurs i generador de riquesa o com a actiu eco-social o entre els interessos de la RMB com a metròpolis (caminar cap a la societat en xarxa, millorar la seva accessibilitat) i els interessos de la ciutadania de cada localitat (mantenir o millorar la qualitat de vida urbana i del medi ambient local, tot un conflicte d'escales territorials). També fa reflexionar sobre els problemes que comporta la concertació públicoprivada (unes relacions en moltes ocasions poc transparents) en la gestió del territori,

perquè ambdós interessos no sempre coincideixen, encara que quasi sempre prevalen els de la part privada i també veiem el creixent protagonisme de l'anomenat tercer i quart sector de la societat (associacions de ciutadans, ONGs, grups ecologistes i també famílies i ciutadans anònims) en els processos de decisió, la qual cosa es pot interpretar com una maduració de la societat democràtica, que vol caminar de la democràcia representativa a una participativa, o també com una creixent inoperància i desconexió amb les bases dels partits polítics i les institucions que governen.

2.4. El govern del territori a la RMB

La Regió Metropolitana de Barcelona ha experimentat una forta transformació en la seva base econòmica que ha aconseguit anar superant a partir de la implantació d'una economia de serveis on la celebració d'esdeveniments i la indústria turística i de l'esbarjo han jugat un paper cabal. Paral·lelament a això, ha hagut una sèrie de transformacions socioculturals que junt amb aquesta transició econòmica han conformat un gran canvi de model territorial que es manifesta en aspectes tan diversos com les formes d'assentament, la tipologia de paisatges urbans i suburbans, la mobilitat metropolitana, les formes i llocs d'esbarjo i consum de la població, formació de guetos, percepció social sobre el medi ambient etc. Ni aquesta transformació ni els intents de planificació i govern del territori en aquest context han estat exents de conflicte. Això ho acabem de veure amb alguns exemples de conflicte a causa tant d'un aspecte com de l'altre: les conseqüències del canvi de model territorial i les solucions proposades. Dos exemples són el Fòrum i el 22@. Dos espais tradicionalment industrials, amb la crisi econòmica es queden sense activitat ni funció, la qual cosa genera unes tensions per l'augment de l'atur al barri. Com a solució es proposen dues iniciatives, una encaminada a convertir la zona en un espai cultural i d'esbarjo i l'altra a incentivar la implantació de noves activitats econòmiques intenses en coneixement i tecnologia. No obstant, com hem vist, aquestes propostes també generen conflicte amb la població resident.

La ciutat real canvia d'escala, la ciutadania demanda cada cop més una democràcia participativa més que representativa, les seves activitats econòmiques han de competir en un mercat cada dia més globalitzat, la mobilitat quotidiana de la població, com la immigració de persones provinents de tot el món augmenta, els impactes ambientals de l'activitat humana no disminueixen, la dualització econòmica de la població es consolida... El govern del territori es fa cada dia més complex. Nous contextos requereixen noves formes de govern.

Com hem vist al cas alemany, a tota Europa es tracta de respondre a reptes similars amb la implantació de diferents estructures de govern menys normatives i rígides i més flexibles on

triomfa l'enfocament estratègic. Els governs metropolitans tradicionals s'adonen que l'acció pública de l'administració ja no és suficient per a governar les metròpolis. Estratègies de cooperació no només amb el sector privat, sinó també amb tots els altres sectors, des de les grans institucions educatives fins el ciutadà anònim, així com amb les administracions d'altres escales són cada dia més necessàries. A les estructures clàssiques de govern impulsades per legislacions regionals o estatals, se solapen estructures basades en “*soft law*” o dret més flexible i seguint el principi de subsidiarietat amb una presència important d'agents públics i privats que estructurin l'acció de govern en base a grans projectes (ROMERO, J. I SORRIBES, J.; 2006). Amb aquestes estructures de govern es tendeix a substituir les jerarquies territorials rígides per altres més toves, on cada pol o ciutat s'organitza més en xarxes policèntriques que en nivells jeràrquics. L'eina bàsica de funcionament d'aquestes estructures és el consens, el que comporta intensos debats entre juristes i gestors urbans sobre la capacitat real de maniobra d'un govern que basa així les seves decisions.

El cas de Barcelona és al mateix temps típic i paradigmàtic a Europa. Típic perquè ha seguit una evolució en les estructures de govern paral·lela a moltes altres metròpolis: a partir de la posguerra creació d'una entitat de govern supramunicipal metropolitana; davant les crítiques neoliberals dels vuitanta junt amb problemes polítics, aquest incipient govern metropolità es redueix a una mancomunitat de municipis i a dues empreses sectorials, i a partir dels noranta aquestes estructures de govern i gestió més tradicionals conviuen amb l'associació del *Pla Estratègic Metropolità de Barcelona*, una nova forma de govern més flexible creada a partir del nivell local. És per altra banda un cas paradigmàtic per la gran profusió d'estructures de govern que es disputen parcel·les de poder a Barcelona. A les administracions tradicionals dels ajuntaments, Corporació Metropolitana i Diputació, se suma en l'Espanya de les Autonomies la Generalitat de Catalunya afavorida per un procés de devolució de poder polític molt profund, que li dona un gran pes com a actor polític. Aquest nou poder aconsegueix reduir notablement la possibilitat d'una institució forta de govern metropolità a partir d'actes jurídics com dissolució de la Corporació Metropolitana de Barcelona i a més la iniciativa de comarcalització, que si bé en altres indrets de Catalunya han millorat molt la governança del territori i han gaudit d'un gran consens, a l'àmbit metropolità han generat interminables debats sobre la seva funcionalitat i delimitació municipi a municipi. L'últim pas ha sigut la creació de les vegueries, que en aquest cas se solapen completament amb les Diputacions. De manera que el govern actual de la metròpoli està repartit entre una administració regional amb moltes competències territorials i sectorials, una Diputació provincial de possible extinció també amb algunes competències d'aquest tipus, una divisió comarcal amb competències sectorials, el projecte de regionalització de les vegueries, tres entitats supralocals amb límits diferents en cada cas (entitat de transport, de medi ambient i mancomunitat de municipis), un nombre indeterminat de

consorcis, mancomunitats, fòrums de municipis etc. i per últim uns 163 ajuntaments. Algunes d'aquestes estructures són creades amb la voluntat de convertir-se en entitats de coordinació i de foment de la cooperació, que és el que més falta fa en aquests moments, però aquesta missió no l'acaben d'assumir o posar en marxa en molts casos, sobretot per reticències d'administracions a l'hora de compartir o perdre l'exclusivitat de decisió en parcel·les de poder. Aquest deuria ser la funció principal de la futura vegueria de Barcelona, la qual s'haurà d'enfrontar al repte de convertir-se en un autèntic govern metropolità que lidere i coordine tots els plans sectorials i territorials que afecten la regió urbana de Barcelona o quedar-se en un organisme més, que simplement es dedique a gestionar serveis descentralitzats de la Generalitat.

Hi ha per tant una complicada coexistència entre estructures de govern tradicionals i innovadores, que amb més o menys fortuna tracten de fer un bon govern del territori metropolità mitjançant l'impuls de diversos instruments de planificació territorial i sectorial. Hui en dia roman encara quasi tot per fer: fa falta revisar els límits establerts per a la RMB, si es vol apostar per la vegueria com a un gran govern metropolità, cal donar forma a aquesta nova institució i aconseguir inserir-la en el complicat entramat administratiu català, queden pendents aspectes com el model de finançament, la distribució de competències, la solució del solapament entre administracions, o potser la simplificació d'aquest entramat administratiu. Mentrestant hi ha dos principals actors com *l'Associació del Pla Estratègic de Barcelona* i la Mancomunitat de municipis, que malgrat no tenir poder polític propi ni a penes competències, han apostat des de llarg per la construcció d'un autèntic govern metropolità, el qual no ha de ser necessàriament una administració nova rígida amb competències exclusives, sinó més bé un organisme de coordinació i de consens entre actors.

3. ANÀLISI DE POLÍTIQUES I INICIATIVES DE PLANIFICACIÓ INNOVADORES A LA RMB

Arribats a aquest punt podem recapitular un poc l'anàlisi feta per a la RMB. A partir de l'evolució urbana i de la seva gestió territorial hem pogut observar com hui es tracta de la regió metropolitana més consolidada del Mediterrani espanyol i de les poques a nivell espanyol amb figures de planificació territorial supramunicipal. En les últimes dècades s'ha experimentat un profund canvi d'estructura econòmica i professional i un canvi de model de ciutats compactes amb una gran capital a un model de regió multipolar sense confins. Aquesta transició cap a la societat del coneixement i de l'oci encara en marxa comporta molts conflictes de tot caire. Per açò hem dedicat unes línies a parlar d'alguns exemples de conflictes territorials de la RMB que tenen al darrere tant les dinàmiques analitzades com els impactes de decisions de planificació. Per últim hem vist breument com repercuteix tot això en el govern del territori. A continuació

passem en aquest darrer apartat a analitzar instruments de planificació que tracten de governar o gestionar aquestes dinàmiques i que al mateix temps comporten alguna novetat metodològica o conceptual. Es podrien escriure pàgines i pàgines sobre instruments de planificació territorials i sectorials, municipals i supramunicipals aplicats total o parcialment a la RMB. No obstant, en un treball de síntesi com aquest hem decidit triar només dos instruments o més bé dos conjunts d'instruments. Per una banda és inevitable no parlar de la generació de plans estratègics de Barcelona, que van constituir un nou paradigma en la planificació del territori i per altra banda parlarem de la planificació estratègica i integrada del litoral. El litoral de la RMB és dins d'un espai de gran complexitat com és qualsevol espai metropolità, l'àrea més complicada de totes de cara a la seva gestió. Una sèrie d'instruments de gestió integrada i estratègica estan sent aplicats darrerament, els quals són bastant innovadors dins del context de l'eix Mediterrani, així que val la pena dedicar unes línies a analitzar-los.

3.1. Els plans estratègics de Barcelona

3.1.1. Anàlisi dels tres plans

El Pla Estratègic de Barcelona constitueix el punt de partida de la planificació estratègica a Catalunya, amb l'aprovació el 1988 del Pla Econòmic i Social de Barcelona en un context de crisi industrial, d'integració al mercat comú europeu i d'expectatives de canvi per la nominació dels jocs olímpics. Es tracta d'uns dels plans estratègics amb una trajectòria més llarga. Hui en dia, 17 anys després continua encara vigent. Amb la seva experiència Barcelona ha contribuït a generar una metodologia específica que s'ha considerat com un model propi, el model Barcelona de planificació orientada al ciutadà amb molta participació d'agents econòmics i socials (SANTACANA, F.; 1998, p.109), encara que potser seria més adient anomenar-ho "metodologia Barcelona". És considerat per tant com un paradigma en la planificació territorial i ha sigut imitat tant per grans ciutats com per comarques a Catalunya, a la resta d'Espanya i a nombroses ciutats europees i americanes. Hi ha diversos factors que expliquen l'èxit com a instrument i experiència de planificació, sobretot en relació a altres plans estratègics posteriors.

- El primer factor, com hem dit és que Barcelona comptava amb una fita que estructurava tot el projecte de transformació de la ciutat (GANAU, J. I MALLARACH, J.; 2003, p. 15). El projecte olímpic va ser l'excusa per desenvolupar tota una sèrie de projectes urbanístics, que a més devien estar finalitzats en un termini inapel·lable. Es disposava d'una meta.
- Un segon factor va ser que hi havia una gran consciència de crisi tant en els actors institucionals com en els econòmics i socials, una situació semblant al cas de Duisburg,

si bé ací aquesta crisi no arribà a les cotes de tensió d'aquell cas. El model industrial manufacturer, base econòmica de la regió, passava per una greu crisi i cap dels instruments, sobretot sectorials, pareixien capaços de contenir la fallida o deslocalització d'empreses industrials, l'augment de l'atur o la davallada en inversions empresarials. Això i l'existència d'una meta per a la ciutat, que seria un centre d'atenció mediàtic durant els jocs, van possibilitar l'endegament del procés de reflexió estratègica amb un alt grau de consens en moltes decisions.

- La metodologia emprada en el pla fou un altre factor. Aquesta es basava en dues condicions: participació i flexibilitat (SANTACANA, F.; 1998, p. 110). Es dissenyà una estructura organitzativa del pla amb un Consell Executiu on hi havia institucions de caire econòmic, administració local i sindicats i un Consell General, que actuava com a assemblea general i al qual podia participar qualsevol institució o associació de Barcelona. Davant la crisi els governs locals devien adoptar una actitud emprenedora i empresarial, per a la qual cosa necessitaven la complicitat del mercat i dels agents privats (HARVEY, D.; 1988, citat per GANAU, J. I MALLARACH, J.; 2003).
- Atacada per molts defenents de les ideologies neoliberals triomfants durant els vuitanta, la planificació tradicional i normativa es trobava en crisi, i davant d'això, el nou enfocament estratègic, més obert i flexible, pareixia una bona resposta per al context de crisi econòmica, ja que l'administració ella sola es veia incapacitada per proposar plans efectius per a les ciutats en crisi.
- En tota Espanya i en especial a Catalunya, un altre factor fou el pas de l'administració al govern local. D'una dècada com els vuitanta marcada pel paper assistencial de la majoria d'ajuntaments preocupats sobretot per completar els serveis, infraestructures i equipaments bàsics que encara no existien en molts municipis, a partir dels noranta molts ajuntaments van començar a desplegar polítiques de promoció econòmica i cohesió social, malgrat que no eren competències estrictament seves, i alguns instruments emprats per a tal fi, com en el cas de Barcelona, foren els plans estratègics.
- Un últim factor que podem afegir, d'una llista segur inacabada, podria ser l'existència d'una planificació normativa supramunicipal anterior. On molts plans estratègics hui fallen és en la cooperació territorial i institucional, per això la majoria dels plans estratègics solen ser d'un sol municipi o d'una o dues administracions. Barcelona disposava en el moment d'aprovar el I Pla Estratègic, d'un instrument de planificació metropolitana amb més de deu anys de vigència com és el Pla General Metropolità. Hi havia ja per tant una estructura organitzativa metropolitana que facilitava l'aplicació de mesures aprovades pel pla estratègic mitjançant modificacions del PGM.

Aquest pla es troba hui en dia en la seva tercera edició després d'una trajectòria que començava el 1988 amb l'aprovació del I Pla Estratègic el 1990, després de dos anys de treballs. Tenia l'objectiu genèric de: "consolidar Barcelona com una metròpolis empenedora europea". Es volia arribar a un escenari de ciutat dinàmica i en progrés econòmic i social. Per a tal fi apunta tres línies estratègiques que posaven l'accent en ubicar a Barcelona en el mapa de les grans metròpolis potenciant serveis a empreses i indústria, sense oblidar la vessant social típica de millorar la qualitat de vida i el progrés de les persones i tot això desenvolupat a partir de 59 mesures. Es fa un repàs a la història recent de Barcelona en termes econòmics, urbanístics i demogràfics i s'assegura que el moment de dur a terme el pla és molt adient, car està en un moment de transició de model econòmic, com hem analitzat anteriorment, de manera que la planificació estratègica ha de ser la que guie amb èxit a Barcelona per a inserir-se en el nou escenari de la globalització com a economia de serveis.

Ja des d'abans de la celebració dels jocs s'insistí molt en la necessitat de què el projecte estratègic continuara en plena forma un cop acabat aquest esdeveniment i que el projecte urbanístic encetat amb aquesta excusa continués endavant. Açò s'aconseguí i és un altre punt a favor del pla, ja que aquest no només continuà endavant després de 1992, sinó que a més el 1994 s'assegurà una llarga continuïtat, perquè s'aprovà el II Pla Estratègic de Barcelona. Aquest pla, amb 5 estratègies, 16 objectius i 68 mesures, es posava com a gran meta la internacionalització de la ciutat. I per a tal fi es va crear el 1993 el CIDEU (Centre Iberoamericà de Desenvolupament d'Estratègies Urbanes), un centre de recerca i intercanvi d'experiències urbanes amb seu a Barcelona que es dedica a estimular els processos de planificació estratègica a ciutats llatinoamericanes. Va començar amb una xarxa de 20 ciutats i hui en dia associa a unes 68 ciutats iberoamericanes.

De les 5 grans estratègies que guiaven aquest II pla, 4 parlen de desenvolupament econòmic mitjançant noves activitats, fent polítiques que incrementen la taxa d'activitat o millorant els factors d'atracció de la ciutat, en especial per al mercat europeu, nordafricà i llatinoamericà. Continua el discurs de l'avanç cap a la societat del coneixement, però en aquesta ocasió es dóna molta importància a l'obertura econòmica de la RMB, per exemple oferint serveis públics i privats de qualitat. (SANTACANA, F.; 1998, p. 107). Per açò, a aquest pla es remarca la importància del context territorial de Barcelona a la diagnosi externa, que analitza els condicionants externs i l'articulació del territori estudiat a distintes escales. Identifica àrees concèntriques d'influència de la ciutat en sis nivells: municipis de Barcelona, ciutat metropolitana, regió metropolitana, Catalunya, la macroregió Tolosa, Montpel·lier, Saragossa, València, Palma de Mallorca i Barcelona i per últim Europa (PUJADAS, R. I FONT, J.; 1998, p. 377).

Amb el II Pla Estratègic de Barcelona continuen les innovacions metodològiques de la planificació estratègica. Es comença a distingir entre plans estratègics convencionals i plans estratègics de gestió, que posen l'accent en la implantació, seguiment i avaluació de les mesures en contrast amb altres plans que es queden més en diagnòstics o reflexions territorials. El II Pla Estratègic de Barcelona aposta més per la gestió, tot i implantant un mètode d'avaluació de cada mesura per valorar la implantació del pla en base a criteris qualitatius com l'acceptació de la mesura, dotació econòmica, nivell d'implantació etc. (Íb., p. 385-386).

Per últim, l'any 1998 s'aprova el III Pla Estratègic de Barcelona. Un dels temes sobre els que centra la seva atenció és el de la governabilitat de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. És conscient de què una realitat metropolitana és molt més difícil de governar que una ciutat, i que cal un esforç molt intens per cercar el consens necessari entre els agents públics i privats capaços de fer realitat les distintes mesures que s'aproven i suggereix la necessitat d'un govern metropolità que es podria fer realitat amb la implantació de la vegueria de la RMB (AMB, 2002). És un tema que mostra el canvi gradual d'escala de la planificació de Barcelona, cada volta més centrada en àmbits més amples de la RMB i no tant en el nucli central de Barcelona. No obstant el tema estrella torna a ser la societat del coneixement i de la cultura. Aquest pla és el pla del pol·lèmic 22@ i altres iniciatives com la creació de parcs científics, les iniciatives de BCN Biomèdica o BCN Digital. La raó és que el propi pla reconeix que a començaments del segle XXI, la RMB es troba amb mancances en innovació, recerca i creativitat, una massa crítica en capital humà i tecnològic molt baixa en comparació amb altres metròpolis i una gran desconexió entre sistemes productius i educatius.

Així, 18 dels 42 projectes metropolitans contemplan promocionar el coneixement amb projectes com la instal·lació del Supercomputador *Marenostrum*, dels més potents del món, i els sectors químaris com l'aeronàutica (creació del Centre Tecnològic de l'Aeronàutica), biomedicina (campus biomèdic de Badia del Vallès) o el sector àudio-visual (creació del centre IMAGINA de producció àudio-visual a Esplugues de Llobregat). L'altre gran eix és el de la logística i mobilitat, tema al qual es dediquen 11 dels 42 projectes com successives ampliacions de les línies de metro, projecte de la ZAL del Prat de Llobregat, també pol·lèmic, o els estudis per crear una línia ferroviària europea de mercaderies que uniria Algesires amb Metz. Els projectes restants es reparteixen entre promoció econòmica, urbanisme i cohesió social i sostenibilitat ambiental.

La següent figura compara les temàtiques dels successius plans estratègics:

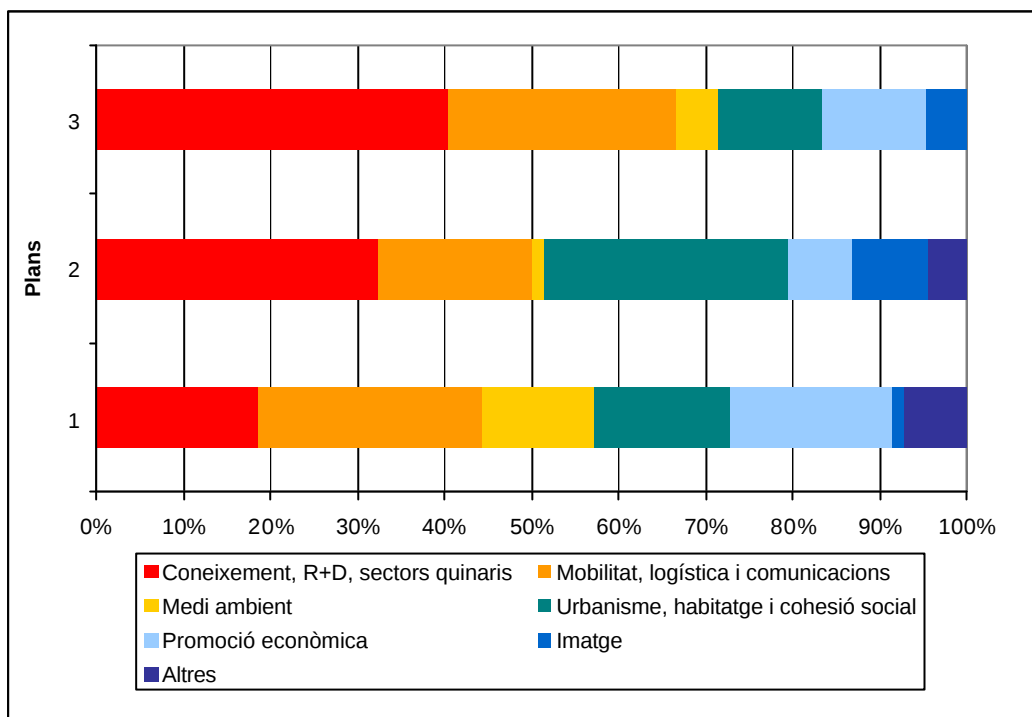

Figura 60: Tipus de mesures als tres plans estratègics de Barcelona. Font: Elaboració pròpia a partir de la pàgina de l'associació AMB i de TELLO, R. (1995).

Aquesta figura resumeix un poc els enfocaments de cada pla mitjançant una classificació de les mesures a aplicar en 7 categories. Cada fila representa un pla, començant pel primer des de baix. Aquest primer pla, es veu que té una orientació més física, ja que dedica un 25% de les mesures a projectes de millora de la mobilitat metropolitana. També dóna prou importància a la promoció tant de noves activitats econòmiques com activitats industrials (en conjunt un 18% de les mesures són de promoció econòmica) i a la formació de recursos humans i la inversió en R+D, capítol al qual dedica un altre 18%, sense deixar de banda el capítol de medi ambient, al qual dedica un 13% de les mesures, sobretot relacionades amb la disminució de la contaminació de les aigües, atmosfera i sols. El segon pla, té una vessant més orientada cap a les estratègies de R+D i sectors quinaris i cap a temes socials. No obstant, la vocació que té d'internacionalitzar la metròpolis es reflecteix en el fet de què dedica un 9% a mesures encaminades a millorar la imatge exterior de la ciutat. En canvi les mesures de caire mediambiental pràcticament desapareixen. En un context de crisi postolímpica com són eixos anys, es va preferir apostar per mesures més estructurals de caire social, que no en temes ambientals o econòmics. Per últim, el tercer pla estratègic dóna una gran importància a les estratègies encaminades a millorar el nivell de R+D, educació i sectors quinaris, capítol al qual dedica un 40% de les mesures. Amb nous macroprojectes com el Fòrum de les cultures o el 22@ o la meta d'integrar zones més amples de la RMB, les mesures d'infraestructures i transport tornen a assolir protagonisme i reuneixen un

26% del total d'iniciatives. En canvi mesures promoció econòmica, cohesió social o mediambiental són menys importants i entre les tres reuneixen un 29% de les mesures.

3.1.2. Balanç del pla

Si fem un balanç de l'experiència de la planificació estratègica a Barcelona, per descomptat, no hi ha cap consens al respecte. Molts autors fan diverses valoracions positives i crítiques globals o parcials al projecte estratègic. Entre els del primer grup, Carles Tusquets fa una valoració a l'experiència del I Pla Estratègic mitjançant un sistema d'indicadors qualitius i quantitatius que compara la situació de l'AMB el 1988 respecte a la de 1992 i la qualifica com a positiva globalment i molt positiva en quant a la competitivitat de la ciutat. Considera aquest autor que la ciutat estava assolint l'objectiu del pla d'esdevenir una metròpolis emprenedora europea (TUSQUETS, C.; 1992, p. 65). L'avaluació oficial que es fa del I pla també és positiva ja que es considera que en 1993, cinc anys de l'inici dels treballs, un 41% de les mesures proposades estaven en una fase d'implementació avançada i només un 28% endarrerides (SANTACANA, F.; 1998, p. 112).

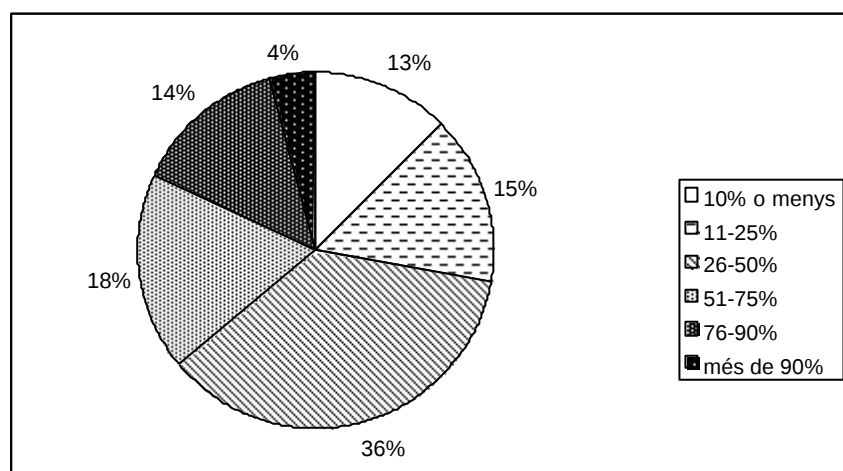

Figura 61: Valoració del I Pla Estratègic de Barcelona feta per les Comissions Tècniques. Classificació de les mesures del PEMB I segons grau d'aplicació. Font: Elaboració pròpia a partir de TELLO, R. (1995).

El següent gràfic representa els resultats d'aquesta avaluació classificant el conjunt de les mesures aprovades al pla segons grau de compliment acordat entre els propis membres de les sis comissions de treball. Aquesta valoració no coincideix del tot amb l'avaluació que del mateix pla fan les comissions tècniques del pla. Es veu com només un 36% de les mesures en el moment d'avaluar el pla tenen un grau d'avanç de més del 50% i que per contra un 13% no s'ha arribat a un 10% en el procés d'implementació.

Altres destaquen la fita que va suposar la introducció de la planificació estratègica i el seu èxit en termes d'internacionalització de la ciutat i també en la celebració dels jocs olímpics (GANAU, J. I MALLARACH, J.; 2003, p. 17), qüestió sobre la que hi ha un major consens entre els autors. Uns altres valoren positivament l'experiència gràcies a què va generar una metodologia pròpia de gestió del territori, que alguns anomenaren "model Barcelona" (RIVIÈRE, M., 1992; SANTACANA, F.; 1998), i fins i tot alguns van més enllà i defensen que aquest model seria també de qualitat de vida (*"s'ha aconseguit una ciutat de dimensió humana, que combina tradició i innovació, cooperació pública i privada...."*) (RIVIÈRE, M., 1992, p. 71). Respecte a la metodologia, la introducció de la perspectiva estratègica en la planificació ha tingut efectes molt positius en el sentit que ha permès desenvolupar estratègies de cooperació entre administracions, sector privat i civil en sentit multidireccional, fruit de la qual s'han elaborat unes reflexions sobre el futur del territori prou consensuades. Això és més important del que sembla, perquè no és gens fàcil reunir als actors locals d'una metròpolis i elaborar un document de compromís amb una visió de futur davant els reptes que la globalització planteja. S'aconsegueix per tant un cert consens per fer una diagnosi i pla d'acció concret amb una ampla bateria de mesures, com hem vist, moltes de les quals s'han aplicat (sobretot infraestructures i equipaments), que sense dubte han suposat una millora en l'accessibilitat i qualitat de serveis, en el transport públic, la recerca, la qualitat urbana i la gestió territorial en definitiva.

Un altre punt fort del pla és que manté una certa lògica a l'hora d'abordar les dinàmiques territorials que afecten la RMB. Els discursos de fons exposats sobre el canvi econòmic no han estat desconeguts per part dels gestors de la ciutat barcelonesa i la seva àrea metropolitana. Ans al contrari, han estat reconeguts i assumits de manera que tota la planificació estratègica encetada des de finals dels vuitanta té, com hem vist, com a base el necessari canvi de base econòmica que ha experimentat aquest territori metropolità. A través d'una sèrie de grans projectes urbanístics de caire espectacular que s'inicien amb la designació el 1986 de Barcelona com a seu dels jocs olímpics de 1992 es persegueix teòricament recolzar aquest canvi de base econòmica i situar a Barcelona com una metròpolis consolidada i pol tecnològic del sud d'Europa potenciant la terciarització de l'economia a partir del turisme, l'oci i activitats R+D recolzant-se en fórmules de gestió públicoprivades. S'intenta transformar la metròpolis en una ciutat global/local amb una gran obertura de la seva economia (UTE, 2004, p.16-17). En aquest sentit s'executen macroprojectes com la Vila Olímpica, el 22@, la reforma de la Ciutat Vella i el Raval o el pla Delta que donen lloc a diferents conflictes, com hem tingut ocasió de discutir. El pla tampoc és alié als processos de periurbanització i metropolitanització amb les conseqüències que això té sobre la mobilitat. Per tant un dels eixos que sempre ha tingut ha sigut el foment i millora del transport públic metropolità amb iniciatives pioneres a Espanya

com la unificació tarifària del transport metropolità. En definitiva parteix d'uns plantejaments que tenen en compte molts dels problemes reals que pateix hui en dia, aquesta regió metropolitana.

Altres grups d'autors, en canvi, no veuen l'experiència tan optimista. Començant per la pròpia avaluació del pla, consideren els resultats com a pobres, tenint en compte a més que en el cas del I Pla (fig. 60) hi ha una majoria de mesures endarrerides i que moltes d'elles són polítiques definides amb anterioritat al pla i que van ser incorporades a ell per aconseguir una major eficàcia en la materialització del pla (TELLO, R.; 1995, p. 98).

Alguns autors defensen que darrere de la cerca de la transició cap a una societat del coneixement, els fets, la *Realpolitik* pareix anar més encaminada al foment d'actuacions d'urbanisme de cartró-pedra com algun parc científic i urbanisme espectacle com els successius esdeveniments que hem analitzat, primer com a motor econòmic important i font d'ocupació encara que siga temporal i en segon lloc per contribuir a fer de Barcelona una ciutat-fashion, abans que un veritable pol tecnològic i una ciutat on tots tinguen cabuda o una ciutat-empresa o una ciutat dual, on hi ha una Barcelona connectada a l'aldea global que participa de la riquesa que comporta la modernització i una altra Barcelona desconnectada d'eixa xarxa, la Barcelona de la misèria que comporta eixa modernització i globalització (LÓPEZ SÁNCHEZ, P.; 1991).

Des del punt de vista de les dinàmiques territorials que aquests plans estratègics han engegat en referència al canvi de base econòmica de la metròpolis cap a una societat del coneixement amb un nivell alt de benestar, hi ha algunes crítiques importants com les que es fa amb l'*Informe territorial de la província de Barcelona* de 2002 (SOCINTEC, 2001) en el qual s'afirma que <<20 anys de planificació estratègica ni han aportat nous paradigmes a la gestió local ni han contribuït substancialment a transformar la realitat social, econòmica i territorial del país>>. Més avant en l'informe realitzat es recolza aquesta hipòtesi considerant que el Pla Estratègic ha servit més com a element de consens que com a eina d'acció (Íb., p. 94). Altres autors van més enllà i acusen directament al pla d'exercici d'hipocresia per l'abisme entre la defensa dels principis d'equitat i cohesió social i l'efecte real que molts projectes engegats sota el seu empara (Vila Olímpica, Fòrum etc.) han tingut sobre aquesta equitat (UTE, 2004, p. 62).

Altra de les principals crítiques que s'aboquen als successius plans estratègics de Barcelona és la seva cosmovisió del territori que han d'ordenar. Amb una visió que persegueix en tot moment "situar" a Barcelona en el món neoliberal del capital desterritorialitzat, molts gestors veuen el territori metropolità com una <<metròpolis-empresa>> en la qual hi ha parts rendibles i altres que no, que cal remodelar o reconstruir per tal que siguin favorables al creixement econòmic,

seguint la màxima de què tot aquell barri o porció de terra incapaç de generar valor econòmic no té cap valor. Un sistema públic-privatitzat governa la metròpolis mitjançant els diferents plans estratègics que proposen una sèrie d'actuacions estratègiques que han de permetre inserir la metròpolis en la nova economia de la informació. A banda d'aquesta crítica de voler gestionar una ciutat com si fos una empresa, subjauen temes encara més inquietants: Qui i basant-se en quins criteris selecciona als que decidiran? Quin és l'esquema adequat, l'equilibri entre els diferents sectors de la societat per a una bona governança metropolitana? Quina legitimitat democràtica té un representant d'empresaris per ser un membre amb vot i veu del selecte grup del consell executiu del pla?. Qui decideix qui és un actor-clau per a la planificació metropolitana?. Per als promotors dels plans estratègics, és necessari que en la gestió participen gerents professionals per garantir una política atractiva per les companyies de negocis, els inversors i els turistes.

Autors com Manuel Delgado asseguren que totes aquestes transformacions urbanes fomentades pels plans estratègics han suposat una conversió de la ciutat en un parc del consum i per al consum i un plegament als requeriments del capital internacional en matèria immobiliària o turística. (DELGADO, M. ; 2005, p. 11; UTE, 2004). Incapaç de convertir-se en una veritable societat idíl·lica del coneixement i la recerca a la manera descrita anteriorment amb Bell, Barcelona s'ha convertit en una mercaderia per al turisme, una metròpolis en la que els tradicionals antagonismes socials exemplificats amb les lluites de classes que tant han marcat la seva història han sigut abolits. La complexitat humana, el malestar de les classes i tota contradicció han sigut expulsats en un afany per part de la sagrada trinitat entre empresaris constructors i immobiliaris, polítics i arquitectes postmoderns de fer de Barcelona una "*ciutat-fashion*". Barcelona és ara una *top-model* per al turista i l'empresari inversor i per tant ha de romandre permanentment atractiva i seductora, es passa el temps maquillant-se i posant-se guapa davant del mirall (Íb. p. 17). Aquesta Barcelona que es ven mitjançant el màrqueting urbà per tot el món i que rep premis d'arquitectura i urbanisme té una altra cara més obscura o caldria dir, més real, una metròpolis on només a la ciutat central viuen 340000 pobres i uns 160000 immigrants il·legals, la nova classe obrera explotada en pitjors condicions gairebé que durant moltes etapes de l'era industrial, que simplement s'oculta anomenant-los "altres cultures" enlloc de proletari oprimat. Lluny de perseguir l'explotació i precarització laboral, de frenar l'especulació immobiliària, de detindre el desballestament dels serveis públics i de millorar les prestacions socials, el <<model Barcelona>> invocat des dels successius plans estratègics parla de fomentar el diàleg entre cultures i es vanagloria de la <<diversitat cultural>> de la metròpolis que s'esforça en què aquesta gent deixi de ser immigrant a base de cursos de català per a estrangers (Íb., p. 81).

Les transformacions experimentades per esborrar aquesta Barcelona real es veuen per tot arreu. Un exemple seria tota la política d'enderrocs d'illes senceres al Raval (el barri Xino de tota la vida) i substituïdes per blocs d'habitatges, hotels i centres comercials per a classes mitjanes i turistes àvids de <<vida de barri>>, uns paisatges convenientment museïficats, en uns processos de gentrificació urbana amb pocs precedents a la història, i que per altra banda han generat conflictes territorials com el del PERI de Ciutat Vella. Segons Delgado, el <<model Barcelona>> comporta un procés inexorable d'il·legalització de la pobresa (íb. p. 41). Així transformacions com les de la ciutat vella, el 22@ de Poblenou el Fòrum s'enceten per esborrar tot testimoni o memòria històrica anterior i diàleg amb l'entorn convertint-se en casos d'arquitectura autista. El màxim exponent d'aquesta filosofia del model Barcelona de qualitat de vida l'exemplifica la proliferació de centres comercials urbans i metropolitans junt a autopistes, espais sense memòria ni identitats, permanentment vigilats per cambres de vídeo i guardes jurats, perquè els vianants, sense desassossecs, puguem abandonar-se al consum (Íb., p. 46), en definitiva noves formes d'*urbanització*, agafant el terme de Francesc Muñoz.

Per buscar les causes per les quals malgrat ser un dels plans estratègics més aplaudits, la capacitat de transformació de les realitats territorials ha sigut escassa segons diferents autors i molt criticada per altres, hem de parlar dels inconvenients que presenta la base de tot pensament estratègic: el consens. Es reproduïx ací la mateixa discussió que a Alemanya. En molts casos, i en el camp de l'ordenació del territori especialment, és molt difícil decidir per consens sobre actuacions territorials, perquè sempre hi ha impactes negatius per a alguns actors o algun col·lectiu, sempre hi ha interessos contraposats, especialment en la complexa planificació de les ciutats. En aquest sentit Darnstädt defèn la tesi de la recuperació de l'acció de govern en la presa de decisions territorials, encara que resulte impopular, enfront de les ànsies de trobar consens en tot moment. En el cas de la planificació estratègica, persones i ideologies són tan diverses que només estan d'acord en el banal i en el genèric, en el discurs ètic (SOCINTEC, 2001, p.102). Aquesta seria, doncs, la raó de l'escàs avanç del PEMB com a instrument de planificació operativa. Una altra de les causes és la manca (no només en el de Barcelona, sinó en la majoria de plans estratègics) d'una estratègia territorial que determine l'àmbit i l'abast del pla. Només es pot fer estratègia d'allò sobre el qual es té capacitat de decisió o una certa influència sobre la decisió d'altres (Íb, p. 104). Açò fa que moltes expectatives dipositades en els apartats de diagnosi i anàlisis no es materialitzen en els plans d'acció. Si les administracions que lideren el pla no tenen competència directa sobre una matèria, difícilment es podrà legislar sobre aquesta. Altres autors exploren més la línia de la imatge que Barcelona ha aconseguit vendre. A partir de <<la pel·lícula de la Barcelona del 92>> (BENACH, N.; 1993, p. 484), Barcelona aconseguí crear, vendre i promocionar una imatge de la ciutat, que no corresponia amb totes les Barcelones que hi ha, descobrint els avantatges del màrqueting urbà per atraure capital i turistes.

El PEMB ha sigut al mateix temps inductor i solucionador de conflictes territorials (la majoria dels conflictes analitzats tenen alguna relació directa o indirecta amb projectes promoguts total o parcialment pel PEMB). La balança entre ambdós extrems es troba equilibrada i la clau es troba en la governança interna del pla. La inclusió d'agents del primer i segon sector afavoreix el diàleg i la resolució de conflictes. Però la inclusió només testimonial de representants del tercer sector o simplement de ciutadans i la confusió entre el que són interessos purament empresarials amb interessos públics han originat molts nous conflictes o no han pogut o sabut resoldre conflictes d'èpoques anteriors o de projectes d'altres administracions.

A partir d'aquestes visions tant contrastades, podem oferir algun argument de síntesi. Pareix existir un major consens en valorar la planificació estratègica positivament com a nou paradigma en la planificació territorial d'una metròpolis i com exemple de cooperació públicoprivada i com a metodologia de gestió i govern del territori. En canvi sol rebre bastants crítiques a l'hora de valorar la capacitat que ha tingut de transformar la realitat territorial, per exemple en termes d'innovació i l'impacte de les mesures aplicades. També hi ha un altre aspecte molt criticat que és l'excessiva orientació economicista del pla a l'hora per exemple de dedicar molts esforços a atraure capital estranger, obrir l'economia metropolitana i promocionar el turisme i no tant a l'hora d'abordar aspectes socials, mediambientals o urbanístics com l'habitatge. Malgrat tot i valorant l'instrument, que és el que ens ocupa, comparant amb altres experiències estratègiques i amb altres instruments i pràctiques en altres territoris, cal dir que aquest pla és un dels més innovadors. Va ser el primer que trencà el monopoli legal d'un sol sector o una sola administració en la planificació d'una escala local poc gestionada a Espanya: la metropolitana. El PEMB és realment un pla estratègic, i això potser passa al 50% només dels plans autoproclamats com a estratègics o participatius. Noves metodologies, grans projectes i sobretot un alt grau de coneixement de la metròpolis i les seves patologies són mèrits del PEMB, que al mateix temps ha primat l'interès de l'inversor i el turista *neoyuppie* al del ciutadà. Per tant es pot fer un balanç positiu amb moltes reserves i amb una crida per fer una modificació profunda tant dels mecanismes de gestió i govern del pla com la seva estructura i els seus objectius. S'ha de considerar que l'experiència metropolitana de Barcelona no ha comptat com al cas d'Alemanya d'una institució de recerca com el BBR, que com hem vist va crear el projecte "Regions de Futur" i promocionà la creació de xarxes urbanes de cooperació, amb les quals es fomentava el canvi cap a una visió estratègica de no només una ciutat, sinó de tota una xarxa de metròpolis. Eines com aquestes ajudarien molt a millorar el pla.

3.2. La Planificació Integrada del litoral

En un treball de síntesi sobre polítiques territorials innovadores a l'Arc Mediterrani Espanyol no pot faltar l'anàlisi dels instruments de gestió del litoral que s'estan encetant a Catalunya. Precisament perquè tracten d'ordenar i controlar les dinàmiques de metropolitanització i explosió de la ciutat que hem estudiat adés en l'àmbit que dóna nom i identitat al conjunt de regions que configuren l'Arc Mediterrani: l'interfase marítime-terrestre o litoral, un dels espais més complexos de gestionar i on aquestes dinàmiques són més intenses. El litoral metropolità, com el de qualsevol altre indret del Mediterrani, és a la volta un producte de mercat amb valor de canvi, un espai amb una gran complexitat de processos geomorfològics, biològics, hidrològics i atmosfèrics, un element d'identitat, un espai preferent d'assentament humà i també de formació de guetos socials i sobretot un ecosistema de gran dinamisme. Per tot això, en comparació amb altres espais, es tracta d'un dels indrets més complicats de governar.

El litoral metropolità, amb 118 quilòmetres de Cubelles a Malgrat de Mar representa una estreta franja de sòl entre el mar i la serralada litoral. Té més de dos milions de persones, un creixement urbanístic molt elevat i una gran densitat d'ocupació, infraestructures viàries i ferroviàries amb fort impacte, 24 ports esportius, i el port i l'aeroport de Barcelona en procés d'ampliació. Podem atrevir-nos a manifestar que sent el litoral, com acabem de dir, un dels àmbits geogràfics més difícils de gestionar, de tots els litorals d'Espanya, el de la RMB podria ser tal volta dels més complexos de governar. Per il·lustrar de què estem parlant, ens remetem a l'annexe que mostra una base de dades d'elaboració pròpia sobre les administracions, organismes, polítiques i instruments que més incideixen sobre la gestió del litoral de la RMB. Només comptabilitzant organismes, hi hauria al voltant de 72 diferents que a través de les seves polítiques, plans i actuacions intervenen en la gestió del litoral. Aquests 72 organismes representen 46 administracions diferents que en total han desenvolupat vora de 45 tipus d'instruments diferents que tenen incidència sobre el litoral de la Regió Metropolitana de Barcelona. Fixem-nos que estem comptabilitzant tipus d'instruments i no nombre d'instruments, des de l'instrument del POUM fins un programa INTERREG o un Pla Nacional de Conreus Marins. És prou difícil saber amb exactitud el nombre exacte de plans, programes i estratègies territorials o sectorials que estan executant-se al litoral de la RMB, d'entrada per la manca d'informació disponible i per la polisèmia d'aquests conceptes que abasten un gran ventall d'exercicis de gestió que s'allunyen en moltes ocasions del concepte de pla o d'estratègia. No obstant això, podem segons càlculs propis, establir en un mínim de 120 el nombre de plans, estratègies i programes que en l'actualitat s'estan desenvolupant al litoral de la RMB, des del Pla Especial del Port de Vilanova i la Geltrú, fins l'Organització Comuna de Mercat de la Floricultura que afecta l'agricultura del Maresme, passant pel Pla Nacional de Serveis Especials de Salvament de la Vida Humana a la

Mar i de la Lluita contra la Contaminació del Medi Marí d'abast nacional. Dels 72 organismes comptabilitzats, 51 tenen capacitat legislativa i uns 30 tenen entre les seves funcions l'elaboració d'estudis i recerques de temes relacionats amb el litoral.

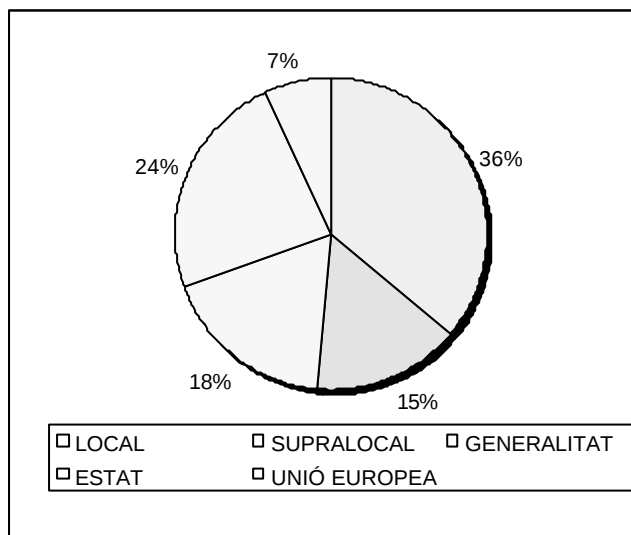
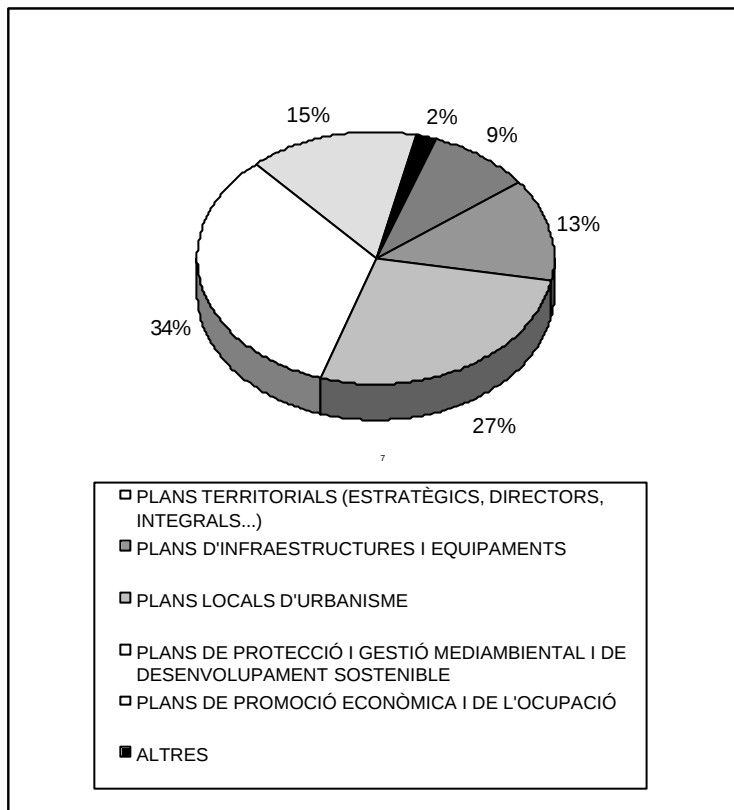

Figura 62: Nombre d'organismes implicats en la gestió del litoral segons escala territorial. **Figura 63:** Classificació dels plans més representatius amb incidència sobre el litoral segons tipologia. Font: Elaboració pròpia.

Aquestes dues figures resumeixen un poc la base de dades elaborada en dos aspectes que ens interessen: els organismes que estan al darrere de la gestió del litoral i la tipologia de polítiques encetades. Crida l'atenció en primer lloc que no hi ha un predomini de cap nivell administratiu o administració en la gestió d'aquest territori. En contra del que es podria pensar, la suma de tots els municipis litorals (un total de 26 ajuntaments) suposa a penes un 36% del total d'organismes amb presència al litoral de la RMB, mentre que altres escales territorials com el govern central o la supralocal (mancomunitats, consells comarcals i diputació principalment) tenen respectivament un 24 i un 18% dels organismes censats. Si entrem a valorar el tipus d'instruments despleats, podem observar com en nombre d'instruments (que no en tipus), són majoria els plans urbans d'abast local i els plans, programes i estratègies de caire mediambiental o de foment del desenvolupament sostenible com els programes LIFE, els LICS o les Agendes 21 locals. Crida per altra banda l'atenció, en un àmbit tan complex, la reduïda quantitat de plans de coordinació, integrals, territorials o supralocals. D'un nombre aproximatiu de 120 plans, només mitja dotzena tenen aquesta vocació integradora i territorial del litoral de la RMB.

Davant aquest escenari sembla per tant un cop més recomanable l'elaboració de més estudis que valoren i categoritzen l'estructura políticoadministrativa i jurídica que afecta la gestió del litoral. Un exercici que quedaria pendent seria catalogar el nombre total de lleis, disposicions, directives, reials decrets, ordres, ordenances etc. que tracten sobre la gestió del litoral des del punt de vista sectorial o territorial, sabent que almenys una cinquantena d'organismes legislen cada dia sobre aquest àmbit. En segon lloc la coordinació i cooperació interinstitucional (sense oblidar amb empreses i tercer sector, que no hem tocat en aquest cens), s'intueix com a quelcom inapel·lable si es vol evitar que es desborde el govern del territori. Fins ara, com se reflecteix a aquest exercici, no s'ha optat molt pel camí de la coordinació i la cooperació territorial, malgrat existir un nombre molt apreciable d'estructures administratives interinstitucionals com les mancomunitats o els consells comarcals, estructures que ni tan sols existeixen en altres litorals del Mediterrani. Per tant la nostra atenció la fixarem en aquells pocs instruments que estan entrant en el encara modern paradigma de la gestió integrada de zones costaneres, siga des d'un punt de vista més normatiu o estratègic i per açò centrarem la nostra atenció en un parell d'instruments que com a mínim tracten d'arribar a una visió integrada del litoral de la RMB o tracten d'abordar dinàmiques que afecten aquest litoral des d'una nova perspectiva global, oberta i estratègica.

3.2.1. De la ICZM al Pla Estratègic del Litoral Metropolità

El nou paradigma al qual ens acabem de referir és el ventall d'estratègies i plans que es coneix sota el terme de Gestió Integral de Zones Costaneres o ICZM en les seves segles en anglès. Davant els problemes comuns de deteriorament mediambiental, socioeconòmic i del patrimoni cultural que presentaven molts litorals europeus, la Comissió Europea començà ja a l'any 1996 a treballar per dissenyar noves mesures i instruments que ajudaren a pal·liar aquests problemes. Va aprovar un programa de demostració amb 35 àrees pilot primer per proposar indicadors de desenvolupament sostenible al litoral i en segon terme per fomentar el debat entre actors clau en la gestió del litoral precisament per millorar la seva tasca. Com a resultat d'aquest projecte, l'any 2000 la Comissió va aprovar dos documents orientatius. El primer va ser una Comunicació al Consell d'Europa i el Parlament sobre la GIZC (Gestió Integrada de Zones Costaneres) (COM/00/547 of 17 Sept. 2000) i el segon una proposta de recomanació al Consell i el Parlament Europeu. La ICZM o GIZC va ser definida com *“un procés dinàmic, multidisciplinar i iteratiu per promoure la gestió sostenible del litoral”* (C.E.; 2000, p.25). Es pretenia dissenyar una estratègia que cobrira el cicle complet de recollida d'informació, planificació integral i hol·lística, presa de decisions, gestió i seguiment dels plans mitjançant la participació i la cooperació de tots els actors. En aquest sentit defenia la necessitat *“de promoure un enfocament col·laboratiu en la planificació i gestió d'àrees costaneres, dins de la*

filosofia de la governança amb partenariats amb la societat civil” (C.E.; 2000, p. 2). La perspectiva hol·lística en la planificació del litoral i l’escala d’anàlisi (europeu) i la planificació participativa van ser les principals novetats que aquest document aportava.

La GIZC, ateses les enormes diferències entre països de la UE en termes de context administratiu, cultural i legislatiu i baix o nul nivell d’aplicació d’instruments de gestió integral del litoral, es va quedar en una recomanació, per tant en un document no vinculant. Després de la presentació de la Comunicació i la Proposta de Recomanació en el 2000, el 20 d’abril de 2002 se celebrà el Fòrum de la Vila Joiosa durant la presidència espanyola, en el qual es va aprovar una Declaració de deu punts de recolzament a la iniciativa de la GIZC i tot seguit el 6 de juny del mateix any s’aprovava la Recomanació (2002/413/EC) que instava als Estats Membres a què cada regió desenvolupés abans de 2006 una estratègia de gestió integral del litoral.

La gran feblesa amb què aquesta iniciativa naixia era tractar d’incidir en l’ordenació del territori de les zones costaneres europees, les àrees més saturades d’interessos i conflictes en el cas mediterrani, amb un document amb el rang de recomanació només. Per aquesta raó, només ha desenvolupat la seva acció mitjançant programes europeus com INTERREG, LIFE o URBAN, com el cas de l’INTERREG ENPLAN d’avaluació estratègica de plans, polítiques i programes sota l’empara de la Directiva 2001/42/CE, en la qual es va treballar per fer una avaluació del litoral d’Andalusia i Catalunya, però encara no ha sigut transposat o incorporat a gairebé cap legislació o planificació. En el 2003 es van fer les primeres avaluacions del grau de desplegament de la GIZC. Aquesta avaluació global feta pel Centre Europeu de Medi Ambient Terrestre (ETC/TE; 2003) de l’Agència Europea de Medi Ambient revelava que s’havia avançat en temes d’identificació de problemes del litoral i en l’estudi de les dinàmiques naturals i fins i tot en la cooperació administrativa vertical en la gestió del litoral, però en canvi reconeixia que no hi havia hagut a penes cap avanç en la sostenibilitat dels sistemes costaners, a falta de dissenyar i aplicar indicadors específics o en la redacció de plans de gestió del litoral basant-se en els principis de la GIZC.

No obstant el desplegament de la iniciativa seguí el seu curs i en el cas espanyol tingué resposta sobretot a Catalunya i Andalusia. En el cas català mitjançant unes jornades de reflexió sobre el futur del litoral català celebrades en Sant Feliu de Guíxols en 2003 on es presentava l’Estratègia Catalana de Gestió Integrada de Zones Costaneres que posava l’accent en la necessitat d’incorporar la filosofia de la GIZC al ventall de plans sectorials i territorials normatius vigents i novament a la cooperació multinivell que és un dels punts febles de la pràctica institucional a Catalunya, almenys en allò referent a la gestió del litoral.

Un pas més l'ha constituït l'aprovació del Pla Estratègic del Litoral de la RMB, promogut des del 2004 per una Comissió Gestora de la qual formaven part els alcaldes de mitja dotzena de municipis del litoral i el Consorci El Far inicialment creat el 1993 entre universitats i administracions locals i regionals en principi per obrir Barcelona a la mar a partir dels projectes de les olimpíades i més tard amb l'objectiu genèric de promoure el desenvolupament econòmic i social del litoral de Barcelona. Aquest pla, innovador en molts aspectes, ha assumit gran part dels discursos defesos pels documents de la ICZM.

El pla es va organitzar amb l'estructura tradicional d'altres plans estratègics amb un Consell General amb una Comissió Delegada i una Secretaria Tècnica i una Oficina Tècnica com a àmbit executiu i una Comissió de Prospectiva i d'Estratègies per coordinar els treballs de cada eix. Es van triar els 5 eixos que sempre solen aparèixer en qualsevol pla estratègic: cultura i patrimoni, medi ambient i sostenibilitat, desenvolupament econòmic i cohesió social, urbanisme i infraestructures (PELM; 2004). Amb un termini d'un any 2004-2005, el pla va passar per les fases d'organització de l'estructura interna, realització d'una exhaustiva anàlisi territorial, formulació d'estratègies i discussió de mesures.

A l'hora de desenvolupar el pla, aquest ha elaborat una diagnosi territorial del litoral dividida en una anàlisi de l'estat de la qüestió al litoral i en altra sobre problemes i potencialitats prou exhaustiva. S'ha fet una anàlisi de les notícies aparegudes en els mitjans de comunicació per detectar actors i conflictes territorials, s'ha dut a terme una anàlisi de plans, projectes i estudis per avaluar el que s'ha fet fins el moment i per recolzar aquesta anàlisi s'han elaborat una sèrie d'eines de SIG sobre tot el litoral de la RMB. Aquesta part d'anàlisi, amb recopilació de dades que estaven molt disperses o inaccessibles per a l'usuari particular, l'elaboració de cartografies, bases de dades temàtiques municipals, arxiu de notícies, recopilació de plans de gestió del litoral arreu del món, recopilació de plans sectorials i territorials que afecten al litoral, servei de mapes interactius etc. és sens dubte un dels punts forts d'aquest pla i respon a un dels grans objectius que defensa la iniciativa de la GIZC : integrar en bases de dades o en estudis la gran quantitat de dades disperses i estudis parcials que hi ha sobre el litoral.

A partir de tot el procés d'elaboració de la diagnosi i síntesi de problemes i de discussió d'estratègies i mesures mitjançant desenes de documents, reunions, informes i estudis basats en els cinc eixos de treball, han eixit a la llum conflictes territorials, reivindicacions veïnals, comarcals i municipals i tot tipus de problemes que s'han sintetitzat en un document que recull 8 grans estratègies, que seria el penúltim esglau al qual ha arribat aquest pla:

- Protecció del paisatge litoral. Els acords de custòdia del territori i la creació d'una xarxa que integre tots els espais naturals litorals són les dues bases per desplegar aquesta estratègia.
- Restauració ecològica de platges i rieres. Les platges estan molt afectades per l'erosió litoral fruit de l'alteració de la dinàmica litoral per la construcció de dics i ports. En el cas de les rieres es manifesten problemes de desbordaments durant temporals perquè el canal no es manté net o perquè les vores estan urbanitzades.
- Transformació urbana. Un aspecte elemental en un espai tan densificat. L'estratègia s'orienta cap a la contenció i la reconversió urbana proposant actuar sobre polígons industrials obsolets, peatonalitzar els centres urbans i recull la reivindicació de convertir la N-II en un passeig marítim.
- Xarxa viària: Es contempla millorar l'accessibilitat d'alguns municipis del litoral tant entre si com amb altres nuclis de l'interior i, com en tants altres plans, es reivindica la revisió del sistema de peatges d'autopista, una reivindicació especialment recolzada al Maresme.
- Transport públic: En un litoral que és el lloc d'Espanya on es va implantar el primer ferrocarril (Barcelona – Mataró) fa més de 150 anys, l'estratègia se centra en proposar un trasllat de la via cap a l'interior i cap al centre de les ciutats, ja que actua com a una barrera entre els pobles i les platges i en una millora de les connexions amb altres ciutats de la RMB.
- Desenvolupament econòmic: L'estratègia se centra en fomentar la diversificació dins del sector turístic atraient l'anomenat “turisme blau” i per altra banda mantenir activitats tradicionals com l'agricultura i la pesca. Una altra proposta més complicada encara és la d'incrementar la taxa d'autocontenció promovent activitats terciàries intensives en capital humà als centres urbans.
- Cohesió social. Aquesta estratègia proposa mesures concretes en quant a ús d'equipaments culturals, promoció de l'educació ambiental i d'iniciatives ciutadanes que fomenti la integració social.
- Cultura: La recuperació i posada en valor del paisatge cultural litoral en forma de fars, cases d'indians, torres de guaita, jaciments arqueològics etc. Integrant-les en una xarxa supramunicipal de patrimoni per crear rutes és el tema principal d'aquesta estratègia.

Les figures 64 a 66 il·lustren alguns dels aspectes sobre els quals vol incidir aquest pla. La imatge de satèl·lit mostra un port retenint els sediments arenosos a una banda i causant erosió en l'altra, en un paisatge fortament degradat per les pedreres. La figura 65 mostra un litoral ocupat completament per indústria, molta de la qual roman tancada i sense ús. La figura 66 mostra una actuació de regeneració artificial d'una platja, la qual ha desaparegut completament per l'acció

erosiva de la mar i l'última foto mostra el litoral del Maresme completament partit per una autovia i les vies del ferrocarril, fent un gran efecte barrera.

Figura 64: Imatge de satèl·lit del litoral a Sitges.

Font: Google Earth. **Figura 65:** Litoral de

Badalona amb la central tèrmica de FECSA.

Figura 66: Obres de regeneració de la platja a prop

de Barcelona. **Figura 67:** Litoral prop d'Arenys de

Mar amb la barrera del ferrocarril Font: Pla Estratègic del Litoral.

Al marge d'aquestes vuit estratègies al final del document es fa una referència a la GIZC proposant la creació d'una agència catalana del litoral a càrrec de la Generalitat en la qual estigueren representades les vora de quaranta administracions amb competències sobre aquest espai. D'aquesta manera es compleix un altre dels grans objectius de la GIZC, la creació d'entitats per a la coordinació de polítiques territorials al litoral. Hi ha un consens sobre els dos grans desafiaments del litoral de la RMB: la reconstrucció i reurbanització i la gestió coordinada i continua del litoral (ULIED, A. I XALABARDER, M., 2004, p. 418). Per tant, aquesta agència suposaria un altre dels punts forts del pla: la coordinació interinstitucional, almenys sobre el paper. A banda d'aquesta proposta d'agència, a l'estructura del pla es va constituir un fòrum de municipis del litoral amb l'objectiu genèric de convertir-se en un espai de trobada, intercanvi d'experiències i informació i de reflexió entre regidors locals, actors que comparteixen unes mateixes dinàmiques territorials en els seus municipis. En el si d'aquest fòrum és on es van debatre les estratègies que hem descrit adés.

Hi ha un altre aspecte fonamental que és positiu en aquest pla i que comparteix també el PEMB, i que pot ajudar a que aquest pla, com sol passar en moltes ocasions, no quede del tot oblidat en un calaix. En ambdós casos es tracta de plans estratègics i per tant no vinculants però que les propostes de les quals són recollides per eines de caràcter vinculant. En el cas del PEMB l'existència des de 1976 del Pla General Metropolità de caràcter supramunicipal permet dur a terme mesures aprovades pels plans estratègics i en el cas del Pla Estratègic del Litoral, els dos plans directors del sistema costaner aprovats en 2004 i 2005 són instruments normatius que permeten dur a terme algunes de les mesures i estratègies proposades al Pla del Litoral com les referides a la protecció del paisatge, a la reordenació urbana i a la protecció del patrimoni cultural. Altres instruments com el programa LIFE han servit per apropar-se als objectius de restauració ecològica del litoral. Un cas és el LIFE 00/ENV/E/00539 de recuperació ambiental de l'aqüífer al·luvial del riu Tordera que va aconseguir principalment la reducció de la contaminació de les aigües.

Per altra banda, hi ha també altres arguments com per a ser cautelosos a l'hora de valorar l'efectivitat que pot tenir aquest pla recentment aprovat. Bàsicament es tracta de les mateixes febleses que pateix el PEMB. En primer lloc es propugna constantment la necessitat d'una major coordinació interinstitucional i sectorial però el pla ell mateix ha estat redactat bàsicament a partir d'alguns actors locals només. Si no es treballa més per crear una estructura concreta que gestione el pla on estiguen els més de 70 organismes que intervenen en la gestió del litoral de la RMB, difícilment es podran aplicar moltes mesures aprovades que excedeixen les competències de les administracions compromeses fins el moment. Estem parlant de temes com el trasllat del ferrocarril, la gestió de platges o el manteniment d'activitats tradicionals. El pla arriba a un alt

grau de consens respecte als problemes i les seves vies de solució (trionfa la “dictadura del consens” vers l’acció de govern, criticaria Sosa Wagner) però deixa moltes qüestions obertes que ultrapassen l’esfera pública com per exemple el futur de la pesca artesana, de l’agricultura tradicional, la diversificació econòmica local, la desvinculació entre activitats nàutiques i comercials i immobiliàries, cabal per fer d’aquest sector una activitat no elitista i amb menys impactes ambientals (ALEMANY, J.; 2004, p. 50) o el conflicte entre dinàmica erosiva del litoral i demanda de platges que fa que cada any es gasten milions d’euros de diners públics en regenerar platges que duraran una temporada, a més de l’impacte sobre el medi marí que té extreure sorra.

Un altre aspecte criticable és que malgrat la quantitat de discursos en favor d’una gestió integrada d’un litoral públic, net i sostenible, continuen encara hui aprovant-se mesures que són prou incompatibles amb aquesta filosofia. Un exemple és la construcció del zoo marí de Barcelona que suposa l’artificialització d’encara més litoral i a més a més la seva privatització (GREENPEACE; 2005). Un altre cas és el pla Delta, ja comentat com a conflicte territorial. En aquest cas el pla del litoral es posiciona clarament a favor d’ambdós projectes d’ampliació de port i aeroport. Sembla un poc contradictori defensar la gran ampliació del port i al mateix temps proposar la restauració de platges amb l’augment de l’erosió que aquesta obra causarà en el litoral de Gavà i Castelldefels o per exemple parlar de sostenibilitat al litoral i no qüestionar el projecte de desviament del Llobregat 2 quilòmetres i mig.

Conscients de què aquest pla, com altres plans estratègics ja vistos, no es pot valorar adequadament, perquè és un pla a llarg termini, podem, però fer un balanç provisional com a francament positiu pels següents aspectes:

- Tracta de donar resposta a velles lògiques territorials (degradació paisatgística, contaminació d’aigües, especulació urbanística, massificació turística o erosió costanera del litoral, patologies pròpies del model territorial de sol i platja del mediterrani), mitjançant noves respostes com és un pla estratègic per a la franja litoral.
- És un primer intent seriós d’incorporar a la pràctica de la planificació territorial els preceptes defesos i recomanats des de fa anys per la UE sobre la gestió integrada de zones costaneres.
- Dóna uns primers passos interessants en la direcció d’implementar una estratègia de gestió integrada. Primer fent una exhaustiva anàlisi del litoral tot i elaborant, reunint i fent accessible una gran quantitat de plans, cartografies, SIG, bases de dades i informes que d’altra manera estarien oblidats i proposant una sèrie d’estratègies concretes dissenyades per diversos autors del litoral.

- Compta amb un alt grau de consens sobre aquestes estratègies per part d'alguns actors principals com les administracions locals i regionals.
- Junt amb el PDUSC ha aconseguit crear sinèrgies, primer per dinamitzar l'elaboració d'altres plans de gestió litoral sobretot a escala local com per ajudar a apropar la visió dels actors del territori cap a una gestió global, estratègica i continua del litoral.
- Posa en la taula debats territorials que cal resoldre com el tema de l'erosió costanera, saturació del turisme tradicional de sol i platja, l'efecte barrera de certes infraestructures o la recuperació ambiental del domini marítim i terrestre (mar i rius).

3.2.2.Els nous instruments normatius de gestió del litoral: els PDUSC

Fins ací hem analitzat el cas d'una sèrie d'instruments i estratègies innovadores per a la gestió del litoral però no normatives o vinculants. Per arrodonir aquest apartat d'anàlisi de polítiques territorials al litoral parlarem d'un altre instrument que és vinculant i que a més és tota una novetat en el panorama de l'ordenació dels territoris litorals, almenys al Mediterrani. Es tracta del Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (I i II), aprovat per la Generalitat en 2004 i 2005. És un instrument contemplat dins del programa de Planejament del Departament de Polítiques Territorials i Obres Públiques, que malgrat que no és de nou cuny com passa amb els plans territorials parcials, dels quals parlarem al capítol del Pirineu, sí que és innovador en quant a l'escala territorial d'aplicació: tot el litoral català, segurament l'àmbit on amb més intensitat s'han evidenciat els aspectes nocius del procés d'urbanització i d'expansió de la metròpolis barcelonessa i els efectes territorials del canvi de base econòmica. La idea d'establir un pla director urbanístic a aquest indret rau en la necessitat urgent de fer front als problemes de pressió urbanística del litoral, on ja la meitat d'ell està consolidat (NEL·LO, O.; 2006). De tots els instruments legals hui existents, es va escollir el del pla director urbanístic previst per la Llei d'Urbanisme de 2002 per la seva flexibilitat en continguts i àmbits.

Amb la implantació del Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (endavant PDUSC) es perseguien quatre grans objectius (Íb., p. 8-9):

- Evitar la consolidació d'un continu edificat a la línia de costa.
- Preservar els espais costaners pels seus valors paisatgístics i patrimonials.
- Protegir el medi ambient i assegurar la connexió i continuïtat entre ecosistemes terrestres i marins.
- Gestionar l'espai costaner com a recurs essencial per al desenvolupament econòmic, en especial el turisme.

Per a aconseguir els mencionats objectius, el PDUSC actua sobre una franja que oscil·la entre els 500 m i els 2 km de línia costanera que afecta 75 municipis litorals fent una classificació dels sols d'aquests municipis que exclou del procés urbanitzador unes 23500 ha. Aquest és el principal resultat del pla, però no l'únic. Aquest instrument fa un estudi molt pormenoritzat fins i tot sector a sector per al cas del sòl urbanitzable delimitat sense Pla Parcial aprovat, que és l'objecte del segon PDUSC aprovat el 25 de maig de 2005, un any després del primer. En l'anàlisi el pla fa una classificació de sols dividida en 9 categories de protecció, a la qual s'haurà d'adaptar el planejament urbà en el termini de dos anys. Per facilitar la lectura i comprensió d'aquest instrument, hem elaborat la figura 68 que sintetitza els tipus de sols creats pel PDUSC, amb la seva base legal i usos permesos. Així s'observa que el PDUSC crea una nova categoria de sòl que és el sòl costaner no urbanitzable on s'inclou tot el SNU municipal més el sòl urbanitzable no delimitat sense PP o PAU aprovat i part del sòl urbanitzable delimitat sense PP aprovat, després de l'estudi sector a sector que fa el PDUSC II. Part d'aquesta categoria de sòl passa a ser SNU i altra part es deixa urbanitzar, però controlant quines àrees seran de cessions, quines de protecció paisatgística i quines de protecció costanera.

Com es pot observar a la figura, dins d'aquest sòl hi ha diverses categories de protecció, des de la màxima de les àrees incloses al PEIN i dels sòls C1 inclosos en els primers 500 m des de la costa fins el CE o especial que no exclou la possibilitat de la seva transformació urbanística. Recollint i aprofundint en les disposicions de la Llei d'Urbanisme de 2002 reformada en 2004, estableix uns usos permesos per a cada categoria i a més representa cada categoria del pla amb una cartografia a 1:20.000.

TIPUS DE SÒL AL PDUSC	TIPUS DE SÒL ALS PGU	DEFINICIÓ ÀMBITS	USOS PERMESOS	BASE LEGAL
CPEIN	SNU	Sòl no urbanitzable costaner a àrees d'interès natural del Pla d'Espais d'Interès Natural dins i fora de la franja dels 500 m	Tots els determinats per la legislació ambiental aplicable al PEIN	PDUSC I. Art. 13, 14 i 15 Llei d'urbanisme modificada per la Llei 10/2004 art, 32
C1	SNU, Sòl urbanitzable no delimitat sense PP o PAU aprovat i Sòl urbanitzable delimitat sense PP aprovat	Sòl no urbanitzable costaner a rius, torrents, rieres, connectors biològics, àrees d'interès natural i altres indrets amb valor intrínsec.	Dins de la franja dels 500 m: només instal·lacions vinculades amb el mar. Fora de la franja de 500 m: l'explotació agària, ramadera, forestal i turisme rural en masies. Si es demostra que no es poden emplaçar en altre tipus de sòl s'autoritzen activitats col·lectives de caràcter esportiu, cultural, esbarjo, infraestructures d'accessibilitat, infraestructures d'aigua, telecomunicacions i electricitat i altres serveis no compatibles amb els usos urbans	PDUSC I. Art. 13, 14 i 15, PDUSC II Art. 5.1., 9. Llei d'urbanisme modificada per la Llei 10/2004 art, 32, 47.4, 50.2
C2	SNU i Sòl urbanitzable no delimitat sense PP o PAU aprovat i Sòl urbanitzable delimitat sense PP aprovat	Sòl no urbanitzable costaner a àmbits propers a la ribera del mar i àmbit marítim-terrestre (dins de la franja dels 500 m)	L'explotació agrària, ramadera, forestal i turisme rural en masies. Si es demostra que no es poden emplaçar en altre tipus de sòl s'autoritzen activitats col·lectives de caràcter esportiu, cultural, esbarjo, infraestructures d'accessibilitat, infraestructures d'aigua, telecomunicacions i electricitat i altres serveis no compatibles amb els usos urbans S'admeten els càmpings i les activitats extractives amb restriccions	PDUSC I. Art. 13, 14 i 15 PDUSC II Art. 5.1., 9, Llei d'urbanisme modificada per la Llei 10/2004 art, 32 art. 47
C3	SNU i Sòl urbanitzable no delimitat sense PP o PAU aprovat i Sòl urbanitzable delimitat sense PP aprovat	Sòl no urbanitzable costaner a altres àmbits exclosos del procés urbanitzador fora de la franja dels 500 m però dins de l'àmbit d'influència de l'espai costaner.	Tots els usos determinats per la llei d'urbanisme i el planejament per al SNU.	PDUSC I. Art. 13, 14 i 15 PDUSC II Art. 5.1., 9 Llei d'urbanisme art, 32
CE	SNU i Sòl urbanitzable no delimitat sense PP o PAU aprovat	Sòl costaner especial dins i fora de la franja dels 500 m que no ha de passar necessàriament a ser sòl no urbanitzable costaner	Tots els usos determinats per la llei d'urbanisme i el planejament per al SNU. Pot ésser objecte de transformació amb edificabilitat no superior a la mitjana municipal.	PDUSC I Art. 6, 11, 16 i 18
UD	Sòl urbanitzable delimitat (sense PP aprovat)	Àmbits urbanitzables dins de la franja dels 500 m	Usos fora dels destinats per al SNU i usos provisionals d'emmagatzematge i altres i transformació urbanística amb edificabilitat no superior a la mitjana municipal, amb zones de protecció paisatgística i fora del domini marítim-terrestre	PDUSC I art. 17-18 PDUSC II Art. 5.2. Llei d'urbanisme art. 33.4, 52.2 i 53 Llei de Costes art. 24 i 25
UD*	Sòl urbanitzable delimitat amb PP aprovat	Àmbits urbanitzables dins de la franja dels 500 m	Transformació urbana residencial complint els requisits de la legislació de costes i edificabilitat no superior a la mitjana municipal.	PDUSC I art. 18, 19 i 20 Llei d'urbanisme art. 41 i 44 Llei 53/2002 art 120.7
UND*	Sòl urbanitzable no delimitat amb PP o PAU vigent o aprovat	Àmbits urbanitzables dins de la franja dels 500 m	Usos fora dels destinats per al SNU i usos provisionals d'emmagatzematge i altres i transformació urbanística amb edificabilitat no superior a la mitjana municipal i fora del domini marítim-terrestre	PDUSC I art. 17-18 Llei d'urbanisme art. 33.4, 52.2 i 53. Llei de Costes art. 24 i 25
U	Sòl urbà	Àmbits urbans dins de la franja dels 500 m	Usos i transformació urbana residencial complint els requisits de la legislació de costes	PDUSC I art. 19-20 Llei d'urbanisme modificada per la Llei 10/2004 art. 41 i 44 Llei 53/2002 art 120.7

Figura 68: Síntesi del Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner. Font: Elaboració pròpia.

Per una banda exclou part del sòl del procés urbanitzador i per l'altra tracta d'ordenar la consolidació de nous sectors en el sòl urbà i urbanitzable controlant paràmetres com l'edificabilitat, l'impacte paisatgístic o els usos urbans que tindran aquests sectors, de forma que fa una planificació urbanística integral de tot el litoral. Un altre aspecte a tenir en compte és que per a dur a terme la gestió i protecció d'aquest pla, es crea un fons per a la gestió del sòl no urbanitzable (actuacions de millora paisatgística, millores en els accessos de vianants, compres de sòl per al patrimoni públic, la creació d'acords de custòdia del territori etc.).

Aquest pla suposa un pas endavant en l'ordenació del territori en diversos sentits. En primer lloc, perquè es tracta d'un dels plans territorials d'àmbit supramunicipal més ambiciosos de Catalunya des del PGM de 1976, en segon lloc, perquè és un dels primers plans que tracten de posar en marxa els objectius de la GIZC en quant al control i ordenació integrada de l'expansió urbana, un dels més necessaris. A més, en contra del que es podria imaginar, aquest pla pareix que no ha generat una forta oposició per part d'empreses, associacions i administracions locals, al contrari que molts altres instruments. Segons dades oficials, durant l'exposició pública d'aquest pla a penes es van recollir 670 al·legacions, el que suposa a penes 9 per municipi, un nombre francament baix. A l'igual que hem comentat amb l'anterior pla, un altre dels avanços que aporta aquest pla és una anàlisi minuciosa del litoral català, per tal de fer una classificació de tot el territori en diferents graus de protecció, un aspecte important ja que moltes voltes el que falla en les decisions dels planificadors és la manca o inexistència d'informació territorial de base sobre l'àmbit objecte del pla. A més aquest pla, al contrari que molts altres de caire més estratègic o generalista, formula uns objectius i crea uns mecanismes per dur-los a terme: exposa el mandat de l'obligatorietat d'assumir la reclassificació del sòl per part dels municipis només aprovar-se i d'adaptar el planejament local en el termini de dos anys i a més dota econòmicament el pla per dur a terme la gestió del sòl costaner no urbanitzable. També tracta d'ordenar i gestionar les dinàmiques territorials que hem analitzat als apartats anteriors, ja que és un pla que actua justament sobre aquell àmbit que no és ni ciutat ni camp, sobre els espais intermedis o "entreciutats" per tal de o bé fer ciutats amb ells, o bé conservar-los i recuperar-los paisatgísticament per evitar que es forme un continu urbà a tota la costa sense diversitat de funcions ni de classes socials. Seria per tant un pla adient, com el de l'IBA –Emscherpark del Ruhr, per gestionar eixos espais intermedis. Tracta de posar fi a la dispersió residencial en baixa densitat sense límits, primer marcant unes directrius concretes de creixement i contenció i segon acotant uns límits de densitat d'habitatge.

En contraposició, les crítiques a aquest pla se centren en el paper que han d'assumir els municipis litorals des del punt de vista de l'ordenació territorial amb l'entrada en escena d'aquest pla supramunicipal. Segons diversos tècnics municipals dels ajuntaments afectats,

aquest és un pla que ja es dóna fet als Ajuntaments i els deixa sense marge de maniobra. Ho consideren una intromissió excessiva en l'autonomia municipal que condiciona el model territorial del municipi des d'un centralisme poc estudiat. No és només un possible problema jurídic d'invasió de competències, és un conflicte més profund, de visió o de cultura territorial. Hi ha hui al món local una opinió molt ferma de què els problemes d'un municipi els ha de resoldre el propi municipi i que la Generalitat, que té les competències en ordenació del territori, viola la potestat legislativa municipal en condicionar molt marcadament el planejament urbanístic. Aquest conflicte entre competències i polítiques urbanístiques locals i d'ordenació territorial supralocal és comú en molts altres plans i indrets de Catalunya, com tindrem també ocasió de comprovar al cas del Pirineu. Una altra de les objeccions que es posa al pla des del món local és lògicament el del catàleg de sols protegits. Molts ajuntaments demanen negociar cas a cas la reclassificació feta i demanen més temps i flexibilitat i altres critiquen el fet de què es protegeix sectors de sòl sense cap valor ambiental ni funció. Altres actors com Greenpeace i associacions ecologistes locals i comarcals critiquen aquest pla en sentit contrari. Consideren que es queda curt ja que l'aplicació del pla només afecta als espais sense un pla parcial aprovat o vigent, la qual cosa no evitarà que es puguin construir desenes de milers de nous habitatges a un litoral fortament antropitzat (GREENPEACE; 2005, p. 41) i que la major part de les al·legacions en contra de la protecció com a no urbanitzable d'indrets de costa com Costa Marcona a Lloret de Mar, hagen sigut acceptades, permetent la seva consolidació. En efecte, segons les pròpies dades del Departament de Política Territorial i Obres Públiques, en aquesta franja de 500 m de litoral amb el pla en marxa i sense tenir en compte totes les al·legacions, es podran construir 140525 nous habitatges per a més de 350.000 nous habitants, una xifra prou alta.

Hi ha per altra banda problemes puntuals en l'aplicació d'aquesta llei, a causa de la ja comentada inflació de plans i de lleis aplicables al litoral. Un exemple és el dels càmpings. Aquells que es troben en sòl C1 no es poden ampliar o reformar, la qual cosa incorre en un conflicte amb la Llei 3/1998 Integral de l'Administració Ambiental, que obliga a tots els càmpings a tindre una llicència ambiental. Per obtenir aquesta llicència cal adequar instal·lacions i fer obres, quelcom prohibit en sols C1. Altre aspecte en aquest sentit és la prohibició en aquests sols de construir més instal·lacions, el que pot perjudicar l'activitat agrícola si vol instal·lar magatzems o hivernacles.

En definitiva, però, cal fer de nou una valoració moderadament positiva d'aquest pla per les raons esgrimides anteriorment, però al mateix temps amb molta cautela, ja que es tracta d'un pla amb una trajectòria massa curta com per poder fer una ferma avaluació del mateix. Una valoració positiva en termes d'innovació en quant a escala de treball, canvi de percepció sobre

el litoral, en sintonia amb els preceptes de la GIZC i també en quant a metodologies en crear una classificació pròpia del sòl costaner. També com hem dit en termes de conflictivitat. Sembla que la pressió urbanística i l'impacte ambiental són tan intensos al litoral, que aquest pla ha sigut més recolzat que atacat des del món local, a priori el més contrari a un pla que condiciona la seva potestat urbanística. I positiu en tercer lloc, perquè pareix que pot ser un instrument efectiu per als objectius per als quals s'ha dissenyat, quelcom que no és molt comú en el polititzat món de l'ordenació del territori, gràcies al grau de concreció al qual arriba. Es defineix exactament el que es vol protegir, amb quines limitacions, quina base legal, i el que és més important i que falla quasi sempre en altres plans: amb un pressupost per dur-ho a terme. Una valoració positiva matisada bàsicament perquè el pla fa una gran esforç econòmic, en l'estudi minuciós del litoral, en el disseny de mecanismes de gestió i d'encaix en el complex entramat legislatiu català i a més en un termini de temps d'a penes un any i al final aconsegueix salvar del procés urbanitzador només un 8'2% del sòl litoral que correspon amb SNU, que malgrat ser una superfície considerable, no evitarà que es consolide vora un 5'7% del sòl catalogat hui com a urbanitzable amb pla parcial aprovat, el que permetrà que la línia de costa urbanitzada a Catalunya passe d'un 46,5% a un 52'2%, i per descomptat, que es puguin construir uns 140.000 nous habitatges. Sent conscients del conflicte que suposaria tractar de suspendre llicències de construcció en sòl ja programat, amb greuges per incompliment d'expectatives urbanístiques, sí que es podria plantejar la possibilitat de fer una revisió dels sectors amb pla parcial a l'igual que s'ha fet amb el sòl urbanitzable delimitat sense pla parcial, per tractar de rescatar les peces més valuoses que són d'imminent urbanització o almenys tractar d'impugnar o condicionar algunes actuacions. Un exemple és la Platja Llarga a Vilanova i la Geltrú. La seva urbanització actual comporta la construcció de 259 habitatges, 39 locals comercials i un hotel de cinc plantes, la qual cosa convertirà quasi tota la costa del Garraf en un continu urbà.

Fet aquest balanç de l'últim pla invocat en aquest capítol de la RMB, donem per finalitzada l'anàlisi d'espais metropolitans i litoral a Catalunya per canviar de perspectiva. Ara analitzarem dinàmiques territorials que han eixit a la llum i altres més semblants però a un altre espai: l'àrea de muntanya de la Serra del Cadí – Moixeró al Pirineu català.

VI GOVERN I PLANIFICACIÓ TERRITORIAL INNOVADORA A **ESPAIS RURALS EN CRISI: LA SERRA DEL CADÍ AL PIRINEU** **CATALÀ**

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Justificació de l'àmbit d'estudi

En aquest segon cas d'estudi volem analitzar en profunditat, quines iniciatives innovadores s'estan desenvolupant a una àrea rural mediterrània en estancament com és la de la Serra del Cadí (PUJADAS, R. I FONT, J.; 1998, p. 235). En àrees com la seleccionada, la principal preocupació o problema de futur que ens troben és la dinàmica territorial en forma de despoblament a causa del secular èxode rural sense deixar de banda altres dinàmiques territorials que tractem amb més profunditat en altres parts del treball, però que en aquest àmbit també tenen una certa importància: la gestió de l'aigua i els problemes que se'n deriven, la urbanització residencial o la transformació paisatgística que es produeix com a conseqüència d'aquestes dinàmiques, el despoblament inclòs o el declivi industrial molt en relació amb el capítol de la regió metropolitana del Rin-Ruhr.

L'Institut Català de la Mediterrània a partir d'una anàlisi estructural basada en una enquesta Delphi a agents socials i ciutadans de les comarques de Pallars Jussà, Pallars Sobirà i Alta Ribagorça (ICM, 1999, p. 24 – 27 i 74 – 83) determina que les variables de població com el despoblament, l'estructura d'edats o el repoblament de nuclis són les més motrius o que més influeixen sobre qualsevol altra variable territorial i les menys dependents d'altres variables socials, econòmiques, culturals o de qualsevol altre tipus (ICM, 1999, p. 24-27 i 74-83). Per tant esdevé el factor central per al desenvolupament de les àrees de muntanya. Així mateix, al document previ del Pla Estratègic de l'Alt Pirineu (NEL·LO, O.; 1999), una de les iniciatives de planificació territorial innovadores que analitzarem, el rejuenir i augmentar la població s'adopta com a objectiu prioritari del pla per ser una de les 6 línies estratègiques o àmbits d'actuació del pla, concretament la segona. El Pla Estratègic del Berguedà (CONSELL COMARCAL DEL BERGUEDÀ, 1999), altra experiència nova a examinar, també situa les variables relacionades amb el despoblament entre els objectius prioritaris a abordar. En definitiva, no hi ha pla territorial siga normatiu o estratègic al Pirineu, que no tinga en compte les dinàmiques de despoblament del territori com a conseqüència de l'envelliment de la població i l'èxode rural. D'aquesta manera entenem que aquesta serà la principal dinàmica territorial a estudiar en aquest cas.

Hi ha motius diferents per haver triat aquesta zona d'estudi. En primer lloc, perquè és considerada com a un àmbit rural (hem discutit sobre aquesta consideració) per la planificació tradicional territorial i una anàlisi territorial de l'Arc Mediterrani i Catalunya no pot deixar de banda les zones rurals del rerepaís, sense les quals no es poden explicar moltes realitats i problemàtiques territorials. En segon lloc, perquè és una de les poques zones rurals on ja s'ha experimentat amb iniciatives de planificació estratègica o plans amb una orientació estratègica des de fa uns anys en la qual s'ha abordat amb diferent intensitat l'estudi de dinàmiques territorials com, l'èxode rural i el despoblament. A més aquesta zona concreta se situa a cavall entre les províncies de Barcelona i Lleida, entre les comarques del Berguedà, la Cerdanya i l'Alt Urgell i és a dins del parc natural del Cadí-Moixeró. Aquesta complexitat administrativa la fa més interessant per qualsevol estudi de planificació territorial ja que permet comparar l'acció de govern de diferents administracions sobre un territori amb dinàmiques molt homogènies, a banda d'oferir un ventall relativament ampli de fonts d'informació.

En aquesta línia, l'aprovació del Pla Territorial Parcial de l'Alt Pirineu i Aran, d'un Pla Estratègic de l'Alt Pirineu i Aran i la reordenació territorial amb el projecte de Vegueria de l'Alt Pirineu i Aran converteixen aquesta zona rural en un autèntic laboratori d'ordenació del territori que pot enriquir molt el debat sobre la utilitat de la planificació estratègica, sobre quina és la millor governança territorial de cara a complir el primer principi de les polítiques d'ordenació territorial de la UE de desenvolupar un sistema equilibrat i policèntric de ciutats i una nova relació entre camp i ciutat (COMISSIÓ EUROPEA, 1999, p. 11) o sobre com abordar conflictes territorials.

A més en aquest cas d'estudi volem abordar l'anàlisi dels processos de despoblament i altres dinàmiques amb un grau de concreció màxima, és a dir, analitzar no només els instruments com hem fet fins ara, sinó la pròpia dinàmica territorial detalladament per tal de complementar les aproximacions que fins ara s'han fet sobre aquest tema sempre a nivell comarcal o com a molt municipal. La manca de bibliografia i fonts sobre aquest tema a l'àrea escollida ens obliguen a fer aquest esforç, a conèixer primer la realitat territorial per poder en segon terme fer una bona anàlisi dels instruments que s'estan aplicant.

1.2. Marc geogràfic

Ens trobem en una àrea muntanyosa del Prepirineu català que és una llarga alineació muntanyosa orientada d'est a oest que fa de barrera entre la depressió central catalana al sud i el Pirineu al nord, representat curiosament per una gran planura (quelcom poc freqüent al Pirineu),

la plana de la Cerdanya que conforma una comarca natural perfectament delimitada que s'estén més enllà de les fronteres estatals cap a França. A banda de la plana cerdana, el Pirineu s'endinsa al parc natural fora de l'àmbit d'estudi amb la serra de Moixeró, la qual enllaça amb el Cadí per l'est. Les Penyes Altes de Moixeró de 2.260 m o el massís de la Tossa amb 2.531 són alguns pics destacats. La serra del Cadí assoleix també unes altures considerables com el Comabona de 2.554 m, el massís del Pedraforca de 2498 m o el Puig de Canal Baridana de 2653 m.

La Serra del Cadí forma part del parc natural del Cadí-Moixeró, que va ser declarat parc el 1983 segons el Decret de la Presidència de la Generalitat publicat al DOGC el 24 d'agost. Aquest parc es creà a partir de l'antiga Reserva Nacional de Caça del Massís del Pedraforca que també va ser declarada Paratge d'Interès Nacional un any abans, el 1982. La superfície d'aquest parc natural, incloent el Massís del Pedraforca, és segons Molina de 41031'68 hectàrees (MOLINA, D.; 1996), un dels més extensos de tota Catalunya. El nostre àmbit d'estudi, que inclou els municipis d'Alàs i Cerc, Arsèguel, Cava, La Vansa i Fómols i Josa i Tuixent a la comarca de l'Alt Urgell i els de Gósol, Saldes i Gisclareny al Berguedà de Lleida i Barcelona i el municipi de Montellà i Martinet a la Cerdanya cobreix una superfície aproximada de 49793 ha. Malgrat que la idea inicial era estudiar tots els municipis del parc, al llarg de l'elaboració del treball ens hem adonat que això hagués suposat molt temps i recursos per elaborar el que en definitiva és un capítol del treball final. La realitat territorial del parc natural del Cadí - Moixeró és massa ampla i complexa com per pretendre abordar-la tota en un únic exercici de reflexió, per tant hem preferit escollir una part d'aquest parc, encara que no coincideixi amb cap delimitació concreta, però que coincideix amb una unitat de muntanya, i arribar a un grau de concreció major, enlloc de seleccionar un territori més ample i quedar-nos en reflexions i anàlisis més generals. El següent mapa situa l'àrea d'estudi:

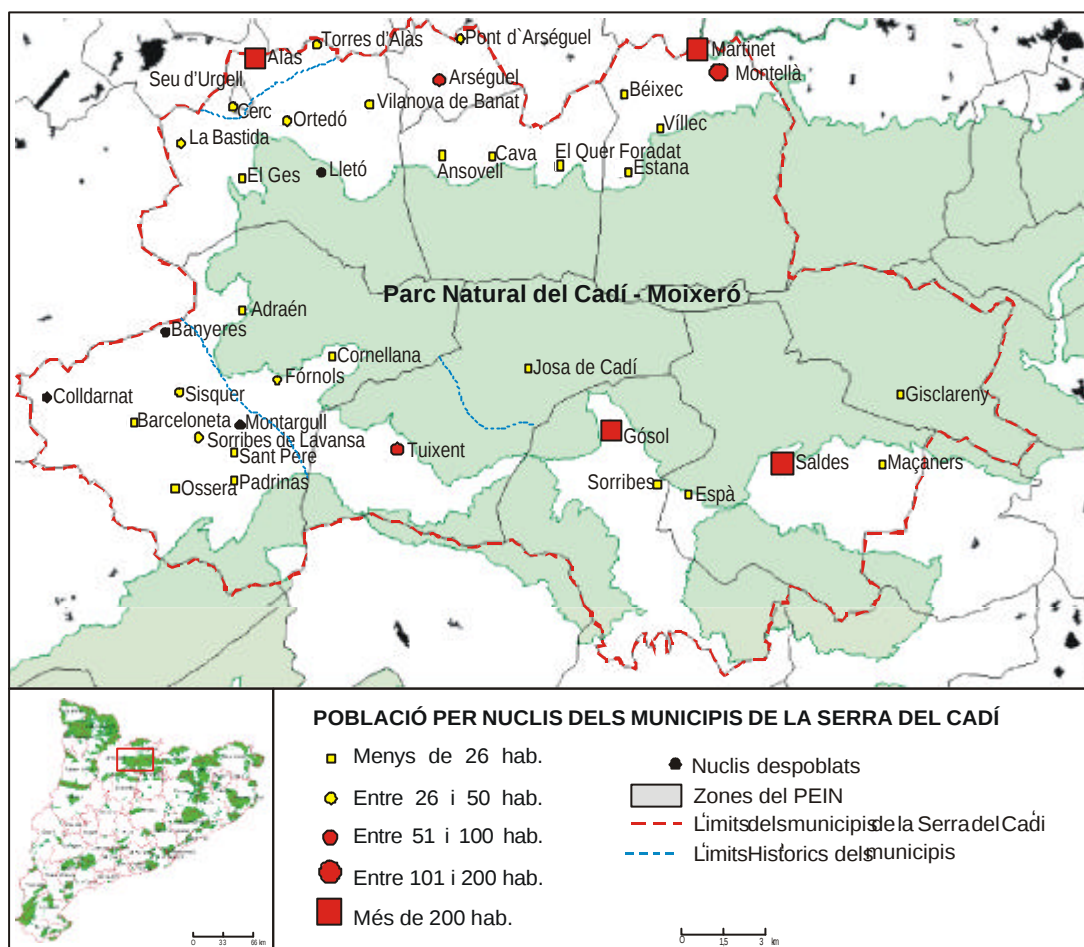

Figura 69: Mapa de situació de la Serra del . Font: Elaboració pròpia.

Aquests 9 municipis es divideixen en uns 36 nuclis oberts que contenen una població de fet de vora 2000 habitants. El municipi d'Arsèguel, malgrat estar fora dels límits del parc, l'hem inclòs per ser un municipi de reduïda dimensió demogràfica i territorial, que permetrà avaluar, entre altres coses, si hi ha diferències en termes de dinàmiques i gestió del territori entre municipis inclosos a un parc natural i aquells que no ho estan, a més d'analitzar l'influx de la capital comarcal sobre municipis rurals petits, per estar ben a prop d'aquesta capital, quan abordem la discussió de les relacions entre camp i ciutat.

Encara que ens trobem en un parc natural, el territori conserva poc de natural ja que ha segut explotat i gestionat des de fa segles per llenyataires, carboners, pastors, agricultors, caçadors, ramaders, miners, ferrers, trementinaires, boletaires, moliners etc. fins al punt de transformar-lo completament. Des dels boscos fins les pròpies muntanyes o els rius han segut explotats des de fa molts segles per al carboneig, llenya, pastoratge, molineria etc... El paisatge que podem trobar en qualsevol lloc del Cadí no deu tindre res a veure amb el paisatge que hi havia fa dos, o tres segles. Aquesta qüestió enllaça amb la crítica que diversos autors fan als conceptes de paisatge verge o natural (MATAMALA, N. ET. AL, 2003; SORIANO, J.M., 1992) i fins i tot al propi

concepte de “natural” aplicat a un territori o un paisatge i inseparable del terme antitètic “societat” o cultura” (SWYNGEDOUW, E. 2004) i la zona d’estudi n’és un bon exemple.

2. ANÀLISI DE DINÀMIQUES TERRITORIALS I: DESPOBLAMENT I CANVI DE MODEL TERRITORIAL

Després d’aquesta introducció per situar-nos en el territori en el qual centrarem aquest capítol, passarem ara a analitzar el procés de despoblament del Pirineu des d’un punt de vista del materialisme històric, contraposant models econòmics que s’han anat succeint al llarg del temps. En primer lloc veurem quin és eixe model territorial tradicional social, econòmic i cultural que entra en crisi a partir de començaments del segle XX. Volem en definitiva caracteritzar el territori que ha existit justament abans que comencés la crisi a causa del procés lent d’emigració i despoblament, eixes cultures que hui es donen per perdudes i s’evoquen amb nostàlgia, eixe món rural a punt de desaparèixer que les polítiques territorials volen amb més o menys fortuna protegir i que ha anat transformant-se tant en la seva composició socioeconòmica com en la dinàmica i estructura demogràfica, i com aquestes transformacions han afectat, afecten i poden afectar un paisatge que hui en dia hom percep com a paisatge idíl·lic, transformacions que han donat lloc a nous espais que hom no sap si es poden continuar anomenant rurals. En una segona part, passarem a caracteritzar el model territorial industrial, ja debatut a l’apartat teòric que va començar a desmuntar l’anterior fins arribar a l’últim gran canvi: la irrupció del mode informacional i els desafiaments que comporta per àrees rurals com la nostra.

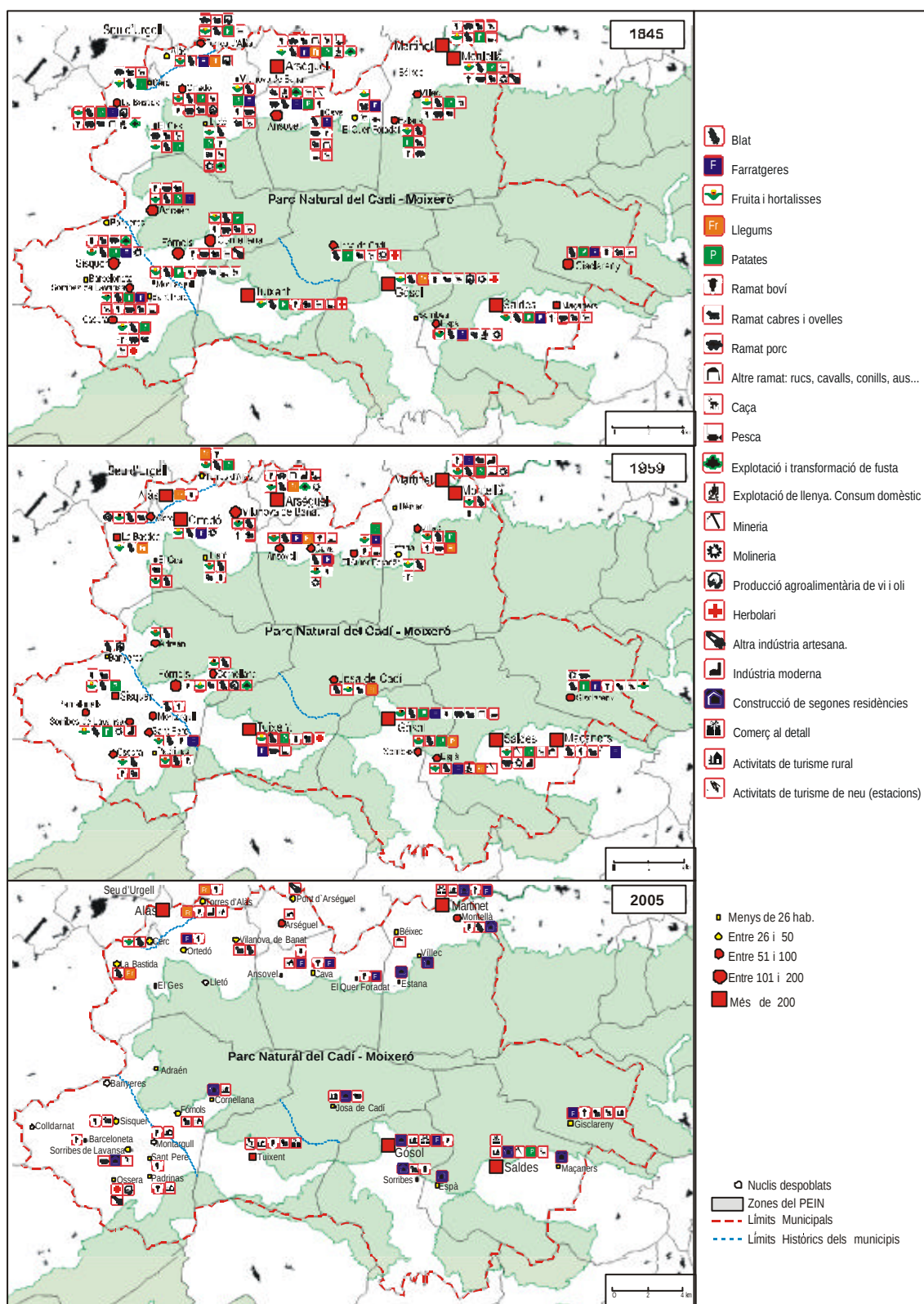
2.1. Model territorial tradicional, precapitalista o de subsistència

Quan es parla de model territorial tradicional d’una àrea de muntanya se sol definir més que pels seus trets característics per contraposició, pel que no és. Se sol agrupar sota termes com aquest a totes aquelles economies o modes de producció, modes de vida i de desenvolupament que no són industrials, urbans o capitalistes, són rurals o agrícoles o de muntanya i que van entrar en crisi amb l’aparició del fenomen industrialitzador a tota Europa dins del procés de desenvolupament capitalista. El món rural comença a estudiar-se com a unitat territorial quan apareix la ciutat industrial moderna i s’estudia per integrar aquests territoris en el sistema socioeconòmic de la ciutat moderna, el capitalisme de la burgesia urbana (MORMONT, 1996, citat per PERRIER-CORNEY I HERVIEU, 2002, p. 161). Volem dir amb això que més que de model territorial o economia de muntanya, fins i tot a una zona tan petita com el Cadí, seria més apropiat parlar d’economies de muntanya, models territorials o cultures tradicionals perquè en

aquest territori, com veurem a continuació hi havia una extraordinària diversitat econòmica i d'activitats. Un tret comú d'aquests models i societats és el fet que és que moltes voltes tenen uns fonaments socials i culturals propis que es reflecteixen en l'arquitectura, pràctiques agrícoles, gastronomia, art, etnologia, varietat lingüística etc. i que des del punt de vista econòmic, el nivell d'autarquia és prou elevat i fins i tot total.

Segons diferents autors (ARQUÈ, M., GARCIA, A. I MATEU, X.; 1980; CAMPILLO, X., SANCLIMENS, X. I VILLARÓ, A. 1988) aquest model seria el dominant a la zona del Cadí i Alt Urgell en general fins començaments del segle XX, quan començaria a entrar en crisi, aniria cedint terreny fins a l'any 1960 aproximadament i des d'ençà està en procés de desaparició.

Cal remarcar algunes idees força que caracteritza el sistema socioeconòmic tradicional existent a les terres del Cadí fins començaments del segle XX i es poden comprovar al mapa següent que recull quines activitats hi havia en cada nucli cap al 1845 (MADOZ, 1850). Es tracta d'un mapa completament qualitatiu per donar a conèixer quines activitats productives hi havia en cada nucli de la serra del Cadí.

Figures 70-72: Mapes d'activitats econòmiques per nuclis a la serra del Cadí cap al 1845, el 1959 i 2005. Font: Elaboració pròpia a partir de Madoz, P. (1845), AA.DD. (1959), dades de l'INE i l'IDESCAT i treball de camp.

Una primera idea i molt obvia és que hi havia un ús molt intensiu sobre el territori i una gran diversitat d'activitats econòmiques, una gran pluriactivitat, molt més enllà de les activitats agrícoles i ramaderes amb les que se sol identificar l'economia de muntanya. Dins de l'agricultura hi ha una gran diversitat donat que es tracta en la seva majoria d'una activitat de subsistència i per tant calen diferents conreus per alimentar tant a les famílies com als diferents ramats. El conreu de la patata és gairebé generalitzat a tots els nuclis: és un aliment bàsic. La carn i lactis és altre aliment essencial. Per tot arreu hi ha ramat de cabres i porcí. Llegums, blat i fruites especialment pomes a les zones més planes i baixes juntament amb la caça (també molt important) de perdius i conills i la pesca de truites i barbs completen la dieta dels habitants.

Crida molt l'atenció que la ramaderia bovina, que hui en dia és fins i tot un element central del paisatge idealitzat dels Pirineus, té només una importància secundària. No serà fins la implantació de les primeres companyies lleteres industrials a principis del segle XX a la zona que la ramaderia bovina començarà a ser dominant en tots els Pirineus. De moment en aquesta època una de les activitats principals és l'ovina en transhumància, ja esmentada a l'apartat anterior, sobretot a la vessant sud del Cadí i és una activitat que constitueix un model propi econòmic i social amb una estructura jerarquitzada en majorals i rabassers o ajudants. Part d'aquest ramat i la seva llana es ven a mercats comarcals a voltes externs de forma que no és una activitat d'autoconsum. Es té notícia que els ramats del Cadí anaven en transhumància fins Santa Coloma de Gramenet molt a prop de Barcelona (OBIOLS I RIOS, 2000, p. 44) durant l'hivern fins fa pocs anys, però en èpoques històriques hi havia moltes més rutes, sobretot cap a França. La transhumància era una de les principals activitats a tots els Pirineus, la qual entra en una forta crisi des de mitjans del segle XIX pels canvis institucionals esdevinguts en la propietat de la terra per afavorir l'economia capitalista (PINILLA NAVARRO, 1995 p. 57). En primer lloc la privatització de les terres de pas dels ramats a partir de les desamortitzacions per al conreu de noves terres o per la implantació de colònies industrials als eixos fluvials amb el conseqüent augment de població i en segon lloc els intents creixents de control per part de l'Estat dels monts públics, que xocava amb el manteniment dels usos tradicionals. Això engegava un procés de crisi de la transhumància fins la seva total desaparició avui en dia.

A banda de les activitats agrícoles i ramaderes hi ha una intensa activitat artesanal. A les zones més a prop del mercat de la Seu i més benignes climàticament (Alàs, Ortedó, La Bastida...) es fabrica formatge, vi i oli. A la vall de Lavansa es fabricaven herbes i olis medicinals, alguns d'ells com l'oli de trementina de gran complexitat en la seva elaboració a partir de la resina del pi roig (CREUS, 2003 p.60). Aquests remeis curatius eren venuts per tota Catalunya, es tracta d'una altra activitat que no era d'autoconsum. Als cursos dels rius es desenvolupa una potent indústria de molinaria, sobretot de farina a llocs com Adraén, Gósol o Montellà i també es

desenvolupen altres activitats com els assaonaments a Montellà o la farga, potser supervivent d'una època anterior en la qual seria una activitat principal, al nucli de Fómols. En canvi, altres activitats que posteriorment seran cabals en la industrialització d'algunes zones com la mineria del carbó, encara no existeixen ací. Només hi ha un parell d'explotacions de coure a les proximitats d'Ansovell. Això comporta que la font d'energia principal, apart de l'aigua és el carbó vegetal encara. L'explotació de la fusta té dos vessants diferents en aquesta zona. Una és la recol·lecció de llenya per a autoconsum, una pràctica molt estesa a tota la zona del Cadí i l'altra és l'explotació de la fusta per a construcció a pobles com Arsèguel, que és un gran centre d'explotació, Sisquer o Lletó. El sistema tradicional de transport d'aquests productes eren els rius com el Segre. En tot cas, aquesta activitat també va entrar en crisi a mesura que s'incrementaven els obstacles al transport fluvial (assuts per a molins, colònies industrials i posteriorment les primeres preses, un obstacle insalvable).

Una segona idea a remarcar en relació amb el que hem estat parlant és que en aquest territori hi havia un extraordinari dinamisme socioeconòmic. Cal traure la idea que la muntanya era una zona deprimida i marginal. Nuclis tan petits com Lletó, hui desapareguts, que aleshores comptaven amb a penes 10 habitants, desenvolupaven fins vuit activitats diferents entre agricultura, ramaderia, explotació de la fusta, molinaria i caça. Havien de diversificar les activitats, perquè només el conreu no era suficient per mantenir una família. Això ens porta a reprendre la idea abans esmentada de la intensitat en l'explotació del territori. En aquests paradigmes tecnoeconòmics la terra i el treball són els factors principals per a l'acumulació de capital (CASTELLS, M., 1995, p. 29) i per tant el manteniment d'aquest mode de desenvolupament depèn de l'explotació intensa dels recursos. Això comporta que el paisatge existent aleshores seria completament diferent al de hui en dia. En primer lloc per la classe d'activitats econòmiques existents i en segon lloc, perquè la seva intensitat era tal que el propi Cadí, hui una gran massa boscosa uniforme, aleshores estava completament desforestat en zones com les de Cava a conseqüència de l'explotació de la fusta i carboneig, del manteniment de prats i pastures i del conreu en vessants que s'estenia fins altituds inversemblants (MADOZ, P.; 1850). Com hem explicat, cada activitat es desenvolupava a una altura diferent de manera que la desforestació era generalitzada.

Una altra idea que cal esmentar en relació amb el que se sol definir com a model tradicional rural o de muntanya, és la característica de zona aïllada i que ha de sobreviure amb el que pot produir. La idea de les societats de muntanya autàrquiques ha de ser rebutjada (DOMÍNGUEZ MARTÍN, 1995 p 37). Això es dóna relativament a la vessant nord del Cadí, on la llunyania dels mercats i l'accessibilitat difícil faria que hi hagués un model de vida més o menys autàrquic i aïllat. No obstant a la vessant sud no es compleix. No deurien probablement haver

millors coneixedors de la geografia catalana aleshores als Pirineus que els habitants dels pobles de la vessant sud. En primer lloc per l'activitat transhumant que obligava a part de la població a hivernar a les planes vallesanes després d'un llarg viatge, en segon lloc, perquè mentre els homes es dedicaven a la transhumància, les dones recorrien els mercats venent l'oli de trementina i per l'últim perquè a l'estiu, part de la població es desplaçava a l'Empordà i al Rosselló a treballar en la verema, ja des del segle XIX. A més no cal oblidar que les activitats de contraban també han existit ací com a qualsevol altra terra de frontera. Això suposa que en aquestes zones no havia una economia de subsistència sinó més mercantilista i sobretot molt diversificada en quant a nombre de productes fabricats i fonts d'ingressos.

Des d'un punt social no podem oblidar el paper cohesionador territorialment i de control social que tenia l'església. Aquesta era la institució dominant en aquesta època. Tenia una gran influència que anava molt més enllà del govern del territori, fins i tot en el control de la informació i també un paper cabal en la resolució de conflictes. Si en una vall dominada per una parròquia dos llauradors tenien una disputa de qualsevol tipus, era el retor d'aquesta parròquia l'encarregat de mediar en el conflicte. En marxar posteriorment gran part de la població desapareix aquesta figura de mediador en molts pobles. L'administració civil, que només té un ajuntament per cada municipi on pot haver deu nuclis diferents, es veu incapaç d'assumir aquest paper de manera que la població que roman es queda sense aquesta figura de mediador, la qual cosa té un impacte en la resolució de conflictes.

Com a conclusió podem afirmar que el mode de desenvolupament existent al Prepirineu del Cadí que hom anomena tradicional és un gran sistema agrosilvopastoralista (JODHA 1992 citat per FILLAT i ESTAQUÈ, 2002 p12) de "jardiniers de muntanya" (ARQUÉ, M. et al., 1980) en el qual podem trobar tres models diferents però no excloents: un model de producció agrícola i ramader per a l'autoconsum, on els intercanvis amb l'exterior són mínims i l'economia és essencialment autàrquica (el cas típic és el dels masos aïllats a la muntanya i alguns nuclis més inaccessibles de la vessant nord, llargament incomunicats en hivern), un altre model molt més obert a l'exterior, amb molts més fluxos de mercaderies i persones basat en aquest cas en la ramaderia transhumant i complementat per l'exportació d'herbes medicinals i el treball en la verema, amb unes fonts d'ingressos externes a la comarca (la vall de Lavansa, Josa) i per últim un model més mixte i diversificat en activitats en el qual hi ha una gran part de producció agroramadera d'autoconsum, però existeixen activitats artesanals de transformació que s'exporten, però al mercat més proper com podria ser vi, farina, fruita (pobles més a prop dels mercats com Ortedó, Torres d'Alàs, Espà, Saldes a prop de Gósol i el propi Gósol.).

En aquest mode de desenvolupament hi ha un aprofitament dels recursos renovables i això implicava un poblament més dispers, policèntric i equilibrat. Quan hom llegeix els objectius de documents clau com l'ETE, relacionats amb el concepte de desenvolupament sostenible, dóna la sensació que estiga descrivint un territori amb un mode de desenvolupament tradicional com el del Pirineu. Es podria considerar en tot cas com a més sostenible en molts aspectes que el mode fordista i el nou mode informativ que s'imposaren posteriorment en les zones rurals de muntanya i a tot arreu, com plantejarem més avant, però no hem de pensar que aquestes societats tradicionals foren nuclis idíl·lics en les que no hi existien problemes (IRIARTE, 1995 p106). Ans al contrari, es tractava de societats on hi havia un repartiment desigual dels recursos, on es desenvolupaven formes de dominació quasi feudals i on el control social ja esmentat podia arribar a ser opressiu. A més la manca d'un govern civil jurídic estructurat feia que molts conflictes es resolgueren violentament i que el control de l'església fora total. Davant el gran creixement demogràfic que es produeix fins la segona meitat del segle XIX, quan comença a Catalunya la transició cap a un model industrial, l'única manera d'incrementar la producció i productivitat en aquest model de desenvolupament agrari, és aplicant més treball i terra. Per tant s'aprofiten les vessants fins al màxim tècnicament i climàticament possible per conrear i això té uns impactes ambientals molt importants.

2.2. La irrupció del model fordista i el procés de declivi rural i despoblament.

2.2.1. Les causes i característiques de l'èxode

Tot aquest model territorial tradicional entrarà en crisi com ja se sap a partir de la primera i sobretot de la segona revolució industrial que tindrà grans impactes a les ciutats. Irromp el nou model fordista capitalista. La cronologia per a aquest període se sol situar a començaments del segle XX, un cop acabada la crisi finisecular que coincideix amb l'aparició a la zona del Cadí de les primeres indústries (indústria lletera) i amb el ràpid desenvolupament de la indústria catalana, gràcies al context bèl·lic de la I guerra mundial i fins a les crisis del petroli dels anys 70. La incipient industrialització a la ciutat de Barcelona augmenta la demanda de ma d'obra que és coberta per la població del camp, començant així l'èxode rural que comença cap a mitjans del segle XIX amb uns màxims de població al Pirineu i hui en dia continua en moltes zones encara. Aquest és el procés que se sol posar com a catalitzador de l'èxode rural i despoblament en tots els llibres de text. No obstant pensem que val la pena aprofundir un poc més en les causes concretes que donaren lloc a un èxode tan accentuat al Pirineu i un despoblament de tal magnitud a partir del marc teòric establert anteriorment. Podem posar com a exemple el cas de la comarca de l'Alt Urgell respecte a l'agregació de municipis. Des de 1962

a 1976 la comarca perd per agregació la meitat dels seus municipis passant de 39 a 19. Encara que sigui un procés imposat per decisions externes, és un bon indicador de la intensa emigració que hi havia. Només en aquesta dècada dels 60, els municipis englobats en la zona d'estudi perden un 40% de la seva població, passant de 4054 habitants en 1960 a 2.494 el 1970. Aquestes dades necessiten d'una explicació i una anàlisi més ampla, dins de les teories de l'èxode rural per tal de comprendre bé el fenomen amb el que ens enfrontem, per a la qual, ens remetem a l'apartat de teoria.

A efectes il·lustratius i fent un esforç de síntesi s'ha agrupat a la figura 73 els principals processos que han propiciat l'èxode rural als Pirineus i Prepirineus i conseqüentment el despoblament i desertització. Com a marc teòric de referència ens hem inspirat en la teoria del sistema mundial ja que és aquest enfocament el que utilitzen diversos autors a l'hora d'analitzar les causes del despoblament al Pirineu i altres àrees muntanyoses d'Espanya (PINILLA NAVARRO, 1995; ARQUÉ, MATEU I GARCIA, 1980). Des d'aquest punt de vista, el model de desenvolupament industrial és la primera fase dins del mode de producció capitalista i per incrementar l'acumulació de capital cal augmentar la producció i productivitat agrícola i ramadera, base de les economies de muntanya tradicionals, que fins aquesta època eren reserva d'aliments i recursos de les ciutats. Quan el nou mode de desenvolupament capitalista s'expandeix per Catalunya, al Pirineu troba un obstacle importantíssim. Es tracta de la propietat de la terra. Aquesta fins mitjans del segle XIX és sobretot de propietat comunal de cada municipi. Això va en contra de la lògica de mercat, perquè impedeix la seva posada en valor i això a la seva volta impedeix que puga configurar-se una burgesia agrària que amb el preu d'aquestes terres pose en marxa un procés de capitalització de l'agricultura. La reacció davant això la trobem en les polítiques de liberalització de la terra: amb les desamortitzacions es va fer molt més que sanejar les arques de l'estat, es va "inventar" la propietat privada on no hi havia. Donat que aquests models no es poden adaptar a les noves necessitats del capitalisme, aleshores la muntanya passa de ser reserva de recursos, (els models tradicionals es desarticulen i entren en crisi a mesura que el capitalisme penetra en nous territoris) a reserva demogràfica (DOMÍNGUEZ MARTÍN, 1995) de la ciutat per atendre la gran demanda de treballadors que la gran indústria, que funciona amb les noves lògiques de les economies d'escala i aglomeració. La ciutat capitalista a més a més requereix d'aquesta ma d'obra perquè en aquest model de desenvolupament el factor treball, junt amb el capital i tecnologia són els essencials per augmentar la productivitat industrial i perquè a les ciutats industrials, les condicions de vida són tan penoses que el mecanisme de rejuveniment i creixement demogràfic que aporten les migracions camp-ciutat es converteixen en fonamentals per al creixement de la indústria.

CAUSES INTERNES DE L'ÈXODE RURAL AL PIRINEU	CAUSES EXTERNES
Factors socials - L'emigració selectiva de dones fa que s'<u>agreuge</u> el descens de la natalitat a la muntanya per desequilibri de sexes, i perquè hi ha poca relació entre classes diferents. La cerca d'una dona dona peu a emigracions.	Infraestructures - Construcció d'embassaments que dificulten encara més l'accessibilitat, obliga a migrar a pobles sencers i que suposa la inundació de valls fèrtils o cubetes que són les terres més productives de les zones de muntanya a més d'atraure mà d'obra de les capçaleres cap al fons de la vall.
Factors ambientals - Problemes d'accessibilitat i costos de transport elevats lligats a l'orografia. - Pendent elevat en les vessants que impedeix la mecanització i modernització dels conreus. - Rigor dels hiverns que dificulten també l'accessibilitat, determinen el tipus de conreu i un cicle vegetatiu llarg. - Sòls pobres en moltes àrees.	Institucionals i polítiques - Desamortitzacions liberals que acaben amb la propietat comunal de la muntanya, base econòmica de moltes famílies en molts municipis. - Privatització i <u>mercantilització</u> de terres que impossibiliten la continuïtat de la transhumància. - Política de quotes lleteres de la <u>CEE</u>. - Polítiques de repoblació forestal que perjudiquen l'economia local i no tenen en compte l'opinió de la població ni els usos tradicionals de la muntanya. - Agregacions municipals que suposen la <u>desestructuració</u> del territori (pobles units sense comunicació entre ells, pèrdua de centres de decisió, manca d'operativitat dels nous municipis...)
Factors econòmics - Minifundi de la ramaderia i l'agricultura (explotacions familiars) poc <u>competitiu</u> en el nou mercat capitalista. - El sistema de propietat comunal existent en moltes àrees és incompatible amb els objectius d'acumulació i lliure mercat del capitalisme car és terra que no es pot vendre ni dividir ni hipotecar per invertir en modernització de l'agricultura o simplement per acumular capital. - Les noves activitats <u>turístiques des que s'implanten</u> no són suficients per fixar a penes població.	
Territorials /infraestructures - Capacitat d'atracció de les capitals comarcals per tindre més serveis i equipaments i llocs de treball. - Manca de serveis en sentit ample (serveis bàsics d'aigua i llum, de transport, sanitaris... - Tancament de serveis preexistents com les escoles primàries a gairebé totes les capitals de municipi.	Econòmiques - Baixada continuada del preu de la llana per noves matèries (cotó, fibres sintètiques). - L'arribada de nous productes industrials i agrícoles del pla més barats enfonsa les activitats <u>artesanals</u> i l'agricultura i ramaderia tradicional.

Figura 73: Matriu de causes de l'èxode rural al Pirineu. Font: Elaboració pròpia.

Com a factors interns entenem aquelles característiques pròpies de les àrees de muntanya que amb l'arribada de les noves formes de relació capitalistes es fan incompatibles amb aquestes i per tant es converteixen en causes directes d'emigració. Un exemple seria el caràcter selectiu de les migracions com a desestructurador de la ratio de sexe en comunitats locals (ARACIL, FERRER, RECAÑO i SEGURA, 1996; PÉREZ DÍAZ, 1969; LLONCH i SANCHO, 1991). En paraules de Pérez Díaz, "l'endogàmia de rang obliga a l'exogàmia de lloc" (PÉREZ DÍAZ, 1969; pp. 758-760). A mesura que avança el procés d'èxode rural és cada volta més difícil trobar dones per consumir matrimonis i sobretot dones d'un mateix rang social. Com a factors externs entenem processos generats a partir de lògiques o preses de decisions externes geogràfica, social i políticament a les societats tradicionals de muntanya i que precisament per ser d'una lògica distinta també es converteixen en processos desarticuladors i per tant catalitzadors de l'emigració. Un exemple seria la construcció d'embassaments. Es tracta d'un procés complex. En un primer moment suposa una gran immigració a les àrees rurals i el manteniment de la població local durant la construcció de la presa, però un cop acabada l'obra, primer s'obliga a desallotjar a pobles sencers que seran inundats i a migrar a altres zones, en

segon lloc nega cubetes fèrtils molt escasses als Pirineus que són el suport vital de valls senceres donat que es destrueix el seu medi de vida i obliga a migrar, i en tercer lloc, perquè impedeix la continuïtat d'altra activitat tradicional als Pirineus: el transport fluvial de la fusta. Veiem, doncs que una sola actuació en benefici de la ciutat capitalista genera tres motius diferents per la migració de pobles sencers. Un altre exemple de desbaratament de les societats tradicionals. Val a dir que no tots els processos esmentats formen part de la lògica transformadora del capitalisme, hi ha d'altres que no tenen cap relació, almenys directa amb aquesta explicació.

2.2.2. Dinàmiques generades al territori

És una obvietat dir que la principal dinàmica generada en aquest territori com a conseqüència dels fluxos migratoris ha seguit la despoblació de tota la zona. Aquesta és la primera i principal dinàmica que analitzem de manera més detallada amb el següent gràfic de la figura 74 que ens mostra l'evolució en termes absoluts de la població resident a la serra del Cadí des de l'època moderna fins l'actualitat. Com a apunt metodològic assenyalarem que en aquest apartat de moment treballarem amb dades "oficials" que són poc fiables, sobretot des de les últimes dècades del segle XX en què comencen a repuntar els empadronaments atípics que són bastant significatius en aquestes àrees.

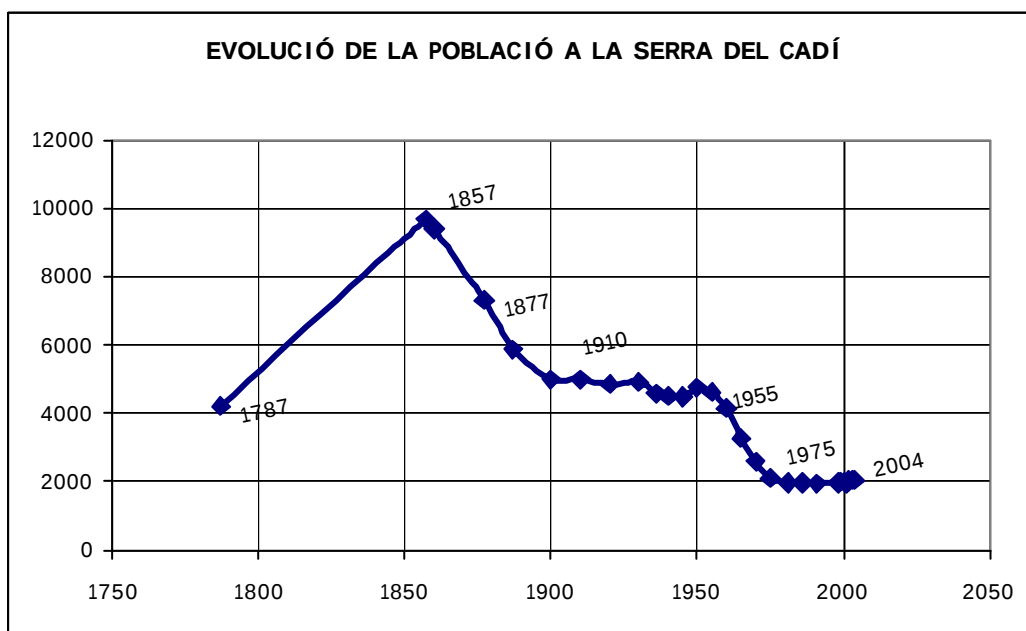

Figura 74: Evolució de la població total de la Serra del Cadí (Alàs i Cerc, Arsèguel, Cava, Gisclareny, Gósol, Josa i Tuixent, Montellà i Martinet, Saldes i La Vansa i Fórnols). Font: Elaboració pròpia a partir de l'INE, l'IDESCAT i el Centre d'Estudis Demogràfics (CED).

Des de 1787 a 1857 hi ha primer un fort augment de la població per causes molt diverses (inici de la primera etapa de creixement de la Transició demogràfica, desamortitzacions de 1837 que permeten augmentar les terres de conreu, migracions temporals als Pirineus fugint de les guerres carlistes i napoleòniques etc.) El decreixement que comença a partir de 1860 se sol lligar a explicacions malthusianes (desequilibri entre població i recursos que obliga a migrar) i als inicis de la industrialització tant a Barcelona com al Berguedà. Amb la successió I guerra mundial – dictadura de Primo de Rivera – guerra civil – postguerra, es congela l'èxode rural que es reinicia als seixanta amb la liberalització de l'economia espanyola que comporta la culminació del procés de desestructuració d'economies de muntanya ja explicat anteriorment. La crisi del petroli de 1975 i la transició cap a la nova era de la informació i de la globalització marca un altre punt d'inflexió. De moment, ací el que més interessa és veure quines transformacions hi ha durant el període industrial.

En relació amb això es pot consultar el mapa de la Figura 71 que mostra la situació en quant a població i tipus d'activitats en un moment molt especial de canvis econòmics: 1959. Comparant-ho amb la figura 70 veiem dos canvis fonamentals: primer un canvi en la distribució i grandària de les poblacions i en segon lloc un canvi significatiu en el tipus i nombre d'activitats en el territori. Veiem a grans trets que no ha hagut encara un canvi radical en el model territorial. Ens situem en 1959, després de la primera gran onada migratòria de la segona meitat del segle XIX però encara abans de la segona i definitiva gran onada migratòria dels seixanta. Per tant encara no es dibuixa del tot l'enorme transformació territorial que viu aquest territori durant la fase industrial del capitalisme. No obstant això, sí s'observen alguns canvis. Ja s'observa la pèrdua del caràcter pluriactiu de les economies de muntanya. Ens trobem en un estadi de transició entre el model tradicional i l'industrial. Molts nuclis ja no tenen més de tres o quatre activitats diferents i comencen a obrir-se a la indústria i agricultura moderna (apareixen fusteries industrials, més conreu de fruites i verdures, ramaderia bovina de llet i carn...). Activitats molt tradicionals com la fabricació d'oli de trementina o la indústria artesana entren en franc declivi i altres, com la molinaria resisteixen a males penes. La caça, la pesca o l'extracció de llenya es regulen i es limiten. S'observa una creixent especialització. Cada nucli o poble ja no produeix l'essencial per sobreviure, perquè hi ha una major obertura amb l'exterior. Així per exemple Montellà i Martinet s'especialitzen en indústria de la fusta i química, Gisclareny en la ramaderia ovina, el municipi antic de Cerc en la bovina i el conreu d'hortalisses i així successivament.

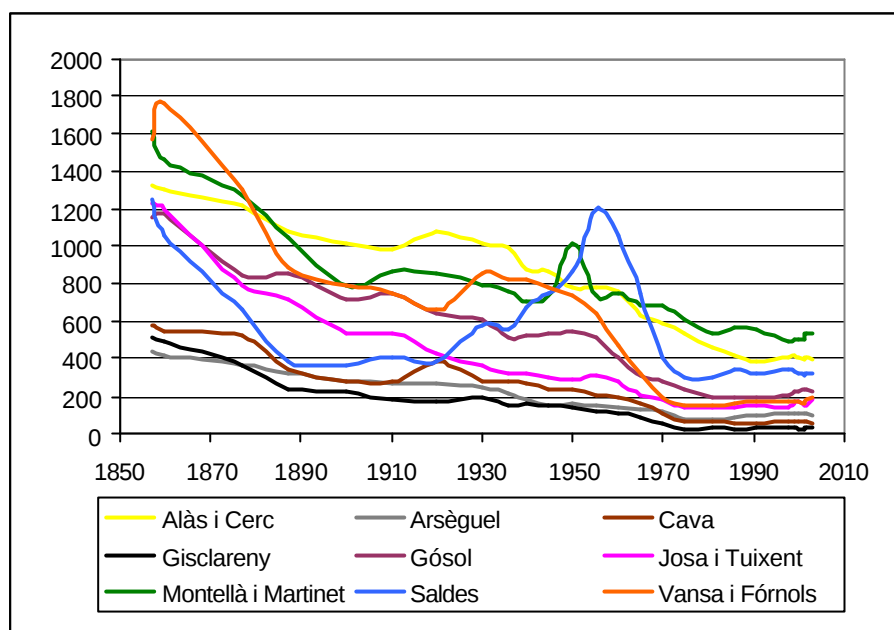

Figura 75: Evolució de la població als municipis de la serra del Cadí (delimitació moderna) des del segle XIX. Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE, IDESCAT i CED.

Si observem l'evolució individual de cada municipi, insistim, segons dades oficials, que no necessàriament reals, podem veure com a grans trets segueixen el patró de fort decreixement fins finals del segle XIX, estabilitat o creixement moderat durant la primera meitat del segle XX, davallada forta fins finals dels setanta i estabilitat fins el moment present. Un cas especial és el del municipi de Saldes que té un fort creixement durant algunes dècades del segle XX a conseqüència de la demanda de mà d'obra de la mineria. De fet a l'any 1959 és l'únic municipi que està rebent immigració (procedent d'Andalusia) de tot el conjunt. Tota la resta està enviant població majoritàriament cap a Barcelona. Un altre fet destacable és que si mirem amb un poc més de detall, sí podem observar algunes diferències entre municipis. Pareix que el fenomen siga molt selectiu ja que afecta sobretot als nuclis més petits.

Això es pot veure millor amb la figura 76. A aquesta figura hem afegit els recomptes de població d'alguns censos i una estimació per a l'any 2005 de població real, feta a partir de treball de camp i d'un treball d'anàlisi demogràfica que ha consistit a recomptar el nombre d'empadronats atípics (població censada que resideix a un municipi i treballa o estudia a un altre a una distància major de 60 min) i restar-lo a la dada del cens per tindre una dada de població més a prop de la realitat (veure apartat de metodologia). Com a dada sorprenent en aquest sentit, podem dir que en el treball de Sabater (SABATER, A., 2004) sobre empadronaments atípics a Catalunya, els dos primers municipis en percentatge d'empadronats atípics a les 23 comarques que assolia l'estudi, estan a la nostra àrea d'estudi. Eren Gisclareny i Cava amb un 33'3% i un 25'6% respectivament d'empadronats atípics, respecte al total de

població empadronada el 1996. Per tant, el problema metodològic d'esbrinar quanta població habita el nostre territori no és una qüestió menor i la prova està en què segons els nostres càlculs, la població real del Cadí per al 2005, seria aproximadament un 81% de la població censada, i si férem un recompte exhaustiu de la població que passa la major part de l'any a aquests municipis, segurament aquesta xifra seria fins i tot menor.

Municipis com La Vansa i Fórnols tenen un declivi molt pronunciat, perquè està format per nuclis de pocs habitants mentre que d'altres, com Gósol o Martinet que estan vora els 200 habitants o més el 1960 resisteixen millor el procés de declivi, com afirma Pau Vila, "*La gent (de Gósol), sembla tenir-hi les arrels més fondes, malgrat la duresa de la roca*". (VILA, P., 1963, p.124). Pareix funcionar la teoria dels llinars de despoblament (CAMPILLO et al., 1988). En aquest cas pareix que tindre un llinar de vora 75 habitants o més contribueix a un despoblament menys pronunciat (excepte el cas especial de Saldes) mentre que poblacions que en 1960 tenien vora 30 habitants o menys tenen un despoblament d'entre un 60% de la població (el cas més optimista, que és Béixec) fins a un 100% com els 10 nuclis desapareguts des de 1960. No obstant tampoc hi ha una correlació entre la grandària de la població original i el percentatge de població perduda, perquè el fenomen no només guarda relació amb una variable. Però sí sembla interessant, perquè en els casos extrems sí hi ha una relació i això és un procés a tindre en compte a l'hora de planificar el territori i fer projeccions i que no es veu si no es fan estudis de detall com aquest.

Figura 76: Evolució demogràfica dels nuclis de la Serra del Cadí. Font: Elaboració pròpia. Les xifres de 2005 són de treball de camp. Les xifres marcades amb asterisc resulten tenint en compte el mètode dels empadronaments atípics.

	1857	1920	1960	1970	1981	1991	2001	2004	2005	2005
<i>Alàs i Cerc</i>	1073	966	828	588	465	388	402	399	406	390*
Ortedó (Alàs)	116	121	87	64	45	25	32	30	30	
Torres d'Alàs	47	47	43	38	28	22	20	21	20	
Vilanova de Banat	194	172	136	94	66	40	41	32	33	
Bastida d'Hortons	20	96	74	36	22	23	39	43	43	
El Ges	80	51	23	30	9	9	6	6	9	
Cerc	80	98	92	45	39	30	38	41	40	
Alàs	454	332	355	281	256	239	226	226	231	
Lletó	82	49	18	s/d	0	0	0	0	0	
<i>Arsèguel</i>	439	276	136	118	81	91	108	98	92	79*
Arsèguel	424	255	136	118	81	68	71	64	59	
Pont Arsèguel	15	21	s/d	s/d	s/d	23	37	34	33	
<i>Cava</i>	511	316	223	101	63	51	57	54	60	8
Ansovell	193	153	76	45	40	26	35	31	33	
Cava	85	53	67	17	7	10	8	11	12	
Querforadat	233	110	80	39	16	15	14	12	15	
<i>Gisclareny</i>	511	65	68	50	21	32	26	30	36	14
Gisclareny	296	17	68	50	21	32	26	30	36	
Coll de la Bena	123	44	s/d	s/d	s/d	s/d	s/d	s/d	s/d	
S. Martí del Puig	92	4	s/d	s/d	s/d	s/d	s/d	s/d	s/d	
<i>Gósol</i>	1156	624	398	284	196	193	225	225	223	198*
Gósol	904	470	189	272	190	189	214	216	213	
Sorribes	65	34	26	12	6	4	0	0	10	
Moripol	187	49	50	s/d	<5	0	11	9	s/d	
Bonner	s/d	67	70	s/d	<6	0	s/d	s/d	s/d	
Güells	s/d	s/d	12	s/d	<7	0	s/d	s/d	s/d	
Vilacireres	s/d	4	51	s/d	<8	0	s/d	s/d	s/d	
<i>Josa i Tuixent</i>	1186	383	272	180	133	145	169	181	170	75
Josa	382	157	64	32	15	16	13	16	42	10
Tuixent	804	226	208	148	118	129	156	165	128	65
<i>Montellà i Martinet</i>	1473	837	749	686	540	558	507	531	541	456
Béixec	84	34	20	15	10	5	9	8	9	4
Estana	220	106	50	43	28	22	16	24	22	12
Montellà	790	289	208	132	105	105	103	99	99	65
Martinet	294	366	440	477	388	418	368	394	405	373
Vil·lec	85	42	31	19	9	8	11	6	6	2
<i>Sal·des</i>	1043	409	1064	405	302	328	328	325	346	290*
Espà	109	33	90	s/d	s/d	3	1	3	3	
Maçaners	410	54	321	s/d	s/d	53	30	22	21	
Feners	100	10	pocs hab.	s/d	s/d	0	s/d	s/d	s/d	
Sal·des	410	171	653	405	302	121	97	103	117	
Molers	14	s/d	pocs hab.	s/d	s/d	0	s/d	s/d	s/d	
disseminat	s/d	141	s/d	s/d	s/d	151	200	197	205	
<i>Vansa i Fór·nols</i>	1444	582	509	106	152	167	179	191	191	175
Adraén	498	104	46	s/d	26	18	9	10	15	
Barceloneta	s/d	7	56	7	1	13	11	12	11	
Cornellana	s/d	133	62	s/d	21	28	26	26	26	12
Montargull	141	42	29	13	9	1	0	0	0	
Ossera	166	66	72	17	18	26	17	21	22	
Sant Pere	s/d	31	59	17	8	13	7	7	6	
Sisquer	125	26	51	23	14	15	22	17	19	
Sorribes	s/d	66	51	24	30	27	29	34	40	
Padrinàs	72	19	pocs hab.	s/d	s/d	s/d	16	23	19	
Fór·nols	331	72	75	s/d	25	26	31	31	27	
Banyeres	36	4	pocs hab.	s/d	0	0	2	10	s/d	
Colldarnat	75	12	8	5	0	0	9	0	s/d	
TOTALS	8836	4458	4247	2518	1953	1953	2001	2034	2065	1680

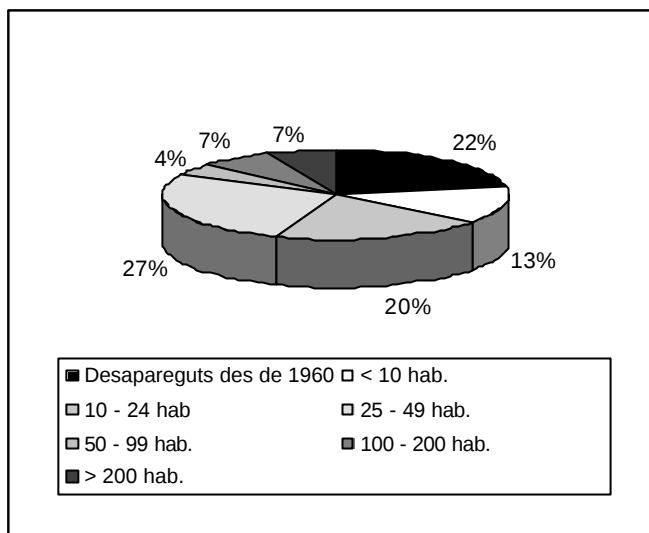
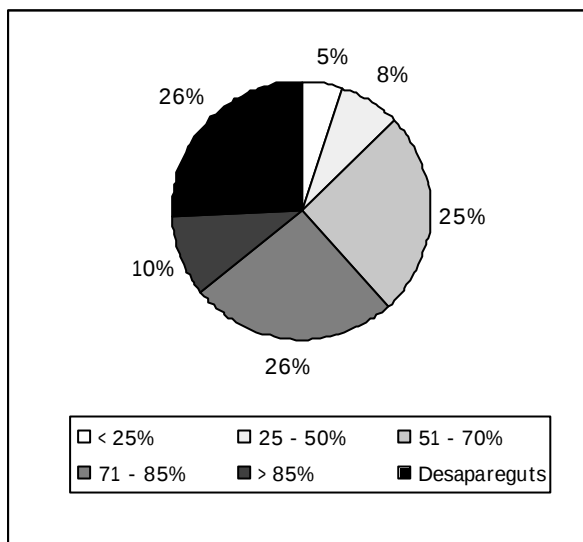

Figura 77: Percentatge de pèrdua de població per nuclis de 1960 a 2003. **Figura 78:** Grandària poblacional actual dels nuclis de la Serra del Cadí. Font: Elaboració pròpia a partir de treball de camp i fonts estadístiques (INE i IDESCAT).

Alguns llindars de demanda clàssics segons la teoria de Christaller podrien ser les escoles primàries, consultoris, bar o el petit comerç d'alimentació. Aquest últim se situa vora uns 75 habitants (CAMPILLO et al., 1988). Escola, bar i comerç són els serveis bàsics, a banda d'espais de socialització per mantenir una mínima vitalitat en un poble. Primer sol tancar l'escola perquè necessita una demanda d'allò que no tenen els pobles dels Pirineus: nens, en segon terme sol tancar la botiga d'alimentació i per últim el bar. Un cop ha tancat aquest últim negoci ja és un llindar en què es podria dir que el poble deixa de ser poble amb un mínim de vitalitat i interacció social per convertir-se més bé en una urbanització d'estiueig o en un poble museu, encara que oficialment figuren al cens 20, 30 o 80 persones.

La taula que mostra la figura 76 és una ampliació de l'evolució de la població, però a nivell inframunicipal. S'han recollit les dades de tots els nuclis menors dels nou municipis que apareixen de manera més constant als censos. Les dades sobre població disseminada a cada municipi només apareix a partir del cens de 1960 afegida a la població de cada nucli més proper. La manca de dades ens impedeix fer una evolució continua d'aquesta població si bé és cert que només al cas de Saldes aquesta població té una grandària significativa dins el municipi. Fins i tot hi ha casos de nuclis com els catalogats en Gisclareny que en realitat són àrees de poblament dispersa agrupades amb un topònim d'una parròquia o una vall. Ens interessa ressaltar dos trets d'aquesta taula. En primer lloc tota la magnitud que han assolit els processos de despoblament a aquesta zona des del segle XIX, sobretot comparant-ho amb el màxim de població de 1857 i en segon lloc la constatació de la continuïtat d'aquest despoblament als últims censos, encara que a un ritme menor que a èpoques passades, sobretot si contrastem les

dades “oficials” dels últims censos amb el recompte de camp fet per al 2005, d’a penes 1.700 habitants fixes a un espai de 48.900 ha.

Per arrodonir aquesta anàlisi que estem fent sobre el procés de despoblament com a dinàmica principal a aquest territori des de mitjans del segle XX, les dues figures 77 i 79 mostren respectivament la intensitat i el resultat del despoblament a la zona. En la primera que mostra l’evolució de tots els nuclis que han perdut població respecte a 1960 (o sigu tots excepte Gósol) ens mostra que vora un quart de tots els nuclis han desaparegut i vora dos terços del conjunt ha perdut més d’un 70% de la seva població i només un 5% dels nuclis han perdut menys d’un quart de la seva població. De nou se subratlla la importància d’aquest fenomen. Es pot parlar d’un autèntic buidatge del territori en menys de mig segle. Les conseqüències actuals d’aquest fenomen de l’època industrial és que només un 14% dels nuclis tenen més de 100 habitants censats hui en dia i que la meitat tenen menys de 50 persones, s’apropen a aquest llindar de risc que hem parlat abans. A més cal afegir un 22% que correspon al percentatge de nuclis abandonats (no coincideix amb el percentatge de l’altre gràfic perquè allà alguns nuclis no estan inclosos per falta de dades numèriques).

Aquest procés de despoblament genera altres dinàmiques molt importants per al territori que resumim tot seguit al següent quadre:

FACTOR	DESCRIPCIÓ DEL PROCÉS
Paisatge	Pèrdua de paisatges rurals agraris i de transició molt valorats per les activitats <u>turístiques</u> : <u>uniformització del paisatge</u>
Territori	Bona part del territori deixa de gestionar-se per concentrar-se la població als nuclis de vall
Economia	Especialització <u>en poques</u> activitats que augmenta la dependència exterior i destrucció d’ocupacions
Sols	Pèrdua de sols fèrtils per erosió de camps de conreu abandonats i augment del risc d’esllavissades
Boscos	Augment del risc d’incendi per falta de gestió i abandonament de camps que feien de tallafocs
Biodiversitat	Pèrdua de <u>biodiversitat</u> per avanç del bosc <u>caducifoli</u> i desaparició del mosaic paisatgístic humà
Cultura territorial	Pèrdua d’una cultura molt coneixedora del territori, de les seves capacitats i limitacions
Patrimoni moble	Risc de deteriorament d’esglésies, ermites, castells, molins que resten en pobles abandonats
<u>Bens</u> immobles	Problemes de <u>saquejos</u> de cases tancades i fins i tot de destrucció d’elements de patrimoni
Propietat	Problemes de gestió <u>per quedar</u> molta terra de propietat privada abandonada, però sense gestió

Figura 79: Algunes implicacions del despoblament. Font: Elaboració pròpia.

Obviament es podria afegir algun factor més però ací hem resumit els més importants. Una de les primeres conseqüències del despoblament de nuclis de muntanya la trobem en el paisatge. Es pot objectar que el paisatge canvia i evoluciona de manera natural amb o sense despoblament i és totalment cert. Però en aquest cas el que es produeix és més que una evolució, una simplificació. Quan s’especialitza l’economia només en dos o tres activitats, es perd el paisatge típic d’hortes, conreus de cereals, boscos de transició, bancals i feixes , masos aïllats etc., per passar a un paisatge rural que es redueix a prats per a vaques, camps de farratge i bosc tancat. Hi ha per tant, una gran homogeneïtzació del paisatge lligat al canvi de model territorial que

tendeix molta més cap a l'especialització econòmica. Aquest procés va molt més enllà perquè aquest paisatge producte del model territorial anterior al despoblament és consumit i demandat pel turisme que des dels 70 passa a ser una activitat econòmica clau i també perquè la idealització d'aquest paisatge és un dels fonaments de la ideologia nacionalista, a banda d'altres elements culturals de manera que la seva desaparició ultrapassa les dinàmiques territorials per convertir-se en un conflicte cultural i ideològic.

Un segon factor sobre el qual actua el despoblament és la pròpia gestió del territori. Quan s'abandona un poble o es redueix la seva població, a més d'un abandonament físic d'una porció de territori, el que passa és que es deixa de gestionar unes terres que porten gestionant-se des de fa segles, almenys amb la intensitat amb que es feia. Això pot generar dinàmiques descontrolades com augment dels riscos (inundació per desbordament de rius, d'esllavissades, allaus, incendis forestals, erosió) pèrdua de camins rurals, i sobretot problemes de govern per ser cada volta pobles més petits per gestionar territoris molt grans o fins i tot en expansió per les agregacions municipals. Dins del factor econòmic es menciona el procés de concentració de població i activitats que es dona als nuclis de vall que no són ja la muntanya del Cadí pròpiament dita com a conseqüència de l'abandonament de nuclis de muntanya. Es passa d'un model diversificat a un altre especialitzat en aquest cas en la producció de llet i el turisme i en alguns casos en l'explotació de la fusta i la construcció, com veurem més avant. Això primer que res comporta un augment extraordinari de la dependència mercats exteriors, aliens no només de la muntanya sinó de tots els Pirineus de manera que el futur i gestió al menys de l'economia ja no depèn per a res de la voluntat dels governs locals. A més un segon efecte, és la gran homogeneïtzació del paisatge de la qual ja hem parlat. Un tercer gran efecte sobre l'economia local és que com deu llocs de treball en un poble de muntanya tenen un impacte sobre l'economia i l'estructura social de la seva àrea tan important com mil llocs de treball en ciutats properes com Barcelona (TULLA, 1991), cada lloc de treball que es perd per abandonament o tancament de l'activitat té un efecte molt demolidor sobre el poble i el territori

El factor sòl té molta relació amb el que hem dit d'abandonament de la gestió. Si un camp s'abandona i es deixa evolucionar pot aparèixer (depèn de les condicions microgeogràfiques) el problema de la pèrdua de terres fèrtils pel conreu que és un problema comú a tota Espanya ja siga per abandonament o per urbanització. Hi ha una manca d'estudis sobre aquest tema: quantes ha. de sòl útil s'estan perdent als últims anys. Si a més aquests sols estan a una vessant bancalada aleshores el problema es complica, perquè apareix el risc d'erosió. Però si a més resulta que el que passa és que el camp s'abandona, però el sòl s'utilitza per a pasturar ramat (SORIANO, 1992), el qual compacta el sòl, aleshores apareix a més el risc d'esllavissada de manera que hi ha un risc doble d'esllavissada i erosió accelerada que a banda del seu efecte

immediat sobre edificacions i altres camps o fins i tot persones pot destruir definitivament un sòl fèrtil. Molta relació també amb la reducció de la gestió del medi tenim també com a conseqüència l'augment del risc d'incendi. En primer lloc per l'augment considerable de la massa forestal, en segon lloc per l'abandonament de camps de conreu que van recolonitzant-se amb matoll de manera que el bosc, moltes voltes arriba al costat de zones poblades on és molt més fàcil que es produísca un incendi (una barbacoa, una cigarreta mal apagada, vidre trencat etc...) que no a un camp, en tercer lloc, perquè es perd la pràctica tradicional de “netejar” el bosc de llenya que s'utilitzava com a combustible a les cases i per últim pel paper de tallafoc natural que feien els camps ara abandonats separant masses forestals compactes. A més si estan situats voltant nuclis poden ser un tallafoc essencial per evitar que un incendi arribe a un poble. Una altra conseqüència, encara que sembla contradictori, és la pèrdua de biodiversitat. En un territori com aquest on hi ha unes complexes relacions home-natura des de fa segles, es configuren tota una sèrie d'ecosistemes mixtes tant en medi humà com natural essencial per a la vida de moltes espècies de flora i fauna. L'obertura de prats i pastures, de camps de secà i horta es converteixen en elements essencials d'aquests ecosistemes. En retirar-se aquestes superfícies en favor de la massa forestal, paradoxalment hi ha una pèrdua de biodiversitat. El cas més clar és el de la substitució de camps abandonats per repoblació de boscos des dels seixanta ja que se substitueix un mosaic d'espècies vegetals que són hàbitat de moltes espècies faunístiques per una plantació d'una única espècie: els pins pel seu ràpid creixement, que a més a penes deixen créixer un sotobosc frondós com altres espècies arbòries (IRIARTE, 1995, pp. 107-115).

Un altre procés poc mencionat en aquests casos és la pèrdua de cultura territorial bé per despoblament i emigració bé per substitució de població rural per altra urbana que no coneix el territori tan bé com la gent que ha nascut en ell. Parlem de pèrdua de cultura territorial en el sentit de coneixement del territori, la seva història, toponímia, patrimoni, fites i capacitats (un pastor sap quines són les millors terres de pasturatge, quines herbes són més apreciades pel ramat, un agricultor sap on conrear, què i com i on no fer determinades activitats) i també parlem de tota una manera de gestionar el territori que es perd, una cultura que sap quines són les limitacions i capacitats de la natura que l'envolta. Gairebé es podria afirmar que els millors atlas geogràfics i de toponímia, els més complets tractats d'història local i d'agricultura es poden trobar encara als pobles més petits dels Pirineus, però no per molt de temps perquè són persones i no llibres.

Les implicacions que l'abandonament total o parcial d'un poble té sobre el patrimoni són claríssimes, es deixen de gestionar i conservar almenys amb tanta dedicació esglésies, ermites, cases singulars, patrimoni hidràulic etc. Per això es va decidir traslladar desenes de pintures romàniques des del Pirineu a Barcelona. És paradoxal que a més d'haver atret tanta població del

Pirineu, també s'haja traslladat tot aquest patrimoni que constitueix la col·lecció estrella del MNAC i que no obstant no reporta cap benefici al territori originari, els Pirineus. Respecte al patrimoni moble, és a dir, les cases i masos, el conflicte que es planteja és que moltes voltes es tanquen, però romanen senceres i amb propietari i que són objectes de múltiples saquejos de mobles, quadres, eines del camp, etc. que després són venuts a anticuaris, un negoci molt lucratiu i difícil de controlar. Fins i tot s'ha donat el cas d'enfrontaments entre els pocs habitants que quedaven en un poble i lladres que tractaven de saquejar una casa (Revista PICOT NEGRE, 2002). A banda de les anècdotes, s'engega un problema de seguretat molt difícil de controlar. Un últim problema és el de la propietat de les terres. S'abandonen terres, generalment fèrtils que continuen tenint propietari, perquè segurament s'ha traslladat a un altre poble. En aquest cas si es vol tornar a conrear o a ocupar una casa abandonada es pot negociar. Però moltes voltes passa que es vol tornar a ocupar un sòl i ningú no sap on està el propietari o els seus hereus i això és un obstacle per a la poca gent que vol tornar a viure al camp.

2.3. El model territorial actual i el problema del despoblament de cara al futur

Fins ací s'ha configurat un territori amb unes economies de muntanya que entren en crisi i declivi amb la irrupció del model fordista. L'arribada del capitalisme engega un fortíssim procés de despoblament generalment a causa de l'èxode rural. No obstant des de finals del setanta s'observen noves dinàmiques: l'èxode comença a reduir-se molt, comença a haver immigració per primera volta en més d'un segle, els sectors primari i secundari deixen de ser els sectors principals per passar a ser-ho les noves activitats terciàries, es passa d'un territori desert a un territori intensament transitat en determinades èpoques (temporada de bolets, estiu, temporada de neu), hi ha uns profunds canvis en el govern del territori, primer amb la restitució de la Generalitat de Catalunya i més tard amb la creació dels consells comarcals. Noves dinàmiques territorials estan apareixent en definitiva. Veiem a continuació com és la situació després d'aquests canvis en l'actualitat.

2.3.1. Demografia i societat en l'actualitat

Amb la publicació dels resultats detallats del cens 2001 i la posada en marxa del padró continu (dues fonts amb uns resultats poc fiables, com vam demostrar amb la figura 76), es consolidava la teoria de l'estroncament definitiu de la secular davallada demogràfica al Pirineu i la inauguració d'una nova fase de represa poblacional. Fent les anàlisis a nivell comarcal, on s'inclouen les capitals de comarca, sí que es pot observar això fins i tot des de començaments dels vuitanta en alguns casos, però si ens endinsem en contextos subcomarcals i si no prenem

com a fonts de dades els censos i padrons, aleshores aquesta teoria ja no està tan clara. En el cas dels municipis del Cadí podem observar que encara no podem parlar d'aquest nou context demogràfic que s'anuncia per al Pirineu. No és cap sorpresa comprovar que l'estructura demogràfica actual presenta una societat amb un envelliment molt avançat.

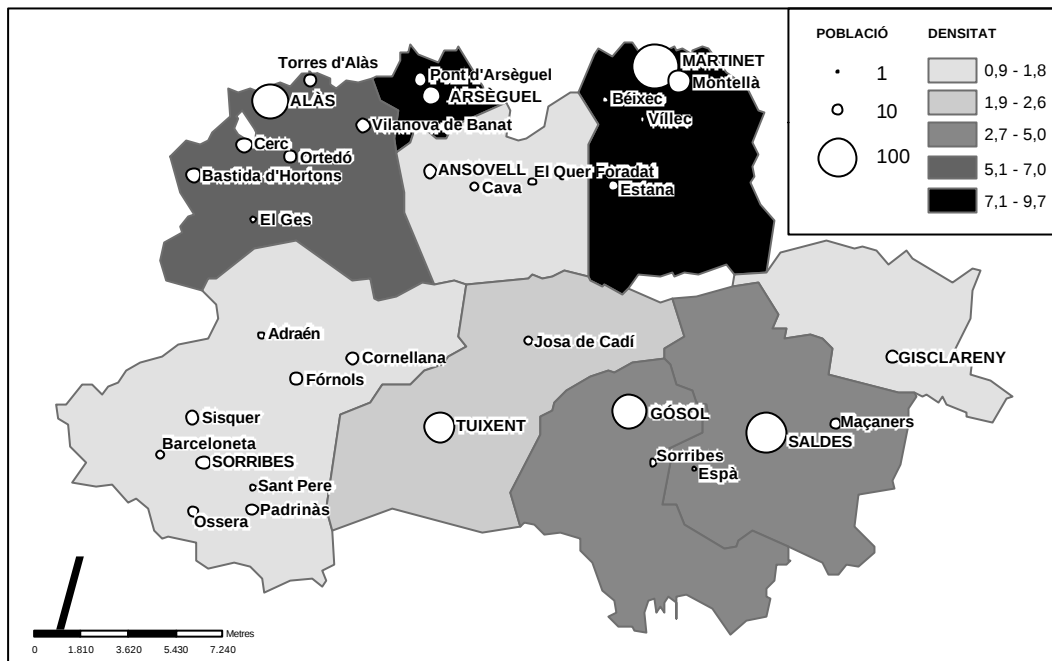

Figura 80: Densitat i habitants per nuclis de població a la serra del Cadí el 2004. Font: elaboració pròpia.

Com podem observar a la figura 80, la situació actual és la d'un àmbit territorial amb nou municipis, vora 36 nuclis (mai no és segur al 100% saber si alguns nuclis estan habitats o abandonats) i uns 1.500 habitants. En tres municipis hi ha una densitat de menys de 2 habitants /km² i els municipis amb una densitat major no depassen els 10 hab./km², en un territori on el nucli més gran, Martinet, no supera els 300 habitants.

Els censos oficials parlen de vora un 20% de la població de més de 65 anys i de piràmides completament desestructurades amb moltes generacions absents o buides. No obstant, davant les significatives diferències entre censos actuals i realitat, hem preferit no quantificar amb dades oficials aquest fenomen. A aquesta estructura demogràfica envellida se li afegeix un èxode rural que si bé és molt reduït en comparació amb altres èpoques i es troba compensat per la immigració a la zona, encara continua. Només a l'any 2003 un 5'4% de la població censada als municipis de la serra del Cadí va emigrar, una taxa prou alta que no va afectar als saldos migratoris ja que va arribar un nombre semblant de gent. Aquest és un problema molt greu perquè ens mostra que el Pirineu és capaç d'atraure molta gent sobretot de la Regió

Metropolitana de Barcelona però en canvi no es veu capaç de retenir la població de forma que des de 1988 a 2003 va haver un total de 1.144 altes i 959 baixes, segons xifres oficials (figura 81) així que a tot el període el saldo positiu es redueix a tan sols 185 habitants, quasi 10 voltes menys que el flux d'arribada. Ens trobem davant una societat que no només té un saldo natural negatiu a causa de la baixa taxa de natalitat i de nupcialitat i l'alta taxa de mortalitat pel fort envelliment sinó que a més l'alta taxa d'immigració que podria ser el mecanisme que recupere el dinamisme demogràfic es veu quasi anul·lada per l'alta taxa d'emigració. Com podem comprovar a la figura 82, un alt percentatge de la població censada ha nascut fora de la comarca. Això és un fet en part comprensible perquè estem a una àrea de frontera entre tres comarques, de forma que migrar d'un municipi limítrof amb un altre a la serra del Cadí pot suposar un canvi de comarca i de província. No obstant tenim casos com Gisclareny o La Vansa i Fórnoles on la població resident autòctona no arriba al 40% del total, la qual cosa ens confirma l'enorme pes que tenen els fluxos immigratoris sobre l'estructura demogràfica, fluxos immigratoris, que com hem afirmat no aconsegueixen fer créixer significativament els nuclis poblacionals.

La situació és encara més greu si deixem el món de les xifres oficials i els censos i ens dediquem a investigar un poc en el territori. A partir de les entrevistes fetes podem afirmar que en realitat gran part d'aquesta immigració és fictícia perquè es tracta de gent que s'empadrona, però que no viu ni tan sols a la comarca. La cerca d'avantatges fiscals, de descomptes als peatges, especialment el del Túnel del Cadí que costa uns 10 euros per un recorregut de 5 km, de descomptes en pistes d'esquí, cerca d'impostos de circulació més barats o l'obtenció de permisos de caça del tan apreciat isard pirinenc són les principals raons per la qual gent que en realitat viu lluny del Pirineu acaba empadronant-se a un d'aquests municipis. En canvi el flux migratori no només no és fictici sinó que està majoritàriament compost d'habitants del Pirineu de tota la vida. O bé es tracta de gent major que va a viure a la capital comarcal o a Barcelona per a una millor atenció mèdica o bé es tracta de joves que van a buscar més ofertes laborals o que van a estudiar fora o bé són famílies que van a buscar un poble amb millor dotació d'infraestructures, equipaments i millor accessibilitat, sobretot pensant en els fills. Una altra prova que les xifres oficials no coincideixen amb la realitat la podem trobar amb la següent imatge la qual mostra el poble de Béixec, a Montellà i Martinet no durant un dia d'hivern tancat sinó durant les vacances de setmana santa, un dels períodes en què el Pirineu més visitants rep de tot l'any. Es pot observar que no hi ha cap habitant ni visitant, ni cotxes i totes les portes i finestres romanen tancades pareix que des de fa mesos, i algunes fins i tot anys. No obstant Béixec té censades vuit persones a l'any 2005. En la realitat ningú hi té aquest nucli com a residència principal. Aquest cas és molt comú en molts altres nuclis del Pirineu. Com és sabut,

la gent s'empadrona per diverses raons, però només hi passa uns quants caps de setmana al poble durant tot l'any.

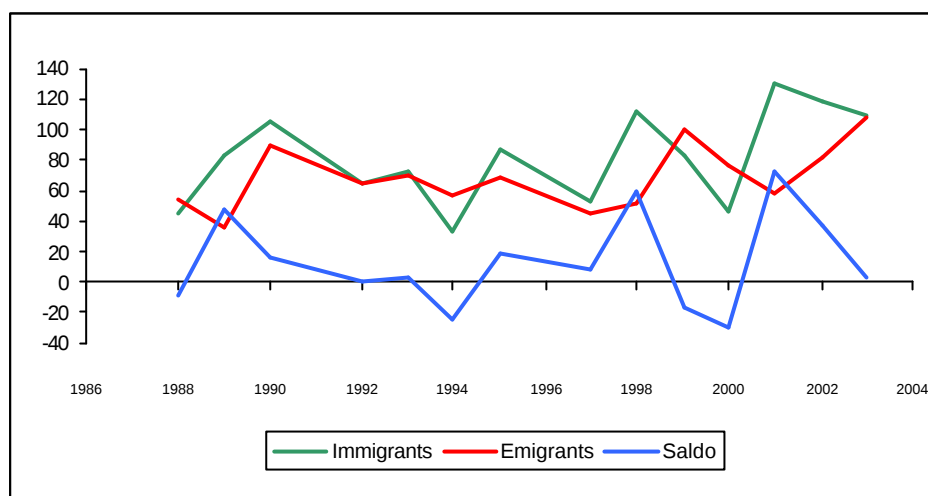

Figura 81: Dinàmica demogràfica migratòria recent a la Serra del Cadí (1988-2004) en termes absoluts. Font: IDESCAT.

	% de nascuts a la comarca (01)
Alàs i Cerc	70
<u>Arsèguet</u>	59,2
Cava	51,8
<u>Gisclareny</u>	39,2
Gósol	62,6
<u>Josa i Tuixent</u>	51,36
Montellà i Martinet	36,29
Saldes	61,58
Vansa i <u>Fórnols</u>	36,29

Figura 82: Percentatge de població als distints municipis de la Serra del Cadí nascuda a la mateixa comarca (2001). Font: IDESCAT. **Figura 83:** Imatge del nucli de Béixec a Montellà i Martinet.

Després d'aquest cop d'ull a l'estructura demogràfica i la dinàmica de les migracions a grans trets d'aquest territori interessaria veure de cara a detectar tendències de futur, quines estan sent les darreres dades demogràfiques a nivell detallat. A partir de l'anàlisi de la dinàmica demogràfica a nivell inframunicipal dels 36 nuclis o aldees o districtes que formen els nou municipis de la Serra del Cadí, sempre descomptant aquells nuclis que van desaparèixer en èpoques anteriors i a partir de censos oficials, podem destacar tres tendències principals en aquests nuclis com mostra el següent gràfic:

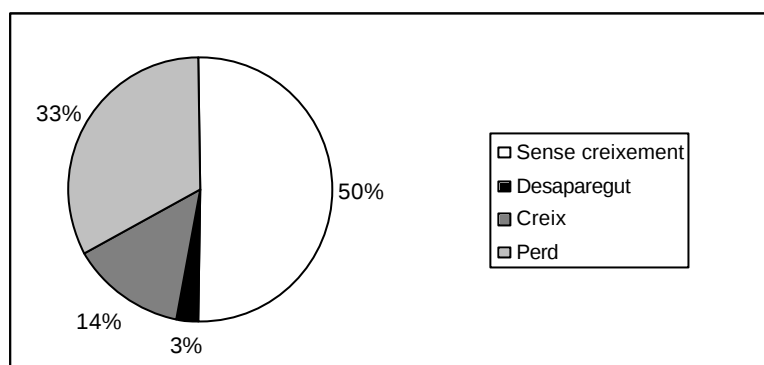

Figura 84: Tendències de creixement dels nuclis de la serra del Cadí 1991 – 2004. Font: Elaboració pròpia.

La selecció de la data de començament del període d'anàlisi no és una casualitat, perquè coincideix amb la constatació per a moltes àrees del Pirineu del canvi d'escenari demogràfic cap a un nou de fre del declivi demogràfic i de creixement per primera volta en moltes dècades. Agafant aquesta dada com a referència, comparant els resultats d'aquest cens amb els del padró de 1996, el cens de 2001 i el padró continu així com les dades oferides pels municipis, podem observar que la meitat dels nuclis es troba hui en dia en una situació estacionària. O bé es tracta de municipis que a l'última dècada i mitja es troben estancats i no perden ni guanyen habitants o bé es tracta de municipis que han viscut fortes fluctuacions d'habitants, tant d'entrada com d'eixida de manera que el saldo, a l'igual que passava amb les migracions, queda equilibrat i el nucli no creix. El segon tipus de nuclis en importància numèrica són aquells que continuen perdent població a diferents ritmes. Hi ha municipis que tenen una lleugera però continua pèrdua d'habitants com Montellà o el Quer Foradat a Cava i hi ha altres que en a penes 10 anys han perdut la meitat de la seva població com el cas de Maçaners a Saldes o municipis en els quals es junta una tendència marcada a la pèrdua d'habitants amb una estructura fortament envellida. Fins i tot el fantasma de l'abandonament de nuclis encara continua present ja que en aquest període, segons els censos oficials, el nucli de Montargull va ser abandonat vora 1998, encara que en la realitat, aquest nucli porta molt més temps abandonat. Com a últim tipus tenim uns pocs nuclis que tenen una marcada tendència al creixement. Com a nuclis d'alt creixement comparable al que està havent a altres comarques beneficiades per l'expansió del turisme i l'activitat constructiva, tenim només, però, un parell de casos com podria ser Padrinàs i Sisquer al municipi de La Vansa i Fórnoles, lligats en aquest cas a la instal·lació de residències secundàries i cases rurals mentre que els altres tres en aquest grup són nuclis que mantenen un creixement moderat.

Els pols d'atracció comarcals de Puigcerdà i la Seu, que com veurem als plans territorials, es volen consolidar com a capitals dels Pirineus a partir de les quals configurar un territori sense

tants desequilibris de població, no estan tenint un efecte difusor. Cap dels municipis més propers a la Seu i ubicats a l'àrea d'estudi estan beneficiant-se d'aquesta centralitat. Fins i tot Cerc i Vilanova, a 4 i 9 km respectivament, estan perdent població. Potser la clau de la dinàmica demogràfica recent sigui la manca de centralitat i d'atracció de les capitals comarcals, respecte a altres comarques en comparació amb la macrocefàlica Barcelona que expulsa població i activitats, però tampoc deixa d'atraure. Davant aquesta constatació es pot invocar el debat dels efectes que una major centralitat de la Seu d'Urgell en cas de què es convertira en capital de vegueria podria tindre sobre el seu entorn rural immediat que és la serra del Cadí. Hi ha qui pensa que tindria un cert efecte difusor d'activitats i habitants, com ho és l'AMB i hi ha qui assegura que donaria lloc a processos d'endofàgia comarcal, augmentant l'atracció dels habitants que resten als pobles petits cap a les "llums de neó" i serveis que hi ha a la capital.

A la llum de les dades reals recollides, resulta interessant remarcar que l'efecte de l'Alt Urgell no està sent el de difusor d'activitats i població, més bé pareix que la realitat, encara que sense una confirmació estadística definitiva va més per la teoria de la macrofàgia comarcal, sobretot per al cas de la Seu d'Urgell. Aquesta sembla funcionar més com a atractor de població dels pobles del voltant. El treball de camp així ho demostra. Dos municipis propers com Arsèguel o Alàs i Cerc estan mantenint a males penes població o estan perdent-la i mentre que la majoria de les altes per immigració provenen de la RMB (això sí, moltes fictícies), la majoria de les baixes es dirigeixen a la capital comarcal. Aquest procés introdueix reflexions profundes sobre quin és realment el límit de la RMB i quin paper territorial juguen hui en dia comarques com aquestes i sobretot les seves capitals. Com poden ser les capitals comarcals catalitzadores de la recuperació i dinamització del territori que governen si elles mateixes són les "responsables" de la continuació del declivi rural en moltes zones?. Donat que aquesta és una qüestió conceptual molt important alhora de dissenyar noves eines de gestió del territori, no podem resistir la temptació de dedicar-hi unes línies a reflexionar en el següent punt que tractarem.

Barcelona és una variable més que explica la situació actual en la qual tenim una minoria de nuclis que s'estan recuperant demogràficament gràcies a les noves activitats terciàries, com el turisme rural i de neu i un segon grup de nuclis, el més nombrós, que manté un equilibri gràcies sobretot a l'alta immigració, flux que no és suficient, però, per engegar un procés de creixement i rejuveniment del nucli a causa a l'alta taxa d'emigració, almenys en xifres oficials i gràcies a l'herència d'una estructura profundament envellida. Per altra banda tenim una sèrie de nuclis que no han canviat el seu escenari demogràfic. Malgrat l'emergència d'aquest nou escenari informacional i la terciarització de l'economia així com els canvis institucionals i inversions en infraestructures i equipaments hagudes, o precisament per això (augmenta l'accessibilitat i la facilitat per migrar, es creen noves activitats terciàries però insuficients ocupacions, augmenta

l'atracció de l'AMB, amb els nous processos de metropolitanització...), aquests nuclis han aconseguit en el millor dels casos que el creixement negatiu sigui un poc menys apuntat. El problema és que la majoria d'aquests nuclis, tenen unes xifres d'altres de padró, que no sempre es tradueixen en habitants residents fixes i ni tan sols temporals d'eixe lloc. A més com hem vist anteriorment, tot aquest territori ha passat per un intens procés d'èxode rural i despoblament de manera que arriben al nou segle amb molts pocs efectius i població jove, així que la seva supervivència depèn de la vinguda de nous habitants de fora del país ja que l'estructura actual demogràfica no és suficient per mantenir als habitants que hui oficialment viuen a aquestes terres.

2.3.2. Les activitats econòmiques de l'actual model.

En l'actualitat i tal i com es pot comprovar al mapa de la figura 72 que mostra quines són les principals activitats econòmiques per nucli, es pot parlar d'un model territorial basat en la construcció de segona residència, el turisme rural i de neu, i la ramaderia bovina de llet i de carn en alguns casos. Es tracta de tres activitats íntimament ligades, perquè la ramaderia bovina, que s'ha convertit en predominant a tots els Pirineus malgrat ser un tipus de ramaderia prou testimonial fins fa unes quantes dècades, crea eixe paisatge rural de prats amb vaques i masos que es converteix en un producte de consum per al turisme que ve majoritàriament de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, turisme rural del qual viu bona part de la població de forma directa (hostals, hotels, cases rurals, cases de colònies, restaurants, càmpings) o bé indirectament (comerços, promocions immobiliàries, artesanía, restauració...). A banda d'aquest turisme que ve a consumir paisatge i gastronomia, existeix un altre, molt enfocat a les activitats de lleure en relació amb la neu (esquí de fons, esquí nòrdic, trineus...) també prou important a l'àrea. No obstant el fet que fa que el turisme rural i de neu siguen l'element essencial d'aquest model territorial no és el valor afegit del sector ell mateix, sinó la seva estreta associació amb el boom de la construcció que es viu en aquesta àrea. La construcció de segones residències és el motor de l'economia de molts pobles del Pirineu, sobretot a comarques com La Cerdanya o La Val d'Aran i que ha acabat per transformar totalment el territori als últims anys. La resposta promoguda per al món rural mediterrani a partir del nou escenari de la globalització i de les crisis industrials dels setanta pareix haver sigut una aposta molt forta per les activitats turístiques però sobretot basades en la promoció de residències secundàries més que en la promoció d'hotels i cases rurals, encara que aquest darrer subsector també ha estat prou recolzat últimament amb les polítiques rurals europees com la iniciativa LEADER. El problema que té aquest model territorial, com ja hem comentat en altres ocasions, és que està tenint forts impactes territorials i ambientals i a més continua sense ser suficient de moment per aturar

definitivament el declivi rural en àrees tan turístiques com és la Serra del Cadí i per atraure nous habitants i activitats.

Juntament amb aquest binomi turisme rural i de neu – construcció de residències secundàries, tenim com hem dit una altra branca encara amb una certa importància com és la ramaderia bovina de llet sobretot i de carn. Aquesta ramaderia es troba en la majoria dels municipis en un estat molt precari amb unes explotacions molt petites amb titulars sense una continuïtat clara i dependent quasi per complet de les ajudes europees. Malgrat que en termes econòmics és una activitat secundària, a nivell territorial té un gran impacte en forma de manteniment de prats i pastures i de camps de farratges (ha esdevingut un dels principals conreus), que formen part essencial del mosaic paisatgístic que consumeix el turista.

Aquest mapa de la figura 72 mostra també el final de l'evolució dels models territorials que hem estudiat també per a 1845 i 1959. Es veu com la reducció de població ha anat acompanyada per una reducció encara més dràstica en la diversificació econòmica fins la situació actual, en la qual a penes hi ha activitats econòmiques a molts nuclis. Això ens ha de fer reflexionar sobre el fet que hui els llocs de treball ja no estan localitzats als nuclis sinó als pobles més importants, per això la conca de vida de l'habitant del Pirineu ja no coincideix amb el seu municipi. Per tant, aquesta estructura territorial present hui encara en molts nuclis no és més que una herència d'un sistema econòmic diferent que ja no funciona, que obligava a tindre molts nuclis oberts aprofitant al màxim els recursos.

A falta d'indicadors econòmics per a pobles petits, ens basarem per fer un comentari superficial sobre la situació dels principals sectors econòmics de la zona en el mapa representat a la figura 85, el qual ens mostra com es distribueix la població activa per branques d'activitat en cada municipi de la serra del Cadí. De les poques dades disponibles, el mercat de treball ens ha semblat la magnitud més adient per tal de fer-nos una idea de com és el model econòmic actual, per respondre a la pregunta, de què viu hui en dia la gent del Cadí?

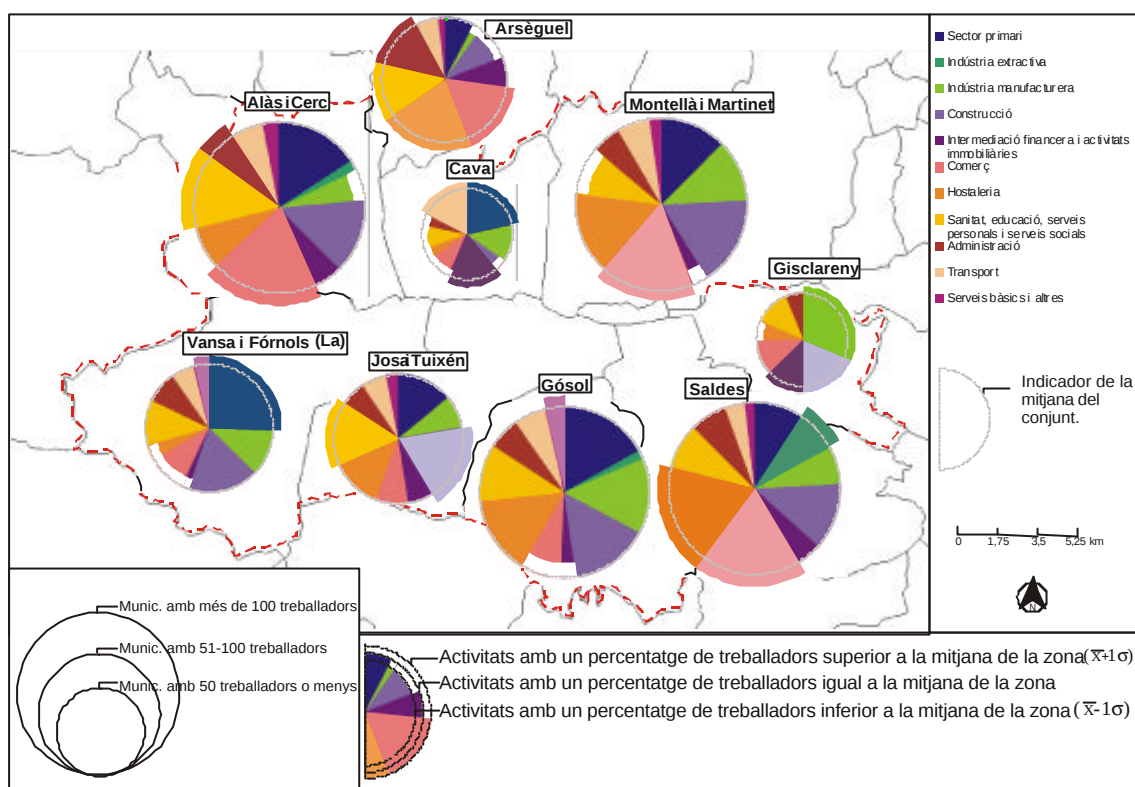

Figura 85: Població activa ocupada per branques d'activitat i municipis (2001). Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE (2004).

Aquest gràfic ens informa sobre quin percentatge de treballadors hi ha per branca en cada municipi, si aquests percentatges per municipi són equivalents a la mitjana de la zona d'estudi, significativament majors (una desviació típica o més) o significativament menors, i per últim la quantitat total de treballadors en cada municipi per intervals. Cal fer notar que el que estem comptabilitzant són treballadors per municipi de residència i no la ubicació d'aquests llocs de treball. Així, podem observar en primer lloc, com els municipis amb més ocupats, són lògicament els municipis més grans (Saldes, Gósol, Montellà i Martinet i Alàs i Cerc). S'observa una certa heterogeneïtat en la distribució de treballadors entre els municipis, la qual cosa es reflecteix en el fet que hi ha molts municipis amb uns percentatges de treballadors per sector que s'allunyen significativament de la mitjana per municipi. Un exemple és el de Cava, en el qual només el sector industrial manufacturer té un percentatge de treballadors equivalent al percentatge mitjà de treballadors en aquest sector per al conjunt dels municipis l'àrea. La resta de sectors es mostren per significativament per damunt o per sota de la mitjana. Tres municipis mostren encara una certa importància relativa de les activitats primàries, concretament La Vansa i Fórnols (25% dels ocupats), Cava (21%) i Alàs i Cerc en menor mesura (16%). Es tracta de municipis que tenen unes dinàmiques demogràfiques estacionàries o en declivi.

Altra dinàmica que es pot observar és la importància de la Seu d'Urgell i Andorra com a mercat de treball per als habitants del Cadí. Això es nota per exemple en la quantitat de treballadors en comerç al detall, administració i educació, sanitat i serveis personals que resideixen en municipis propers a la capital comarcal com Alàs i Cerc (on un 30% de la població activa treballa a Andorra (INE, 2004)) o Arsèguel. Aquests a penes tenen llocs de treball en aquestes branques, el que demostra que es tracta de població que es desplaça a treballar a la capital comarcal. Altre fet a destacar és la importància que té el sector turístic al Cadí. Si sumem els tres grans sectors motrius d'aquesta activitat: hoteleria, construcció i activitats immobiliàries, trobem que en municipis com Arsèguel suposa un 38% de la població activa resident, Josa i Tuixent un 38%, Montellà i Martinet un 37%, Saldes un 35% etc. En canvi s'observa el paper secundari que en termes d'ocupats tenen les activitats industrials. Només tenen una certa importància relativa als municipis berguedans del Cadí com Gisclareny (31%), Gósol (16%) o Saldes, encara amb activitat minera (14%). A la resta de municipis, aquests percentatges estan per sota del 14% i en tres municipis per sota del 10%. Això mostra l'escàs impacte que té actualment la indústria sobre l'ocupació, menys encara que les activitats primàries, malgrat la proximitat de la Seu d'Urgell i de la regió industrial tradicional del Berguedà

L'activitat econòmica més important en termes d'ocupació a la Serra del Cadí en valors relatius mitjans per municipi (Figura 86), és la construcció, amb un 14% de mitjana per municipi. En termes absoluts, la branca més important seria en canvi el comerç al detall, amb 132 treballadors, sis més que la branca de construcció i reunint un 13% de l'ocupació de la zona. No obstant si agreguem als valors de construcció activitats subsidiàries o relacionades amb aquest món com les empreses immobiliàries o entitats financeres, aleshores el percentatge de població activa resident dedicada a aquest gran sector superaria els 160 llocs de treball dels 852 comptabilitzats als nou municipis, el que suposaria un 19,6% del total. La tercera gran branca d'activitat en termes absoluts (119 treballadors) i la segona en valor relatiu mitjà per municipi (13'74%) seria la branca de les activitats primàries, ramaderia i agricultura de secà principalment. En quart lloc, tant en termes relatius mitjans com absoluts, tindríem el sector hostaler amb 112 treballadors, un 13,15% del total de treballadors i gairebé un 12% de la població activa resident. En canvi, totes les activitats industrials només superarien en importància al sector hostaler si agreguem els valors de les activitats manufactureres als de les activitats extractives. Si fem aquesta suma un 13% seria la mitjana de treballadors industrials per municipi, per tant se situaria en quart lloc per damunt de l'hostaler en aquesta magnitud. No obstant estem parlant de 97 treballadors, 5 menys que els dedicats al sector hostaler i els mateixos que es dediquen a sanitat, educació i serveis personals. Així que en termes absoluts la indústria encara romandria en cinquè lloc, junt amb el sector de la sanitat, educació i serveis personals. Per últim, com a altres branques relativament importants, tindríem precisament

aquest sector de serveis i el sector de l'administració. La següent taula resumeix les dades que hem comentat per a una millor comprensió.

Sectors <u>econòmics</u>	Valors absoluts	Valors relatius	Valor rel. mitjà per munic.
Sector primari	119	13,97%	13,74%
Indústria	97	11,38%	12,90%
Construcció, i <u>intermediació</u> financera i activitats immobiliàries	167	19,60%	21,06%
Comerç	132	15,49%	13,39%
Sector hostaler	112	13,15%	11,70%
Sanitat, educació, serveis personals i serveis socials	97	11,38%	11,66%
Administració	55	6,46%	6,92%
Altres	73	8,57%	8,60%
<i>Total</i>	852	100,00%	100%

Figura 86: Distribució d'ocupats per branques a la Serra del Cadí. Font: Elaboració pròpia a partir de l'INE (2004)

Després d'haver abordat la qüestió de què viu la gent de la Serra del Cadí, un altre aspecte interessant és veure com evoluciona la taxa d'activitat als municipis de la Serra del Cadí i quina importància té el mercat de treball de cada localitat valorat a partir de la taxa d'autocontenció laboral i com ha anat evolucionant. En definitiva volem veure si les economies locals són dinàmiques i consolidades o si pel contrari són dèbils i estan en declivi, si allò que anomenen desenvolupament endogen es pot observar en aquest àmbit. La següent taula resumeix un parell de magnituds bàsiques

	Cens 1991			Cens 2001		
	<u>Pob. Activa</u>	<u>Taxa d'autocontenció</u>	<u>Taxa d'activitat</u>	<u>Pob. Activa</u>	<u>Taxa d'autocontenció</u>	<u>Taxa d'activitat</u>
Alàs i Cerc	175	45,40%	37,50%	190	23,16%	48,59%
<u>Arsèguel</u>	30	36,70%	35,30%	52	23,08%	51,49%
Cava	28	82,20%	43,70%	23	34,78%	38,98%
<u>Gisclareny</u>	6	66,60%	66,60%	16	31,25%	57,14%
Gósol	83	88%	36,80%	113	46,90%	49,56%
<u>Josa i Tuixent</u>	49	s/d	36,80%	63	49,21%	40,13%
Montellà i Martinet	s/d	s/d	s/d	216	56,48%	42,86%
Saltes	98	87,80%	27,70%	128	54,69%	41,16%
Vansa i <u>Fórnols</u> (La)	74	90,50%	47,70%	51	54,90%	30,72%

Figura 87: Taxa d'activitat i autocontenció (1991 – 2001) als municipis de la Serra del Cadí. Font: Elaboració pròpia a partir de l'INE (2004) i Plans Comarcals de l'Alt Urgell i Berguedà (1991)

A partir de la taula podem concloure que en termes de nombre d'ocupats i taxes d'activitat, les economies locals de la Serra del Cadí es mostren més dinàmiques que fa una dècada. Si descomptem Montellà i Martinet, del qual no tenim dades completes, el nombre de treballadors residents ha passat de 543 a 636 el 2001, gairebé 100 més. Això explica la millora en les taxes

d'activitat que han experimentat la majoria dels municipis, algunes notables com el cas d'Alàs i Cerc, Arsèguel o Saldes. No obstant, en el cas de la taxa d'autocontenció, la sensació és que aquesta millora en la taxa d'activitat s'explica per les economies externes als municipis i no per les activitats endògenes. Aquestes taxes d'autocontenció semblen haver-se enfonsat en menys d'una dècada, especialment en el cas de Gósol i la Vansa i Fómols. Hi ha més treballadors, però menys que hi treballen al propi municipi que fa una dècada. A banda d'això, dos municipis concrets, Cava i la Vansa i Fómols, mostren una dinàmica clarament negativa en termes d'activitat econòmica. Ací apareix el gran problema: l'activitat econòmica és testimonial en molts nuclis poblacionals. No basta amb atraure població i turistes per revitalitzar el territori, caldria atraure activitats econòmiques. Podem sintetitzar la situació de l'activitat econòmica a la serra del Cadí com diferencial segons els municipis que observem: estables, però molt dependents de l'exterior en el cas de municipis ubicats junt a pobles més grans com és el binomi Arsèguel – Alàs i Cerc amb Andorra i la Seu o Gisclareny amb Bagà, alguns municipis que encara tenen un mercat o una economia local que dona de treball a la majoria de la població activa, com el cas de Montellà i Martinet, o Saldes, i un tercer grup de municipis amb una tendència negativa, els que acabem d'anomenar: Cava i la Vansa i Fómols.

En definitiva, sembla clar a partir de les dades que hem analitzat que el model econòmic a la serra del Cadí té com a motors el turisme de neu i la construcció i la ramaderia bovina de llet a partir de la Cooperativa de El Cadí de la Seu d'Urgell, i en menor mesura la ramaderia bovina de carn en una posició més allunyada. Hi ha un creixent desequilibri sectorial de l'àmbit pirinenc, caracteritzat pel monoconreu turístic, el pes excessiu de la construcció, la feblesa de la indústria, i l'extinció progressiva de l'agricultura i ramaderia, excepte la de llet i la indústria extractiva, un model insostenible a mig termini (PTP Alt Pirineu i Aran, 2005, p.85, ICM, 1999).

Com a impactes positius d'aquest model territorial podem destacar la millora produïda en infraestructures i equipaments per millorar l'accessibilitat als nuclis urbans des dels centres urbans, la recuperació de patrimoni i en certa mesura fins i tot d'activitats agroramaderes gràcies a l'auge del turisme rural. Una prova d'això és que a l'àmbit de l'Alt Pirineu i Aran s'ha passat de 52 a 227 cases de turisme rural de 1996 a 2001 (PTP, 2005, p. 92). La consolidació del turisme anomenat alpi (blanc o de neu en hivern i verd o de natura, d'aventura i turisme rural) suposa la possibilitat de mantenir oberts establiments hotelers tot l'any, la qual cosa té un impacte molt positiu en termes d'ocupació. També s'ha de destacar que la irrupció d'aquest model postindustrial ha aconseguit frenar en alguns municipis del Cadí la seva tendència demogràfica regressiva, i fins i tot capgirar-la en alguns casos, si bé en altres això no ha passat.

Com a principals febleses d'aquest model territorial podem destacar la vinculació excessiva del desenvolupament turístic al Cadí, i en general a tot el Pirineu a l'activitat immobiliària de la segona residència. Un exemple clàssic és el cas de Baqueira Beret, que amb un domini esquiabile de 2000 ha supera els 10.000 llits, mentre que altres estacions alpines com la de Couchevel als Alps francesos té 14.000 ha. esquiabls, set voltes més i el mateix nombre de llits que Baqueira Beret (GILI, M., 1999, p. 233) . Això té uns impactes ambientals elevats, i més encara en un parc natural com és el Cadí-Moixeró com la massificació de la muntanya en estiu, la pèrdua de sols per la urbanització, moltes voltes de gran fertilitat, l'augment del trànsit, i per descomptat tots els impactes immediats derivats de la construcció i ampliació d'estacions d'esquí: desforestació, compactació de sols, destrucció de vessants... Però amb l'augment de les residències secundàries pel territori, es multipliquen els impactes, i no només ambientals. Els petits ajuntaments, que han incrementat de colp el seu pressupost gràcies a les llicències d'obra, s'han d'enfrontar a unes despeses de construcció i manteniment de xarxes d'aigües potables i clavegueram, recollida de fem, neteja de carrers, manteniment de la infraestructura viària, il·luminació que no sempre compensen els beneficis rebuts, encara que en alguns casos passa el contrari: en haver residents temporals es paguen molts més rebuts per al manteniment de serveis que només s'utilitzen unes setmanes a l'any i no hi ha problemes. Cal mencionar també l'increment que es produeix en els preus dels habitatges, car el mercat no distingeix entre habitatge principal i secundari. Els pocs joves que volen quedar-se a viure al seu poble, es troben amb el problema del preu de l'habitatge sobreelevat per la demanda turística i l'especulació (ib. p. 238). Per altra banda, aquest model de turisme residencial suposa una amenaça, com ja hem afirmat per al manteniment tant de la identitat cultural del Pirineu, com per a la conservació del paisatge alpí que es mercantilitza com a atracció per comprar residències secundàries.

3. ANÀLISI DE DINÀMIQUES TERRITORIALS II: MÉS REPTES PER AL GOVERN DEL TERRITORI

3.1. La metropolitanització del Pirineu. La fi d'un món rural?

A partir de la reconfiguració de les relacions entre camp i ciutat a partir de l'entrada en escena del nou mode de producció informacional, segons hem analitzat a l'apartat de teoria, sembla clar que espais com els Pirineus passen de ser reserva demogràfica i de recursos (èxode rural) a reserva etnogràfica on les noves activitats d'esbarjo especialment el turisme de neu suposen una transformació molt profunda. Això té una dimensió territorial molt clara ja que en territoris com els que ens ocupa es configura un nou model territorial com hem vist adés, un

model amb tres potes: la neu, la construcció de segones residències i la producció industrial de llet, aquesta darrera en franca recessió. Moltes altres activitats continuen en crisi o es converteixen en activitats subsidiàries d'aquestes.

Es tracta encara d'un model que s'està configurant. El gran motor d'aquest model i de tot l'eix Mediterrani és la construcció. Aquest dinamisme constructiu no es deuria confondre amb un nou escenari de creixement demogràfic per al Pirineu. Es construeixen residències secundàries de tres tipologies diferents: al pla de la Cerdanya i el Baridà, al costat d'estacions d'esquí com la Molina o a pobles amb un gran parc d'habitatges abandonats. Dins dels discursos del postmodernisme i de la geografia humanística s'argumenta que l'ésser humà necessita un espai amb « llocs », necessita estar arrelat a un lloc, un punt de referència des d'on mirar el món. No obstant la societat industrial i postindustrial que habita les ciutats com Barcelona crea un espai sense llocs, un espai ple de no llocs (NOGUÉ, 1988, p.154-155). Com vam veure a la teoria, si un lloc és un espai relacional (de relacions socials com una plaça o un mercat) històric (una fita o on hi ha hagut un esdeveniment històric o bé és ell mateix un patrimoni) o simbòlic (genera una identitat col·lectiva), un no lloc seria un espai ni simbòlic ni relacional ni històric (AUGÉ, M. 2004, pp. 83 i ss.). Per açò el paisatge es converteix en producte de consum per a aquest turisme, perquè respon una demanda social de llocs de gent que viu en no-llocs com les urbanitzacions residencials o els polígons d'habitatges dels anys 60. Però en moltes ocasions la pròpia expansió del turisme suposa la construcció d'urbanitzacions, centres comercials, infraestructures banals i despersonalitzades, de més « no-llocs » enmig de llocs i paisatge com els Pirineus, que ja hem afirmat que tenen una forta càrrega ideològica i sentimental, el que propicia la destrucció d'aquests paisatges. Aquest procés suposa una metropolitanització no només física del Pirineu, sinó també cultural i paisatgística del mateix. Una altra dinàmica generada pel desenvolupament d'aquest model territorial residencial-turístic és que es museïtza aquest paisatge, sobretot en la reconstrucció de pobles semiabandonats o abandonats, es vol convertir un paisatge dinàmic en un altre estàtic i fòssil, on ja no es pot donar altre ús que la contemplació i la residència. Una tercera dinàmica és que es dona una imatge enganyosa de « renaixement ». Als pobles, com hem vist adés, hi arriba molta gent, però es tracta en molts casos de gent que s'empadrona al poble per obtenir avantatges fiscals i que després només hi passa dos o tres caps de setmana a l'any. Molts pobles passen a ser urbanitzacions secundàries de ciutadans de Barcelona. Són els nous actors del territori.

Com sempre hi ha territoris més i menys afectats per la irrupció de nous modes de desenvolupament. Un cas molt especial és el de la comarca del Berguedà, part de la qual inclou les terres del Cadí. Aquesta comarca agrària i artesana va fer una gran aposta amb l'arribada del capitalisme industrial de manera que va fer una gran reconversió territorial des del model

tradicional agrosilvopastoral i artesà a un altre basat en les colònies mineres i tèxtils convertint-se en una de les primeres àrees industrials de tota Espanya. Això va provocar uns profunds canvis territorials i un fort èxode rural intern. Ara, amb l'arribada de la globalització i els processos de deslocalització tota aquesta indústria ha hagut de tancar o marxar a altres llocs, per tant en alguns pobles com Saldes i sobretot a Cercs comencen altra volta un procés massiu d'emigració. Aquesta zona, que a més ha heretat totes les externalitats negatives d'una industrialització molt massiva en treball i molt contaminant, té el gran desafiament de fer una nova reconversió territorial cap a un altre model en un espai que ja no és ni rural ni urbà.

Des de les noves instàncies de govern local s'articula un discurs a favor d'aquest nou model de turisme de neu que atrau gent i activitat, però cal preguntar-se : quantes cases calen per fixar un habitant ? (GILI, 2003, pp. 233 - 238). L'exemple de la Val d'Aran és prou aclaridor. Tota la nova dimensió que s'afegeix amb els discursos de la sostenibilitat xoca amb la realitat d'aquest model: per la seva intensitat en el consum de sòl, pel nou model de mobilitat estacional, per les noves activitats que s'hi desenvolupen i infraestructures i equipaments que s'hi construeixen es fa molt difícil compatibilitzar el seu desenvolupament amb la custòdia del territori, dels paisatges i de les activitats tradicionals que han sobreviscut a l'èxode de l'era industrial. A més cada casa que es construeix crea noves necessitats urbanes, car els seus ocupants futurs seran quasi segur turistes de l'àrea metropolitana amb demandes urbanes. Per proporcionar aquestes necessitats cal més urbanització en forma de carreteres, centres de salut, centres comercials, de manera que augmenta la urbanització del territori. La pregunta és inevitable : continua sent això un món rural?

Els turistes urbans es converteixen en nous actors locals en el territori rural que acaben amb el tradicional poder (reflectit en els ajuntaments) dels camperols. Un altre nou actor també té origen en la ciutat, però respon a altres lògiques: els neorurals. El seu origen es troba en grups de joves dels anys seixanta, lligats als moviments estudiantils com els de maig del 68 que critiquen el tipus de societat i de progrés que s'està configurant i que estan cansats de la ciutat (NOGUÉ, 1988, p. 145-146). Es produeix un "retorn al camp", s'instal·len en pobles semiabandonats o abandonats, però enlloc de tindre demandes urbanes com faria un turista, tracten d'adaptar-se al medi de vida rural i es converteixen en agricultors, ramaders o artesans i van a viure a aquelles cases i terres totalment abandonades. Només un petit percentatge es queda definitivament perquè l'accés a la terra roman molt restringit, car les millors terres de conreu estan en mans del camperolat local. Es tracta d'unes migracions que en certa mesura van en contra de la lògica del sistema, perquè s'originen en una època dominada com hem vist per l'èxode rural. A més no és la motivació econòmica la principal per migrar de forma que no entren en les teories abans discutides. Busquen allunyar-se de la ciutat, pau, tranquil·litat i en

certa mesura denunciar l'alienació i la implantació d'una cultura de masses i de consum a les ciutats. Precisament per això són contraris a figurar en censos i padrons (NOGUÉ, 1988, p. 156) i és per tant un fenomen difícil de quantificar. L'exemple més citat és el de la Vall de Lavansa (SORIANO, J.M. i TULLA, A.F., 2002, p. 68) on s'han instal·lat algunes famílies de neorurals que es dediquen al pastoratge, l'agricultura, la fabricació artesana de formatges i l'herbolari. En aquest cas puntual, aquest fenomen ha permès que alguns nuclis com Padrinàs o Ossera no s'abandonen definitivament i que el gran municipi de La Vansa i Fórnols encara conserve un cert dinamisme sociocultural i econòmic.

Altre aspecte a destacar ja apuntat anteriorment és que des del punt de vista de la dinàmica demogràfica el pes de la Regió Metropolitana de Barcelona és tan gran que pareix funcionar aquesta àrea com una corona més de la metròpoli barcelonesa. A la pregunta de quin origen o destinació té cada moviment migratori, la resposta més donada és a la resta de Catalunya, que llevat la comarca i la província on està la població en sí, és quasi com dir a la RMB ja que els desplaçaments a altres indrets de Catalunya són ben testimonials. Les principals destinacions dels emigrants solen ser la mateixa comarca, és a dir, Berga i la Seu d'Urgell preferentment i l'Àrea Metropolitana de Barcelona. En el cas de l'origen dels immigrants, el gran pol difusor és la RMB englobada a dins del títol de "resta de Catalunya" o bé "resta de província" en el cas dels municipis de la província de Barcelona. El flux d'immigrants procedents de la resta de la comarca és la meitat que la que prové de la RMB i altres orígens. Aquesta dada ens està mostrant el procés de metropolitanització, desconcentració i difusió que viu la Regió Metropolitana de Barcelona, sobretot les àrees centrals. Hui podem afirmar que la demografia d'àrees del Pirineu i Prepirineu com aquesta no es pot explicar sense l'àrea i regió metropolitana de Barcelona. A la figura 82 s'observa com a penes la meitat o fins i tot menys en alguns casos de la població ha nascut a la mateixa comarca, és a dir englobant no només el poble sinó tota la resta de la comarca de l'Alt Urgell, Berguedà o Cerdanya. Novament, el segon grup en importància, segons lloc de naixement és la província de Barcelona, una part important de la qual és la RMB. En el cas de tres municipis menys del 40% de la població ha nascut a la mateixa comarca i en concret en el cas de la Vansa i Fórnols una explicació és l'alt contingent de neorurals que resideixen, molts provinents de l'estranger de manera que el col·lectiu d'estrangers suposa un 6% de la població local. Per tant es veu que la composició local d'aquests municipis ha variat substancialment i que els agricultors i ramaders que queden continuen sent un actor principal però no l'únic. En alguns nuclis petits com Ossera, Josa de Cadí o Gisclareny o no tan petits com Montellà, la població autòctona és menor a la població turística permanentment resident, o als neorurals.

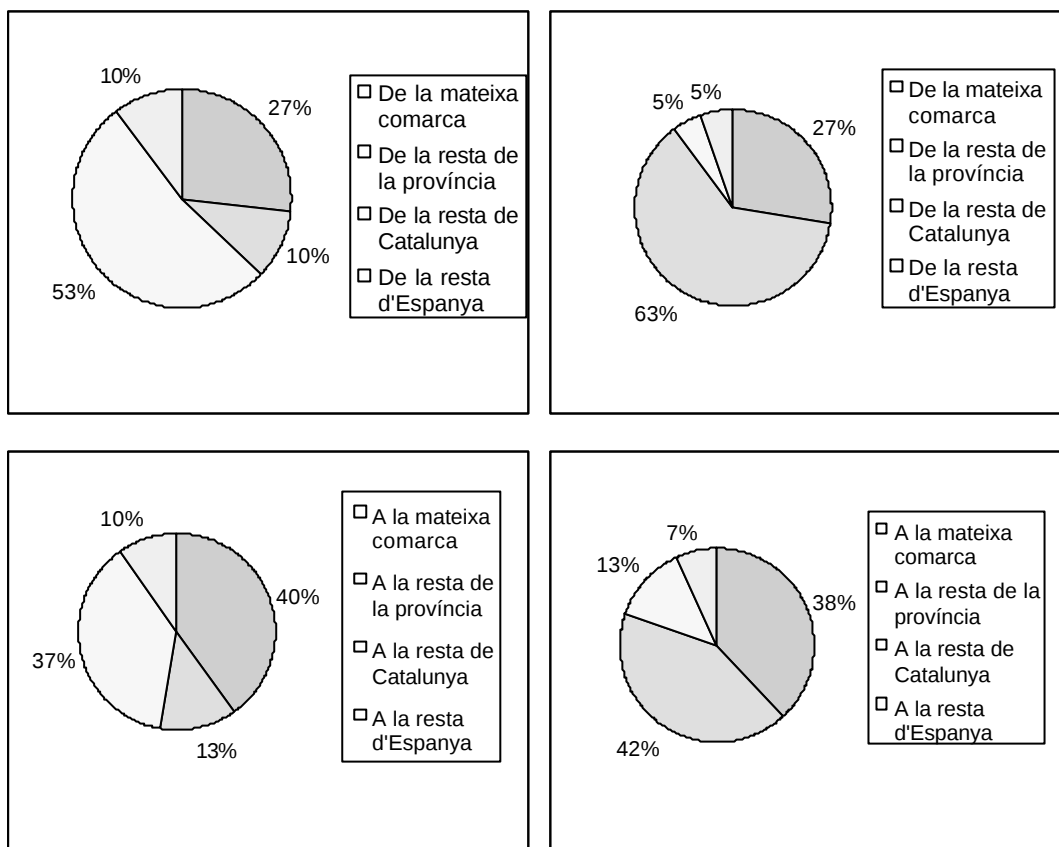

Figura 89: Origen de les altes dels municipis lleidatans de la Serra del Cadí. **Figura 90:** Origen de les altes dels municipis barcelonins de la Serra del Cadí. **Figura 91:** Destinació de les baixes dels municipis lleidatans de la Serra del Cadí. **Figura 92:** Destinació de les baixes dels municipis barcelonins de la Serra del Cadí. Totes es refereixen al període 1988 – 2003. Font: [IDESCAT](#).

Municipis	% llocs de treball i estudi ubicats a la RMB
Alàs i Cerc (AU)	5,8
Arsèguel (AU)	30,5
Cava (AU)	42,85
Gisclareny (B)	55
Gósol (B)	22,12
Josa i Tuixent (AU)	19,7
Montellà i Martinet (C)	9,29
Saldes (B)	22,6
Vansa i Fórnols (AU)	8,6
Mitjana	24,05

Figura 93: Llocs de treball de població censada que s'ubiquen a la **RMB**. Font: [IDESCAT](#)

La figura 93 fa un recompte del percentatge de treballadors i estudiants de cada municipi sobre el total de població censada, que tenen el seu lloc de treball a Barcelona o la seva regió metropolitana. Reprenent la discussió dels habitants reals/habitants censats, aquest recompte ens està mostrant en realitat gent que resideix a la **RMB**, malgrat estar censada a aquests pobles. Es tracta per tant d'empadronaments atípics. Com ja hem comentat, l'argument que ens fa sospitar açò és que entre el poble on s'està censat i on es treballa i estudia hi ha una distància d'entre 140 i 200 km. i més d'hora i mitja de viatge, un recorregut complicat de fer cada dia. Per descomptat

hi ha excepcions com gent que treballa amb tele-treball per a empreses ubicades a la RMB o per exemple, obrers de la construcció que treballen a la zona, però que la seva empresa està ubicada a Barcelona o altres ciutats de la RMB, però la immensa majoria d'aquesta gent és gent que té cases als municipis del Cadí però no hi viu la major part del temps. Aquesta dada és molt important, perquè ens està mostrant l'impacte del procés de metropolitanització del territori (INDOVINA, F., 2004). Els processos de multiplicació de la ciutat metropolitana traslladen i difuminen cada dia més els límits entre la metròpoli i la resta del territori (MUÑOZ, F., 2000). Casos com el que estem analitzant demostren que hi ha una manca de renovació conceptual per explicar aquestes noves realitats territorials (Íb., p. 157). Si férem una anàlisi exhaustiva de les característiques territorials d'àrees com les del Cadí, veuríem que cada variable amb la que s'ha identificat tradicionalment els territoris rurals ja no funcionen com abans. Una variable principal és la importància econòmica del sector primari. Hui en dia, aquest sector fa temps, com hem vist a l'apartat d'activitats econòmiques, que ha deixat de ser el principal. Sociològicament cada volta prenen més força les classes urbanes. Això té una dimensió política i electoral molt important: el poder local ja no està només en mans dels fills del poble, sinó també de nouvinguts amb demandes urbanes que decideixen participar en la política local per tal de satisfer-les. Açò també té una dimensió cultural molt important, que és la substitució progressiva d'un mode de vida tradicional de muntanya amb els seus oficis, rites i relacions socials per un altre mode de vida globalitzat i aculturat (CREUS, J. 2003) de persones que fan un ús molt diferent del territori i allunyat d'ell al mateix temps. Des d'un punt de vista demogràfic, tal i com observem a la figura 82, la població nascuda fora fins i tot de la comarca és majoria en tres dels nou municipis i en altres dos suposa quasi un 50%, i la tendència és a consolidar aquest domini de la població de fora. Aquests canvis i nous actors al territori no sempre són ben acceptats per la població local. Un cas ben conegut és el del tradicional conflicte entre la població neorural i la població autòctona en municipis com la Vansa i Fórnoles i altres. En alguns nuclis ambdues comunitats viuen separadament sense a penes contacte. Els « hippies » (neorurals) i els « cherokies » (població local) poques voltes s'interrelacionen, malgrat que estan vivint al mateix municipi des de fa dècades. Per a uns, els nouvinguts sempre seran forasters encara que porten residint dècades al poble i hagen aconseguit revitalitzar molts nuclis a més respectant el medi natural i recuperant activitats tradicionals. Per als altres, aquest rebuig és fruit d'una mentalitat molt tancada incapaç d'assimilar cap canvi social al que és el seu territori. Afortunadament aquest conflicte tendeix a atenuar-se amb el temps però hi continua present hui en dia.

Per tant veiem que la serra del Cadí és un espai com tants altres on econòmicament en termes de riquesa o de nombre d'ocupats les activitats primàries ja no són les més importants, o fins i tot comencen a ser francament residuals com a Montellà i Martinet, on demogràficament la

població nascuda al municipi és minoria, on políticament cada volta tenen menys poder els grups de pressió del camp, culturalment s'imposa lentament el mode de vida urbà, per tant s'allunya cada dia més de les característiques que identifiquen un territori rural. Per què continuar distingint una categoria espacial dins la qual la majoria de les activitats econòmiques i de les ocupacions no són ja específiques d'aquest espai? (PERRIER-CORNET, P. i HERVIEU, B. ; 2002, p. 9). Apicultors, llenyataires, ramaders, trementinaires, segadors, artesans, raiers, saliners, ferrers són substituïts per legions d'animadors socio-culturals, empresaris immobiliaris, administratius, cambrers, monitors d'esports d'aventura, caixers de supermercat, empleats de gasolineres, i per què no, d'altres professionals urbans com advocats, funcionaris, directius d'empreses, metges i proletariat tant de coll blau com de coll blanc que resideixen temporalment, segons les seves possibilitats, al Pirineu. És la fi del món rural?. <<Es configuren els territoris actuals, en els quals la distinció tradicional entre ciutat i camp, basada no ja en la densitat, sinó també en l'estructura econòmica, en el nivell de renda, en les formes de vida, en l'accés als serveis, ha deixat de ser operativa des del punt de vista científic>> (NEL·LO, O; 1998, p.22). Aquesta és la pregunta clau.

El cas és que només se'ns ocorre una variable que encara identifica aquesta àrea com a zona rural, que és el paisatge. Encara trobem vaques (no de llet, sinó de carn, que tenen menys tradició), molt de bosc, prats i pobles petits, una falsa imatge que ens identifica una zona rural (ens remetem a l'apartat de teoria). Diem falsa imatge, primer perquè no és la imatge de ruralitat que va tindre el Pirineu quan de veritat era una zona rural (recordem que hi havia un paisatge de pastures d'ovelles, camps de farratge i masos disseminats). I diem fals perquè realment aquest paisatge és el resultat de les polítiques dissenyades des de la ciutat que pretenen museïtzar i idealitzar un paisatge que sigui la representació perfecta i idíl·lica d'allò rural com a lloc antropològic i reserva espiritual i natural dels urbanites que fa generacions que viuen en «no-llocs» (AUGÉ, M., 2004), i de pas, un paisatge que serveixi de producte per a promocionar la construcció de residències. L'objectiu d'aquestes reflexions no és introduir una discussió nova i deixar de banda el tema central del treball, que és sobre planificació territorial, sinó proposar un debat sobre quins serien els límits reals o funcionals que hui en dia metròpolis com la barcelonesa tenen sobre el territori català. Ben és cert que aquesta metròpolis concentra el 70% de la població catalana i que per tant la seva influència sobre tot el territori ha de ser molt gran. Però quan ens trobem amb la situació que el territori del Cadí s'està comportant cada dia més com un àmbit metropolità amb funcions d'esbarjo més que com una àrea rural amb dinàmiques pròpies, on la gent que hi està censada té més relació amb el centre de la metròpolis, l'AMB que amb la seva capital comarcal, malgrat que la diferència en quilòmetres entre una i altra pot ser de més de 140 km, aleshores com a mínim hauríem de repensar si no calen nous instruments de gestió que planifiquen el territori a una escala metropolitana real. Recordem el cas de la regió

metropolitana del Ruhr que vol integrar una àrea de més de 5000 km² i 6 milions d'habitants on vora el 60% del territori són camps, boscos i pastures, havent fins i tot, propostes més ambicioses.

El desafiament és doble, i amb aquesta darrera reflexió tancarem aquest punt. Per una banda cal una discussió conceptual profunda sobre quins són els límits i les funcions actuals dels territoris rurals en àrees tan poblades i dinàmiques com la conca Mediterrània. Des de la vessant pràctica, cal reflexionar sobre de quina manera podem gestionar aquest territori, catalogat i gestionat com a rural, però amb unes dinàmiques cada volta de caire més metropolità, i de quina manera les noves polaritats que es volen crear amb la introducció del mapa de les vegueries, integrant territoris sense molta relació funcional i amb un escàs sentiment de pertinença a una entitat comuna com pot ser l'Alt Urgell i l'Aran (DPTOP, 2005) poden ser compatibles amb la situació actual. Se separa el territori pirinenc del que cada dia és més, ens agrade o no, la seva capital, o sigu, Barcelona, la mateixa metròpoli que és en certa mesura responsable del gran èxode rural que patí la serra del Cadí. I és que com cada Ruhr ha tingut la seva Pomerània, cada Lancashire el seu Gal·les rural i cada vall del Mosa el seu Flandes occidental, (ARANGO, J. : 1976, p. 53) també cada Barcelona ha tingut el seu Pirineu i això s'ha de tindre en compte i millorar en la mesura possible la cooperació territorial entre ambdós indrets, una cooperació que es base en la complementarietat de funcions territorials, més que en la contraposició entre els ficticis mons urbans i rurals.

3.2. La dotació d'infraestructures i equipaments

Com a última dinàmica territorial que analitzarem abans de passar a debatre polítiques territorials hem seleccionat un tema clàssic en tota la literatura sobre el món rural com és l'anàlisi de la dotació d'equipaments i infraestructures. La manca d'infraestructures i equipaments és hui encara una de les grans febleses amb que es troba aquest territori, com la majoria de les àrees de muntanya catalanes i espanyoles. Malgrat els esforços que des de les administracions locals s'han fet des de fa dècades, hui encara trobem mancances greus en alguns sectors i municipis. La dispersió de la població pel territori, no ajuda precisament a solucionar aquests dèficits ja que en ubicar-se població estacional en xalets i urbanitzacions aïllades o mig aïllades, es fa sempre més difícil la prestació de serveis bàsics com la connexió a xarxes de sanejament d'aigües o l'electrificació. Per tant entenem que la millora d'algunes infraestructures i equipaments és hui encara un eix estratègic per a millorar la qualitat de vida de la població resident i per atraure nova població a aquest espai en declivi. Al següent apartat no farem una diagnosi completa de quins equipaments falten i s'han de millorar, (per això es pot consultar els diferents plans comarcals de muntanya), sinó que farem una síntesi a partir de

l'Enquesta d'Infraestructures i Equipaments Locals i a partir del treball de camp per detectar quines són les mancances més importants i on es concentren aquestes mancances hui en dia per veure més avant de quina manera es podria solucionar aquest problema que és al mateix temps un dels grans desafiaments de futur i un dels pocs camps d'acció on l'administració és encara la que més protagonisme té per abordar-les.

Aquest punt el dividirem en dos parts: en primer lloc analitzarem la situació actual a partir d'un quadre d'equipaments i serveis i d'un altre de mancances en serveis bàsics per fer una síntesi de quines parts de l'àrea d'estudi es troben més desfavorides i en segon lloc analitzarem amb un poc més de profunditat dos serveis bàsics per fer-nos una idea millor de la necessitat de millorar la dotació actual perquè aquest territori puga ser realment un territori amb qualitat de vida per als seus habitants i no només per als visitants.

Municipis	Educ. Primària	Consultori local	Farmàcia	Comerç alimentació	Transport públic
<u>Alàs i Cerc</u> (AU)	X	X		X	X
<u>Arsèguel</u> (AU)	X	X			X
<u>Cava</u> (AU)					
<u>Gisclareny</u> (B)					
<u>Gósol</u> (B)	X	X		X	X
<u>Josa i Tuixent</u> (AU)	X	X		X	
<u>Montellà i Martinet</u> (C)	X(2)	X	X	X	X
<u>Saldes</u> (B)	X	X	X	X	X
<u>Vansa i Fórmols</u> (AU)		X			

Figura 94: Equipaments bàsics als municipis de la Serra del Cadí. Font: Elaboració pròpia.

En primer lloc podem fer un balanç conjunt a partir de la dotació actual en equipaments (figura 95) i les principals deficiències en la prestació de serveis bàsics. Des del punt de vista dels equipaments, els municipis que estarien pitjor dotats són els de Gisclareny i Cava, si bé són els dos amb menys població, uns 80 habitants censats, que no reals, entre ambdós municipis. Especialment greu és l'absència d'un consultori o farmaciola a nivell local per atendre emergències. En cas d'emergència cal desplaçar-se a altres localitats com la Seu d'Urgell o Bagà, per trobar un centre d'atenció primària. La gent que no disposa en aquests municipis de vehicle privat o permís de conduir, no té gairebé opció de transport. Si observem la dotació en línies de transport públic, un total de quatre municipis reunint un total de més de 400 habitants no disposen de transport públic al seu municipi. Un poc millor és la dotació d'escoles primàries, que deixa fora només a tres municipis, on hi ha pocs nens. No obstant, en situació precària per falta d'alumnes es troben les escoles d'Arsèguel, Josa i Tuixent i Gósol. Per altra banda en tota aquesta àrea de gairebé 50.000 has. només troben dues farmàcies, la qual cosa repercuteix molt en l'accessibilitat-temps al servei, com veurem més avant.

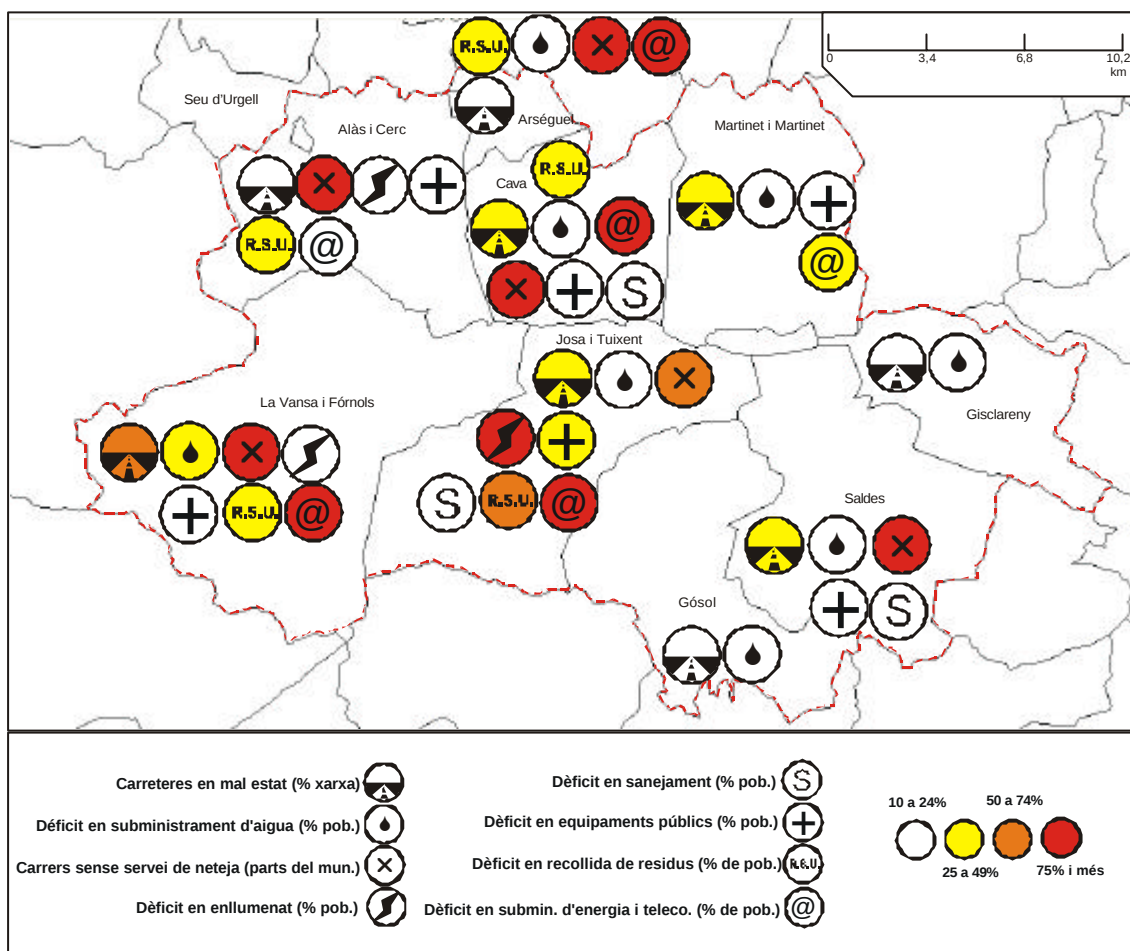

Figura 95: Principals deficiències en infraestructures i serveis bàsics. Font: Elaboració pròpia a partir de EIEL (2000) i MCRIT (2002).

La correlació que podem detectar entre nombre de població i quantitat d'equipaments disponibles per municipi ja no es veu tan clara quan parlem de deficiències en termes de serveis bàsics i infraestructures. La principal deficiència que afecta a la zona del Cadí pareix ser el servei de neteja de carrers. Cinc dels nou municipis de la zona no disposen a penes d'aquest servei, en municipis relativament grans com Saldes o Alàs i Cerc. En segon lloc tenim el subministrament d'energia i telecomunicacions (cobertura de mòbil, xarxa per a internet). Un total de 4 municipis a penes disposen d'aquesta infraestructura cada dia més necessària per a la vida quotidiana. Un altre servei que cal millorar és el de la recollida de residus urbans, car entre un 25 i un 49% de la població de quatre municipis patien deficiències (més del 50% en el cas de Josa i Tuixent). Un cas especial és de la xarxa viària. És l'únic que presenta problemes en tots els municipis, especialment greus en el cas de la Vansa i Fómols, on vora un 70% de la xarxa té problemes de manteniment. Això s'explica perquè es tracta de municipis molt grans amb molts nuclis, que a més tenen un trànsit rellevant en períodes vacacionals, a més en una zona on les inclemències metereològiques són habituals de forma que sense un manteniment mínim, en pocs anys les carreteres es poden tornar intransitables. Si fem l'anàlisi des del punt de vista territorial,

els municipis de Gósol i Gisclareny, dependents de la Diputació de Barcelona, són els que menys deficiències presenten, mentre que el municipi de Josa i Tuixent, seria amb diferència i segons les estadístiques consultades (EIEL, 2000) el municipi amb més dèficits de serveis i infraestructures. Es detecten problemes en vuit serveis o infraestructures, quatre de les quals tenen deficiències en més del 75% de la xarxa o de la població, i dos més entre un 50 i un 74% .

Si fem un balanç global incorporant també la dotació d'equipaments, no hi ha grans diferències respecte a la classificació acabada de fer. De nou Gósol seria un dels municipis millor servits tant en serveis bàsics com en equipaments, excepció feta del cas de les farmàcies. Si bé aquest aspecte no ha d'ocultar la seva situació precària en molts aspectes. Montellà i Martinet, el municipi més gran i l'únic pertanyent a la comarca de la Cerdanya, seria un dels millor situats, donat que disposa de tots els equipaments i presenta tan sols algun problema relativament greu en la xarxa viària i el subministrament de telecomunicacions. Per l'altra banda, els municipis de Cava i La Vansa i Fórnoles serien els municipis amb una pitjor dotació de serveis bàsics, infraestructures i equipaments. Només disposen d'un consultori local (La Vansa i Fórnoles) i tenen importants dèficits en serveis com la neteja de carrers i la cobertura de telecomunicacions (mòbil i internet). El municipi de Josa i Tuixent tampoc es troba en una situació molt millor, car encara que la seva dotació d'equipaments és millor que aquests dos municipis (disposa d'escola i botiga), les deficiències en serveis i infraestructures és superior, com acabem de veure. La resta de municipis es trobaria en una situació "mitjana" podríem dir, per a zones de muntanya, la qual cosa no vol dir que siga una situació bona. Si pensem en el col·lectiu de gent major tan present en aquests municipis, trobarem que la vida es fa realment dura quan no es disposa de vehicle privat per moure's pel territori. Amb quatre municipis sense transport públic (i la resta amb un o dos serveis diaris), quan es tracta d'anar al metge, a la botiga o a una farmàcia, serveis de consum quotidià, simplement s'ha de buscar l'ajuda de veïns o amics, perquè o bé no existeix el servei al poble i no hi ha transport, o bé està a un altre nucli del municipi (recordem que estem parlant de municipis i no de nuclis urbans). Per aquestes raons s'entén l'opció de determinades famílies de migrar a la capital comarcal o bé a altres indrets un cop s'assoleix una edat avançada, per poder gaudir al municipi on es resideix dels serveis més bàsics i d'unes infraestructures en condicions. Així, aquest tema es converteix en un factor estratègic més per detenir el declivi territorial d'àrees com aquesta.

Peguem ara un cop d'ull a dos serveis concrets per tindre més elements de judici per valorar la situació en què es troben aquestes terres. Un primer cop d'ull interessant és el servei d'aigües. Tant el subministrament com sobretot la infraestructura de clavegueram i sanejament han tingut tradicionalment alguns problemes en aquestes zones. El subministrament d'aigües dels nuclis del Cadí es fa quasi sempre a partir de fonts de muntanya. S'ha detectat un problema

d'insuficiència de recursos des de les últimes dècades a causa de l'augment del consum d'aigua tant per l'augment de la població estacional com del consum mitjà per dia i per persona (DPTOP, 1991, p. 299). De nou tenim un dels tradicionals conflictes de l'aigua a les terres mediterrànies: el desequilibri entre demanda d'aigua i disponibilitat de la mateixa, especialment en períodes estivals. Al problema d'una infraestructura encara precària (fins fa poc algunes aldees havien de rebre aigua per mànegues, (ib., p. 302), més d'un 75% de la xarxa d'aigües potables de Josa i Tuixent, la Vansa i Fórnols, i més d'un 90% en el cas de Saldes, un dels municipis més turístics, està en mal estat (EIEL, 2000), s'ha d'afegir el de l'augment del consum durant l'estiu, quan les fonts de muntanya estan en els seus nivells més baixos.

El cas del sanejament és encara més greu. El 1991 només 6 dels 120 pobles de l'Alt Urgell tenien depuradora, i molts encara no tenien ni xarxa de clavegueram com quasi tots els nuclis de La Vansa i Fórnols, parcialment a Josa i Tuixent i també al nucli de Cava. A més fins començaments del segle XXI, un dels grans problemes del Pirineu era el riu Valira, un autèntic riu claveguera on anava a parar totes les aigües residuals de la veïna Andorra, residus sense depurar ja que no hi havia depuradores en tot el país (PCM Alt Urgell, 1991, p.314). Un altre problema ambiental en rius, aquest al Cadí és el de la contaminació del riu Saldes per la neteja de carbons de les mina de Saldes.

Hui en dia la situació ha millorat tangiblement. Ha hagut avenços en tant en infraestructures de sanejament com de captació. Una de les actuacions més importants que va començar a partir de 2005 va ser la construcció de l'estació depuradora de Gósol, municipi de més de 200 habitants on fins ja entrat el segle XXI només hi havia pous morts per desfer-se de les aigües residuals. S'ha avançat molt en la instal·lació de xarxes de clavegueram, on a l'actualitat només els municipis de Cava i Saldes presenten encara problemes. També s'ha aconseguit reduir el dèficit en sanejament, malgrat que Josa i Tuixent i algun altre municipi encara presenten problemes. El 2004 va entrar en funcionament la depuradora de Sant Julià de Lòria per depurar les aigües del sud d'Andorra on es concentra el 75% de la població del Principat. Aquesta infraestructura va ser executada després de dècades de denúncies per part de la Generalitat de Catalunya per la contaminació del riu Valira i el Segre, alguns anys amb indicadors pitjors que al riu Llobregat.

En canvi encara calen moltes actuacions per millorar l'estat de la xarxa de subministrament i encara hi ha problemes sobretot a La Vansa i Fórnols, de gent que no té un subministrament adequat d'aigua. L'altre gran cavall de batalla és millorar la qualitat de les xarxes de sanejament i dels sistemes de depuració. A principis dels anys 90 com a mínim 10 dels 34 nuclis que conformen els nou municipis del Cadí no tenien ni xarxa de clavegueram, malgrat estar la

majoria enclavats dins del parc natural del Cadí – Moixeró (LÓPEZ PALOMEQUE, F. et. al, 1996 ; DPTOP, 1991(2).).

L'altre cop d'ull que fem per tindre una idea de la situació d'alguns serveis és al servei de farmàcies en aquesta zona. La Serra del Cadí es troba dividida en tres àrees farmacèutiques que corresponen amb les respectives comarques. Dins dels municipis de la Serra del Cadí, que suposa més de la meitat de la superfície del parc natural, només trobem dos pobles amb farmàcia: Saldes i Martinet. Per fer-nos una idea dels problemes d'accessibilitat a un Servei concret a aquest indret, hem fet una petita anàlisi calculant la distància-temps entre tots els nuclis poblats dels nou municipis i les farmàcies més pròximes a aquests, sense discriminar entre zones farmacèutiques. Els resultats d'aquestes anàlisis els representem als següents dos quadres:

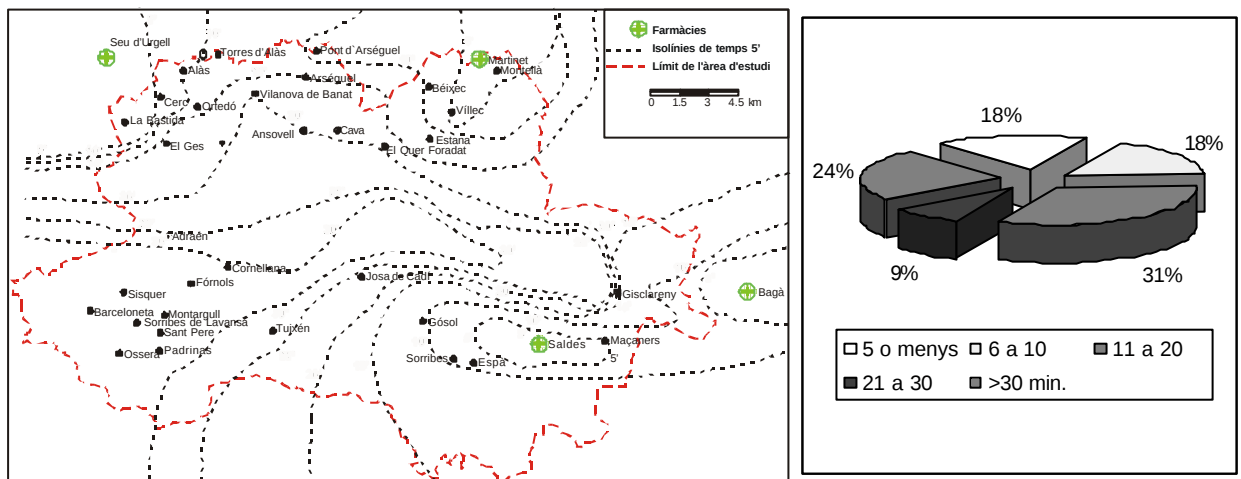

Figura 96: Mapa de distància-temps entre nuclis i farmàcies amb isolínies de 5 minuts. **Figura 97:** Temps mínim d'accés des dels nuclis de la Serra del Cadí a una farmàcia. Font: Elaboració pròpia a partir de dades de IDESCAT, [www.michelin.com] i treball de camp.

Pressuposant que ens trobem en un dia de diari i volem una farmàcia no especialitzada i que disposem de vehicle privat (massa suposicions per a molta gent resident a la serra del Cadí), ens trobaríem que només un 36% dels nuclis tenen un accés a farmàcia en 10' o menys, un 31% en 20 minuts o menys i vora un 24% dels nuclis en més de mig hora de distància temps. Si calculem aquesta distància-temps en funció de la població censada, aleshores vora un 68% (un 70% en cas de comptar amb la població estacional) tindria accés a farmàcia en 10 minuts o menys i encara un 10 % tindria accés a una distància-temps d'entre 21 i 30 minuts i un 9% en més de mig hora de trajecte (aquests valors per a la població real són de 10% i 7'6% respectivament). Estem parlant d'accessibilitat en condicions òptimes i tenim nuclis com molts

de La Vansa i Fórnols que estan a més de mig hora i vessant els 40 minuts per trajecte. No podem afirmar que siguen unes xifres òptimes per a la prestació d'un servei bàsic. Un de cada tres nuclis de la Serra del Cadí té una accessibilitat a farmàcia superior als 20 minuts en cotxe. Aquest és un exemple que mostra com l'Estat de Benestar és incapaç de prestar un servei mínim en igualtat de condicions a tota la població. Està clar que estem parlant d'una població molt reduïda i molt dispersa en el territori i que l'obertura d'una nova farmàcia a Josa i Tuixent o La Vansa i Fórnols difícilment seria econòmicament rendible. No obstant, el manteniment de farmàcies als nuclis més poblats o més allunyats de les farmàcies, sobretot amb medicaments per a casos d'emergència i sobretot en períodes festius en què la població es multiplica a tots els nuclis, serien unes bones mesures a prendre per millorar aquest servei.

Com a conclusió podríem dir que en tot procés de planificació a àrees rurals, sigui tradicional o estratègic amb grans metes de futur no cal oblidar l'anàlisi d'infraestructures, serveis i equipaments, perquè malgrat totes les inversions fetes durant el període assistencial dels ajuntaments democràtics, encara hui hi ha mancances greus fins i tot en àrees prou turístiques com demostra el nostre cas d'estudi. Abans de parlar de crear noves polaritats i eixos al territori per atraure noves activitats al territori o de fomentar el teletreball amb internet, cal assegurar que tots els nuclis poblats tinguen serveis mínims com aigua, carreteres en condicions o una bona accessibilitat adequada a equipaments. Només combinant aquestes mesures a curt termini combinades amb altres de caràcter més estratègic, aconseguirem que àrees rurals com aquestes allunyen del tot l'amenaça del despoblament.

3.3. A mode de recapitulació: tendències de cara al futur

Abans de finalitzar aquest punt sobre els models i dinàmiques territorials del Pirineu, parlarem un poc de quines són les tendències socioeconòmiques, a partir dels indicadors actuals, que podem detectar per al conjunt de nuclis poblacionals existents hui a la Serra de Cadí de cara al futur. El següent mapa combina és el fruit del següent índex ponderat de despoblament:

$$ID = S (\pm Z_{i-l} * P_{i-l})$$

On ID és l'índex de despoblament que s'obté del sumatori de quatre variables ($i - l$) en valors relatius normalitzades (Z) i ponderades (P). La variable i és l'evolució demogràfica absoluta del municipi en un període llarg (1981-2005), la j l'evolució demogràfica del nucli durant l'últim decenni. Aquestes dues variables són ponderades amb un 2, doble valor a la fórmula final. La variable k és el percentatge de vells al municipi (la variable és posada en negatiu, manté una relació inversa) i la variable l mostra el pes demogràfic relatiu del nucli respecte al conjunt del municipi seguint aquesta fórmula $(L/P)-1$. Es queda en negatiu perquè com més alt és vol dir

que menys percentatge de població té un nucli respecte al total municipal i més residual és. Les variables i i j són ponderades amb un 2 i no se'ls altera el signe (com més alt el valor vol dir que més creix, així que més dinàmic) i les altres dues són negatives i sense ponderació (com més vells menys dinamisme). El resultat final és una distribució de nuclis que se situa entre un ID – 5,6 de Querforadat i un màxim de 8,33 de Sisquer. Aquesta distribució s'ha classificat en sis intervals, des de nuclis amb risc alt d'abandonament fins a nuclis dinàmics socioeconòmicament. A banda, aquesta distribució ha estat corregida, segons les observacions de camp i entrevistes i als dos intervals mitjans se'ls ha afegit la consideració qualitativa de si funcionen com a urbanització residencial o turística. Com podem observar, el que més es dona són nuclis estacionaris que ja funcionen com a urbanitzacions de residències secundàries o barris – dormitori de gent que treballa i passa la major part del dia fora.

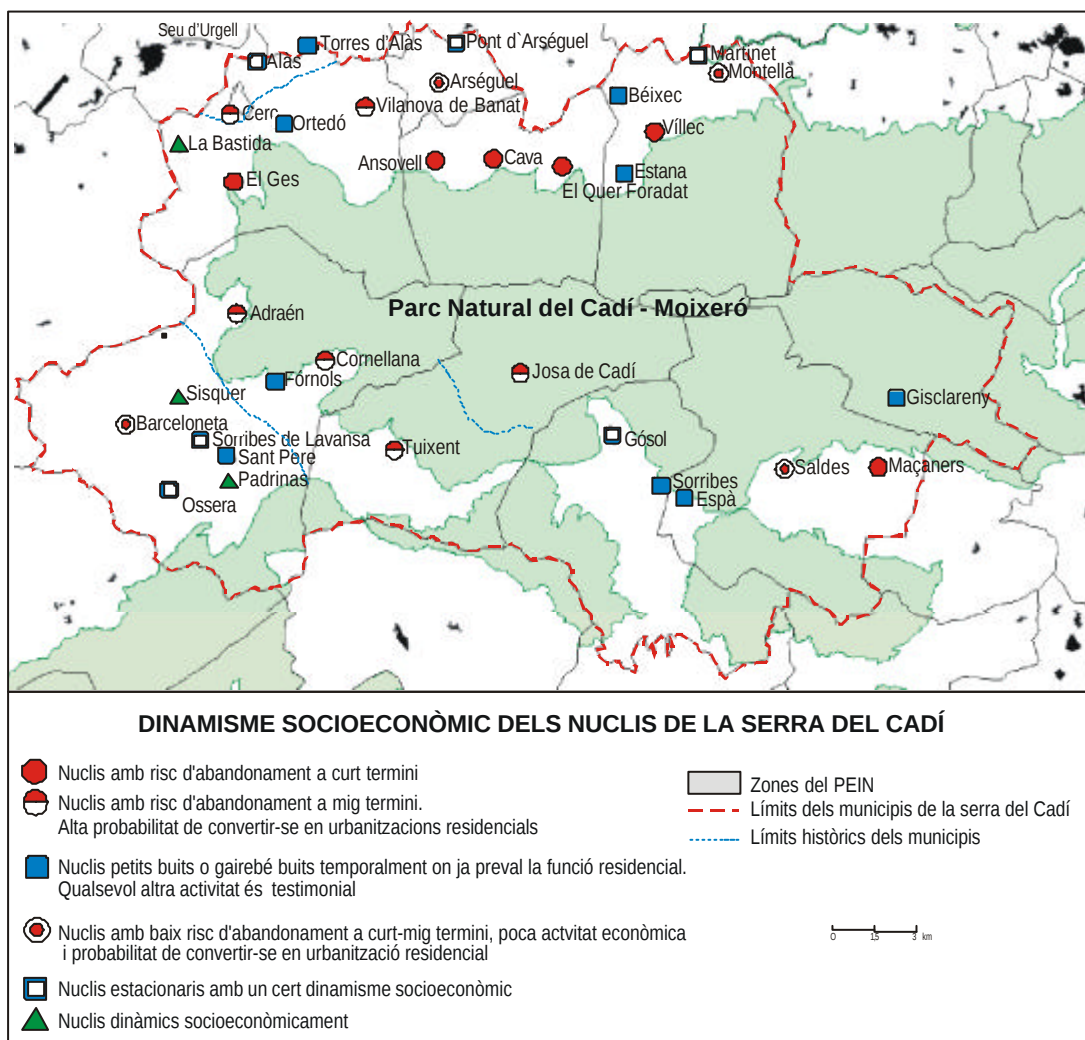

Figura 88: Tendències i desafiaments de futur dels nuclis de la Serra de Cadí. Font: Elaboració pròpia.

El Pla Territorial Parcial de l'Alt Pirineu fa una valoració semblant d'aquests nuclis en classificar-los tots (excepte Saldes, Gósol i Gisclareny que pertanyen a la Vegueria de les Comarques Centrals), a partir de l'estudi de la relació entre llocs de treball localitzats i població ocupada, com a ciutats-residencials amb una tendència negativa de 1991 a 2001 en la creació de llocs de treball i quatre municipis (Cava, Arsèguel, La Vansa i Fómols i Alàs i Cerc) tenen menys d'un 17% de llocs de treball localitzat sobre el total de població censada, estant molt per sota de la mitjana de la Vegueria de l'Alt Pirineu i Aran (DPTOP; 2005, p. 131). Es tracta de petits nuclis que fa temps que van perdre la vitalitat que caracteritza a un poble amb una societat dinàmica. Es troben en estat estacionari perquè el saldo migratori oficial està en equilibri o és lleugerament positiu, el que compensa les pèrdues per saldo natural. En una situació pitjor es troben els nuclis catalogats amb risc alt d'abandonament. Es tracta de nuclis petits, amb poca gent residint, amb unes taxes d'envelliment molt altes i un saldo migratori negatiu. La seva economia es troba en crisi, car encara es basa en agricultura o ramaderia marginals, rentes i pensions. Es tracta de nuclis que encara no han detingut el procés d'èxode rural i que tampoc s'han vist beneficiats per l'espenta del turisme rural. Encara que aquest ha arribat a tots aquests nuclis, no ha seguit suficient per capgirar la situació de crisi en què es troben.

Un altre tipus de nuclis en perill de despoblament són els catalogats amb risc mig. Es tracta de nuclis amb unes dinàmiques demogràfiques un tant menys negatives que el grup anterior, encara que el problema de la pèrdua de població i l'envelliment continuen presents. Es tracta de localitats on ha arribat un poc més l'onada del turisme rural i s'hi estan construint algunes residències secundàries i allotjaments rurals de forma que ací l'escenari més probable és més de convertir-se en urbanització turística més que el despoblament. Potser sigui l'única forma de mantenir alguns pobles oberts ja sense a penes activitat ni població autòctona que puga mantenir la infraestructura i patrimoni existent. No obstant el tema de la conversió de nuclis abandonats o en perill d'abandonament en complexes turístics residencials com a solució per a l'abandonament del territori, és un tema molt delicat del qual parlarem un poc més a l'apartat d'anàlisi de polítiques territorials. Novament en un nivell superior estarien nuclis amb un risc baix de despoblament, com Saldes, amb una estructura demogràfica més dinàmica i una xarxa local feble de pimes, sobretot relacionades amb el turisme rural i l'ecoturisme i el turisme industrial al cas del Berguedà.

Per últim tindríem els nuclis dinàmics econòmicament, que estan millorant la seva taxa d'activitat, diversificant la seva economia creant noves empreses. Han seguit dividits, segons si es troben en una dinàmica demogràfica estacionària o si pel contrari també estan creixent demogràficament. La majoria són nuclis propers a la Seu d'Urgell i Andorra, els centres de

treball més importants del Pirineu català. La seva proximitat fa que molta gent busque habitatge en aquests nuclis amb uns preus més competitius que a aquestes capitals.

4. ANÀLISI DE POLÍTIQUES I INICIATIVES INNOVADORES PER AL PIRINEU CATALÀ

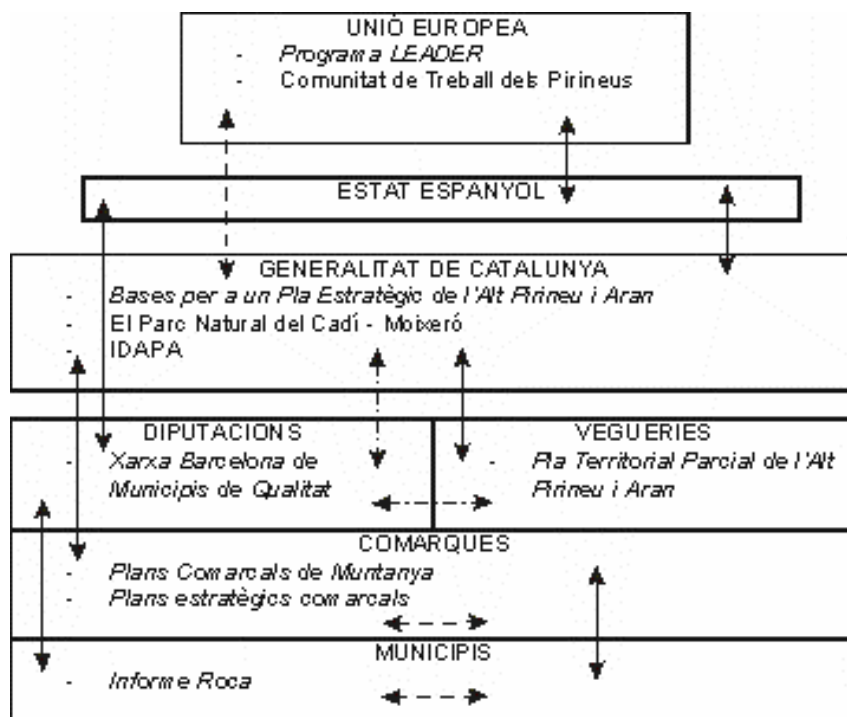

Figura 98: Instruments analitzats per nivells administratius, representats segons tipus d'interrelacions.
Font: Elaboració pròpia.

Per tindre una idea general de les polítiques que comentarem en aquest punt hem elaborat la figura 98 en la qual hi ha representats tots els nivells administratius presents al Pirineu català (local, regional autònom, Estat i Unió Europea). Per cada nivell anotem què analitzarem. El que està en lletra normal són associacions o administracions i els que estan en lletra cursiva són instruments de planificació. En total entre administracions, plans territorials, informes i demés, analitzem un total de 10 polítiques diferents amb aplicació al Pirineu català. A banda, en aquest quadre es mostra també quin tipus de relacions mantenen els nivells administratius en vertical i horitzontal. Les fletxes de línia contínua són relacions formals establertes i intenses, com per exemple les relacions actuals entre diputacions i municipis. Les fletxes de línia discontinua mostren relacions secundàries, que cal intensificar, definir o millorar, per a un funcionament més eficient de les administracions. És el cas de les relacions entre municipis del Cadí o entre Generalitat i Unió Europea. Per últim les fletxes amb punts i línies mostren relacions conflictives entre administracions, com el cas de l'encaixament de les Vegueries amb les

diputacions provincials. En els següents punts anirem analitzant polítiques agrupades segons nivells de l'administració, començant pel nivell local.

4.1.El nivell local: Municipis, comarques i diputacions

4.1.1. La planificació municipal: El debat entre la subsidiarietat i la reforma municipal

Arribats a aquest punt tocaria parlar de quines actuacions polítiques des del nivell local, el més proper a la ciutadania s'han dut a terme per tractar de gestionar els desgavells territorials que té hui el Pirineu. Els objectius últims d'aquestes mesures deuriem ser el fre del despoblament pirinenc i el canvi de model territorial cap a un altre, més equilibrat i sostenible que no deprede el territori amb la construcció sense fre de residències secundàries. No obstant és inevitable no caure en la temptació de reflexionar sobre quant d'utòpiques hi ha en aquestes bones intencions i quina capacitat de maniobra real disposen les administracions locals, les protagonistes per altra banda a qualsevol territori, en especial en territoris de muntanya. Si observem quin és l'estat de la planificació local en l'actualitat als municipis de la nostra àrea, ens trobem que cap no té PGU, només cinc tenen normes subsidiàries, dos tan sols disposen de delimitació del sòl urbà (la Vansa i Fórnols i Gisclareny) i dos més no tenen cap tipus de planificació urbana (Cava i Alàs i Cerc), una situació completament insòlita. Com podem pensar en iniciatives innovadores i modernes de planificació territorial si hi ha municipis que ni tan sols han passat per la fase de planificació normativa local, no disposen d'un marc sòlid de planificació?. Això mostra que aquests municipis no disposen dels recursos i sobretot personal suficient per gestionar el territori que governen, per tant el primer problema a resoldre abans que res és el de la governança del territori de la Serra del Cadí on hi ha municipis amb més de trenta anys d'història des de les últimes agregacions municipals que no han seguit capaços de desplegar instruments de gestió territorial que contemplaven les successives lleis de sòl i urbanisme o com a mínim una delimitació de sòl urbà. Si ens trobarem només en un àrea rural en crisi per pèrdua d'habitants, equipaments i activitats es podria comprendre relativament aquesta inactivitat en la planificació municipal, però el cas és que ens enfrontem amb un territori amb enormes interessos urbanístics per a la construcció d'urbanitzacions i disseminats, els quals no troben a penes cap obstacle legal per l'especulació i la depredació del territori. En definitiva no podem parlar d'encetar iniciatives innovadores a nivell local perquè aquest nivell a penes està encara començant a encetar els primers instruments locals d'ordenació del territori.

Per aquestes raons, una altra de les reformes previstes en l'Informe Roca va ser la realització d'una gran reforma del mapa municipal a tot Catalunya per racionalitzar la gestió del territori.

Els dos grans criteris d'aquesta reforma van ser fusionar tots aquells municipis que no arriben als 250 habitants (203 dels 946 municipis catalans)(ROCA, M. et al.: 2000, p. 17) i l'establiment d'una sèrie d'agrupaments municipals en petits municipis per la gestió integrada de serveis públics. Aquests dos criteris impliquen una reforma molt profunda del mapa municipal de la Serra del Cadí. Tant és així que cap municipi actual quedaria intacte. La següent figura representa com quedaria el nou mapa de municipis i d'agregacions municipals.

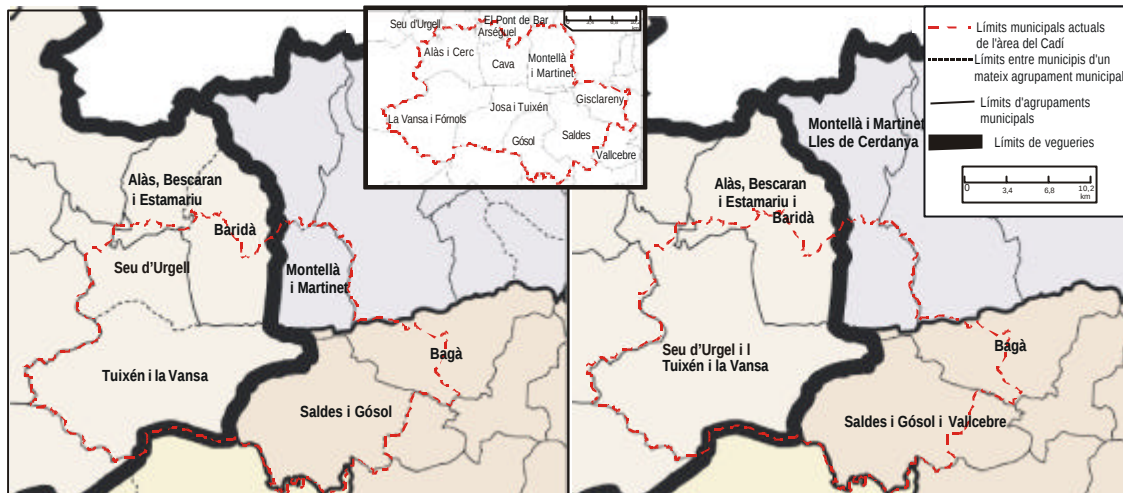

Figura 99: Reforma del mapa municipal (esquerra) i creacions d'agregacions municipals (dreta) a la Serra del Cadí. Font: Elaboració pròpia a partir de Roca, M. et al. (2000).

Per comparar la reforma amb la situació actual, entre el nou mapa municipal i el mapa d'agregacions hem representat un mapa-recordatori de com és la situació en l'actualitat. La reforma, com hem afirmat, és radical. Començant per la vessant sud del Cadí, els municipis de la Vansa i Fórnols i Josa i Tuixent quedarien fusionats, a l'igual que el de Saldes i Gósol. El municipi de Gíslareny seria absorbit pel de Bagà, Montellà i Martinet seria l'únic que mantindria els seus límits. Després els municipis de Cava, Arsèguel i el Pont de Bar es fusionarien en un nou municipi amb ajuntament al Pont de Bar i per últim el municipi d'Alàs i Cerc desapareixeria. Tots els nuclis, excepte Alàs i Torres d'Alàs serien annexionats per la Seu d'Urgell mentre que aquests dos nuclis formarien un nou municipi amb Estamariu. En el cas del nou mapa d'agregacions municipals, de nous municipis actuals amb serveis públics més o menys desenvolupats, es quedaria en cinc agregacions municipals, algunes d'una superfície considerable com la que inclouria la Seu d'Urgell com a capital, part d'Alàs i Cerc, la Vansa i Fórnols i Josa i Tuixent o l'agregació de Montellà i Martinet amb Lles de Cerdanya, amb una longitud de nord a sud de més de 20 km.

El debat que ix a la llum d'aquesta proposta de reforma és si aquesta nova ordenació de veritat podria crear uns ens municipals més forts i dinàmics per començar a desplegar instruments d'ordenació que aborden els problemes greus que els afecten o si pel contrari una reforma tan

radical, per molt gradualment que s'aplique, pot desembocar en conflictes interminables per evitar la pèrdua de poder de molts municipis i a la llarga empitjorar la situació. Una pista que tenim és l'experiència de les últimes agregacions municipals (val a dir que van ser completament forçades i només seguint criteris d'estalvi de l'administració) que va ser desastrosa, car va accelerar en molts casos els processos d'èxode rural. En el cas del Cadí es van produir quatre agregacions de municipis i durant les dècades següents a l'agregació, els nuclis que van perdre la capitalitat municipal, van perdre entre un 40 i un 90% (tres d'ells entre un 80-90%) de la seva població, una pèrdua molt major a la de qualsevol altre nucli mentre que aquells nuclis que van convertir-se en capitals de nous municipis, van tindre pèrdues molt menors de població de menys del 40% en els casos més greus. Una reforma per agregació de municipis suposa la pèrdua de serveis en uns nuclis per concentrar-se en uns altres. Això implica que o bé es redueixen serveis (per exemple dos secretaris de dos ajuntaments no són necessaris per un sols ajuntament o la nova agregació municipal de la Seu d'Urgell, capital de vegueria, passaria a ser prestadora de serveis públics als municipis inclosos en l'agrupació, de forma que ja no farien falta els serveis dels nuclis agrupats) o bé que tots els serveis es concentren en el nou ajuntament, per crear noves polaritats municipals.

Una cosa és defensar una reforma municipal davant el desgavell de les agregacions dels anys del tardofranquisme i altra és fer una reforma tan profunda que supose crear macromunicipis extensíssims sense tenir en compte les distàncies a recórrer, l'experiència de les anteriors agregacions, les identitats culturals i sobretot l'opinió de la gent. Està clar que la gent sempre es resistirà a que desaparega el seu municipi, però d'agregar un o dos municipis que es veu clarament que no tenen la capacitat suficient per exercir les seves competències a agregar tots els municipis per no reunir els 250 habitants, és un pas prou gran. Municipis com Alàs i Cerc o Gisclareny potser sí necessiten d'una reforma, bé per l'absurd dels límits actuals (els habitants de l'antic municipi de Cerc han de passar quasi per la Seu d'Urgell per arribar al seu ajuntament d'Alàs, a més que Alàs és un municipi de vall i Cerc un de muntanya) o per la seva reduïda grandària demogràfica (a penes 30 habitants a Gisclareny), però d'altres, una reforma així podria empitjorar encara més la situació. Saltes i Gósol són dos municipis amb una gran rivalitat i difícilment acceptarien una agregació. L'agregació de Josa i Tuixent amb la Vansa i Fornols suposaria que habitants de nuclis com Ossera o Adraén hagueren de recórrer gairebé 20 qm. per carretera de muntanya per arribar al seu ajuntament. Al nou municipi de Baridà l'ajuntament de Pont de Bar passaria de governar 8 nuclis diferents a 13 i tots poblats, una tasca ben complicada. En el cas dels serveis a integrar en les agregacions municipals, la concentració dels mateixos en pocs nuclis com el cas de l'agregació de la Seu d'Urgell amb Josa i Tuixent i la Vansa i Fornols, el problema de les distàncies-temps d'accessibilitat a serveis s'agreuja considerablement. Com a síntesi, podem afirmar que sembla clar que és necessària una reforma

en el mapa municipal perquè el municipi funcione millor de com ho fa hui i puga planificar millor el territori. No obstant, s'haurien de revisar els criteris de reforma com la grandària mínima de 250 habitants el mateix llinar si es tracta d'una comarca costanera o d'una alpina, perquè 250 són molts habitants per a un municipi de muntanya. S'hauria de comptar més amb la tradició cultural de cada municipi o tindre en compte les distàncies que suposaria recórrer per comunicar els diferents nuclis amb el seu ajuntament etc. i en definitiva, es deuria apostar per una reforma de mínims, ja que al cap de la fi una reforma d'aquest tipus no compleix el principi de subsidiarietat, donat que suposa reduir el nombre de corporacions representatives i allunyar-les de molts ciutadans.

4.1.2. Els consells comarcals: Dels Plans Comarcals de Muntanya a la Planificació Estratègica Comarcal

En el cas de les comarques, malgrat ser institucions més recents, han aconseguit un major desplegament d'instruments i han exercit una tasca de gestió més intensa que molts municipis. Han esdevingut fins ara la instància gestionadora <<de facto>> d'aquells municipis que per insuficiència de recursos o de personal no podien gestionar adequadament el seu territori. En aquest cas totes les comarques que engloben el Cadí han desenvolupat instruments tradicionals de planificació: els plans comarcals de muntanya. A partir de la Llei de Muntanya de 1983 (Llei 2/1983, de 9 de març d'alta muntanya), a l'article nº 4 es defineix el Pla Comarcal de Muntanya com l'instrument bàsic per l'ordenació d'aquests espais en regressió demogràfica i crisi econòmica. Els objectius que es van decidir aleshores va ser elevar la renda per habitant i millorar les condicions de vida, uns objectius que apostaven pel creixement econòmic amb la finalitat última de frenar el despoblament que era un fenomen més intens que ara en eixos anys (SOY, ANTONI, 1984, p. 95-119). El document està compostat d'un estudi socioeconòmic de la comarca i un programa d'actuacions amb indicació d'accions concretes amb pressupostos i terminis d'execució. Malgrat que la llei planteja que aquests instruments han de tindre uns objectius molt amplis (conservació del medi físic, protecció i foment d'activitats agràries, habitatge, sanitat i assistència social, ensenyament, obres públiques...), la veritat és que en la pràctica han tingut un paper assistencial, de dotació d'infraestructures i equipaments per tractar de pal·liar un poc les necessitats de tot tipus de dotacions que hi havia des de feia dècades, més que de desenvolupament integral del territori. A la següent figura trobem un resum dels pressupostos d'alguns dels plans de les tres comarques que comparteixen el territori de la serra del Cadí. S'observa que el paper assistencial d'aquests plans encara continua hui en dia, encara que amb menor intensitat.

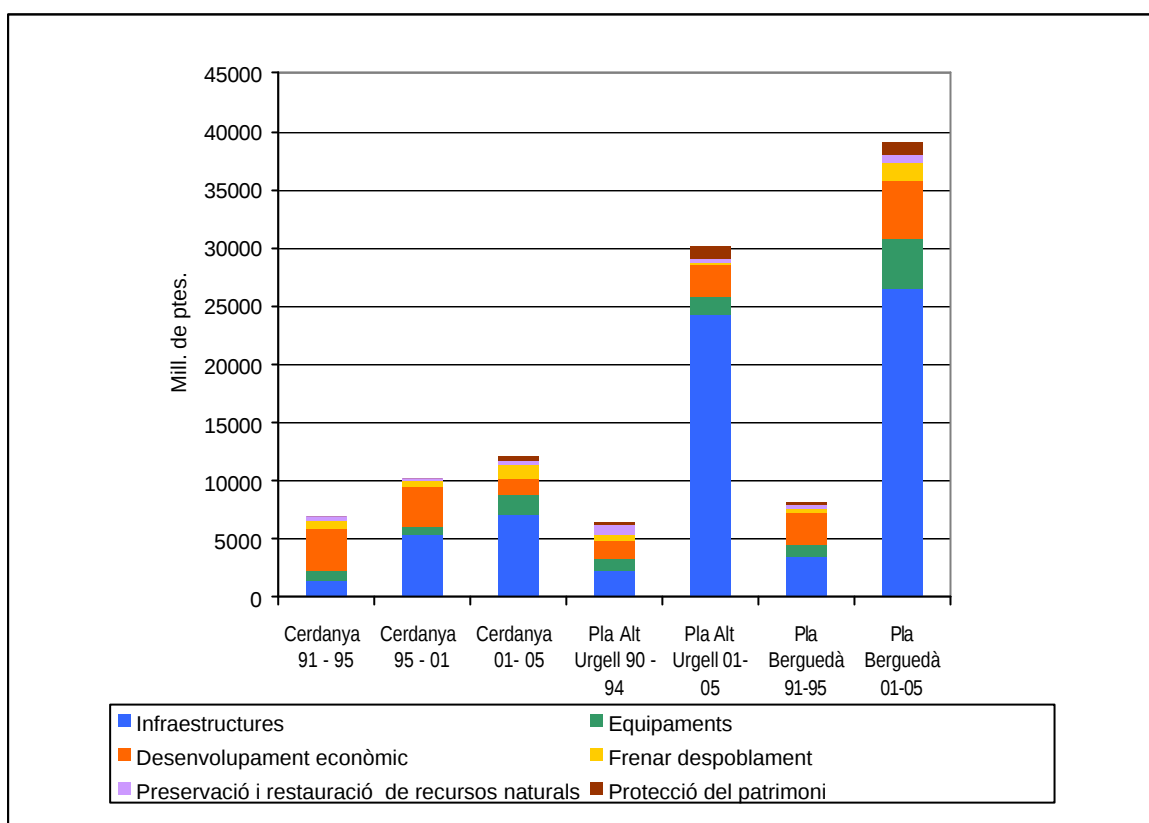

Figura 100: Evolució dels pressupostos dels Plans Comarcals de Muntanya de les comarques de l'Alt Urgell, El Berguedà i La Cerdanya. Font: Elaboració pròpia a partir dels P.C.M.

Els primers plans comarcals van apostar per dues línies molt clares: per una banda la dotació de serveis i equipaments bàsics com electrificació, aigua, asfaltat, mesures moltes d'urgència dedicades a obres i serveis i per l'altra la promoció econòmica, concentrada durant els primers plans en recolzar l'activitat ramadera i agrícola de secà en forta crisi a partir d'ajudes directes per l'adquisició i modernització de maquinària i altres equipaments. Als últims plans comarcals aprovats s'observa en primer lloc un increment notable dels pressupostos. La inversió en infraestructures s'ha elevat considerablement, però la diferència és que ara, un cop suplides les necessitats més bàsiques, es fan grans inversions en un parell de projectes només amb un caràcter molt més de promoció econòmica. Un exemple va ser la modernització de l'estació d'esquí de la Molina amb els fons del PCM de 1995-2000 i 2001-2005 de la Cerdanya. Un altre exemple és la inversió de 25.000 milions de pessetes (150 mill d'euros) de l'últim pla comarcal de l'Alt Urgell per a la posada en marxa de l'aeroport de la Seu d'Urgell o el desdoblament de la carretera C-16 que creua el Berguedà fins el túnel del Cadí amb un pressupost de 18.000 mill de ptes (108 mill d'euros) en el cas del PCM d'aquesta comarca. Per altra banda observem com altres mesures importants per a la sostenibilitat ambiental o la cohesió territorial com mesures per frenar el despoblament (ajudes per a l'adquisició d'habitatge principal, programes

d’habitatge jove, tallers d’ocupació...) o mesures de protecció i millora del medi ambiental o de restauració de l’ample patrimoni moble i immoble d’aquestes comarques tenen sempre assignat un pressupost prou reduït, donant-se el cas fins i tot d’aprovar-se mesures que després no tenen assignat cap pressupost com per exemple un programa d’ajudes a propietaris de terrenys forestals a l’últim Pla Comarcal del Berguedà. Un altre exemple el trobem al primer Pla Comarcal de Muntanya de l’Alt Urgell de 1991 a 1995. La mesura 2.8. consistia en ajudes per a la inserció de joves en l’agricultura amb l’organització de tallers, ajudes per a l’adquisició de terres, maquinària i habitatge. Aquesta mesura, en la nostra opinió fonamental per lluitar contra el despoblament, va ser finançada amb 20 milions a raó de 4 milions de ptes per any, una quantitat extremadament reduïda que representava només el 0’3% del pressupost. Altres mesures com ajudes a creació de petites empreses artesanals rebien només 3’5 mill, quantitat amb la qual es podria finançar dues o tres en tota la comarca i en un any. Fins i tot es va aprovar la creació d’una oficina de dinamització comarcal, que haguera seguit un bon antecedent dels grups LEADER que mai veu la llum, ja que mai se li dotà de pressupost. En canvi la mesura 10.2 d’ajudes per a la construcció d’habitatges per “consolidar la dinàmica positiva del sector de la construcció a la comarca” (DPTOP, 1991) va ser premiada amb 510 mill de ptes, un 8% del pressupost total.

Com a valoració positiva de la planificació duta a terme pels consells comarcals de muntanya cal destacar la sòlida trajectòria que han recorregut. Hui en dia s’està executant la tercera generació de plans comarcals, alguns d’ells han aconseguit veritablement situar a les comarques muntanyenques molt més a prop de la mitjana catalana d’estàndards d’accessibilitat a equipaments i a grans infraestructures, malgrat les deficiències detectades a l’apartat d’equipaments. Hem de pensar que fins fa a penes cinc o sis anys molts nuclis, sobretot de la vessant sud del Cadí, no tenien accés més que mitjançant pistes de terra, i que era una minoria la població que disposava d’instal·lacions adequades d’electrificació, potabilització i depuració de les aigües. Així, aquests plans han complert amb èxit el seu paper assistencial durant els primers anys, paper per altra banda que encara continuen jugant. També han fet una bona transició de la fase assistencial a la fase de promoció del desenvolupament endogen, acompanyant-se i coordinant-se amb altres iniciatives com LEADER II i LEADER +, amb un increment constant de les inversions. Com a aspectes a millorar d’aquests instruments tradicionals, serien dos bàsicament, que en realitat es poden resumir en la necessitat de modernitzar la metodologia, objectius i mesures dels plans. Cal una flexibilització i actualització dels objectius. Ja des de l’inici s’apuntava que una de les grans prioritats dels futurs plans comarcals de muntanya deuria ser fer una reflexió conjunta sobre la comarca i el seu futur (GANYET I SOLÉ, R., 1984 pp. 151-159) . Aquestes reflexions a penes es donen en els plans, donat que gairebé sempre es fa una diagnosi sobre necessitats i sectors en crisi i tot seguit una bateria de mesures. Un aspecte a

millorar és per tant la introducció d'elements de reflexió en els plans, sobre el sentit de les propostes, traçant possibles escenaris de futur sobre el model comarcal cap al qual caminar, en definitiva donar una visió més estratègica i integral i en segon lloc caldria canviar l'estructura del pla en tant en quant, tal i com ara s'organitza, a voltes més que un pla és un compendi d'inversions que els departaments de la Generalitat pensen dur a terme en un territori en un termini determinat. Per tant, qui decideix les inversions és el Departament d'Agricultura i Ramaderia i el de Medi Ambient i Habitatge a voltes a instàncies del consell comarcal i a voltes no. De nou estem davant un instrument que dissenya i executa una sola administració: la Generalitat de Catalunya, són per tant plans prou institucionals en els que els ajuntaments, diputacions i ministeris a penes participen, només el Ministeri d'Agricultura ha tingut alguna participació puntual cofinançant mesures. Una major participació d'altres institucions i organismes és el que entenem per modernitzar estructures i mètodes. I per últim es deuria posar més l'accent en altres polítiques més orientades cap als objectius de l'ETE com la protecció del patrimoni natural i cultural, l'equitat social, la mobilitat i el transport, mesures de contenció del creixement urbanístic junt amb els ajuntaments, incentiu de la diversificació econòmica etc. En aquest sentit i de nou amb la creació d'aquests organismes, Ganyet i Solé afirmava ja el 1984 que *“El Pla Comarcal és una oportunitat per a protegir-se d'alguns abusos urbanístics i mediambientals als quals els ajuntaments tots sols difícilment hi fan front”* i així mateix: *“Fer millores a la comarca només és possible si el Pla es fa amb una real participació dels interessats: Ajuntaments, Associacions ciutadanes, Grups polítics i culturals, empreses, cooperatives i sindicats i persones individuals”*. (Ib. p. 155) Més de 20 anys després i després de tres generacions de plans, aquestes expectatives no s'han complert i són per tant aspectes urgents a introduir per a un major èxit d'aquests instruments i no quedar-se en “lletra morta” com Ganyet i Solé denunciava.

Un intent de modernitzar aquestes estructures i instruments el constitueixen iniciatives innovadores com el Pla Estratègic del Berguedà, iniciat el 1998, un dels primers plans estratègics aplicats a àrees de dominant rural en tot Espanya, a iniciativa del Consell Comarcal. En aquest pla, que no va passar de la fase de diagnosi, va participar així mateix l'ajuntament de Berga, la Cambra de Comerç i l'Associació d'Empresaris del Berguedà. El punt culminant d'aquesta iniciativa va ser la celebració a l'any 2000 d'unes jornades de reflexió per al futur del Berguedà, en un moment de canvi de segle i de transició, com ja hem comentat, d'una societat industrial i agroramadera a una altra orientada cap als serveis i el turisme. Després d'aquestes jornades, no va es va elaborar cap document de propostes o pla d'acció, segons paraules del seu gerent, per falta de consens entre els actors locals implicats. Va ser un pla amb molts interessos en orientar l'economia cap al turisme i la construcció, però també en revitalitzar la indústria i la mineria. Davant la falta d'acords i de compromís, la situació actual de la comarca després

d'aquesta iniciativa no ha millorat. Va haver una iniciativa de modernitzar l'estació d'esquí de Rasos de Peguera, però no es va trobar finançament suficient a la comarca per cofinançar la instal·lació de canons de neu. En el desenvolupament del sector turístic, es va decidir obrir dos hotels a la capital, a Berga, sense haver creat abans cap producte turístic (es crea allotjament, sense actuar sobre les altres dues bases del turisme rural: activitat i tradició), de manera que hui funcionen només algunes setmanes a l'any; es van organitzar fires per promocionar productes locals, però aquesta iniciativa amb el temps s'ha perdut, el 2004 encara molts sectors industrials com el tèxtil, pell o la fusta es trobaven en una crisi profunda encara no resolta, per no parlar de tots els problemes socials d'atur, envelliment o despoblament. En definitiva, es va perdre una bona oportunitat d'haver creat un gran consens comarcal per tractar de frenar la crisi estructural que pateix la comarca des dels 80. No obstant cal fer notar també que aquesta iniciativa va tindre aspectes positius com la presa de consciència dels problemes de la comarca i ha servit de base per a nous estudis i reflexions territorials de caire estratègic com els publicats pel Consorci de Formació d'Iniciatives Cercs-Berguedà (C.F.I.; 2004) , que com a mínim aborden problemes concrets com l'atur o la crisi industrial i proposen solucions viables, però difícilment realitzables si no es torna a buscar un consens entre els actors comarcals.

Una altra iniciativa a destacar, hui encara no finalitzada, és el Pla Estratègic de la Cerdanya, que porta treballant-se des de 2001 a partir d'una consultora. Com que encara no ha estat finalitzat, encara no es poden avançar resultats, però l'esquema de treball previst i el període de temps que porta duent-se a terme, fa pensar que acabarà en un altre document de diagnosi i bones intencions, però sense cap compromís clar. No obstant en aquest cas sí ha existit un major consens, com a mínim polític, de cara al futur de la comarca, el qual s'ha materialitzat en una proposició al Parlament de Catalunya d'una Llei Específica de la Cerdanya, donada la seva forta identitat comarcal i els problemes administratius que pateix (una comarca natural partida entres dos estats i en el cas espanyol entre les províncies de Lleida i Girona), petició que es va traduir en una major delegació de serveis i competències per al Consell Comarcal. Si es torna a produir un consens com aquest, però incorporant actors econòmics i socials de la comarca, i no només polítics d'un determinat color, llavors la planificació estratègica podria tindre un bon referent en aquesta comarca.

D'aquesta manera veiem que en el cas del Pirineu Català, la comarca ha seguit una de les institucions que més planificació territorial ha desplegat, encara que els seus resultats a hores d'ara han seguit prou desiguals.

4.1.3. Les diputacions: El cas de la XBMO

Per últim en el cas de les diputacions provincials, són dos les que ens interessarien en el nostre cas: la de Barcelona i la de Lleida. La història de les diputacions no ha segut fàcil especialment a Catalunya. Malgrat que aquestes entitats van ser definides per la Constitució Espanyola a l'article 141 i les seves funcions van ser desenvolupades a partir de la Llei 12/1983 de Procés Autonòmic, de la Llei de Bases del Règim Local de 1985 i dels diferents estatuts d'autonomia, en el cas català no ha hagut una acceptació clara d'aquesta institució com a un nivell més de l'administració local, sobretot per part de la Generalitat de Catalunya. Per resoldre els conflictes de competències el Tribunal Constitucional hagué de pronunciar-se en 1998 per defensar la capacitat de les diputacions de dur a terme polítiques pròpies d'infraestructures i cooperació econòmica, polítiques que havien segut exclusives de la Generalitat. Hui de nou pareix que el paper de les diputacions és incert en el futur amb l'aprovació de les vegueries, si bé es parla de què el camí serà convertir aquestes vegueries en noves diputacions provincials.

Centrant-nos en el tema que ens interessa, en quines polítiques o pràctiques de caire innovador han desenvolupat les diferents administracions del territori per tractar de gestionar o resoldre grans dinàmiques territorials negatives com les analitzades a apartats anteriors, en especial el despoblament, sens dubte, la mesura que podríem considerar més innovadora en forma més que en fons, entre altres, és la Xarxa Barcelona de Municipis de Qualitat. Es tracta d'una nova forma de relació entre la diputació i els municipis que la integren més flexible i oberta a la participació. La funció de la xarxa és executar a partir de les necessitats detectades pels municipis diferents accions de millora en els camps sobre els quals la diputació té competències (xarxa de parcs naturals, prevenció d'incendis, carreteres, museus i biblioteques, turisme, serveis socials etc.). Es passa d'una relació jeràrquica i passiva del municipi amb la diputació a una relació més horitzontal i participativa. A partir de l'aplicació de la XBMO amb l'aprovació d'un protocol que han de signar els ajuntaments interessats, un cop establert aquest, es crea un registre de necessitats a cada municipi amb una sèrie de mesures que són discutides en taules de concertació entre municipis i diputacions. Així, aquest procediment substitueix els anteriors plans provincials que anuncien subvencions a mesures concretes ja dissenyades que demanen els ajuntaments, les quals són aprovades inicial i definitivament per la diputació, sense cap diàleg, discussió o reflexió entre mig (DIBA, 2000, p.11). Un cop decidides les mesures a posar en marxa, s'ompli un registre d'actuacions i es formalitzen els acords mitjançant convenis entre l'ajuntament i la diputació. Una altra mesura molt interessant és que la funció gestionadora de la diputació no acaba quan la diputació liquida el pressupost o rep la memòria d'obres i serveis o l'informe pertinent, sinó que es crea un observatori com a nou organisme que s'encarrega d'avaluar el grau d'execució de les mesures acordades als diferents convenis. Es tracta en

definitiva d'una manera més flexible, transparent i oberta (en aquesta xarxa no hem dit que també participen mancomunitats, consells comarcals, consorcis, patronats, fundacions, entitats mercantils...) de fer política territorial dins d'uns organismes dissenyats per fer només planificació normativa i vinculant. A partir de la creació d'aquesta nova forma de gestió en xarxes es constitueixen diverses xarxes d'equipaments (biblioteques, patrimoni arquitectònic, equipaments esportius, camins i vies locals...) que es tracten de gestionar amb una major interactivitat de forma que ajuntaments, diputacions i equipaments gestionats estiguen connectats en xarxa telemàticament per fer una gestió <<més a prop >> del territori.

La incidència d'aquesta nova forma de gestió del territori sobre l'àrea d'estudi i les problemàtiques que presenta és prou reduïda, donat que només dos municipis depenen d'aquesta diputació, un d'ells Gisclareny amb només 30 habitants de forma que és molt discret el paper que pot fer aquesta diputació per tractar de governar els problemes estructurals que afecten a les terres del Cadí. En canvi, l'altra diputació que gestiona la major part dels municipis de la zona, la de Lleida, és una institució que encara funciona com a administració escassament innovadora, a base de convocatòries de plans d'obres i plans sectorials com el patronat de turisme o de defensa de l'agricultura de fruitals, lluny dels enfocaments estratègics i de cohesió territorial que es defenen des d'Europa de forma que en aquests moments no hi hauria cap política de caire innovador digna de mencionar.

4.2. Les polítiques de la Generalitat

Un cop analitzats alguns exemples representatius d'iniciatives i plans territorials innovadors sorgits de l'àmbit local, passem a repassar i comentar aquelles iniciatives clau i més noves per a l'ordenació del territori i gestió de les dinàmiques que hem parlat a punts anteriors que han sorgit per part de la Generalitat de Catalunya. Fent un gran esforç de síntesi, car a aquest apartat podríem estendre'ns molt, ens centrarem en dues instàncies i instruments diferents. Una és la figura del Parc Natural del Cadí-Moixeró i parlarem del paper d'aquest parc com a dinamitzador del territori, sense parlar de cap instrument en concret i per altra banda ens centrarem en una de les grans apostes que la Generalitat de Catalunya va fer per tractar de planificar de manera integrada i estratègica tot el Pirineu català i que suposa l'objecte que deuria desenvolupar les futures vegueries, una altra novetat de la qual ja hem parlat. Ens referim al Pla Territorial Parcial de l'Alt Pirineu i Aran. Tant objecte com subjecte són elements nous en l'ordenació del territori català.

4.2.1. El Parc Natural del Cadí-Moixeró

La raó d'escollir l'àrea d'estudi del Cadí, va ser com hem dit al primer apartat, entre d'altres analitzar què passa i com es planifica un territori rural de muntanya que a més coincidís amb un parc natural, perquè això suposava la presència d'una administració prou nova que són els consells rectors dels parcs. A més, volíem veure si en un territori desertitzat com aquest, la superabundància d'instàncies administratives i instruments desplegats aconseguix reduir els impactes negatius dels processos territorials que hem vist o si més bé és al contrari i tan sols són aquests plans discursos amb gens d'acció.

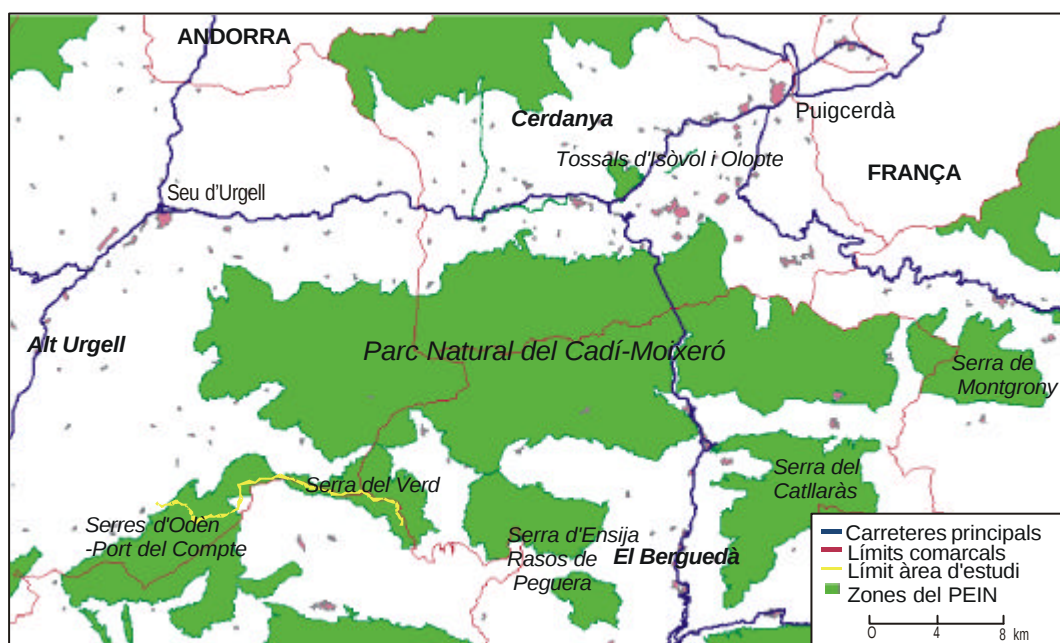

Figura 101: Localització del Parc Natural del Cadí – Moixeró. Font: Elaboració pròpia.

Aquest parc natural es creà el 1983 a partir del Decret 353/83 de la Generalitat de Catalunya. A banda d'aquesta figura un any abans s'havia creat el Paratge Natural d'Interès Nacional del Massís del Pedraforca per la Llei 6/1982, de 6 de maig, englobant només aquest massís que ja havia segut anteriorment declarat com a Reserva Nacional de Caça i el 1987 va ser declarat ZEPa tot el parc per la CEE, i també fou inclòs dins de la Xarxa Natura 2000. De manera que sobre un mateix territori tenim tres figures diferents de protecció de tres administracions diferents. Va ser un dels primers parcs naturals creats a Catalunya i va ser el de més extensió de tot Catalunya (39671 ha) fins la creació de l'últim parc natural, el de l'Alt Pirineu. Es creà amb la finalitat de protegir la gea, la vegetació, la fauna, les aigües, així com dels ecosistemes formats per aquests (article 2). D'entrada va començar el seu camí amb molts obstacles, sobretot per la percepció per part de la població local (que roman hui en dia en molts pobles) de què va ser una cosa imposada des de fora que el que feia era introduir limitacions a les poques activitats

tradicionals que hi quedaven, fent perillar encara més les economies de muntanya tocades de mort a principis dels anys 80, un problema molt comú que ha sorgit a molts parcs naturals i sobretot parcs nacionals a causa d'una política mediambiental que només accentua la visió restrictiva i de protecció i oblida la visió integradora home – natura.

Al mateix text del Decret de creació, amb les modificacions de 1988 i 1993, podem observar que aquesta filosofia és present: l'objectiu que es marca és de protegir o preservar el medi físic i la fauna i vegetació, mentre que l'objectiu d'ordenació del territori o de desenvolupament socioeconòmic només apareix mencionat al preàmbul com un desig, sense concretar-se en cap article (Decret 353/83, de 15 de juliol). Això ha condicionat la trajectòria d'aquest organisme, que ha prioritzat les accions de protecció i limitació d'usos i activitats per a preservar els ecosistemes, de gran importància per a un dels espais amb més biodiversitat de tot Catalunya, sobre altres mesures de promoció socioeconòmica de la zona, al contrari del que passa en altres països com França, on als Parcs Naturals Regionals l'objectiu primordial és l'ordenació del territori, la protecció del medi ambient, el desenvolupament econòmic i social i l'educació i formació del públic, tot a un mateix nivell (Art. L333-1, capítol III del Code de l'Environnement; citat per MOURNIER, I.; 2003, p. 23). El resultat és la sensació que tenen la major part dels habitants de què el parc tracta millor a les bestioles que a les persones (EL PICOT NEGRE, 2003, p. 23).

No obstant el paper desenvolupat al llarg de 20 anys ha estat molt més complex que el de la simple protecció del medi ambient. D'entrada l'existència d'aquest organisme ha permès la discussió i reflexió conjunta entre tots els municipis del parc sobre problemes comuns, tant de caire ambiental com territorial en general. Gràcies a la iniciativa del parc, ha estat possible que municipis que no es relacionaven entre sí a penes, tinguen un calendari regular de reunions amb el director del parc per tractar des de la política de camins rurals fins la planificació turística del parc. A banda del paper indiscutible de protector del medi (només cal recordar la tasca que cada any fa de retirar tones i tones de residus que deixen els turistes poc respectuosos), el consell rector ha desplegat mesures en molts altres camps com la consolidació de serveis, equipaments i infraestructures, des de la construcció del centre de recepció a Bagà, fins la millora de camins, instal·lacions ramaderes o la senyalització de rutes de senderisme o la tasca d'educació ambiental mitjançant l'organització de cursos, conferències, jornades sobre artesanía, història, fauna i flora, ornitologia, concursos de fotografia, de dibuixos per escolars...

El pas encara pendent d'aquest organisme per a què es consolide com un organisme de referència en l'ordenació del territori i canvie la percepció, encara negativa o indiferent de molts habitants, és desenvolupar una planificació i una bateria de mesures a aplicar tant com a parc

com en coordinació amb altres administracions, que accentuen i situen el paper del parc com a actor territorial de primer ordre, interlocutor principal dels pobles de la muntanya davant altres administracions, i com a escala ideal des d'on aplicar i desenvolupar les polítiques proposades des d'instàncies superiors com diputacions, Generalitat i UE, i ser organisme subsidiari, junt amb els consells comarcals dels ajuntaments petits en el govern del seu vast territori. En definitiva, la raó d'incloure un organisme d'un parc amb el seu instrument del PRUG en un treball sobre iniciatives innovadores a un territori rural no és, perquè les mesures que ha desenvolupat fins ara siguen molt innovadores en ordenació del territori, sinó per la potencialitat que té aquest ens de convertir-se en un actor territorial clau en la planificació i la gestió de les greus dinàmiques que pateix de despoblament, metropolitanització, manca d'equipaments... Per a això caldria una modificació tant de discursos com d'estructures. La principal modificació de discurs seria assumir que el parc ha de ser un organisme dinamitzador de la societat i no només conservador d'ecosistemes naturals, pensant que l'home és un element indispensable de molts ecosistemes com els prats i les pastures alpines.

Aquesta modificació de discurs no ha de quedar-se només en informes amb bones intencions com podria acabar el present treball, sinó que ha d'anar associat a una sèrie de compromisos d'acció com podria ser promocionar una marca agroalimentària de qualitat per als productes del parc (formatges, bolets, herbes medicinals, carn de vedella, llet...), creant una mínima xarxa de distribució que podria arribar cap a algun centre urbà o si no als pobles més grans, com seria fer una aposta pel turisme rural de millor qualitat, el que comportaria actuar sobre les tres bases d'aquesta activitat (activitat: continuar amb la programació de cursos d'educació ambiental, accions de valorització del patrimoni etnològic, creació i manteniment de rutes de senderisme; tradició: promoció interior i sobretot exterior de les festivitats, fires i artesanía dels pobles del parc i allotjament: ajudar a la creació d'una xarxa d'allotjaments rurals, amb controls periòdics de qualitat), o podria comportar la participació activa en una política de transport públic mínim dins del parc, sobretot per a escolars, per evitar que els nens de més de 5 anys passen més temps en altres municipis a voltes a molts quilòmetres de distància que al seu poble i afavorir el que aquests nens "s'apropien" del seu territori.

Lògicament aquestes propostes no les pot liderar a soles un consell rector d'un parc amb la dotació econòmica i de mitjans que té i per açò caldria també unes modificacions d'estructures, i la principal deuria anar encaminada cap a la coordinació. Coordinació en primer lloc amb altres parcs naturals, tant de la Generalitat, com de Diputació (amb els quals a penes hi ha hui relació) com de la resta de l'Estat i de la Unió Europea, perquè els problemes a resoldre ací són comuns per molts altres parcs i permetria tindre un banc de bones pràctiques territorials entre tots els parcs naturals. Coordinació en segon lloc amb altres administracions, sobretot consells

comarcals i departaments de la Generalitat, que volen incidir cada volta més sobre el territori, i el parc té molt a dir per tindre una responsabilitat amb la sostenibilitat ambiental com per ser l'única administració, junt amb els ajuntaments, que resideix físicament a la muntanya i veu més clarament els impactes de polítiques d'infraestructures i equipaments que és en el que acaben finalment molts plans. Coordinació amb els habitants del parc, tractant de fomentar la seva participació en discussions i en decisions, així com d'associacions com centres excursionistes, associacions en defensa del territori, ecologistes, de forma que no siguen només tècnics del parc i alcaldes els que tinguen veu i vot en la gestió territorial del parc. I millora de la coordinació finalment amb els alcaldes dels municipis, amb un calendari de reunions més intens, per fer una gestió més eficaç i intensa del territori i arribar a acords i posicions comunes davant altres administracions, sobretot per pressionar millor en aspectes que van des de la reivindicació de més serveis i infraestructures, fins a la millora de la publicitat del parc a l'exterior o el control de l'explotació del bosc. I pot ser per millorar aquesta coordinació tant amb alcaldes com amb la població, caldria reobrir el debat de la ubicació de les oficines del parc, <<molt lluny de tot>> per a molta gent, i plantejar un model de gestió més descentralitzat entre més d'un centre, cosa que podria fer-se realitat si finalment s'inaugura el Centre d'Estudis de Muntanya d'Alàs i Cerc, que serviria a més com a porta al parc des de l'Alt Urgell, i si s'estudia la possibilitat d'ubicar un altre centre a la part cerdana del parc.

En síntesi, per a què la figura del parc sigui tinguda més en compte per alcaldes i per part de polítics i tècnics en altres administracions i no es contemple amb tant recel per part dels habitants, caldria que el parc assumís compromisos per dinamitzar unes terres molt necessitades de mesures contra el declivi rural, per convertir-se en interlocutor intern i extern capaç d'aplicar els discursos dels plans a la realitat i per reivindicar contínuament als olimpus governants de les ciutats, un tracte més afavoridor per un dels parcs amb més pressió urbanística, més visitants, més extensió, amb més biodiversitat, i al mateix temps, més perill de despoblament de tot Catalunya.

4.2.2. La planificació estratègica al Pirineu Català: De les <<Bases>> al Pla Territorial Parcial de l'Alt Pirineu i Aran.

La planificació a escala territorial supracomarcals va tindre una embranzida a partir de principis del segle XXI a partir bàsicament de dos instruments molt importants: El Pla Territorial Parcial de l'Alt Pirineu i Aran i per altra banda els Plans Directors Urbanístics. El precedent va ser una iniciativa que mai no va ser aprovada: les *Bases per al Pla Estratègic de l'Alt Pirineu* (NEL·LO, O.(coord); 1998), un document de reflexió, el primer de caire estratègic per a tot el Pirineu. Aquest document presentava tres apartats: diagnosi territorial, una proposta

d'objectius, mesures i actuacions exemplars i el plantejament d'un horitzó temporal de cinc anys, que mai es va fer realitat, car el pla es va quedar en un document sense aplicació. Es feia també una reflexió profunda, a partir d'estadístiques oficials i enquestes, del futur de les terres pirinenques, amb una percepció optimista destacant alguns indicadors com la baixa taxa d'atur, nivell de renda comparativament alt, millora de les infraestructures, qualitat dels recursos naturals, arquitectònics i paisatgístics. Es va formular una meta genèrica del pla de millora del benestar i preservació del patrimoni natural, tot contribuint al progrés de Catalunya (NEL·LO, O.; 1998), amb sis objectius sectorials, entre els quals estaven l'objectiu de rejuvenir la població resident i el tradicional d'integrar i ampliar infraestructures, abordats tots dos en el present treball. Per cada àmbit es desenvolupava una mesura que a la seva volta corresponia amb una acció exemplar. Algunes d'aquestes mesures finalment sí que s'han dut a terme o que sí es contemplen en plans actuals, malgrat que aquest pla com hem dit mai no arribà a vore la llum. Mesures com la creació d'una demarcació territorial per a l'Alt Pirineu, l'elaboració d'un pla territorial estratègic i físic alhora o accions físiques com la reobertura de l'aeroport de la Seu d'Urgell. Així mateix es contemplaven bones mesures que han quedat un poc en l'oblit com podria ser la reivindicació de col·leccions d'art pirinenc ubicades a Barcelona, premis als naixements de nens, ajuts a les famílies per instal·lar-hi llars o el manteniment i promoció d'escoles unitàries i serveis de transport a la demanda.

Una altra de les qüestions molt interessants que aborda i que després amb el debat actual de la introducció de les Vegueries i la implantació dels PTP a penes s'ha tocat, fou el del finançament d'un futur pla territorial per a l'Alt Pirineu i Aran tenint en compte que aquesta demarcació territorial només reuneix l'1% de la població total catalana. Així, s'introdueix un debat pel finançament d'aquesta àrea – debat vàlid per a qualsevol àrea rural – i proposa una fórmula de finançament que introdueix com a paràmetres la població mitjana anual i no la censada, que com hem comentat adés no reflecteix la realitat i així mateix la superfície, ponderant ambdós paràmetres de forma que li pertocaria un 3'22% dels pressupostos enlloc de l'1% que seria assignat segons població (NEL·LO, O.; 1998).

Recollint un poc el sentiment de la gent entrevistada, les *Bases* va ser una gran oportunitat perduda per al Pirineu i un de tants plans i documents que van crear al principi moltes expectatives i al final es va quedar en un document amb bones intencions, però sense execució. El nou document presentat (PTP), pot interpretar-se com un segon intent de donar una continuació a les *Bases* així com de complir una de les seves principals aspiracions que era concretar els objectius i discursos en un pla integral estratègic i físic que seria com el PTP aprovat. No obstant l'existència d'aquest antecedent explica que hi haja molt d'escepticisme per

part de tècnics i població davant aquest nou PTP, i fins i tot davant la nova realitat territorial que representa.

Gairebé 7 anys després d'aquest primer pla estratègic veu la llum el Pla Parcial de l'Alt Pirineu i Aran, amb un canvi de govern de la Generalitat pel mig. Aquest instrument entra en la lògica de la planificació territorial de la Generalitat, que té com a grans fites la Llei 23/1983, de 21 de novembre de política territorial, l'aprovació del Pla Territorial General de Catalunya el 1995, i finalment el Pla Territorial Parcial de les Terres de l'Ebre de 2001 i l'elaboració de Plans Territorials Sectorials com el d'equipaments comercials i la Llei 31/2002, de 30 de desembre que crea els Plans Directors Territorials que fan la funció d'un PTP amb una estructura més senzilla que tenen validesa fins que s'aprova un PTP. Així, el PTP de l'Alt Pirineu i Aran suposa la materialització d'un vell compromís de la Generalitat, i un engranatge més del corpus planificador tradicional de la Generalitat de Catalunya. Tanmateix, aquest instrument reuneix una sèrie d'elements innovadors per a la planificació d'àrees rurals com la de l'estudi que el fan digne de considerar-ho com un instrument innovador per les raons que adduirem a continuació.

En primer lloc l'aprovació d'aquest PTP es bota el procediment tradicional de planificació "en cascada". Primer es deuria haver revisat el Pla Territorial General de Catalunya per actualitzar-lo i un cop fet això desenvolupar dels PTPs. Es decidí passar directament a elaborar PTPs per respondre al context que demanava normatives i propostes concretes i immediates, enlloc de posar-se a discutir estratègies generals (NEL·LO, O., 2005, p.8; DPTOP; 2005, p.10). Aquest utilitza una metodologia que s'aproxima més a la dels plans estratègics que a la planificació normativa perquè es tracta d'un pla menys rígid, que tracta de complir els seus objectius amb actuacions concertades on es tracta d'involucrar a més actors a banda de la pròpia administració de la Generalitat i sobretot donant peu a la participació pública amb un període d'audiència de dos a quatre mesos i un altre d'informació pública i la consideració de tots els suggeriments i esmenes, un aspecte que es reforça encara més amb l'elaboració dels PDU que suposen la concreció de les mesures aprovades al PTP a una comarca o àmbit funcional concret, a més de què es tracta d'un instrument obert en el sentit que planteja un seguiment i avaluacions (s'elabora així mateix una anàlisi ambiental del pla avançant-se a la pròxima transposició de la Directiva 2001/42/CE). Per garantir l'estricta compliment d'aquests darrers aspectes, s'ha reforçat l'estructura del pla amb un acte vinculant com és l'aprovació del Decret 142/2005, de 12 de juliol, que regula el procediment d'elaboració, tramitació i aprovació dels PTP.

Es tracta d'evitar futurs conflictes territorials canviant el tradicional esquema de l'administració de primer decidir un pla amb una sèrie d'actuacions, després anunciar i per últim defensar a un esquema de primer anunciar el pla sense que siga un document tancat per veure les reaccions,

tot seguit defensar la iniciativa i per últim aprovar-ho recollint esmenes presentades per altres administracions i plataformes de tota índole (NEL·LO, O.; 2003, p.49). Un dels principals aconseguiments d'aquest pla podria ser, seguint aquest raonament, el tractar de fer un pla incorporant els aspectes positius que reuneix un enfocament estratègic, però amb la imperativitat d'un pla normatiu. Moltes voltes es critica que els plans estratègics territorials són noves formes de dret bla, que estan molt bé per a tractats internacionals, però que rarament tenen una aplicació clara al no tindre efectes jurídics vinculants. En aquest cas estem davant un cas en què després de fer unes reflexions i proposar unes mesures estratègiques, mostra una gran imperativitat perquè l'òrgan promotor no només és plenament competent en moltes matèries sectorials, sinó que també té la potestat de legislar en matèria d'ordenació del territori, ocupant un gran espai buit tenint en compte que el govern central no disposa d'aquestes competències, que tradicionalment havien estat ocupades per la planificació sectorial, les decisions empresarials, el mercat i l'urbanisme municipalista. Per tant no es pot qualificar aquest pla com plenament estratègic perquè no respon exactament a aquesta estructura i perquè no finalitza amb un catàleg de recomanacions o directrius, sinó amb mesures vinculants o propostes espacials de tres tipus: sistema d'espais oberts, assentaments i infraestructures de mobilitat.

El fet d'haver optat per aquesta via estratègica ha permès aportar una visió comuna per al Pirineu i un discurs territorial. Per primera volta s'aporta reflexió conjunta sobre els problemes del Pirineu, i s'opta per una estratègia de reforçament de grans nuclis i en dues o tres mesures estratègiques que han de servir per crear massa crítica com per a poder consolidar una xarxa de ciutats mitjanes inserides en el territori, i d'aquesta manera <<ubicar >> al Pirineu a Europa.

Un altre aspecte a destacar és que el pla planteja abordar les dinàmiques territorials de les quals hem parlat i altres més també presents al territori com l'augment de la mobilitat lligada a la dispersió urbana i residencial, els riscos naturals, la immigració il·legal a les ciutats petites o la degradació de paisatges lligada a la urbanització i abandonament de camps, per citar algunes des d'una òptica prou adequada com és la supralocal. Per a tal efecte, el PTP desenvolupa, com hem dit, tres tipus diferents de mesures. En primer lloc es fa una ordenació del territori no urbanitzable de l'àmbit (es fa una proposta en positiu per al sòl no urbanitzable i no es deixa com a categoria residual com passa a la majoria dels POUM) que consisteix a protegir el territori en tres nivells: protecció especial, territorial i preventiva, de major a menor grau. Parcs naturals de tot tipus i sòls agraris de gran qualitat integren la primera categoria que prohibeix qualsevol tipus d'edificació; àrees de pendent pronunciada, de qualitat paisatgística i de riscos naturals integren la segona categoria que restringeix determinades actuacions i la resta d'àrees del sòl no urbanitzable, sense cap valor especial integrarien la categoria de protecció preventiva. Seria en aquestes darreres àrees on s'haurien d'implantar preferentment les actuacions en sòl no

urbanitzable. En segon lloc estableix una sèrie d'estratègies urbanístiques que tracten de contenir, consolidar i compactar el fenomen urbanístic i en tercer lloc fa una proposta d'actuacions de millora o nova construcció d'infraestructures viàries i ferroviàries, en coordinació amb el plans sectorials de carreteres tant de la Generalitat com del Ministeri de Foment. Amb aquestes eines tracta de propiciar un urbanisme que responga a l'objectiu de crear llocs de treball, tractant de frenar per una banda els desgavells que comporta la pressió urbanística per una banda, però sense caure en el <<pessebrisme>>, en tractar de frenar qualsevol actuació que atempte contra qualsevol paisatge, el qual ha de romandre fossilitzat per al seu consum turístic.

Per últim es tracta d'un instrument innovador, perquè malgrat que porta molt de temps enunciat, mai no s'havia dut a terme. El mateix Departament de Política Territorial i Obres Públiques reconeix que <<*el contingut d'un PTP no és un assumpte resolt, com clarament ho és quan es tracta d'un pla d'ordenació urbanística municipal*>>(DPTOP, 2005; p.7). Açò mostra que aquest instrument està encara en període d'experimentació i s'hauria d'esperar uns anys per veure el seu impacte.

Com a aspectes millorables o que caldria discutir, tenint en compte que es tracta d'un instrument amb molt poc rodatge, podem introduir algunes notes sobre estructura del pla i altres sobre fons o sobre els continguts del pla. Començant per les qüestions d'estructura, hi ha una qüestió, no del tot resolta encara, que és el de l'encaixament d'aquest instrument i aquest pla dins de l'organigrama administratiu actual. Per una banda, aquest pla deuria ser dut a terme per un govern de vegueria teòricament. Però no se sap com conviurà açò amb les diputacions, organismes garantits constitucionalment, que romandran com a mínim com a ordenació electoral. En relació amb això sorgeix la qüestió del finançament d'aquesta nova vegueria i aquest pla que planteja moltes mesures per un territori molt ample, però només un 1% de la població catalana. Sense un acord amb Madrid que tracte d'evitar la superposició de diputació i vegueria i que pacte una assignació de pressupostos no només basada en població, serà difícil que el pla puga dur a terme totes les iniciatives que planteja, sobretot en matèria de comunicacions, a no ser que dispose de grans ajudes per part de la Generalitat. Altra de les qüestions no resoltes és que fa falta un exercici de coordinació no finalitzat hui en dia entre aquest PTP i la nova generació de PCM que s'han d'engegar de 2006 a 2009, nova generació que a més es veu compromesa per la reducció de fons europeus a partir de 2006. Una altra qüestió que hui en dia no està tampoc del tot clara és la coordinació entre aquest pla territorial i els plans sectorials vigents i futurs, tant de la Generalitat com de l'Estat. Des del DPTOP es reconeix que aquest instrument no incideix en qüestions sectorials de gran transcendència com el cicle de l'aigua, energia, residus, equipaments comercials etc. per prudència disciplinar en ser

enormement complicat abastar tots aquests aspectes en un sol pla i administrativa per ser matèries de competència de molts organismes. Això, que és completament cert, no deuria ser un impediment per a què un cop consolidat aquest instrument es tractés d'abordar aquests aspectes de tan gran incidència territorial i que es tractés d'iniciar un procés de consultes recíproques, similar al Gegenstromprinzip emprat per la planificació territorial alemanya, tal i com hem vist, en el moment en què el govern central inicie o revise un pla sectorial o el de la Generalitat un pla territorial sectorial o parcial.

Per altra banda alguns autors denuncien que amb plans com aquest, el que es fa és “matar” l'urbanisme en benefici de l'ordenació del territori (GONZÁLEZ-VARAS, S.; 2005) per la forta component urbanística que té aquest pla territorial. En realitat el pla tracta de frenar dinàmiques completament perjudicials que l'urbanisme es veu completament incapaç de frenar, o que fins i tot fomenta per raons alienes a la planificació territorial. El que sí és una gran desafiament, encara que aquest punt sí sembla prou present en l'estructura del pla, és que al PTP la participació dels ens locals ha de ser molt intensa, perquè les decisions preses en aquest àmbit poden ser raó suficient com per haver de canviar un POUM, i per a això cal un consens molt gran entre ajuntaments i Generalitat.

Com a aspectes a abordar més de contingut, podem remarcar dos principals. En l'apartat propositiu, a efectes d'evitar lectures i interpretacions diferents, caldria que les tres propostes espacials (espais oberts, assentaments i infraestructures de mobilitat) tingueren una redacció que permetés distingir clarament quines disposicions tenen una vinculació plena (d'obligatori compliment per als ens locals), quines tindrien una vinculació bàsica (que admet un desenvolupament local com podria ser la gestió del sòl de protecció preventiva o territorial) i quines una vinculació orientativa, és a dir, que són recomanacions sense efectes vinculants i només jurídics. Un últim aspecte que es podria revisar o discutir és el nexa entre l'apartat de diagnosi i l'apartat propositiu de mesures. A la justificació del pla es parla de setze criteris de planificació, que després es traduirien en mesures concretes. En aquesta traducció s'observa una pèrdua de discursos sí incorporats a la diagnosi, que a la llarga pot llevar efectivitat a les mesures aplicades. Un exemple concret és la voluntat de protegir espais agrícoles, que es tradueix en una sèrie d'àrees agrícoles en sòl no urbanitzable que no poden ser afectades per cap actuació per ser catalogades com a sòl d'especial protecció, però el problema és que no es proposa com es mantindrà eixe espai agrícola que forma part d'eixe paisatge de gran qualitat, què es farà per mantenir les explotacions residuals, que són les que estan presents en àrees com la nostra, però que estan a punt de tancar. Igualment podem parlar del cas de la ramaderia i del manteniment de pastures per qüestions paisatgítiques i de prevenció de riscos d'incendi. Es parla d'afavorir la cohesió social en termes d'accés equitatiu a equipaments, però no hi ha

mesures concretes en aquest sentit. Es parla d'afavorir una estructura nodal a través del creixement urbà, però açò pot ser contradictori si es potencia una capitalitat centralitzada de vegueria a un centre macrocefàlic i endofàgic comarcal com és la Seu d'Urgell, i sobretot si no es proposen mesures concretes de manteniment de nodes ja creats com a desenes de nuclis urbans compactes que hi ha a àrees com el Cadí que no tenen un futur assegurat. En definitiva fa l'efecte que el pla se centra sobretot en frenar el desgavell urbanístic d'algunes valls pirinenques, conseqüència dels processos de metropolitanització dels quals hem parlat (quelcom absolutament imprescindible i urgent), però no atén amb la intensitat necessària, aquella porció del territori que pateix encara altres tipus de dinàmiques com el despoblament i abandonament de nuclis.

El legislador adduirà amb molta raó que un instrument no pot abastar totes les patologies territorials, més encara en un sistema en què es qüestiona cada dia l'afany planificador dels poders públics, i que existeixen a més altres instruments que poden incidir molt més en aquestes qüestions com els PCM o els POUM. No obstant, a ningú escapa que són moltes les expectatives dipositades en instruments com aquests per frenar el desgavell urbanístic i la depredació territorial i que instruments com els PCM, ja analitzats, a penes s'apropen al cor d'aquestes dinàmiques, entre altres coses per tindre causes molt profundes que van a l'àmbit global (glocalització dirien alguns), de manera que aquest pla té una gran responsabilitat davant un territori com aquest, hereu d'un món a punt de desaparèixer (CREUS, J.; 2004). Recorden alguns entrevistats, que el que més perjudicial ha resultat foren totes les oportunitats perdudes durant els anys vuitanta i noranta, des de famílies que no es pogueren instal·lar a un poble per falta d'ajudes adequades per a habitatge, o oportunitats de frenar el desgavell urbanístic a la Cerdanya quan estava començant i no ara que és generalitzat en quasi tota la comarca, fins la posada en marxa de mesures ja contemplades en el document de les Bases per a un Pla Estratègic a l'Alt Pirineu i Aran, de forma que ja tindrien una vigència de set anys i podrien haver corregit molts problemes.

Un altre debat molt intens que hi ha en torn als plans territorials parcials, és la conveniència o no de detallar les accions en plans directors. Per a alguns, els PTP només han de donar les línies estratègiques i el PDU són la mà executora, on es decideix amb un grau de concreció més alt què es pot i què no es pot fer en un territori, delimitant usos clarament. Per als defensors dels PDU, un sol pla que fora territorial parcial i director urbanístic alhora podria veure's frenat, perquè estaria tractant d'abordar massa dinàmiques per a un sol exercici de planificació, com ja s'ha dit. Seria un instrument tan gran i potent, que només per resoldre totes les al·legacions podrien ser necessaris anys sencers de treball, quan el que no hi ha precisament és temps. Per a altres en canvi, la millor solució seria que el PTP fora un producte completament finalista, amb

totes les determinacions territorials i urbanístiques necessàries. En cas contrari, suposa afegir un instrument més al ja per si saturat panorama català de la planificació territorial i sectorial. Fer un PDU suposaria dividir encara més les eines per a solucionar els problemes, la qual cosa estaria restant efectivitat i eficàcia a les mateixes. En tot cas tots coincideixen en la necessitat d'una major coordinació entre plans sectorials i territorials, tractant de distingir quins estan vigents i quins estan aturats. La realitat és que hui en dia quan hom vol emprendre un POUM o un PDU, és tan llarga la llista de documents, plans, declaracions i estratègies a tindre en compte, que pràcticament cap ajuntament podria ser capaç de fer-ho, per la quantitat de temps que requeriria.

En síntesi, aspectes com l'accés a equipaments de tota la població, per desconnectada dels principals nuclis que estiga, coordinació amb polítiques sectorials i plans comarcals per afavorir el fet que un jove puga adquirir un tros de terra i puga conrear-la, o una casa on posar un hotel rural o altres mesures per frenar el despoblament que encara continua, són aspectes encara pendents en aquest pla. Potser no sigui encara l'ocasió, perquè està començant, per falta de diners o perquè hi ha altres dinàmiques crítiques que frenar, però és indubtable que és la millor escala des d'on abordar-los, perquè la Generalitat governa tant al Pirineu com Barcelona, el camp com la ciutat, i fruit d'aquesta relació cada volta més complexa i indefinida naixen quasi tots els problemes territorials que pateix aquest territori.

Per finalitzar l'anàlisi de polítiques territorials desplegades des de la Generalitat de Catalunya, farem una breu menció a una institució de recent creació des de la Generalitat, precisament per promoure plans i accions pel desenvolupament integral de l'Alt Pirineu i Aran. Es tracta de l'IDAPA o Institut per al Desenvolupament de l'Alt Pirineu i Aran, entitat pública autònoma constituïda l'11 de juliol de 2003, amb l'objectiu formal de defensar els interessos de les comarques de l'Alt Pirineu i Aran, d'executar, avaluar, elaborar o impulsar plans de caràcter sectorial o global com plans comarcals o plans territorials així com estudis i treballs tècnics amb criteris de sostenibilitat, defensa dels ecosistemes naturals dels Pirineus, entre molts altres objectius (LLEI 28/2002, de 30 de setembre, Art. 3). Es governa per un consell rector compost per representants dels departaments de la Generalitat, alcaldes de les capitals comarcals, dels partits polítics amb representació al Parlament de Catalunya, presidents de consells comarcals, entre altres. A més disposa d'un consell consultiu més ample on a banda de l'administració autonòmica, també participa l'Administració Central, sindicats, universitats, associacions d'empresaris, cambres de comerç, organitzacions professionals agràries i associacions. Es constitueix per tant, com un fòrum de trobada i discussió entre el món local del Pirineu i el govern de la Generalitat per coordinar, amb la participació d'altres actors, actuacions amb incidència territorial, que contribueixin als objectius comentats, en definitiva, un ens de

coordinació entre actors molt necessari en contextos com l'actual, en què cada administració té el seu pla territorial o sectorial, encara que no tinga competències.

En aquest sentit, una de les primeres actuacions d'aquest organisme de caire més innovador va ser la participació en la marca turística "Pirineus", que tracta de crear un model i un producte turístic per a tots els Pirineus catalans, donant informació sobre rutes, allotjaments, transport, edicions de guies, assistència a fires, en definitiva agrupant tota l'oferta turística del Pirineu molt atomitzada en un portal d'internet i en fires i esdeveniments de promoció turística. Una altra mesura ha segut la participació en la redacció del PTP de l'Alt Pirineu i Aran i un projecte d'expansió de xarxes de telecomunicació per tot el Pirineu per evitar la fractura digital que afecta hui aquestes terres, com vam veure en apartats anteriors, i possibilitar el teletreball en nuclis amb una accessibilitat real complicada. En relació amb el PTP, aquest organisme ha de complir un paper de gran importància, car serà l'encarregat de recollir totes les queixes, de liderar el seguiment del pla i en tot cas de proposar revisions del mateix.

4.3. Iniciatives desplegades o recolzades per la UE

4.3.1. La Comunitat de Treball dels Pirineus

Una de les iniciatives innovadores encetades per a tot el Pirineu i promoguda pels diferents governs regionals i recolzat per la Comissió Europea és l'experiència de cooperació transfronterera anomenada "Comunitat de Treball dels Pirineus". Aquests ens, amb una llarga tradició als països d'Europa central (recordem el cas equivalent de l'Euroregió Rin –Mosa), són prou moderns en el cas espanyol. Es distingeixen dos tipus d'òrgans de cooperació transfronterera: aquells basats en compromisos informals d'autoritats locals i/o regionals formant organismes sense ànim de lucre com fundacions, o altres basats en acords formals entre governs de dos o més països, formant organismes formals de gestió amb la participació d'autoritats de cada país (CONSELL D'EUROPA, 2002, p. 15). El cas de la CTP és d'aquest segon tipus. Va ser creat el 1983 impulsat pel Consell d'Europa, de manera que té ja una trajectòria considerable.

Format pels governs de les quatre CCAA pirinenques (Navarra, País Basc, Aragó i Catalunya), i les tres regions franceses (Aquitània, Languedoc-Roussillon i Midi-Pyrénées) que coexisteixen al llarg de la serralada pirinenca més el Principat d'Andorra, la CTP és governada per una presidència rotatòria bianual exercida pel president de cada regió que es recolza d'una secretaria que també es va tornant junt amb la presidència. A banda hi ha un consell plenari que fa les tasques de control de les diferents comissions de treball que ell mateix s'encarrega de crear. En

l'actualitat existeixen quatre comissions creades: infraestructures i comunicacions, formació i desenvolupament tecnològic, cultura, joventut i esports i desenvolupament sostenible. D'aquestes àrees, és sense dubte la política d'infraestructures les que sempre més ha atret l'atenció d'aquest organisme. A través de nombrosos, fòrums, congressos i publicacions com la de l'Atles Transpirinenc dels Transports publicat al 2002 que fa un exhaustiu diagnòstic de l'estat de les xarxes de transport a tot el Pirineu destacant els principals dèficits (D.R.E.M.P., 2002), la CTP s'ha convertit en un interlocutor davant la UE i els governs centrals per exigir una modernització de les xarxes de transport de viatgers i de mercaderies. Per tant, un dels grans temes de treball és la realització d'informes sobre necessitats de transport i mobilitat per a la població del Pirineu, en especial la manca d'eixos que connecten el Pirineu internament, d'Hendaia a la Jonquera, amb l'objectiu d'aconseguir una major permeabilitat a tot el Pirineu. L'altra gran tasca que ha desenvolupat la CTP ha sigut la informació a partir de trobades, congressos, reunions i fòrums per a la població. Un exemple és la "Red Altitud" constituïda per una sèrie de regions pirenaïques, les quals intercanvien experiències de desenvolupament en àrees de muntanya i proposen orientacions generals per a la política europea de muntanya o el programa "PIUR" que va consistir a la celebració de diverses jornades d'informació sobre programes europeus que podrien beneficiar les àrees de muntanya.

Com a aspectes positius d'aquesta iniciativa cal destacar l'alt dinamisme que té a l'hora d'organitzar activitats i congressos sobre les necessitats del Pirineu i de dur a terme projectes europeus finançats pel programa Interreg amb temàtiques tan variades que van des d'unes jornades esportives fins una campanya de sensibilització mediambiental. La CTP s'ha convertit en un dels principals interlocutors dels Pirineus com a territori marginat davant les administracions estatals i la UE. Així mateix cal destacar la tasca de recerca territorial que ha fet aquesta institució amb publicacions com el ja mencionat Atles Transpirinenc del Transport que permet tindre una diagnosi territorial de tot el Pirineu i després se centra en l'anàlisi de la mobilitat i infraestructures a aquest territori. Com a aspectes a millorar destacaria la falta de coordinació i cooperació amb altres nivells territorials. S'ha aconseguit una bona cooperació entre els governs regionals que hi formen part (encara millorable ja que per exemple les comissions es reuneixen només una o dues voltes a l'any). Però per a què la tasca de la CTP no es limités només en fer declaracions i sessions d'informació i informes, caldria que altres administracions com els ministeris, consells comarcals, ONGs, diputacions o vegueries, empreses i sobretot ajuntaments entraren en aquest consorci. D'aquesta manera es podria passar del terreny de les propostes i diagnòstics al de l'acció i execució de mesures i també contribuiria a una major coneixença per part de la població pirinenca d'aquest organisme, ja que hui per hui encara roman desconegut per molta gent.

4.3.2. La iniciativa LEADER davant el nou període de programació

La literatura existent sobre aquest instrument és prou ampla, per exemple una darrera aportació com la de García Rodríguez (GARCÍA RODRÍGUEZ, J.L. et al; 2005) d'avaluació del programa a Espanya) i la seva trajectòria és ja prou consolidada com per a estendre'ns ací en una descripció de l'instrument, de manera que en aquest apartat, més que fer una descripció de l'instrument o una valoració del mateix, el que farem breument és comentar les novetats previstes en la reforma de 2007 dels fons europeus rurals que estarà vigent fins 2013, de quina manera poden millorar l'experiència dels LEADER al nostre territori, i quins aspectes continuen sense tractar-se en aquesta nova reforma dels fons i que són essencials per al desenvolupament rural ací i en general.

Com a element introductori caldria defensar que malgrat que aquest instrument du un cert temps aplicant-se a molts territoris com a l'Alt Urgell, encara hui el podem considerar com un instrument innovador en la gestió del territori, perquè és un dels pocs instruments disponibles plenament hui en dia que naixen a instàncies de la iniciativa local (enfocament ascendent) , constituint un exemple de coordinació de baix a dalt, público-privada i també multidireccional sense un control rígid per part d'administracions superiors i amb un grau de flexibilitat i participació prou alt en comparació amb altres instruments de gestió territorial, en definitiva un bon exemple per al bon govern del territori i model d'innovació en els instruments de gestió, si bé no ha acabat de lliurar-se de la manipulació política partidista en molts casos. A més amb la quantitat d'instruments dels quals hem parlat ja, aquest és un dels que millor resultat ha donat en la pràctica. No podem afirmar que la seva existència haja permès dur a terme moltes iniciatives empresarials i haja contribuït ella mateixa al tan benvolgut objectiu de la diversificació econòmica, però sí que sembla prou realista afirmar que a molts que tenien alguna idea o projecte empresarial, ha servit d'espenta per llançar-se i muntar un negoci o rehabilitar cases o trobar una feina encara que fora a temps parcial, en definitiva, ha segut un incentiu important, però ella mateixa no és suficient per engegar processos de desenvolupament autosostenibles (SOTO, P.; 1999).

En relació amb això, la principal novetat del nou període de programació, serà l'articulació de la política europea en quatre eixos: competitivitat de l'agricultura, silvicultura i ramaderia; medi ambient i gestió del sòl, qualitat de vida i diversificació econòmica i per últim l'experiència LEADER per millorar la governança del medi rural (COMISSIÓ EUROPEA, 2005; p. 6). Això vol dir que els LEADER passen de ser instrument a eix central de tota la política agrària i rural de la Unió Europea, la qual cosa suposa un vot de confiança molt gran. A més tots aquests eixos s'articulen en un fons únic per al món rural, integrant la política tradicional de millora de la

competitivitat agrícola amb polítiques socials i mediambientals al medi rural, una de les reivindicacions tradicionals que s'ha fet a la UE. Per tant la gran oportunitat que ofereix aquest nou període de programació és la d'encetar polítiques integrals per al medi rural des dels G.A.L. ja creats, amb la participació d'ajuntaments, consells, parcs naturals que incloguen des del foment del turisme rural fins a la modernització del sector agrari i ramader local i millora dels seus canals de distribució. Precisament aquesta integració de polítiques podria començar a acabar amb algunes males pràctiques en agricultura, com per exemple la subvenció europea d'explotacions ramaderes o agràries amb un grau molt alt de contaminació de sols i atmosfera. Un dels pilars bàsics d'aquesta nova política agrària i rural serà precisament lligar producció agroalimentària amb la conservació del medi ambient, fomentant per exemple l'agricultura ecològica, encara testimonial en àrees rurals com la del present treball. Una altra oportunitat que oferirà el programa serà la participació plena de les cooperatives agràries en iniciatives LEADER + futures, i fins i tot podran ser beneficiàries de programes, una forma útil d'involucrar el sector privat en el desenvolupament rural (REDR, 2005).

Una de les tasques encara pendents d'abordar i discutir en el si de la Unió Europea a partir de l'experiència dels anteriors LEADER, i que de moment en el nou període de programació no s'ha tocat, és el de la representativitat dels grups d'acció local. Un dels riscos i problemes més denunciats en diferents G.A.L., també en el cas d'un G.A.L. de la nostra àrea d'estudi és el de l'excessiu pes de la representació política local en els consorcis o òrgans directius. En massa ocasions els enfrontaments polítics locals es traslladen als G.A.L., o bé aquests són capitalitzats per un únic partit polític o un únic poder local, a voltes solament per tindre accés a les ajudes vinculades als LEADER el que repercuteix negativament en la seva credibilitat i capacitat de maniobra real. Les solucions proposades per evitar aquest problema van des de la limitació en la participació d'ajuntaments en els consells directius, com en algun cas que s'ha donat a Castilla i Lleó, fins la proposta d'assegurar un repartiment equitatiu de càrrecs entre empreses, administració (aglutinant ajuntaments, mancomunitats, diputacions etc.) i sector civil, tractant d'evitar majories absolutes (SOTO, P.; 1999, p.4). Un altre problema a resoldre és el del tipus i aplicació territorial de mesures. En massa ocasions els LEADER s'orienten només a posada en valor de recursos patrimonials per al turisme rural, en la majoria dels LEADER sempre apliquen mesures d'aquest tipus i a més en les principals poblacions. S'arriba a una certa banalització de les mesures de desenvolupament rural, a banda de temes de turisme rural, hui en dia pràcticament des de Galícia al Pirineu gironí és possible trobar marques de qualitat Leader per a la carn de vedella. I el problema d'això és que ni tot el territori rural pot viure del turisme rural ni totes les ajudes han de quedar-se en les poblacions principals. Això passa en certa mesura en el de l'Alt Urgell. A la Seu d'Urgell resideixen tots els tècnics, i ningú prové de nuclis, que com els de la nostra àrea d'estudi, són els més necessitats de dinamització local. Això repercuteix en

què un percentatge molt alt dels projectes aprovats i dels fons (que a més es dediquen només al turisme rural), es queden a la capital, per falta de promoció de l'instrument i de coneixement del territori en àrees apartades com els nuclis de muntanya del Cadí. Això ens portaria a un debat molt profund i complex sobre l'eficiència i eficàcia de l'aplicació de l'instrument, donat que en territoris com el nostre, l'aplicació d'instruments com aquest no ha estat suficient per aturar processos de declivi rural a la major part del territori, si bé açò és difícil que ho aconsegueixi un sol instrument, un debat que no s'ha abordat suficientment en la reforma de FEADER.

Una altra de les tasques pendents que tampoc ha estat resolta fins ara ha segut que per a què realment l'instrument LEADER entrés al cor dels problemes del món rural, també al Cadí, caldria que poguera incidir molt més sobre el sector primari en general, per a la qual cosa resultaria molt beneficiós que aquest nou fons únic de desenvolupament rural, tinguera en la pràctica l'agricultura com a branca del desenvolupament rural i no al revés com fins ara, i que es pogueren dur a terme projectes amb la metodologia LEADER per millorar, modernitzar o recolzar la producció agrària i ramadera, incidint especialment en la introducció de noves tecnologies, en tots els problemes que els pocs joves, tant del món rural com neorurals, que volen crear una explotació agrària es troben (mercat de la terra poc flexible, difícil accés a la terra, preus altíssims de cases de pagès, manca de canals de distribució locals, preus baixos dels productes...) o en el foment de l'agricultura ecològica o en el recolzament de la indústria en àrees rurals com el cas del Berguedà.

Tots aquests desafiaments han d'interessar molt als governants d'àrees rurals com la nostra, ja que aquesta està hui pràcticament tota inclosa entre dos G.A.L. Per una banda està el Consorci Alt Urgell XXI que s'ha dedicat com hem dit sobretot a coordinar iniciatives empresarials de turisme rural (cases, hotels rurals i restaurants, fins una exposició de paleontologia a Coll de Nargó). Per altra banda la iniciativa LEADER s'ha desplegat també al Berguedà, abastant-hi tota la comarca i és gestionada per una societat de capital mixt amb un nombre igual de representants del sector públic i del sector privat. En aquest cas, ha hagut una major varietat en el tipus de projectes desenvolupats. Malgrat que han segut majoritàriament orientats cap a allotjament rural, també s'han recolzat iniciatives d'ajuda a la comercialització de productes agroalimentaris i projectes en relació amb la conservació i millora del medi ambient. S'espera una continuïtat d'ambdós organismes al període de programació, de forma que continuarà sent un instrument estratègic per a la revitalització de les terres del parc natural del Cadí-Moixeró, si bé es fa necessari que la seva presència s'incrementi, sobretot amb la contractació d'algun tècnic en desenvolupament rural que treballi en el territori i no des d'una oficina d'una capital comarcal.

Amb la iniciativa LEADER tancaríem l'anàlisi d'instruments a una zona rural de Catalunya i el treball sobre govern i planificació del territori a Catalunya. Des de La Seu d'Urgell posem fi a un viatge que ens ha traslladat de les ciutats mineres dels rius Emscher i Ruhr a Barcelona i el seu litoral fins arribar a les muntanyes del Prepirineu del Cadí. Recapitem aquest recorregut amb algunes conclusions.

VII CONCLUSIONS

1. SOBRE EL CAS ALEMANY

Recapitulació

Amb l'estudi del cas alemany hem fet una anàlisi de la situació actual de l'ordenació del territori en un dels Estats clau en la construcció europea: Alemanya. En un primer nivell hem fet un estat de la qüestió sobre l'ordenació del territori en aquest país, posant l'accent en la lenta transició de sistemes de planificació normatius tradicionals cap a una renaixença de la planificació estratègica (BLOTEVOGEL, H.H.; 2001, p.162) i altres formes de planificació més flexibles. Un cop establert aquest marc general hem començat a treballar un cas concret com és la regió metropolitana del Rin-Ruhr, en la qual hem fet una anàlisi general de la seva conformació a través de la història econòmica i social, així com de la seva planificació territorial, per concloure amb una síntesi dels grans desafiaments que ha d'enfrontar en l'actualitat. Per exemplificar de quina manera es tracta de posar fi a dinàmiques territorials negatives com la crisi industrial, la formació de guetos metropolitans, o la degradació i contaminació de paisatge i recursos naturals, hem treballat tres casos distints de tipus d'iniciatives de planificació territorial que podríem qualificar com a innovadores, tant per la metodologia com pels objectius i discursos territorials emprats. Cada cas treballa a una escala diferent des de la local fins la transnacional, malgrat ser totes tres iniciatives gestionades i potenciades des del govern regional del Land o des del govern metropolità del Ruhr o des de governs locals. Per cada instrument analitzat (Exposicions Internacionals, planificació estratègica i les euroregions) hem posat algun exemple pràctic, algun projecte desenvolupat per poder confrontar els discursos teòrics amb la pràctica planificadora. Cal fer notar que hem tractat els casos més importants d'iniciatives de planificació territorial innovadora però ni molt menys són els únics. Es podrien analitzar molts més casos igualment interessants per comparar després amb el context espanyol.

Un espectacular canvi de model territorial gràcies a la coordinació i el compromís

Amb l'anàlisi del cas del Ruhr hem pogut seguir l'evolució d'un dels canvis estructurals socioeconòmics més espectaculars que podem trobar en l'Europa contemporània: la transformació d'una metròpolis milionària hiperespecialitzada en indústria pesant i mineria en una altra especialitzada en coneixement, recerca i serveis avançats. Aquesta transformació ha sigut possible en part gràcies a l'adopció de nous esquemes i noves eines per a la gestió del territori. Una altra conclusió que podem traure és que en gran part han funcionat relativament bé

eines com la planificació territorial estratègica, a causa de l'existència d'una important consciència col·lectiva de crisi profunda, la qual ha permès la formació de partenariats públicoprivats i una participació ciutadana responsable i proactiva.

També val la pena fer notar la importància que se li ha atorgat a la coordinació territorial en casos com al Ruhr, no només internament, sinó també traspasant fronteres com al cas de l'Euroregió del Rin-Mosa. Malgrat la convulsa història d'aquesta regió i les diferències culturals entre comunitats, amb el treball diari s'ha aconseguit crear una de les euroregions més dinàmiques del continent. És un fet a apuntar quan es parla de la planificació de l'arc mediterrani espanyol, que recordem, és un sol país. A través de la iniciativa del BBR, Alemanya ha esdevingut un dels països on podem trobar més iniciatives innovadores d'ordenació del territori, un dels millors laboratoris a nivell europeu. La unificació alemanya, l'ampliació cap a l'est, el tractat de Maastricht, la globalització són algunes de les causés que animen a buscar en tot moment als professionals del territori noves formules per a una gestió més sostenible i eficient del mateix. Un aspecte clau que explica aquest dinamisme experimentador amb el territori és l'existència d'una permanent comunicació entre actors territorials mitjançant organismes creats pel Land o les ciutats (KVR, IBA, Consens de Dortmund...) o per la Federació com el famós MKRO o conferència de ministres d'ordenació del territori, un aspecte que no es troba tant a sovint a Espanya.

Per tant innovació i experimentació, reflexió i coordinació territorial, comunicació i participació social són els aspectes clau que comencen a destacar la planificació territorial en aquests moments a Alemanya, un país tradicionalment amb una filosofia de planificació molt normativa, jerarquitzada i poc flexible.

2. SOBRE EL CAS CATALÀ I: ESPAIS METROPOLITANS

Recapitulació

L'anàlisi del cas català es justifica pel fet de ser una de les Comunitats Autònomes de l'Eix Mediterrani i l'Estat Espanyol que més instruments d'ordenació del territori, tant indicatius com normatius, ha desenvolupat, amb resultat desigual. Malgrat defensar la tesi de la homogeneïtzació del territori català en un continuum rururbà, al llarg del treball s'ha separat l'anàlisi en espais rurals i metropolitans, simplement en pro d'una millor comprensió del text i per dotar-li de major coherència interna. Com a introducció general, es van apuntar algunes notes sobre la trajectòria de l'ordenació del territori com a disciplina científica, com a tècnica administrativa i com a activitat política. A continuació es van analitzar algunes de les

dinàmiques que de manera més profunda estan afectant al territori català en el seu conjunt i tot seguit es va fer una selecció de plans i administracions de govern del territori per examinar de quina manera està afectant la seva acció a aquestes dinàmiques. En el cas dels espais rurals s'ha optat per ampliar la selecció i fer una anàlisi més soma, al contrari que als espais metropolitans, on s'han escollit uns instruments molts concrets per fer una avaluació més minuciosa.

Un canvi de model substancial, però no exent de conflictes i més cap a la ciutat – esbarjo que la ciutat – seu o ciutat – innovació desitjada

A partir de l'anàlisi del context concret de la RMB, s'ha observat com aquesta regió metropolitana ha experimentat a les darreres dècades un profund canvi de model territorial, a l'igual que el Ruhr, la qual cosa ha canviat per complet la seva base econòmica. En aquesta transició, la RMB vol caminar cap a una diversificació econòmica on sectors punters com la biomedicina siguen pilars essencials, però el que més pareix consolidar-se són els sectors dels serveis turístics i de l'esbarjo, massa relacionats amb el sector immobiliari i de la construcció civil. La tradició de Barcelona en l'organització d'esdeveniments internacionals ha ajudat a aquesta consolidació. No obstant, les últimes xifres sobre perfil del turista i experiències recents com el fòrum, aconsellen més que mai promoure aquesta diversitat de la qual es parla i aparcar el model imperant des dels jocs olímpics de l'urbanisme – espectacle.

Per altra banda la RMB els sectors quinaris o més intensius en coneixement tenen un pes relativament apreciable sobretot en termes d'ocupació. Però dins d'aquest gran sector no són els professionals de la recerca científica els més nombrosos. Malgrat aquest canvi de base econòmica, hui encara la pràctica totalitat dels sectors industrials que resten a la RMB estan amenaçats per la deslocalització. Aquesta deslocalització es dona tant en un trasllat d'empreses cap a altres indrets de la regió metropolitana com cap a altres perifèries metropolitanes. El primer tipus de deslocalització és una vessant més del canvi creixent d'escala de la RMB a causa dels processos de dispersió urbana de persones, activitats i serveis, la metropolitanització del territori.

Ni el canvi de model econòmic ni els processos de dispersió urbana i d'urbanització en baixa densitat amb tots els seus costos, com tampoc pràcticament cap dels grans plans territorials de la RMB han estat exents de conflicte. L'aparició de tants conflictes territorials mostren per una banda la complexitat en la governabilitat d'un espai metropolità, per altra la maduració que hi ha hagut en la ciutadania, d'apostar cada cop més per una democràcia més participativa que representativa, i en alguns casos mostra també una creixent escletxa entre governs i governats, entre demandes ciutadanes i actuacions de les administracions.

Els nous instruments d'ordenació del territori metropolità: una planificació amb llums i ombres

El PEMB va comptar amb diversos avantatges especials per poder aplicar les seves estratègies com per exemple l'organització d'un esdeveniment olímpic, l'existència d'una consciència de crisi compartida per tots els actors o la disponibilitat d'un instrument de gestió urbanística metropolitana des de 1976. Un dels grans temes encara pendents per aconseguir els grans objectius del pla estratègic és l'educació. La situació diferencial del nivell d'instrucció a la regió metropolitana del Ruhr (que no és una de les àrees més brillants a Alemanya en aquest aspecte) en comparació amb el cas de Barcelona, és un factor explicatiu que determina l'èxit d'aquesta regió metropolitana alemanya en l'adopció d'un model territorial diversificat, incloent-hi la investigació i els serveis avançats com a nous pilars.

En termes de nombre d'instruments, d'administracions i agents implicats amb tots els seus interessos, de problemes de pressió urbanística, erosió del litoral, contaminació, pèrdua de sòl i paisatges, nombre i densitat de població resident i estacional, quantitat d'infraestructures per km², quantitat d'empreses ubicades, nombre d'espais naturals amenaçats, conflictes territorials... el litoral de la RMB és segurament l'àmbit costaner més complex de gestionar de tot el Mediterrani espanyol. No obstant a Catalunya sí s'ha fet ressò de la GIZC en dos iniciatives pioneres per a l'ordenació dels espais litorals: El Pla Estratègic de Litoral de la RMB i el Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner, que tracten des d'una vessant estratègica i normativa respectivament, d'abordar les dinàmiques de metropolitanització que afecten el litoral, especialment la dispersió residencial en baixa densitat.

La iniciativa del Pla Estratègic del Litoral de la Regió Metropolitana de Barcelona tracta de donar resposta a velles lògiques territorials (degradació paisatgística, contaminació d'aigües, especulació urbanística, massificació turística o erosió costanera del litoral, patologies pròpies del model territorial de sol i platja del mediterrani), mitjançant noves respostes com és un pla estratègic per a la franja litoral. El pla aconsegueix avançar molt en coneixement i difusió de tot tipus d'informació sobre el litoral i en l'elaboració d'estratègies concretes a un nivell de concreció local i altres exigències de la GIZC. No obstant no sembla tenir en aquests moments uns mecanismes previstos per a l'execució de totes les mesures proposades.

El PDUSC és un dels instruments de planificació territorial més ambiciosos vigents hui en dia en un litoral. Ha desplegat tot un exercici de planificació, que partint d'una diagnosi del litoral, arriba a una ordenació minuciosa del litoral català parcel·la a parcel·la, imposant-se sobre el

planejament municipal. Malgrat algunes reaccions en contra, en general ha sigut un pla que no ha patit una forta oposició, la qual cosa denota que ha assolit un cert consens. Gairebé han sigut més les protestes per haver-se “quedat curt” que pel fet de desclassificar sòl urbanitzable. No obstant cal esperar per poder valorar adequadament les polítiques territorials desplegadas sobre el litoral, les quals necessitaran d’una major cooperació territorial i concertació públicoprivada si es volen assolir tots els objectius proposats tant des de la GIZC com des del Pla Litoral.

3. SOBRE EL CAS CATALA II: ELS ESPAIS DITS RURALS

Recapitulació

El territori seleccionat no guarda relació amb una delimitació administrativa concreta, fet que permet l’anàlisi sobre un territori rural prou homogeni des del punt de vista natural i de dinàmiques territorials existents, una anàlisi comparada de l’acció legisladora i planificadora des de distintes administracions locals i tenir així l’òptica d’un organisme com el Parc Natural del Cadí-Moixeró que ha de gestionar un espai partit en diverses administracions. Malgrat ser un territori rural molt ben ubicat en relació a centres urbans i infraestructures i de tindre un dinamisme socioeconòmic superior a moltes altres àrees rurals, no deixa de ser aquest un medi rural molt fràgil i amb un futur incert. A l’anàlisi de dinàmiques es va emfatitzar molt, al contrari que en altres capítols una a soles: el despoblament i declivi rural. Es considera que aquesta és hui i al llarg de la història recent, el procés que més ha incidit en el territori. També es van analitzar altres que són les mateixes per a l’espai metropolità, però vist des d’una altra perspectiva. A continuació s’optà per estudiar cada administració que incideix sobre aquest territori seleccionant instruments i polítiques territorials, des d’administracions locals fins europees. El fruit d’aquest treball ha sigut en primer lloc una fotografia de la situació actual de la serra del Cadí tot i destacant que les velles lògiques de territoris rurals encara funcionen ací i en segon lloc un balanç del govern del territori que es podria resumir com un intens esforç normatiu i de planificació, que si bé ha aconseguit millorar en tots els aspectes la situació del Pirineu, ha deixat perdre nombroses oportunitats de solucionar molts problemes.

Velles lògiques, nous processos

La lògica capitalista del màxim benefici i productivitat ha condemnat la majoria d’espais no urbans a la crisi continua. El cercle viciós del declivi rural continua actiu i el territori continua perdent gent i activitats. L’anàlisi de l’impacte actual d’aquestes lògiques s’ha topat amb greus problemes de disponibilitat, i sobretot veracitat de les dades, el que ha determinat la necessitat de proveir-se de dades pròpies a partir de treball de camp. Amb aquestes

dades en la mà, es confirma l'arribada de la metròpoli barcelonesa al Pirineu. La dinàmica dels processos de metropolitanització de la muntanya pirinenca apareix com un procés relativament nou en el qual molts veuen la salvació del Pirineu i que comença a posar en discussió la delimitació de la metròpoli real barcelonesa, dels límits entre camp i ciutat, dels actuals instruments d'ordenació i de la capacitat de govern real que tindria una administració subregional pirinenca. Caldrien més reflexions i debats en aquest sentit. Una de les conclusions per a futurs anàlisis és que la compenetració entre territori pirinenc i metropolità és tal, que cada cop caldria parlar més d'estudis de mobilitat quotidiana metropolitana per raons d'esbarjo o compra i fins i tot laboral, que d'estudis clàssics de migració camp-ciutat o al revés.

La dinàmica dominant del despoblament és la del buidatge de les capçaleres de vall, no cap a les industrioses ciutats de la RMB, com succeïa a l'era industrial, sinó cap a les capitals comarcals del voltant. Ja no és la misèria i la inexistència de serveis i infraestructures la que espanta a la població que queda, sinó més bé la inèrcia d'un procés històric i simplement el reflex de l'abandonament de pobles que representen models territorials que ja no funcionen. No obstant, vells problemes com la dotació de serveis, infraestructures i equipaments, encara perviuen. Ha hagut un gran esforç per subsanar aquest problemes i és evident que la feina no ha acabat: encara hi ha moltes millores que introduir. No obstant cal plantejar-se el debat d'on està el límit en la política de dotació d'infraestructures i equipaments en un territori amb cada volta menys gent residint i si aquestes mesures, que són encara les protagonistes de tota planificació, poden de veritat ajudar a corregir problemes com el despoblament i si val més una aposta per dos o tres infraestructures estratègiques o per una dotació uniforme de petites actuacions per afavorir l'equilibri i la cohesió territorial.

Govern i planificació del territori: avanços en reflexió territorial i dotacions, però mancances en transparència, avaluació i coordinació.

Les polítiques territorials tradicionals encetades als Pirineus han complert un paper assistencial per als pobles del Pirineu però no han incidit molt en temes socioeconòmics. Una nova generació de plans i polítiques territorials ha entrat en escena per primera volta en aquestes àrees rurals amb components bàsics com la reflexió estratègica, la participació social, la flexibilitat, mecanismes de seguiment i avaluació o la reforma territorial. Entren així mateix un poc més en temes socioeconòmics, encara que continuen donant molta importància a la política de grans infraestructures com a pilar bàsic per al desenvolupament del Pirineu.

Les dinàmiques territorials que tracta de controlar aquesta nova generació de plans com el despoblament, la pressió urbanística, destrucció de paisatges o manca d'infraestructures

bàsiques fa dècades que estan anunciats i diagnosticats (formen part de velles lògiques), la qual cosa fa pensar que s'ha avançat més en la complexitat dels diagnòstics i anàlisis que en l'aplicació de mesures eficients. En aquest sentit, malauradament, quasi tres dècades de planificació democràtica no han aconseguit a penes crear les condicions adients per alterar la dinàmica demogràfica de molts nuclis. El poble que estava perdent població el 1980 ho continua fent hui, això sí, en menor mesura. No obstant en termes d'accessibilitat i benestar social, sí que han hagut millores destacables.

Al mateix temps, davant tota la superposició de plans sectorials i territorials a distintes escales, la realitat és que hi ha encara municipis que encara no han iniciat cap exercici de planificació local com una delimitació de sòl urbà. Inflació i dèficit de plans conviuen en un mateix territori. Seria urgent fer un exercici de recopilació de totes les polítiques que estan incidint sobre el territori del Pirineu, de tots els nivells administratius, abans d'iniciar plans nous com els plans directors urbanístics o plans estratègics comarcals o sectorials, analitzant especialment la seva vigència i els aspectes en què es contradiuen. L'absència del govern central en moltes reflexions i plans és inacceptable, perquè aquesta administració posseïx competències estratègiques per a qualsevol territori com aigua, carreteres o fronteres.

Manquen encara mecanismes transparents d'avaluació de plans, polítiques i programes que investiguen com s'apliquen realment els pressupostos de molts plans i quina efectivitat i eficàcia tenen. A més a més la participació del sector empresarial i civil en els costos, beneficis i decisions de la planificació del Pirineu, són aspectes que cal intensificar. Empreses hidroelèctriques, sector financer, organitzacions ecologistes, empreses industrials del Berguedà, estacions d'esquí, associacions de veïns i de pobles petits...i ciutadans tant dels pobles com de les ciutats són encara grans absents en la planificació del territori.

4. CONCLUSIONS GENERALS SOBRE LES DINAMIQUES TERRITORIALS: VELLES LOGIQUES MES CRITIQUES

Espais que en altre temps van ser completament diferents i heterogenis, avui cada dia s'assemblen més. La regió metropolitana del Ruhr cada dia s'assembla més funcionalment i fins i tot estèticament a la regió metropolitana de Barcelona. Al seu torn, aquesta regió metropolitana de límits incerts cada dia té més aspectes sociològics, econòmics i culturals en comú amb espais llunyans com el Pre-pirineu del Cadí. Molts dels conflictes i debats territorials existents a Europa, els quals són recollits per l'ETE, són comuns per als territoris analitzats. Alguns exemples serien l'emergència del poder de les metròpolis front als governs superiors a causa del nou paper de les ciutats de pols en una xarxa mundial policèntrica de jerarquia flexible,

creixentment interconnectada entre sí i desconnectada d'altres espais del país al qual pertanyen (Euroregió Rin-Mosa, reivindicació d'un poder metropolità a Barcelona dissolt pel govern de la Generalitat), el debat del paper del camp i la relació entre camp i ciutat en el context de l'era de la informació (conformació i límits del Ruhr, metropolitanització del Pirineu), la creació de xarxes de ciutats seguint la màxima de “cooperar junts per competir millor” (cas del KVR o de la regió policèntrica de Barcelona), el conflicte entre poder local i poder metropolità (cas de la planificació estratègica al Ruhr, conflicte per la delimitació de vegueries) o temes més en relació amb el desenvolupament sostenible (gestió de l'aigua, protecció del paisatge, processos de suburbanització, cohesió i integració social...) o temes econòmics com la crisi de la indústria manufacturera europea o de la mineria i la indústria.

Ha hagut una transició d'un model territorial industrial a un altre informacional, en el qual la dispersió urbana s'accelera. En aquest procés un factor essencial és el pes en tota Catalunya i Espanya del sector de la construcció, que després de la congestió del litoral i l'àrea metropolitana, troba en la resta de la RMB i sobretot al Pirineu un territori quasi verge. Aquesta difusió urbana genera molts conflictes territorials, car el territori en aquest context de globalització i liberalització, es reclama com un recurs no renovable més que s'està espoliant.

Aquesta transició de model conforma nous espais, però seguint les velles lògiques de l'acumulació capitalista. A conseqüència de la desconcentració i dispersió en el territori de població, activitats, funcions i serveis es conformen nous espais intermedis que no responen a cap de les característiques bàsiques dels espais urbans o rurals. Són els espais dels no-llocs, els espais de trànsit i de l'urbanització. Els processos centrífugs de les ciutats centrals iniciats a l'era industrial assoleixen una nova fase: la metropolitanització del territori. Cada cop territoris més llunyans de centres metropolitans participen de les seves dinàmiques, però els centres reforcen les funcions de govern del territori. Passem d'una dicotomia camp – ciutat, a un espai rural i urbà creixentment homogeni, fins a un *continuum* rururbà, on hom pot només distingir una categoria de l'altra per l'estètica del paisatge. La distinció ciutat – camp ha quedat difuminada, fins perdre gran part del seu sentit com a concepte explicatiu de realitats territorials. El concepte de rural continua sent vàlid per descriure el territori, tal volta també com a categoria sociològica, però cada cop menys vàlid com a categoria d'anàlisi territorial.

Els diferents centres dels sistemes urbans metropolitans tendeixen a substituir les relacions de dependència jeràrquicofuncional de tipus *christalleria* per relacions de complementarietat, sistemes urbans en xarxa. Es passen d'unes relacions jeràrquiques *hard* a unes més *soft*, més flexibles (DEMATTEIS, G.; 1991, citat per NEL·LO, O.; 2001; INDOVINA, F.; 2004, p.39). En aquest sentit, la lògica metropolitana de les corones i jerarquies va perdent importància

analítica en favor d'una lògica de xarxes de ciutats multipolars (LANZANI, A.; 2003, p. 134), i això es reflecteix en la mobilitat. Cada cop sembla més difícil censar on viu un habitant de la metròpolis perquè està en constant moviment i passa quasi més temps viatjant que estàtic a un lloc. La taxa d'autocontenció dels municipis s'ha enfonsat i avui és difícil trobar municipis de les primeres corones amb una taxa superior al 50% a banda de la capital i els trajectes són en totes direccions i seguint el tradicional esquema de penduralisme centre – perifèria.

Sembla que allò que hom descriu com a desenvolupament sostenible se sembla prou al model territorial existent fins fa poques dècades als espais rurals. La integració d'aquests en les lògiques de la ciutat té una sèrie de conseqüències (augment de la mobilitat en vehicle privat, consum de productes industrials, aigua i electricitat, generació de residus...) que fa augmentar l'empenta ecològica sobre el territori: paisatges i recursos naturals es veuen amenaçats per la dispersió d'un mode de vida poc sostenible.

Velles dinàmiques territorials que caracteritzaven els espais rurals, com el despoblament i l'emigració cap a les ciutats, continuen encara vigent, tant que el risc d'abandonament de pobles sencers és encara present. Però aquestes migracions ja no són les mateixes, pels factors d'expulsió ni pels d'atracció. Per al cas del Pirineu, sembla més realista parlar de mobilitat metropolitana multidireccional que de migració unidireccional camp – ciutat, si bé aquesta no ha desaparegut. Els territoris dits rurals es mouen entre el pessimisme i l'esperança.

5. CONCLUSIONS GENERALS SOBRE LA PLANIFICACIÓ I GOVERN DEL TERRITORI: NOVES RESPOSTES A DEBAT

Al llarg del treball s'han examinat tota una sèrie de polítiques i instruments d'ordenació del territori que se basaven en nous paradigmes i conceptes com el desenvolupament sostenible o la planificació indicativa o estratègica. Aquests conceptes, són encara hui innovadors i han rebut fortes crítiques. En veure'ls aplicats a situacions i territoris concrets, algunes d'aquestes crítiques s'han pogut corroborar. Una d'elles és la de l'eficiència i eficàcia de molts instruments. L'anàlisi de les dinàmiques territorials en comparació amb els plans i instruments aprovats a les últimes dècades mostren una constant divergència en molts casos entre el que diuen els plans i gestors, les mesures que apliquen i el que passa en la realitat. Aquests tres aspectes han sigut més antagònics que coincidents, i hui en dia continua passant, encara que en menor mesura. Una de les causes és el desfasat constant entre planificació i realitat. La planificació actual es desenvolupa a partir d'unes decisions polítiques fetes fa quasi una dècada que tractaven de gestionar unes dinàmiques territorials encara més antigues. Un exemple de nou és la nova fase de metropolitització del territori. Aquest procés no només posa en qüestió la vigència i utilitat

de gran part de la planificació del territori sinó que exigeix una renovació en conceptes, discursos i anàlisis sobre la regió metropolitana de Barcelona. Alguns exemples són la dicotomia camp – ciutat , les jerarquies funcionals, els censos de població, l'anàlisi per perifèries urbanes o instruments com els plans municipals d'ordenació urbana, plans comarcals sectorials o territorials... Totes aquestes eines estan quedant desfasades, perquè no serveixen per explicar o gestionar el funcionament de la RMB.

Territoris com aquesta regió metropolitana són més complexos de governar. Els plans normatius locals es tornen inservibles, i més en aquest cas en que es tendeix a consolidar un model policèntric de concentració dispersa, de morfologia heterogènia i múltiple, més dèbilment jerarquitzada, construït sobre xarxes espacials i temporals de geomètria variable (FONT, A.; 2004, p. 260). Amb aquest discurs prenen força els arguments en favor d'una planificació estratègica metropolitana liderada per un govern supramunicipal on hi haja un col·laboració interinstitucional en tot moment.

Precisament s'han analitzat plans estratègics metropolitans, urbans i comarcals. La principal conclusió que es pot extraure és que aquests plans han funcionat relativament bé allà on ha existit una important consciència col·lectiva de crisi profunda, la qual ha permès la formació de partenariats públicoprivats i una participació ciutadana responsable i proactiva. Aquest tema ens deu fer reflexionar sobre la idoneïtat d'aquestes eines, segons el context (recordem el cas de Duisburg o els inicis del PEMB) i sobre si en tots els casos i escales és realment profitós aplicar-la, com passa en molts casos a Espanya on podem trobar centenes de plans estratègics molts dels quals no passen de l'etapa de formulació, perquè no hi ha un escenari real de crisi que genere sinèrgies, perquè no participen els agents clau o perquè són instruments per fer propaganda d'una determinada administració. Per evitar la banalització d'aquestes eines i el seu fracàs, és important reconèixer que iniciatives com aquestes no sempre són apropiades en qualsevol escala territorial o context.

Cal mencionar que el cas del Pla Estratègic de Barcelona és l'experiència de planificació estratègica més consolidada i amb més trajectòria a tot l'Arc Mediterrani. La seva metodologia amb un accent sobre la cooperació interinstitucional i públicoprivada, va constituir un nou paradigma en l'ordenació del territori a aquest àmbit. Malgrat estar inicialment orientat a ordenar la metròpolis de cara a un esdeveniment concret, aquest pla continua hui en dia vigent i ha sobreviscut a crítiques, contextos de crisi econòmica, canvis de govern en moltes de les administracions promotores etc., i a més s'ha convertit en una referència internacional de planificació metropolitana. Els successius plans estratègics han aconseguit influir notablement en molts aspectes, com l'urbanisme (des del primer pla ha canviat completament la fisonomia

de la metròpolis), però en altres temes que no són de responsabilitat directa dels promotors del pla i que exigirien el compromís de molts agents externs com la política tecnològica i d'atracció d'empreses de R+D, les polítiques socials o la política industrial, no s'ha avançat tant, la capacitat transformadora ha sigut escassa. Això es va veure des de les primeres avaluacions del pla que conclouien que eren més les mesures endarrerides en la seva aplicació que les que s'estaven executant. El model de govern del pla amb la participació d'agents econòmics ha generat tant elogis per la gestió concertada público-privada com crítiques per la "dictadura del consens" implantada. A l'hora de promoure actuacions sobretot de reforma urbana, el pla ha rebut fortes crítiques a partir de la promoció de projectes com el 22@, el PERI de Ciutat Vella, i sobretot el Fòrum de les Cultures de 2004.

La introducció de la perspectiva estratègica en àmbits rurals, no ha sigut tan positiva. L'entrada de la UE com a actor territorial ha donat lloc a una multiplicació de plans indicatius amb perspectiva estratègica. Això ha permès augmentar la participació pública en molts plans, la qual cosa ha suposat un major democratització en les decisions. Iniciatives directament vinculades amb el discurs del desenvolupament sostenible com el programa LEADER han suposat un gran canvi en la governança de territoris rurals. Han permès obrir el govern del territori, tradicionalment patrimoni quasi exclusiu de l'administració local, cap a nous actors territorials. No obstant en termes de relació objectius generals – repercussió de mesures, els avanços han estat molt discrets. Així mateix alguns instruments com el PTP han constituït una bona simbiosi entre pla estratègic com a metodologia de participació, concertació i coordinació i pla normatiu per afavorir l'aplicació de mesures. No obstant, molts d'aquests plans mai no s'han acabat aplicant o la seva incidència territorial ha sigut escassa, per falta de definició en les mesures, de designació de responsabilitats o de finançament.

Aquesta bona simbiosi entre pla estratègic i normatiu també s'observa en els plans desenvolupats al litoral. La iniciativa de la ICZM és actualment una de les propostes més ambiciosos de la UE per a la planificació territorial sostenible. És un intent seriós de canviar la percepció i la cultura territorial sobre el litoral, cap a un enfocament molt més integrat i obert. La llunyania d'aquesta visió que moltes administracions encara mantenen i l'enorme heterogeneïtat de contextos territorials existents a Europa estan dificultant l'adopció d'aquesta estratègia en la majoria dels Estats. La gran feblesa amb què aquesta iniciativa naixia era tractar d'incidir en l'ordenació del territori de les zones costaneres europees, les àrees més saturades d'interessos i conflictes en el cas mediterrani, amb un document amb el rang de recomanació només.

Des del punt de vista del govern del territori, la reforma municipal potser una opció racional de futur per a territoris despoblats, però amb l'antecedent de les fusions dels anys seixanta als Pirineus, pot ser contraproduent a banda de pol·lèmica. La figura de la comarca, per la seva banda, sorgeix com un actor territorial essencial en territoris de muntanya, a més són administracions que representen territoris amb molta identitat com la Val d'Aran o la Cerdanya. En canvi a l'espai metropolità, el paper d'aquestes comarques, existint a més diverses mancomunitats, un possible govern de vegueria i una reivindicació històrica d'autogovern metropolità, no semblen tenir el mateix reconeixement i funcionalitat. Un poc al revés passa amb les vegueries: una vegueria de Barcelona pot trobar molt de sentit com a govern metropolità, però la creació d'altres, com la de les Comarques Centrals o la de Pirineu i Aran, està creant molts debats, la qual cosa no és necessàriament mala. Aquesta darrera vegueria té moltes incògnites com la capitalitat, l'encaix de la Val d'Aran al seu si i sobretot el repartiment de càrregues fiscals, respecte a altres vegueries. Aquesta vegueria, que deuria substituir a la diputació de Lleida a llarg termini, reuneix només l'1% de la població catalana, a penes 60.000 persones que difícilment podrien elles soles finançar una administració intermèdia com aquesta. Per tant el nivell d'inversió i finançament per habitant deuria ser molt alt, la qual cosa podria comportar greuges comparatius amb altres vegueries. Molts defenen una vegueria pròpia per acabar amb el domini i dependència de Barcelona, seguint a més el principi de subsidiarietat. Però al llarg del treball hem estat analitzant qüestions com les relacions camp – ciutat, el paper de camp i els confins de les regions metropolitanes, que aconsellen més que mai una coordinació entre Barcelona i Puigcerdà, Manresa o la Seu d'Urgell. Crear fronteres administratives entre el que pot estar constituint-se com una nova i única realitat metropolitana soluciona uns problemes i reivindicacions, però crea altres i fa renàixer vells debats territorials. Un exemple és la vegueria de les Comarques Centrals, la capitalitat de la qual se la disputen ni més ni menys que cinc ciutats: Igualada, Solsona, Berga, Vic i Manresa, cadascuna emparant-se en argumentacions de contextos històrics medievals.

Des del punt de vista de la planificació territorial, eixes noves respostes a vells problemes i lògiques territorials, els instruments que millor semblen haver funcionat són aquells plans que en el seu dia foren precursors, com el PEMB a Barcelona o la iniciativa IBA – Emscherpark al Ruhr i van aportar novetats en la planificació, gràcies a les quals els plans, almenys els inicials, són considerats com a bones pràctiques. També, a partir de l'anàlisi feta ací i en altres contextos (AA.DD.; 2005), els instruments que millor han funcionat per tractar de gestionar dinàmiques territorials com les estudiades ací, serien aquells plans promoguts per més d'un actor o administració, que són de caire supramunicipal i on hi ha una coordinació multidireccional (ni predominantment vertical ni horitzontal). La coordinació interinstitucional i la participació pública són aspectes que es promocionen no com a propaganda del pla sinó per aconseguir una

major acceptació social del mateix. Per últim es tracta de plans que combinen característiques de la planificació estratègica, però que tenen al mateix temps una part normativa i vinculant, que permet establir drets, deures i responsabilitats en les mesures aplicades. En canvi plans que han primat el consens i el diàleg i tota la metodologia estratègica en contextos on difícilment es podria assolir un consens ni generar les sinèrgies i compromisos necessaris, o que han volgut solucionar problemes globals com la deslocalització empresarial o el poblament, només amb la participació voluntària d'actors locals, són plans que han acabat en molts casos fracassant. Com diu la vella expressió alemanya <<Si es vol dessecar un estany no es pot buscar el consens de les granotes>>(DARNSTÄDT, T., 2005).

6. EPÍLEG: NOUS PLANTEJAMENTS DE FUTUR

Arriba el moment de tancar aquest treball de recerca, però no volem que el lector es quedi amb la sensació que aquest és un treball de descripció, crítica i anàlisi de dinàmiques i instruments, amb uns postulats poc optimistes i reactius. A mode de cloenda volem aportar propostes, quelcom proactiu, perquè volem que aquest treball siga tant de reflexió crítica com de proposta, per aportar més discursos sobre la taula de reflexió del territori. Al llarg del mateix hem estudiat dinàmiques territorials en tres àrees de treball distintes i analitzat una quinzena de polítiques i instruments de govern i ordenació del territori. De totes aquestes àrees i plans he escollit dues àrees on fem alguns plantejaments de futur. Es tracta de dues àrees, que segons el nostre judici, són les que es troben en aquests moments en una encreuada vital, i on es fa més necessari reforçar i millorar la funció pública de l'ordenació del territori. Es tracta de les àrees rurals en procés de metropolitanització (espais intermedis) i les àrees costaneres metropolitanes. Farem una breu reflexió i algunes propostes per a cada una d'elles, amb l'ànim d'enriquir el debat sobre la gestió d'espais com aquests.

Una agenda per a espais fràgils com la Serra del Cadí

Hi ha qui afirma que el buidament i crisi d'àrees rurals, multiplicat en el cas del Pirineu per la construcció d'embassaments i pel progrés de la ciutat en general, ha segut un autèntic <<hidrocauste>> i un genocidi cultural. Plantegen que no hi ha major agressió psicològica que haver d'abandonar casa teva per manca d'oportunitats de treball, serveis etc..., a l'igual quasi que veure-la inundada d'urbanitzacions banalitzades que alteren greument el paisatge. Asseguren que tots els esforços han d'encaminar-se a protegir i mantenir eixes comunitats que queden, com siga, perquè encara queda gent vivint als pobles, eixa gent gestiona uns paisatges sense rebre cap retribució, que permeten mantenir una biodiversitat i disminueixen els riscos naturals, i en tot cas és un model territorial més sostenible. Hi ha per altra banda, qui afirma més

pragmàticament, que el problema d'àrees rurals és un problema d'inserció dels territoris en els fluxos globals. Per tindre unes societats rurals cohesionades i competitives fa falta massa crítica que configure una xarxa de ciutats mitjanes al Pirineu amb la suficient població com per poder mantenir serveis superiors com hospitals, universitats, centres de formació professional, aeroport etc... i per això fan falta actuacions estratègiques en uns quants punts enlloc de donar ajudes sense criteri a tots els pobles i sectors econòmics. No es poden, defensar, mantenir <<artificialment>> activitats econòmiques i nuclis que són econòmicament completament ineficients, perquè el context de fons continua sent una globalització econòmica neoliberal que arriba a tots els indrets. La clau és com poder integrar ambdues visions, més complementàries que oposades, en alguna proposta concreta, i després de molt reflexionar, només se'ns acudeix fer una suma de les dues. Intentem-ho. Se'ns acut un total de sis propostes en aquest sentit, que s'afegirien a tres més que recullen un poc suggeriments i opinions que hem deixat caure al llarg del treball. Aquestes sis propostes confeccionarien una possible agenda de futur per a territoris com aquests.

1. Diagnosi territorial no de problemes, sinó de població i economia real i en el qual es posen en el mapa tots els instruments existents, la seva vigència i relacions entre ells.
2. Posada en marxa d'un banc de bones i males pràctiques a l'Estat Espanyol com a mínim que examine com s'està reaccionant en altres indrets a situacions semblants.
3. Traslladar el debat de les relacions camp-ciutat actuals i els confins de la regió metropolitana a la pràctica, pensant en la possibilitat de començar a dissenyar instruments de planificació sectorial i territorial conjunta entre les ciutats i els camps, encara que sigui de caire estratègic.
4. Per crear un model econòmic i territorial alternatiu, cal que les activitats tornen als pobles, de forma que els instruments deuri accentuar polítiques d'ocupació en els pobles, on a banda de gent, a voltes el que més falta són ocupacions, en diversitat més que en quantitat.
5. Per frenar els processos de despoblament al Pirineu i controlar el desgavell urbanístic, cal posar en marxa polítiques d'atracció de població amb projecte de vida i contenció de l'urbanisme associat al turisme residencial.
6. Per mantenir la població que encara roman i crear condicions atractives per als nous, cal incidir més en polítiques de cohesió social, que tracten de cohesionar en la mesura possible la situació dels habitants de la muntanya amb la de la resta del territori.

A continuació desenvoluparem un poc cadascuna de les propostes :

1. Diagnosi territorial no de problemes, sinó de població i economia real i en el qual es posen en el mapa tots els instruments existents, la seva vigència i relacions entre ells.

Aquest és un pas previ a qualsevol acció que considerem necessari. Seria fer un esforç per acostar-se a la realitat del Pirineu català sense les estadístiques oficials, fent un cens orientatiu, amb població i economia real i fictícia, per tal de tindre una visió més ajustada al que ofereixen els censos i padrons, que s'allunya massa de la realitat, i completar aquesta visió amb l'elaboració d'un inventari de polítiques territorials, sectorials, innovadores, normatives, no vinculants, locals, regionals, estatals, europees que tinguen vigència en part o totalitat del Pirineu.

2. Posada en marxa d'un banc de bones i males pràctiques a l'Estat Espanyol com a mínim que examine com s'està reaccionant en altres indrets a situacions semblants.

Les dinàmiques territorials del Pirineu són molt difícils de gestionar o controlar, però no difereixen en quasi res de les que podem trobar a l'Axarquía de Màlaga, a la serra d'Aitana d'Alacant o a la muntanya palentina, car tots han patit els mateixos processos en èpoques semblants. En aquest sentit, la posada en marxa d'un banc de bones i males pràctiques territorials en desenvolupament rural, que englobés com a mínim tot l'Estat Espanyol, podria donar noves idees sobre com s'està responent davant els mateixos problemes a territoris socioeconòmicament comparables. No oblidem que el Pirineu continua cap a l'oest i el nord, i les condicions actuals no difereixen de les estudiades ací.

3. Traslladar el debat de les relacions camp-ciutat actuals i els confins de la regió metropolitana a la pràctica, pensant en la possibilitat de començar a dissenyar instruments de planificació sectorial i territorial conjunta entre les ciutats i els camps, encara que sigui de caire estratègic.

Així com la contraposició camp-ciutat no té sentit, la contraposició d'instruments de planificació i d'administracions de la ciutat i de la muntanya o el camp, tampoc. Hem mostrat proves que evidencien que Barcelona és present en tots els racons del Pirineu català, fins al punt de dubtar sobre els límits reals d'aquesta regió metropolitana. Dinàmiques com el despoblament que encara continua o fins i tot algunes conseqüències del turisme residencial massiu no es poden abordar sense la participació de la metròpoli. Es fa necessari per tant, una nova generació d'instruments de caire estratègic però també amb determinacions físiques, que planifiqui conjuntament la metròpoli, com a mínim amb els territoris dits rurals que l'envolten, com l'àrea

del Cadí – Moixeró, que ja funcionen més com a parcs metropolitans que com espais amb dinàmiques pròpies, sense perjudici que el Pirineu puga gaudir de la seva pròpia administració. Una planificació que pose en contacte al jove de la ciutat que vol repoblar o que vol viure al Pirineu, amb el poble a punt de desaparèixer, el sector turístic residencial, amb el sector agroramader que protegeix el paisatge, la borsa d'aturats i sense habitatge de la ciutat, amb la borsa d'habitatges buits i potencialitats d'ocupació del Pirineu (serveis culturals, socials, serveis bàsics com aigua, residus, manteniment de zones naturals, teletreball, agricultura i ramaderia ecològica, artesania, comerç de proximitat, transport col·lectiu, recerca biològica i territorial, producció audiovisual, indústria de transformació d'aliments, serveis de seguretat i manteniment...) perquè en definitiva en les ciutats i el sistema capitalista que les dominen estan les causes dels mals endèmics dels territoris rurals... i en l'era de la informació les seves possibles solucions.

4. Per crear un model econòmic i territorial alternatiu, cal que les activitats tornen als pobles, de forma que els instruments deurién accentuar polítiques d'ocupació en els pobles, on a banda de gent, a voltes el que més falta són ocupacions, en diversitat més que en quantitat.

Tots els discursos territorials apunten cap a la necessitat d'un espai vertebrat i policèntric, i fan falta actuacions en aquest sentit. Però al mateix temps tampoc no és bo propiciar que centres comarcals esdevinguén centres macrocefàlics on es concentren aquestes actuacions estratègiques, i que aquestes siguen gairebé sempre les principals beneficiàries dels fons de desenvolupament rural com els LEADER. També ha d'haver actuacions en la resta de nuclis comarcals, com a mínim en les capçaleres municipals. En quant a quines actuacions, recordem ací que un poble sense ajuntament o sense una carretera amb carril asfaltat per sentit, pot continuar sent un poble. Però un poble sense un bar, sense una escola o comerç de proximitat, sense un espai mínim de socialització, ja deixa de ser un poble. Semblaria per tant que el problema és de lindars de demanda, de masses crítiques, però no és només això. En paraules de A. González Cabrera, president de la REDR, <<una política activa en ocupació centrada en l'impuls de jaciments seria cinc voltes més eficaç que una política d'ocupació en el sector públic o 10 voltes més eficaç que una reactivació a base de grans infraestructures >> (GONZÁLEZ CABRERA, A.; 2005). Això no vol dir que polítiques d'infraestructures i equipaments no siguen importants, això vol dir que els aspectes clau per evitar el despoblament i el model urbanístic massiu (que en el fons són dos cares de la mateixa moneda: inexistència de model) són l'ocupació, i per altra banda crear masses crítiques i cohesió social, afegim nosaltres. Malauradament és inevitable que molts nuclis continuen perdent població i altres sòl fèrtil, ara mateix no tenen una alternativa clara, però sí és possible en molts altres fer polítiques d'ocupació, d'atracció de població i de cohesió social. Polítiques d'ocupació ja hem citat uns

quants sectors que es podrien potenciar, sense oblidar la necessitat de recuperar el turisme rural, que és hui molt important, però vigilant que sigués de qualitat i ben regularitzat i coordinat, no com hui que no hi ha ni un sistema de catalogació d'allotjaments rurals.

5. Per frenar els processos de despoblament al Pirineu i controlar el desgavell urbanístic, cal posar en marxa polítiques d'atracció de població amb projecte de vida i contenció de l'urbanisme associat al turisme residencial.

Amb polítiques d'atracció ens referim per exemple a desplegar per primera volta una política d'habitatge al Pirineu, al qual només puguem accedir amb prioritat gent del país o de fora amb un projecte de vida. No ens referim fomentar la construcció de més xalets, perquè vinga més població estacional, perquè al cap de la fi això suposa augmentar encara més el parc d'habitatges buits, en aquest apartat deuria haver totes les determinacions necessàries per aturar l'especulació. També ens referim a fer alguna cosa amb els nuclis abandonats o semiabandonats, de com recuperar-los de manera sostenible, perquè sí que hi ha una demanda de gent de les ciutats, farta d'aquell estil de vida, disposada a deixar-ho tot per anar a viure a una masia, però la manca de regulacions, ajudes i informació frena a gairebé tots.

6. Per mantenir la població que encara roman i crear condicions atractives per als nous, cal incidir més en polítiques de cohesió social, que tracten de cohesionar en la mesura possible la situació dels habitants de la muntanya amb la de la resta del territori.

En quant al vell tema de la cohesió social, ens referim a continuar equiparant condicions de vida entre nuclis petits i pobles i ciutats. És evident que les condicions d'accés a serveis de nuclis mai no podran ser equiparables a les de les ciutats, i que, en contra del que pensa molta gent, el Pirineu és un dels territoris amb major inversió pública per cap de tot Catalunya. Però hi ha almenys un servei que deuria formar part d'aquesta bateria d'accions estratègiques del Pirineu que defensen alguns plans que és el tema de l'educació. Els pocs nens que queden s'ha d'evitar que des dels 5 anys hagin d'estar més temps a la capçalera o subcentre comarcal que al seu poble. Amb això no volem defensar la instal·lació d'una escola-bressol i un col·legi en cada municipi, això és inviàble, però sí que es podria invertir i gestionar sistemes de transport més eficients, o simplement públics, i tractar en la mesura possible, que els nens pugueren rebre formació bàsica en la seva pròpia vall, i no haver de viatjar a voltes més d'una hora. A l'igual ens referim amb el servei bàsic sanitari, que deuria arribar al màxim de nuclis, per evitar que l'atenció sanitària sigués una de les principals raons per abandonar nuclis de molta gent gran. En tot cas ens estem referint a la potenciació de serveis supramunicipals, cosa que no és cap política d'excepció.

I val a dir, que aquesta agenda és una agenda per a tots, des de l'administració local fins la central, des de les empreses rurals fins els seus pobladors, els quals deurien adoptar discursos més proactius, amb propostes com aquestes o altres, completament diferents, i abandonar discursos de victimisme moltes voltes completament justificats, però que sense acció o proposta es queden en això, en discursos.

Visions per a una gestió integrada i coordinada del litoral

El litoral és potser l'àmbit que més pateix els problemes de descoordinació i incooperació institucional i entre sectors de la societat, entre altres coses per la concentració d'interessos i agents de tot tipus. Sembla que des de Catalunya comença lentament a posar-se en marxa una visió nova en la gestió d'aquest espai, una gestió integrada sectorial i territorial, amb una coordinació multinivell animada per unes administracions que comencen a creure en la governança metropolitana i la planificació supramunicipal estratègica i normativa com a via per solucionar les velles lògiques i patologies territorials de la urbanització sense criteri, ordre ni concert, la terciarització de la RMB o el deteriorament del medi ambient i el paisatge.

Com a proposta de futur immediat per a una gestió més eficaç del litoral hem elaborat un mapa esquemàtic ideal d'ordenació d'un espai litoral concret amb la idea d'oferir una visió de cap a on deuria caminar la planificació d'espais litorals. Aquest mapa té la novetat de mostrar els usos i funcions de tota la interfase de mar i terra, i no només d'una de les dues. Es vol així suggerir la idea de la necessitat d'estudis i plans d'ordenació que integren les polítiques sectorials i les territorials a determinada escala per tractar d'assolir un mínim de coherència en l'ordenació dels espais litorals i en definitiva de fer uns plans d'ordenació que posen a l'abast del ciutadà tota la informació disponible sobre el territori i que aquests sintetitzen totes les polítiques, plans i programes vigents a aquest indret. La realització d'aquest mapa esquemàtic de la figura 102 ha estat un bon exemple de la dificultat de fer realitat propostes d'aquest tipus: ha estat realitzat a partir de gairebé una desena de fonts electròniques diferents i per manca d'informació és només esquemàtic perquè no mostra ni tots els usos i funcions ni la seva ubicació és exacta. Mostra només una porció molt reduïda d'aquesta interfase ja que no passa dels 2 km d'amplària. Un últim aclariment és que per fer realment un mapa caldria donar-li més rigorositat en la representació cartogràfica, quelcom molt complicat encara hui amb els mitjans disponibles. En la part de terra hem representat les categories en què el PDUSC classifica el sòl al nucli de Canet de Mar al Maresme. És un bon exemple aquest, de l'extensió que abasta el sòl urbanitzable de futura consolidació junt amb l'urbà. El propi PDUSC posa a aquest municipi d'exemple d'una de les administracions que més han recolzat l'aprovació d'aquest instrument (DPTOP; 2004). Es pot observar per exemple, com el procés urbanitzador s'està traslladant ara

terra endins (la major part del sòl urbanitzable, un cop està tot el litoral impermeabilitzat, es troba a partir dels 500m de distància a la línia de costa). En aquest cas concret, no hi ha cap sòl de tipus C1 o PEIN perquè literalment està tot el litoral edificat en un continu urbà, no queda molt a protegir. Respecte a la part del mar, ací s'han representat només alguns usos i funcions sobre les quals hi ha alguna informació. La idea força que podem extreure és que la mar també és un espai fortament explotat i que necessita d'una gestió conjunta amb la resta de l'interfase per a una adequada gestió. Hem representat només alguns usos i funcions, però falten molts més com per exemple àrees o itineraris de navegació, segons tipus d'embarcació, àrees de pesca, zones de jaciments arqueològics subaquàtics, infraestructures com cables submarins o canonades, àrees de contaminació per residus urbans, àrees objecte de regeneració de platges, infraestructures de defensa com dics, espigons o esculls artificials etc.

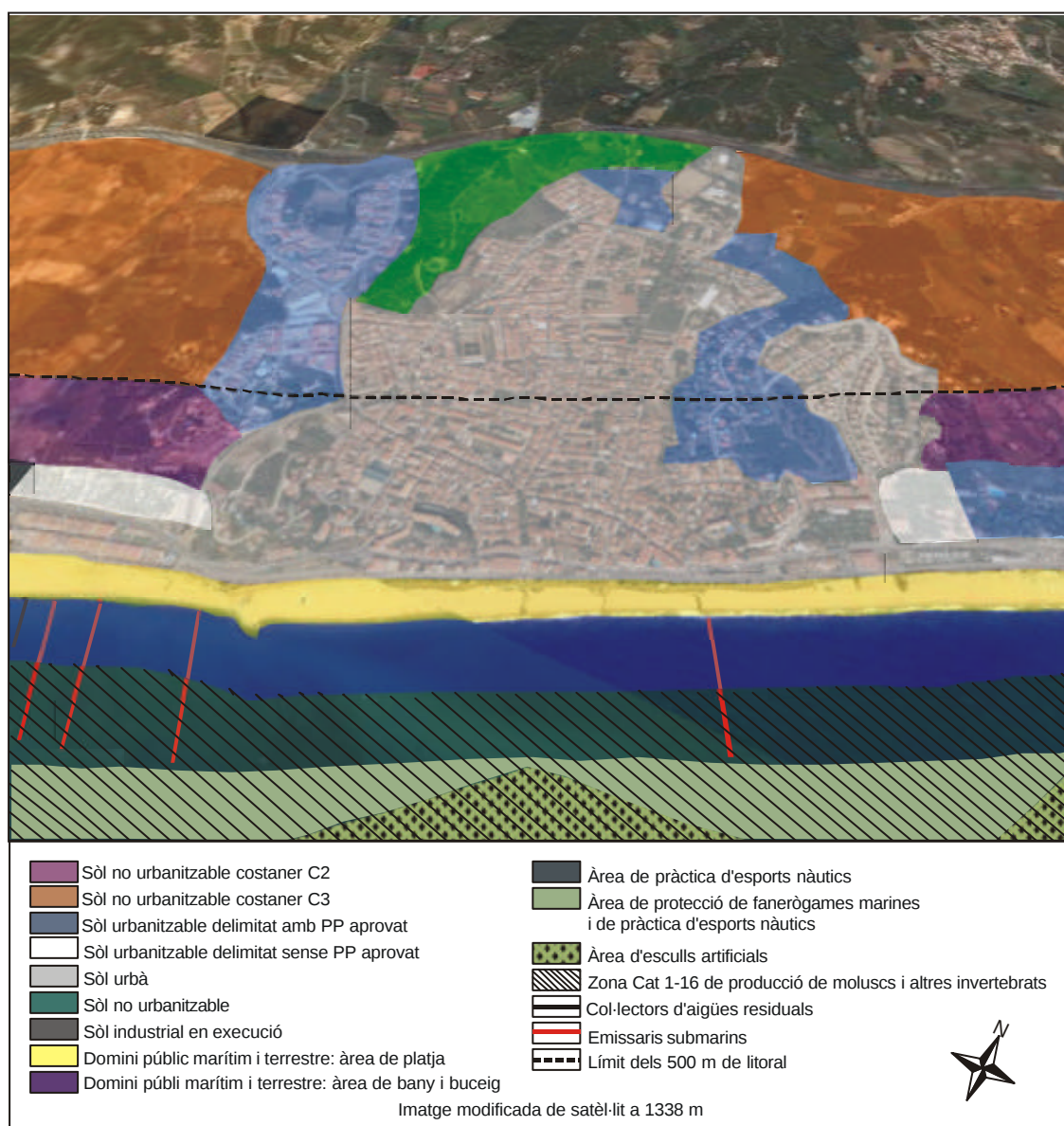

Figura 102: Mapa esquemàtic d'usos i funcions de la interfase marítima – terrestre a Canet de Mar. Font: Elaboració pròpia a partir de Google Earth, Pla Litoral, SIG del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, PDUSC i altres fonts.

VIII BIBLIOGRAFIA I FONTS:

1. BIBLIOGRAFIA

- AALBU, H. (2004):** «Europa policéntrica: ¿Utopía o posibilidad?», a ROMERO, J. I. FARINÓS, J (ed) 2004: *Ordenación del territorio y desarrollo territorial*. Ed. Trea, Gijón, 348 pp.
- ABADÍA, X. (2002):** *Àrees Metropolitanes Comparades- Una anàlisi global de metodologies de planejament*. IET, Barcelona.
- ABS, C. (1985):** *Probleme der Wasserversorgung des Verdichtungsraumes Rhein-Ruhr*. Ed. Ferd. Dümmler. Bonn. 127 pàgs.
- ALDOMÀ, I. (2003):** «Evolució del model econòmic de la muntanya». *Espais*, nº 49 monogràfic, p. 66-73.
- ALEMANY, J. (2004):** «Litoral i portualitat: límits de la nàutica recreativa i estratègies d'ordenació». A *Papers, Regió Metropolitana de Barcelona* nº 41, juliol de 2004.
- AMB (2003):** *El territori metropolità de Barcelona. Dades bàsiques, evolució recent i perspectives*. Àrea Metropolutana de Barcelona, Barcelona.
- ARACIL, R.; FERRER, L.; RECAÑO, J.; SEGURA, A. (1996):** «La inmigración en la Cataluña rural (1860-1940): Estructura demográfica y componentes espaciales» en K. Zárraga; M. González (eds.) *Los movimientos migratorios en la construcción de las sociedades modernas*, Bilbao, Universidad del País Vasco, pp. 281 – 314.
- ARANGO, J. (1976):** «Cambio económico y movimientos migratorios en la España oriental del primer tercio del siglo XX: algunas hipótesis sobre determinantes y consecuencias». A *Hacienda Pública Española* nº, 38, Madrid, p. 51-80.
- ARANGO, J. (1985) :** «Las leyes de las migraciones de G. Ravenstein, cien años después», *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 32, pp. 7-26.
- ARING, J. (1999):** *Suburbia – Postsuburbia – Zwischenstadt. Die jüngere Wohnsiedlungsentwicklung im Umland der großen Städte Westdeutschlands und Folgerungen für die Regionale Planung und Steuerung*. Hannover, ARL.
- ARQUÉ, M.; GARCIA, A. I MATEU, X (1980):** «La penetració del capitalisme a les comarques de l'Alt Pirineu» a *Documents d'Anàlisi Geogràfica* nº1. Departament de Geografia. Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- AUGÉ, M. (1993):** *Los no-lugares. Espacios del anonimato. Una antropología de la sobremodernidad*. Barcelona, Ed. Gedisa.
- BADAL, E. I GUZMÁN, C. (1985):** *Estudi del Medi: Geografia del Berguedà*. Centre D'Estudis Berguedans.
- BALCELLS, A. (coord.)(1980):** *Història dels Països Catalans de 1714 a 1975*. Edhasa, Barcelona.
- BANC MUNDIAL (2003):** *Informe sobre el desarrollo mundial 2003: desarrollo sostenible en un mundo dinámico*. Madrid i Bogotá, Mundi-Prensa i Alfaomega Grupo Editor.
- BARBA, J. I MERCADÉ, M. (2003):** *Diagnosi de les urbanitzacions residencials a la província de Barcelona*. Barcelona, Gabinet d'Estudis de la Presidencia, Diputació de Barcelona.
- BARBA, J. I MERCADÉ, M. (2004):** «Políticas de gestión e intervención de la ciudad de baja densidad». A: CUIIMPB (2004): *La ciutat de baixa densitat: Lògiques de gestió i contenció*. 24-26 de novembre de 2004, Barcelona.
- BASELGA C. (1995):** «Un testimonio». A ACÍN FANLO, J.L. I PINILLA NAVARRO, V. (coord.): *Pueblos Abandonados ¿Un mundo perdido?* p. 271-277.. Zaragoza, Rolde de estudios aragoneses.
- BAUMGART, H.C. (1995):** *Die Emscher, ihre Bewertung und Nutzung zwischen Verfügbarkeit von Wasser*. Universität del Ruhr de Bochum. Bochum. pp. 254 – 270.

- BBR (Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung) (1995):** «Raumordnungspolitischer Handlungsrahmen». Bonn. Citat per BLOTEVOGEL, H.H. (2001) *Die Metropolregionen in der Raumordnungspolitik Deutschlands – ein neues strategisches Raumbild?*.
- BBR (Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung) (2001):** *Spatial development and spatial planning in Germany*. Bonn, 72 pàgs.
- BEAVERSTOCK, J.V.; SMITH, R.G. I TAYLOR, P.J. (1999):** «A roster of world cities». A *Research bulletin* nº5. Revista *Cities*, 16(6), p. 445-458.
- BEAVERSTOCK, J.V.; SMITH, R.G. I TAYLOR, P.J. (2000):** «World-city network: a new metageography?». A: *Annals of the Association of American Geographers*. 90(1), Oxford, p.123-144.
- BENABENT, M., B. (2003):** *La ordenación del territorio en España. Una perspectiva disciplinar*. Tesi doctoral. Universitat de Sevilla.
- BENACH, N. (1993):** «Producción de imagen en la Barcelona del 92 ». *Estudios Geográficos*, Barcelona, p. 483-505. En línia: [<http://www.ub.es/geohum/departamento/eegg92.pdf>]. Consulta: [16-gen-2006].
- BERRY, B.J.L. (1976):** *Urbanization and Counterurbanization*, Nueva York: Arnold, 1976.
- BERTRÁN, J. (1997):** «Ciutat difusa versus ciutat compacta. La crisi del model territorial català». A ADENC (1997): *Conferencia dels Espais Naturals de la Plana del Vallès*; Terrassa, 7 i 8 de març de 1997.
- BLANCH, J. (1992):** «Impacte dels creixements urbanístics: la Vall de Boí». *Curs d'estiu d'estudis pirinencs. 1991 – 1992*, p. 141-154. La Seu d'Urgell, Caixa Catalunya.
- BLOTEVOGEL, H.H. (1998):** *Europäische Metropolregion Rhein-Ruhr. Theoretische, empirische und politische Perspektiven eines neuen raumordnungspolitischen Konzepts*. Dortmund. Institut für Landes- und Stadtentwicklungsforschung des Landes NRW. 135 pp.
- BLOTEVOGEL, H.H. (Ed.) (1999):** *Regionalmarketing für das Ruhrgebiet: Internationale Erfahrungen und Bausteine für eine Region mit Zukunft*. KVR. Essen. 219 pp.
- BLOTEVOGEL, H.H. (2001):** «Die Metropolregionen in der Raumordnungspolitik Deutschlands – ein neues strategisches Raumbild?». A: *Geographica Helvetica*, nº 56, Zürich. Verband Geographie Schweiz, p. 155 – 167.
- BLOTEVOGEL, H.H. (2002):** «Städtesystem und Metropolregionen» a INSTITÜT FÜR LANDESKUNDE: *Nationalatlas Bundesrepublik Deutschland*. Volum “Dörfer und Städte”, Leipzig, pp. 40-43.
- BODE, V. i BURDACK, J. (2002):** «Messestädte» a INSTITÜT FÜR LANDESKUNDE: *Nationalatlas Bundesrepublik Deutschland*. Volum “Dörfer und Städte”, Leipzig, pp. 96-97.
- BODE, V. (2002):** “Kriegszerstörung und Wiederaufbau deutscher Städte nach 1945” a INSTITÜT FÜR LANDESKUNDE: *Nationalatlas Bundesrepublik Deutschland*. Volum “Dörfer und Städte”, Leipzig, pp. 88-92.
- BODENSCHATZ, H. (2001):** «Europäische Stadt, Zwischenstadt und New Urbanism». A: *Planerin*, nº 3, 2001.
- BÖHM, H. (1999):** *Deutschland – die westliche Mitte*. Westermann. Braunschweig. 228 pp.
- BÖLTKE, F. i STIENS, G. (2002):** «Siedlungsstruktur und Gebietskategorien» a INSTITÜT FÜR LANDESKUNDE: *Nationalatlas Bundesrepublik Deutschland*. Volum “Dörfer und Städte”, Leipzig, pp. 30 - 31.
- BORJA, J. (2005):** «Cultura y ciudadanía». A: *Jornadas sobre pobreza, cultura y ciudadanía*. Universitat Politècnica de València. València, 15.12.2005.
- BREUER, H.W. (2004):** *Regional development in the Euregio Meuse – Rhine (EMR)*. Department for Applied Geography. RWTH Aachen. Intervenció dins de la “Jornada sobre Euroregions” dins del Congrés Anual d'EAGEA de 2004 a Baarlo. 24 pàgs.
- BRIECHLE, D. (1995):** «Verfügbarkeit von Grundwasser – Probleme und Perspektiven» a SCHUTZ, G.A. (Ed.): *Verfügbarkeit von Wasser*. Universitat del Ruhr de Bochum. Bochum. pp. 1-31.
- CABRÉ, A; MORENO, J. i PUJADES, I. (1985):** «Cambio migratorio y reconversión territorial en España» *Revista de Investigaciones Sociológicas* (82).

CAMAGNI, R., GIBELLI, M. C. I RIGAMONTI, P. (2002): «I costi collettivi di differenti tipologie di espansione della città. Un'analisi sull'area metropolitana milanese». *Scienze Regionali*, AISRe, n°1.

CAMBRA DE COMERÇ DE BARCELONA (2003): *Perspectiva econòmica de Catalunya*. Recurs en línia: [<http://www.mcrit.com/deslocalitzacio/noticies/mon218.pdf>] Consulta: [30.des.2005].

CAMPILLO, X.; SANCLIMENS, X. I VILARÓ, A. (1988): «El despoblament i l'evolució de l'estructura sòcio-econòmica muntanyenca. Una proposta de desenvolupament a muntanya a partir de les capitals de vall». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, n°12 ,p. 21-37 . UAB, Bellaterra.

CANDINI, M. (2003): «L'acció del Govern als territoris de muntanya». *Espais*, n° 49 monogràfic, p. 42-45.

CAPEL, H. (1967): «Los estudios acerca de las migraciones interiores en España” *Revista de Geografía*, 1, pp. 77-101.

CARDELÚS, J. i PASCUAL, A. (1979): *Movimientos migratorios y organización social*, Barcelona, Península, cap. 3 «Movimientos migratorios en España».

CARRERA, J. M. I MONÉS, M.A. (2003): *La Regió Metropolitana de Barcelona els propers vint anys: prospectiva de mercat de treball, demografia i habitatge*. Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

CARUSO, G. (2002): «La diversité des formes de la périurbanisation en Europe». A: PERRIER-CORNET, P. (dir) (2002): *Repenser les campagnes*. DATAR. Éditions de l'aube.

CASTELLS, M. (1995): *La ciudad informacional: tecnologías de la información económica y el proceso urbano-regional*. Madrid, Alianza Editorial.

CASTELLS, M. (2001): *La era de la información*. Vol. 1: La sociedad red, Madrid, Alianza Editorial.

CERDÀ, I. (1859): *Principios fundamentales a que debe satisfacer la reforma*. En línia: [<http://legislaciones.iespana.es/cerda.htm>]. Consulta: [27-nov-2005].

CHRISTALLER, W. (1933): *Zentralen Orten in Süddeutschland*. 1ª Edició. Ed. Gustav Fischer, Jena. 331 pp.

CLUSA, J. I ROCA CLADERA, J. (1997): «El canvi d'escala de la ciutat metropolitana de Barcelona». A: *Revista Econòmica de Catalunya*, n° 33, p. 44-53.

COLLANTES, F. (2001): «El declive demográfico de la montaña española, 1860-1991: revisión crítica de propuestas teóricas». *Historia Agraria*, 24, pp. 203-255.

COMISSIÓ EUROPEA (1999): *European Spatial Development Perspective: towards balanced and sustainable development of the territory of the European Union*. Office for Official Publications of the European Communities. Luxemburg. 82 pàgs.

COMISSIÓ EUROPEA (2000): *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Integrated Coastal Zone Management: A strategy for Europe*. COM (2000) 547, de 27.09.2000.

COMISSIÓ EUROPEA (2005): *Decisión del Consejo sobre las directrices estratégicas comunitarias de desarrollo rural (Periodo de programación 2007-2013)*. Brusel·les.

CONSELL COMARCAL DEL BERGUEDÀ (1999): *Pla Estratègic del Berguedà*. En línia: [<http://www.elbergueda.org/consell14.htm>]. Consulta [11 març 2005].

CONSORCI DE FORMACIÓ D'INICIATIVES CERCs-BERGUEDÀ (2004): *Estudi de desenvolupament de zones industrials a l'Alt Berguedà*. En línia: [<http://www.cfi.es/eines/pdf/Estudi%20Desenvolupament%20de%20Zones%20Industrials%20Alt%20Bergueda.pdf>]. Auren auditors-consultors de Barcelona. [Consulta: 7 oct. 2005]

CONSORCI EL FAR (2004): *Pla Estratègic de la Regió Metropolitana de Barcelona*. Recurs en línia: [http://www.plalitoral.net/2_Documentos_PEL/Informes%20lliurats/Master%20UPC.pdf]. Consulta: [29-gen-06].

COSTA MORATA, P. (1995): «Manifiesto de la España desierta». A ACÍN FANLO, J.L. I PINILLA NAVARRO, V. (coord.): *Pueblos Abandonados ¿Un mundo perdido?.* Zaragoza, Rolde de estudios aragoneses, p. 253-260.

COUNCIL OF EUROPE (2002): *Report on the current state of the administrative and legal framework of trans-frontier cooperation in Europe*. Committee of Experts on transfrontier cooperation, Strasbourg. En línia: [http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Local_and_Regional_Democracy/Transfrontier_Cooperation/Publications/currentstate.pdf] [Consulta: 1 de set. 2005].

CREUS, J. (2003): *El Pirineu perdut. Viatge a un món a punt de desaparèixer*. Badalona, Ara llibres.

D.A. (1959): *Diccionario Geográfico de España*. Tomo X. Madrid, Ediciones del Movimiento.

D.A. (2002): *1r Pla Estratègic Metropolità de Barcelona*. Associació PEMB. Recurs en línia: [http://www.bcn2000.es/ca-es/2_plan_estrategico/1r_pla_Estrategic.pdf] . Consulta: [12-nov- 2005].

D.A. (2002): *Factors clau de la planificació territorial a l'Àrea Metropolitana de Barcelona*. PTMB. IET i CIMN, Barcelona.

D.A. (2005): «Planes estratégicos territoriales de carácter supramunicipal». A: Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles, p. 117-150.

DACHEVSKY, M. (2001): *Urban Zapping. Ciudades, productos y marcas*. Barcelona, Edicions de la UPC.

DARNSTÄDT, T. (2005): *La trampa del consenso*. Estudio introductorio de F. Sosa Wagner. Editorial Trotta, Madrid.

DAVASSE, B. (2000): *Forêts charbonnières et paysans dans les Pyrénées de l'est du moyen âge à nos jours*. Conseil Général de l'Ariège. GEODE.

DE RIVERO, O. (2003): *Los Estados inviables. No-desarrollo y supervivencia en el siglo XXI*. Madrid, Los libros de la Catarata.

DELGADO, M. (2005): *Elogi del vianant. Del "model Barcelona" a la Barcelona real*", Barcelona, Edicions de 1984.

DEPARTAMENT DE POLÍTICA I ACCIÓ TERRITORIAL (1991): *Pla Comarcal de Muntanya de l'Alt Urgell 1991-1995*. Dos volums, Barcelona.

DEPARTAMENT DE POLÍTICA I ACCIÓ TERRITORIAL (1991): *Pla Comarcal de Muntanya del Berguedà 1991- 1995*. Dos volums, Barcelona.

DEPARTAMENT DE POLÍTICA I ACCIÓ TERRITORIAL (1991): *Pla Comarcal de Muntanya de La Cerdanya 1991- 1995*. Dos volums, Barcelona.

DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES (2004): *Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner*. En línia: [<http://www10.gencat.net/ptop/AppJava/cat/plans/directors/urbanistics/pcostaner.jsp>] . Consulta: [29 –gen – 2006].

DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES (2005): *Pla Director Urbanístic dels àmbits del sistema costaner integrats per sectors de sòl urbanitzable delimitat sense el pla parcial aprovat (PDUSC-2)*. En línia: [<http://www10.gencat.net/ptop/AppJava/cat/plans/directors/urbanistics/pdusc2.jsp>]. Consulta: [29 – gen. – 2006].

DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES (2005): *Pla Territorial Parcial de l'Alt Pirineu i Aran*. En línia: [<http://www.gencat.net/ptop/ptcat/ptapa/documentacio.htm>] . [Consulta: 10 set. 2005].

DIPUTACIÓ DE BARCELONA (2000): *Xarxa Barcelona de municipis de qualitat: el model de cooperació de la Diputació de Barcelona*. En línia: [http://www.diba.es/territori/fixers/PPT1_cat.pdf] Sèrie Reflexions Territorials. Diputació de Barcelona, Barcelona. [Consulta: 26 set. 2005]

DIRECCIÓ GENERAL DE L'ADMINISTRACIÓ LOCAL (2002): «Anàlisi de les dotacions d'infraestructures i equipaments als municipis de Catalunya a partir de l'Enquesta d'Infraestructures i Equipaments Locals». MCRIT. En línia:[<http://www.mcrit.com/EIEL/>] . Consulta: [17 agost 2005].

DIRECTION REGIONALE DE L'EQUIPEMENT MIDI-PYRENEES (2002): *Atlas transpirinenc de transports*. En línia : [<http://www.midipyrenees.equipement.gouv.fr/atlas/html/catalan/fichescartographiques/fiche14.htm>] [Consulta: 1 de set. 2005].

DOMÍNGUEZ, R. (1995): «De reserva demogràfica a reserva etnogràfica: el declive de las economías de montaña en el área cantábrica». A **ACÍN FANLO, J.L. I PINILLA NAVARRO, V. (coord.):** *Pueblos Abandonados ¿Un mundo perdido?*, p. 35-54. Zaragoza, Rolde de estudios aragoneses,

DUBOIS, C. (2001): «L'impact métallurgique sur le forêt pyrénéenne: l'archéologie des charbonnières». *6é curs d'Arqueologia d'Andorra*, p. 257-267.

ESPINACH, R. I MAZA, A. (1982): «El sector forestal a la zona MAB-6 Alt Pirineu». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, nº1, p 117 —132 . UAB, Bellaterra.

ESTEBAN, J. I TARROJA, A. (dir.)(2003): *Anuari territorial de Catalunya 2003*. Societat Catalana d'Ordenació del Territori.

ESTEBAN, J. (1991): «El fet metropolità». *Papers de la Regió Metropolitana de Barcelona*, nº 6. IERMB, p.17-29.

ESTEBAN, J. I TARROJA, A.(dirs.) (2004): *Anuari Territorial de Catalunya 2003*. Barcelona, Societat Catalana d'Ordenació del Territori.

EUROPEAN TOPIC CENTRE ON TERRESTRIAL ENVIRONMENT (ETC/TE)(2003): *Measuring sustainable development on the coast*. En línia: [http://www.eucc-d.de/infos/EU_ICZM_indicators_report.pdf]. Consulta: [26-gen.-2006].

FALUDI, A. (2004): «Las tradiciones de planificación territorial en Europa: su papel en el proceso de la Estrategia Territorial Europea» a ROMERO, J. I FARINÓS, J (ed) 2004: *Ordenación del territorio y desarrollo territorial*. Ed. Trea, Gijón, 348 pp.

FEIXA, L. (2003): «Instruments públics per a les polítiques de muntanya». *Espais*, nº 49 monogràfic, p. 46-53.

FONT, A. (2004): «La regió urbana de Barcelona : De la ciutat compacta als territoris metropolitans». A Font, A. (ed.) (2004): *L'explosió de la ciutat. Morfologies, mirades i mocions sobre les transformacions territorials recents en les regions urbanes en l'Europa Meridional*. Barcelona, COAC.

FONTRODONA, J. I HERNÁNDEZ, J.M.; (1998): «Les multinacionals industrials catalanes». *Revista Econòmica de Catalunya*, nº 34, p.9-17.

FOSSAERT, R. (2001): «World cities in a world system». A: *Hérodote*, 101, p.10-25.

FRIEDRICH, K., HAHN, B. i POPP, H. (2002): «Dörfer und Städte, eine Einführung» a INSTITÜT FÜR LANDESKUNDE: *Nationalatlas Bundesrepublik Deutschland*. Volum "Dörfer und Städte", Leipzig, pp. 12-26.

FRUMKIN, H. (2002): «Urban sprawl and public health». *Public Health Reports*. May-june 2002, vol. 117, Atlanta (EUA).

GANAU, J. I MALLARACH, J.(2003): *La planificació territorial estratègica a Catalunya. Quinze anys d'evolució*. Pla Governamental CAT 21, Generalitat de Catalunya. Recurs en línia: [<http://www.odecat.net/html/descargar/Llibre Plans Estrategics.pdf>].

GANYET, R. (1984): «Els Consells i els Plans Comarcals de Muntanya» *III Curs d'estudis pirinencs*, p. 151-158. La Seu d'Urgell, Caixa Catalunya.

GANYET, R. I TULLA, A. (1988): «El programa MAB-6 Alt Pirineu. Resultats i conclusions» *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, nº 12, p.179-186. Bellaterra, UAB.

GARCÍA RODRÍGUEZ, J.L.; FEBLES RAMÍREZ, M.F. y ZAPATA HERNÁNDEZ, V.M. (2005): «La iniciativa comunitaria LEADER en España». Madrid, *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 40, p. 361-398.

GENERALITAT DE CATALUNYA: Decret 353/83 de la Generalitat de Catalunya, de 15 de juliol, de creació del Parc Natural del Cadí-Moixeró. (DOGC 357, 24-08-83).

GENERALITAT DE CATALUNYA: Llei 2/1983, de 9 de març d'Alta Muntanya. DOGC nº 312 de 16/3/1983. En línia: [http://mediambient.gencat.net/cat/el_departament/actuacions_i_serveis/legislacio/habitatge/connexes/Llei_2_1983.jsp?Componen_tID=37705&SourcePageID=37179]. Consulta: [10 feb. 2005]

GEORGE, P. (1973): *Población y poblamiento*. Barcelona. Ediciones Península.

GERMÁN ZUBERO, L. (1995): «Crecimiento económico y disparidades espaciales. Notas para su estudio y aplicación a la industrialización española». A **ACÍN FANLO, J.L. I PINILLA NAVARRO, V. (coord.):** *Pueblos Abandonados ¿Un mundo perdido?* P. 19-34. Zaragoza, Rolde de estudios aragoneses,

- GILI, M. (2003):** «L'ampliació de l'estació d'esquí de Vaqueira». A NEL·LO, O. (coord): *Aquí no!. Els conflictes territorials a Catalunya*, p. 227-251. Barcelona. Empúries.
- GLEBE, G. (2002):** «Innerstädtliche Segregation in deutschen Großstädten» a INSTITÜT FÜR LANDESKUNDE: *Nationalatlas Bundesrepublik Deutschland*. Volum "Dörfer und Städte", Leipzig, pp. 143 – 144.
- GOCH, S. (2002):** *Eine Region im Kampf mit dem Strukturwandel. Bewältigung von Strukturwandel und Strukturpolitik im Ruhrgebiet*. Klartext. Essen. 803 pp.
- GÓMEZ LARREA, L. N. (2004):** «Análisis del fenómeno del crecimiento en baja densidad en el Territorio Histórico de Vizcaya ». Instituto de Estudios Territoriales de Vizcaya. A: CUIMPB (2004): *La ciutat de baixa densitat: Lògiques de gestió i contenció*. 24-26 de novembre de 2004, Barcelona.
- GONZÁLEZ CABRERA, A. (2005):** « Nuevos yacimientos de empleo en el mundo rural ». Congreso Anual del Foro de Asociaciones de Jóvenes Geógrafos: "*Desarrollo rural, el camino hacia la multifuncionalidad*". Salamanca, 19-23 de septiembre de 2005.
- GONZÁLEZ-VARAS, S. (2005):** *Urbanismo y Ordenación del Territorio*. Elcano, Ed. Aranzadi.
- GORDI, J. (2003):** «La urbanització de Gallecs. Polítiques urbanístiques, pressió constructiva i espais oberts». A NEL·LO, O. (Ed.): *Aquí no!. Els conflictes territorials a Catalunya*. Barcelona, Empúries, p.185-205.
- GREENPEACE (2005):** *Destrucción a toda costa. Informe sobre la situación del litoral español*. Greenpeace España. Recurs en línia: [<http://www.greenpeace.org/raw/content/espana/reports/destrucci-n-a-toda-costa-2005-12.pdf>]. Consulta: [30-gen-2006].
- GUILLÉN, A. (2005):** *La necesidad de una estrategia alternativa de desarrollo en el pensamiento de Celso Furtado*. Centre Études Internationelles et Mondialisation, Montreal, Université du Quebec.
- HALL, P. (1998):** «Redefining Europe's cities». A: BELLET, C. i LLOP, J.M. (ed.)(1998): *Ciudades intermedias. Urbanización y sostenibilidad*. VII Semana de Estudios Urbanos. Lleida, 30/3-3/4/1998.
- HALLIDAY, T. (ed.) (1999):** *Alemania*. Ed. Océano. Barcelona. 402 pp.
- HARVEY, D. (1973):** *Social justice and the city*. Ed. Edward Arnold.
- HARVEY, D. (1999):** *Espacios de esperanza*. Barcelona, Cuestiones de Antagonismo.
- HÄUSSERMANN, H. I SIEBEL, W. (1994):** «Wie organisiert man Innovationen in nichtinnovativen Milieus?» , a *Bauplatz Zukunft. Dispute über die Entwicklung von Industrieregionen*. Essen. Citat per: ZIESEMER, A: (2004): *Strategische Stadtentwicklungsplanung im Ruhrgebiet. Eine Analyse am Beispiel der Städte Duisburg und Dortmund*. Dortmunder Vertrieb für Bau- und Planungsliteratur. Dortmund. 259 pp.
- HENRY, G. (2004):** «Los costes económicos y sociales de la ciudad de baja densidad». Diputació de Barcelona. A: CUIMPB (2004): *La ciutat de baixa densitat: Lògiques de gestió i contenció*. 24-26 de novembre de 2004, Barcelona.
- HILDEBRAND, A. (1999):** «Política territorial y desarrollo regional en España y Europa: una visión comparada en vísperas del siglo XXI». En: *Ciudad y Territorio / Estudios Territoriales* nº 122, pp. 785-807.
- HÖLLBACH-GRÖMIG, B. et al.(2005):** *Formen der interkommunalen Zusammenarbeit im Rahmen der kommunalen Wirtschafts- und Infrastrukturpolitik*. Deutsches Institut für Urbanistik. Berlín. 134 pp.
- IEMB (1998):** *Indicadors urbans. Barcelona i el sistema europeu de ciutats*, Barcelona.
- INDOVINA, F. (1990):** « La città possibile », a AA.DD. : *La città di finne millennio*. Milà. Ed. Franco Agnelli.
- INDOVINA, F. (2004):** «La metropolització del territori», a A Font, A. (ed.) (2004): *L'explosió de la ciutat. Morfologies, mirades i mocions sobre les transformacions territorials recents en les regions urbanes en l'Europa Merdional*. Barcaelona, COAC, p. 20-46.
- INDOVINA, F. (2004b):** «La ciutat de baixa densitat». A: CUIMPB (2004): *La ciutat de baixa densitat: Lògiques de gestió i contenció*. 24-26 de novembre de 2004, Barcelona.

- INDOVINA, F. (2004c):** «La ciudad difusa». A: MARTÍN RAMOS, A. (ed.) (2004): *Lo urbano*, Barcelona, UPC.
- INDOVINA, F. (2004d):** «Nuova strutturazione del territorio: verso la metropolizzazione». A: CUIMPB (2004): *La ciutat de baixa densitat: Lògiques de gestió i contenció*. 24-26 de novembre de 2004, Barcelona.
- INSTITUT CATALÀ DE LA MEDITERRÀNIA (1999):** *El desenvolupament de l'alta muntanya, és sostenible? Mirada als futurs possibles*, Barcelona, ICM.
- IRIARTE, I. (1995):** «Algunas implicaciones ecológicas de la despoblación: Administración forestal y repoblaciones. Iñaki Iriarte». A ACÍN FANLO, J.L. I PINILLA NAVARRO, V. (coord.): *Pueblos Abandonados ¿Un mundo perdido?*, p. 103-116 Zaragoza, Rolde de estudios aragoneses,
- JANÉ, A. I CASTILLO, A. (1995):** «Los pueblos abandonados o en peligro de abandono en el Pirineo Catalán». A ACÍN FANLO, J.L. I PINILLA NAVARRO, V. (coord.): *Pueblos Abandonados ¿Un mundo perdido?*, p. 242-252. Zaragoza, Rolde de estudios aragoneses.
- JESCHKE, M.A. i BLOTEVOGEL, H.H.(2003):** *Stadt – Umland – Wanderungen im Ruhrgebiet*. Institut für Geographie. Universität Duisburg – Essen. Duisburg. 180 pp.
- JOLIS, A. i SIMÓ, M. A. (1985):** «El Baridà» a *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. Volum nº 15 . Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana.
- KAYSER, B. (dir.) (1993):** *Naissance de nouvelles campagnes*. París, Datar, Editions de l'aube.
- KNOCH, P.(1999):** *Vom Leitbild zum Argument. Konzepte und Instrumente raumbezogener Planung in der Bundesrepublik Deutschland 1960-1990; und die Tätigkeit des Instituts für Stadtebau und Wohnungswesen (ISW) der Deutsche Akademier für Städtebau und Landesplanung (DASL)*. Facultat d'Ordenació del Territori. Universitat de Dortmund. Dortmund. 324 pp.
- KUSHNER, J.A. (2004):** «New Urbanism: Urban Development and Ethnic Integration in Europe and the United States». A: INSTITUT DE DRET PÚBLIC (2004) : *Jornada sobre cohesió social i territorial i polítiques públiques d'ordenació del territori, urbanisme i habitatge*, 16 i 17 de desembre de 2004, Barcelona.
- LANZANI, A. (2003):** *I paesaggi italiani*, Roma, ed. Meltemi.
- LASUÉN, J.R. I BARÓ, E. (2001):** *Sectors quinaris. Motor de desenvolupament de l'Àrea Metropolitana de Barcelona*. Treballs del Pla Estratègic de Barcelona. Barcelona.
- LAUX, H. D.; THIEME, G. (1996):** «Between integration and marginalization: foreign population in the Ruhr conurbation» a ROSEMAN, C.C.; LAUX, H. D.; THIEME, G. (1996): *Ethnicity*. Rowman & Littlefield publishers. Londres. 303 pp.
- LLONCH, M. i SANCHÓ, S. (1991):** «La movilidad en el marco de la transición demográfica: la Cataluña interior, 1755-1900» en *Modelos regionales de la transición demográfica en España y Portugal*. Livi-Bacci, M (coord.) Seminari d'estudis sobre la població al País Valencià. Instituto de Cultura Juan Gil Albert. Diputación de Alicante.
- LLUVICH I SEGARRA, E. I ORTEGA LLADÓS, M. (2004):** *Els nous rurals del Pallars Sobirà*. Barcelona, 85 p.. En línia : [<http://www6.gencat.net/joventut/catala/sjg/observatori/publicacions/docs/aporta26.pdf>] [Consulta: 2 d'oct. 2005].
- LÓPEZ PALOMEQUE; FELIP FILLAT, R. A.; TULLA, A. E. I SORIANO, J.M. (1996):** *Revitalització de pobles deshabitats del Pirineu*. Departament de Política Territorial i Obres públiques, Barcelona.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, P. (1991):** «1992, objetivo de todos? Ciudad-empresa y dualidad social en la Barcelona olímpica», *Revista Catalana de Geografia*, Barcelona, nº 15, juny de 1991, p. 91-99.
- LÓPEZ, J. (2001):** «L'Estratègia Territorial Europea: Continguts i Desenvolupament», a: *Papers*. nº 35, pp. 29-43.
- MADOZ, P. (1850):** *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España*. 16 volúmenes, Madrid.
- MAGRINYÀ, F. I HERCE, M. (2004):** «Los costes ambientales de la ciudad de baja densidad». Diputació de Barcelona. A: CUIMPB (2004): *La ciutat de baixa densitat: Lògiques de gestió i contenció*. 24-26 de novembre de 2004, Barcelona.

- MARCUELLO, J. R. (1995):** «Rehacer la calceta». A ACÍN FANLO, J.L. I PINILLA NAVARRO, V. (coord.): Pueblos Abandonados ¿Un mundo perdido? , p. 227-228. Zaragoza, Rolde de estudios aragoneses,
- MARTÍNEZ-ALIER, J. I ORTA, M. (2005):** *Barcelona insostenible*. En línia: [[http://www.ateneuenciclopedicpopular.org/texto/Noticies/1_1 BARCELONA%20INSOSTENIBLE2_11.doc](http://www.ateneuenciclopedicpopular.org/texto/Noticies/1_1_BARCELONA%20INSOSTENIBLE2_11.doc)]. Ateneu Enciclopèdic Popular. Centre de documentació històrico-social. Consulta: [27-nov-05].
- MARX, K. I ENGELS, F. (1848):** *Manifiesto del Partido Comunista*. Versió: E. Dapia Romero (1999), Barcelona, Edicomunicación.
- MATAMALA, N. et al. (2003):** *Estudi de les dinàmiques del paisatge en zones de muntanya: propòsit metodològic*. Bellaterra, UAB.
- MENDIZÁBAL, E. (1996):** *L'ús temporal del territori: l'exemple dels habitants de la Regió Metropolitana de Barcelona*. Tesis doctoral. Departament de Geografia. Bellaterra, UAB.
- MIRALLES, F. (2003):** «Els plans territorials i les comarques de muntanya». *Espais*, nº 49 monogràfic, p. 54-65.
- MOLINA GALLART, D (1996):** *Processos erosius als camps abandonats del Parc Natural del Cadí-Moixeró*. Bellaterra (Cerdanyola del Vallès), Treball de Recerca.
- MONCLÚS, F.J. (1997):** «Planeamiento y crecimiento suburbano en Barcelona: de las extensiones periféricas a la dispersión metropolitana (1897-1997)». Col·loqui: "El desarrollo urbano de Montréal y Barcelona en la época contemporánea: estudio comparativo" Universitat de Barcelona, 5-7 de maig de 1997 .
- MORENO, E. I VÁZQUEZ MONTALBÁN, M. (1991):** *Barcelona, cap a on vas?*, El Triangle, Llibres de l'Índex, Barcelona.
- MOURNIER, I. (2003):** *Conservation de la nature ou maintien de l'activité humaine? Quelle priorité dans la gestion des Parcs Naturels de Catalogne?*. Treball de Recerca *Universités Lyon III et Savoie*.
- MUÑOZ, E. (2000):** «La ciudad multiplicada: la metrópolis de los territoriantes». A *Revista de Arquitectura y Urbanismo*. Madrid, *Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid*, nº 322, p. 153-160.
- MUÑOZ, F. (2000):** *UrBANALització. La producció de baixa densitat a la província de Barcelona, 1985 – 2001*. (Tesis doctoral), Bellaterra; UAB, Departament de Geografia.
- NAREDO, J.M. (2004):** «Crecimiento insostenible, desarrollo sostenible». A: ROMERO, J. (coord.): *Geografía Humana: procesos, riesgos e incertidumbres en un mundo globalizado*, p.395-447. Madrid, Ariel.
- NEL·LO, O. (1998):** «El canvi social a la Regió Metropolitana de Barcelona: deu preguntes». *Revista Econòmica de Catalunya*, nº 34, p.63-73.
- NEL·LO, O. (2001):** *Ciutat de ciutats : reflexions sobre el procés d'urbanització a Catalunya*. Ed. *Ampúries*, Barcelona.
- NEL·LO, O. (2001):** «Las áreas metropolitanas. Configuración, expansión, problemática y gobierno de las grandes ciudades españolas», a *Antonio Gil i Josefina Gómez* (dir.), *Geografía de España*, Barcelona, Ariel.
- NEL·LO, O. (2006):** «La nova política territorial de Catalunya». A: *Els plans directores urbanístics de Catalunya*, 20/1/2006. Barcelona. Departament de Política Territorial i Obres Públiques.
- NEL·LO, O. (coord.) (1998):** *Quin futur per al Pirineu? Bases per al Pla Estratègic de l'Alt Pirineu. Document final*. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, Bellaterra, UAB.
- NEL·LO, O.(Ed.) (2003):** *Aquí no!. Els conflictes territorials a Catalunya*. Ed. *Empúries*, Barcelona.
- O.A.E.S.E. (Oberstadtdirektor Amt für Entwicklungsplanung der Stadt Essen)(1978):** *Zielkonzept für die räumlich-funktionale Ordnung der Stadt Essen*. OAEESE, Essen. 66 pàgs.
- OBIOLS , J. (2000):** *Josa de Cadí: més que un poble de muntanya*. *Solsona*, Solsona comunicacions.
- PACTE INDUSTRIAL DE LA RMB (2001):** *La ciutat digital*. Barcelona, Beta editorial.

- PARC NATURAL DEL CADÍ-MOIXERÓ:** *Picot Negre* nº1, maig 2003. Revista informativa del parc natural. Bagà.
- PARÈS, M., DOMENE, E. I SAURÍ, D. (2004):** «Gestión del agua en la jardinería pública y privada de la Región Metropolitana de Barcelona». A: *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, nº 37, p. 223-237.
- PASCUAL DE SANS, A.(1985):** «Movimientos migratorios en España», *Desarrollo*, 1, pp. 48-52.
- PASCUAL I ESTEVE, J.M. (1999):** *La estrategia de las ciudades. Los planes estratégicos como instrumento: métodos, técnicas y buenas prácticas*. Barcelona, Diputació de Barcelona.
- PAUNERO, X. (1982):** «Agricultura a temps parcial a l'alta muntanya catalana. El cas de l'Alt Urgell». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, nº1, p. 99-115, Barcelona, UAB.
- PÉREZ DÍAZ, V. (1964):** «El éxodo rural en la Tierra de Campos (1961-1964)», *Boletín Informativo del Departamento de Extranjero del Banco Central*, 199.
- PERKMANN, 2003
- PERRIER-CORNET, P. (dir) (2002):** *Repenser les campagnes*. DATAR. Éditions de l'aube.
- PINILLA NAVARRO, V. (1995):** «Crisis, declive y adaptación de las economías de montaña: una interpretación sobre la despoblación en Aragón ». A ACÍN FANLO, J.L. I PINILLA NAVARRO, V. (coord.): *Pueblos Abandonados ¿Un mundo perdido?* P. 55-78. Zaragoza, Rolde de estudios aragoneses,
- PLADEVALL, A. et al. (1985):** «L'Alt Urgell» a: *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. 408 pàgs. Volum nº1. Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana.
- PLADEVALL, A.; ALIER, R. I LLORET, T (1981):** «El Berguedà». A: *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, p. 212-442. Volum nº2. Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana.
- POPP, H. (2002):** «Stadtgründungsphasen und Stadtgrösse» a INSTITÜT FÜR LANDESKUNDE: *Nationalatlas Bundesrepublik Deutschland*. Volum "Dörfer und Städte", Leipzig, pp. 80-81
- PUJADAS, R. i FONT, J. (1998):** *Ordenación y planificación territorial*. Madrid. Ed. Síntesis.
- RED ESPAÑOLA DE DESARROLLO RURAL (2005):** «Boletín REDR Quincenal nº2» .En línia: [http://www.redr.es/boletin/Boletin_n2_RED.R.pdf] . [Consulta: 10 set. 2005]
- RIVIÈRE, M. (1992):** «Cap a un "model Barcelona" de qualitat de vida ». *Revista Econòmica de Catalunya*, nº 21, p. 66-76.
- ROCA, J. (2003):** «La Mina. Límits administratius, segregació social i renovació urbana». A: NEL·LO, O.(Ed.): *Aquí no!. Els conflictes territorials a Catalunya*. Ed. Empúries, Barcelona.
- ROMERO, J. (2005):** «El gobierno del territorio en España. Balance de iniciativas de coordinación y cooperación territorial». A: *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, p.59-86.
- ROSEMAN, C.C.; LAUX, H. D.; THIEME, G. (1996):** *Ethnicity*. Rowman & Littlefield publishers. Londres. 303 pp.
- RVR (Regionalverband Ruhrgebiet)(2004):** *Wohnungsbaupotenziale im Ruhrgebiet*. RVR. 15 pp. Essen.
- SABATER, A. (2004):** *El fenomen dels empadronaments atípics a Catalunya. Metodologia i indicadors per a un estudi de casos*. Treball de recerca. Bellaterra, Centre d'Estudis Demogràfics.
- SACHS, K. (2002):** «Zentrale Orte und Entwicklungsachsen» a INSTITÜT FÜR LANDESKUNDE: *Nationalatlas Bundesrepublik Deutschland*. Volum "Dörfer und Städte", Leipzig, pp. 34-36
- SALINGAROS, N. A. (2004):** «Notes on the Low-density City». A: CUIMPB (2004): *La ciutat de baixa densitat: Lògiques de gestió i contenció*. 24-26 de novembre de 2004, Barcelona.
- SÁNCHEZ AGUSTÍ, F. (1999):** *Maquis a Catalunya. De la invasió de la vall d'Aran a la mort de Caracremada*. Lleida, Pagès editors.
- SÁNCHEZ ALONSO, B (1999):** *Las causas de la emigración española 1880 – 1930*. Madrid, Alianza Universitaria.
- SÁNCHEZ, JOAN EUGENI (1991):** «Transformaciones en el espacio productivo de Barcelona y su área metropolitana, 1975-1990». *Papers de la Regió Metropolitana de Barcelona*, nº 6. IERMB, p.17-29.

- SANTACANA, F.(1998):** «La planificació estratègica metropolitana: de Barcelona a la Regió metropolitana ». A *Revista Econòmica de Catalunya*, nº 34, p. 106-120.
- SANTILLANA DEL BARRIO, I. (1982),** «Factores explicativos de los movimientos migratorios interprovinciales en España», *Estudios Territoriales*, 7, pp. 25-60.
- SASSEN, S. (1992):** «Les ciutats en l'economia mundial». *Revista Econòmica de Catalunya*, nº 21, Barcelona, p.86 – 97.
- SAURÍ, D. (2003):** «Lights and Shadows of Urban Water Demand Management: The Case of the Metropolitan Region of Barcelona ». A: *European Planning Studies*, Vol. 11, nº 3, p. 230-242.
- SAYAS ABENGOCHEA, J.J. I GARCÍA MORENO, L.A. (1981):** «Romanismo y germanismo: el despertar de los pueblos hispánicos ». A TUÑÓN DE LARA, M. (dir.): *Historia de España*. Volum II. Ed. Labor, Barcelona.
- SCHÖN, K.P. (2004):** «La ordenación del territorio en Alemania» a ROMERO, J. I FARINÓS, J (ed) 2004: *Ordenación del territorio y desarrollo territorial*. Ed. Trea, Gijón, 348 pp. Pp.191-209.
- SCHWARZE, T. (2002):** «Gemeinde- und Kreisreformen seit den 1970er Jahren» a INSTITÜT FÜR LANDESKUNDE: *Nationalatlas Bundesrepublik Deutschland*. Volum “Dörfer und Städte”, Leipzig, pp. 32-34.
- SERRATOSA, A.(2003):** «Accessibilitat a les comarques i municipis de muntanya». *Espais*, nº 49, p. 148-151.
- SIEVERTS, T. (1996):** *Zwischenstadt. Zwischen Ort und welt, Raum und Zeit, Stadt und Land*. Braunschweig, Wiesbaden, 1999 191 pp.
- SILVESTRE RODRÍGUEZ, J. (2000):** «Aproximaciones teóricas a los movimientos migratorios contemporáneos: Un estado de la cuestión», *Historia Agraria*, 21, pp: 157-192.
- SOCINTEC (2001):** *La planificació estratègica territorial a Catalunya*. Cambra de Comerç de Barcelona. En línia: [\[http://www.cambrabcn.es/Catalan/Economia/documents/prov_bcn_3_01.pdf\]](http://www.cambrabcn.es/Catalan/Economia/documents/prov_bcn_3_01.pdf)]. Consulta: [20-dic-2005].
- SOLÉ I SABARÍS, L. (1975):** «La regió: estudi i concepte». A INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS: *Miscel·lània Pau Vila*, p. 412-479. Granollers, Societat Catalana de Geografia. Ed. Montblanc-Martín.
- SORIANO, J.M. (1992):** «Evolució del poblament i transformació del territori a les comarques de la Cerdanya i l'Alt Urgell». *Curs d'estiu d'estudis pirinencs*. 1991 – 1992, p. 103-120. La Seu d'Urgell, Caixa Catalunya.
- SORIANO, J.M. I TULLA, A. (2003):** «El repoblament del Pirineu: diseg o realitat?». *Revista Mètode*, nº 35, p. 65-70. Universitat de València, València.
- SOSA WAGNER, F. (2005):** «Estudio introductorio al Federalismo alemán». A: DARNSTÄDT, T.: *La trampa del consenso*, Madrid, Ed. Trotta.
- SOTO, P. (1999):** *Hacia una “homeopatía” del desarrollo rural. Algunos retos para los Grupos de Acción Local en el periodo de Leader +. Red Española de Desarrollo Rural*. En línia: [\[http://www.redr.es/acciones/pdf/homeo.pdf\]](http://www.redr.es/acciones/pdf/homeo.pdf)]. [Consulta: 10 set. 2005]
- SOY, ANTONI (1984):** «Planificació comarcal a Catalunya». A: *III Curs d'estiu d'estudis pirinencs*. La Seu d'Urgell. Caixa d'estalvis de Catalunya.
- STIENS, G. (2002):** «Vom Stadt-Land-Gegensatz zum Stadt-Land- Kontinuum» a INSTITÜT FÜR LANDESKUNDE: *Nationalatlas Bundesrepublik Deutschland*. Volum “Dörfer und Städte”, Leipzig, pp. 36-39
- STUCKI, E. (1984):** «Desenvolupament regional a les muntanyes suïsses, el paper determinant de la participació de la població». *III Curs d'estudis pirinencs*, p.119-150. La Seu d'Urgell, Caixa Catalunya.
- SUNKEL, O. I PAZ, P. (1970):** *El subdesarrollo latinoamericano y la teoría del desarrollo*. México, Siglo Veintiuno Editores.
- SWYNGEDOUW, E. (2004):** «Hybrid Waters: On Water, Nature and Society» pàgs. 2-26 a SWYNGEDOUW, E.: *Social power and the urbanization of water*, p. 2-26. Oxford, Oxford University Press.

- TARROJA, A. (2005)(dir.):** *Anuari territorial de Catalunya T2004*. Barcelona, Societat Catalana d'Ordenació del Territori.
- TAYLOR, P.J. (1999):** «World of Large cities: pondering Castells' space of flows». A: *Third world planning review*, 21(3).
- TELLO I ROBIRA, T. (1995):** «Plan estratégico de Barcelona: balance y nuevo plan ». *Revista de geografía*, vol. XXIX, nº 2. Jul-sept. De 1995, pp. 97-105, Universitat de Barcelona.
- TOURAINÉ, A. (1993):** *Crítica de la modernidad*. Madrid, Temas de hoy. Ensayo.
- TRULLÉN, J. (1998):** «Factors territorials de competitivitat de la Regió Metropolitana de Barcelona». *Revista Econòmica de Catalunya*, nº 34, p.9-17.
- TRULLÉN, J. (2001):** *El territori de Barcelona cap a l'economia del coneixement*. Elements de Debat Territorial. Diputació de Barcelona, Barcelona.
- TRULLÉN, J. (2003):** *Economia de l'arc tecnològic de la Regió Metropolitana de Barcelona*. Elements de Debat Territorial. Diputació de Barcelona, Barcelona.
- TULLA, A. (1992):** «Els canvis en l'activitat agrària al Pirineu: l'exemple de l'Urgellet-Baridà». *Curs d'estiu d'estudis pirinencs*. La Seu d'Urgell, Caixa Catalunya.
- TULLA, A.; SORIANO, J.M.; PALLARÈS, M. I VERA, A. (2003):** «La transformació del model agrari en àrees de muntanya». *Espais*, nº49, monogràfic, p. 82-97.
- TUROWSKI, G. (Ed.) (2002):** *Spatial Planning in Germany. Structures and concepts*. Akademie für Raumforschung und Landesplanung. Bonn.
- TUSQUETS, C. (1992):** «Avaluació del Pla Estratègic Barcelona 2000». *Revista econòmica de Catalunya*, nº 21, p. 57-66.
- ULIED, A. (2004):** *Crónica del procés de deslocalització industrial a Catalunya*. MCRIT, Barcelona.
- ULIED, A. I XALABARDER, M. (2004):** «El Litoral català ja no està en venda». A *Anuari Territorial de Catalunya 2004*, Barcelona, Societat Catalana d'Ordenació del Territori.
- UNIÓ TEMPORAL D'ESCRIBES (2004):** *Barcelona, marca registrada*. Barcelona, Virus editorial.
- VALLÉS, J. M. (1992):** «Avaluació de la ciutat: de ciutat a metròpolis». *Revista Econòmica de Catalunya*, nº 21, p. 37-51.
- VELTZ, P. (1999):** *Mundialización, ciudades y territorios*. Barcelona, Ariel.
- VERDÚ, V. (2005):** *Yo y tú, objetos de lujo*. Debate, Barcelona.
- VILA, P. (1963):** *Visions geogràfiques de Catalunya*. Dos volums. Biblioteca Geogràfica Barcino, Barcelona.
- VILA, P. (2003):** *Resum de Geografia de Catalunya*. Obra editada inicialment entre 1928 i 1936, reeditada per la Societat Catalana de Geografia. Barcelona.
- VILAGRASA, J. (2003):** «L'Alt Pirineu i Aran, entre l'eficiència econòmica i la sostenibilitat», *Papers*, Regió Metropolitana de Barcelona, n. 39, p. 127-149.
- VILLANUEVA, M. (1999):** *La Unió Europea. Societat i territori en el procés d'integració*. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra, 239 pp.
- VIVES, X. I TORRENS, L. (2004):** *Estratègies de les Àrees Metropolitanes Europees davant l'ampliació de la Unió Europea*. Pla Estratègic Metropolità de Barcelona, Barcelona.
- WERNER WEHLING, H. (2002):** «Industriestädte im Wandel» a INSTITÜT FÜR LANDESKUNDE: *Nationalatlas Bundesrepublik Deutschland*. Volum "Dörfer und Städte", Leipzig, pp. 108-111.
- WILLIAMSON, C. (2004):** «Exploring the no-growth option». A: *Planning*, nov. de 2004, p. 34-36. American Planning Association.
- ZELINSKY, W. (1971):** «La hipòtesi sobre la transició de la mobilitat», *Geographical Review*, vol. 61, núm. 2, pp. 219-249. American Geographical Society. Societat Catalana de Geografia.
- ZIEGLER, E. H. (2004):** «The new Zoning. Urban Sprawl, Social Cohesion and Zoning Exclusion in The United States». A: INSTITUT DE DRET PÚBLIC (2004) : *Jornada sobre cohesió social i territorial i polítiques públiques d'ordenació del territori, urbanisme i habitatge*, 16 i 17 de desembre de 2004, Barcelona.
- ZIESEMER, A. (2004):** *Strategische Stadtentwicklungsplanung im Ruhrgebiet. Eine Analyse am Beispiel der Städte Duisburg und Dortmund*. Dortmunder Vertrieb für Bau- und Planungsliteratur. Dortmund. 259 pp.

ZÖPEL, C.(2005): *Weltstadt Ruhr*. 144 pàgs. Klartext. Essen.

2. FONTS

AVANTIS. Parc de tecnològic i de negocis. Recurs en línia. Consulta realitzada el 7/8/05. [www.avantis.org].

BBR (2003): Projecte "Xarxa de ciutats FORUM" dins de la iniciativa MORO (Modellvorhaben in Raumordnung). Recurs en línia. Consulta realitzada el 9/06/2005. [<http://www.bbr.bund.de/moro/index.html>].

CED (2005): Centre d'Estudis Demogràfics. Universitat Autònoma de Barcelona. Cens, padrons i fogatges de Catalunya. Recurs en línia: [www.uab/ced.es]. Consulta: [12-feb-05].

DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT I HABITATGE: Servidor de mapes. SIGMA. [www.gencat.net]. Consulta: [1-abr-05].

DIRECTION REGIONALE DE L'EQUIPEMENT MIDI-PYRENEES (2002): *Atlas transpirenaico de transporte*. Recurs en línia. Consulta realitzada el 21/01/05. [<http://www.midi-pyrenees.equipement.gouv.fr/atlas/html/espagnol/presentation.htm>]

EL TIEMPO (2005), Diario digital: *Alemania busca un nuevo "milagro" 60 años después de la "hora cero"*. Recurs en línia. Consulta realitzada el 21/05/05.

[http://eltiempo.terra.com.co/inte/europ/iiguerramundial/ARTICULO-PRINTER_FRIENDLY-PRINTER_FRIENDLY-2060813.html]

DA (1999): Ildefons Cerdà i la seva obra. Recurs en línia: [http://es.geocities.com/areaBCN_2005/cerda_reforma.htm].

EUREGIO RIN - MOSA (2004): Mapa de l'Euroregió del programa Interreg. Recurs en línia. Consulta realitzada el 9/08/2005. [http://www.interregemr.info/bilder/karte_gross.jpg]

FRANKFURTER ALLGEMEINE (2005): Notícia apareguda el 15 de juny de 2005. "Der Steinkohlebergbau soll ohne Subventionen auskommen".

IBA EMSCHERPARK (1999): Geschichte der Baustellungen. Fakten und Daten. Recurs en línia. Consulta realitzada el 5/8/2005. [<http://www.iba.nrw.de/iba/daten.htm>]

IDESCAT (2005): Institut d'Estadística de Catalunya. En línia: [www.idescat.es .] Consulta: [6-mai-05].

INE (2004): Cens de població i habitatges. Actualitzat a 2004. En línia [www.ine.es]. Consulta: [3-març-05].

LANDESAMT FÜR DATENVERARBEITUNG UND STATISTIK NORDRHEIN-WESTFALEN (2005): *Wirtschaftssektoren und Sozialstatistiken*. En línia: [www.lids.nrw.de]

MUNICAT (2005): Municipis i comarques de Catalunya: Dades bàsiques. En línia: [www.municat.net].

ODECAT (2004): Observatori català de planificació estratègica. Recurs en línia: [www.odecat.net]. Consulta: [21-sept-05].

PERKMANN, M. (2003): *The rise of the Euroregion. A bird's eye perspective on European cross-border co-operation*. (en línia) Department of Sociology. Univeristy of Lancaster. 19 pp. [www.lancs.ac.uk/fss/sociology/papers/perkmann-rise-of-euroregion.pdf]. Consulta realitzada el 5/8/05.

PLASSMAN, T. (2005): Tires còmiques. Política. Recurs en línia. Consulta feta el 8/7/2005. [<http://www.thomasplassmann.de>].

SPIEGEL (2005): *Die deutschen: 60 Jahre nach Kriegsende*. Edició especial. Hamburg. 242 pp.

STIFFUNG ZOLLVEREIN (2004): Keine Zukunft ohne Vergangenheit: das Museum Zollverein. Pàgina del parc cultural i dep paisatge del Zollverein XII . Recurs electrònic: [<http://www.stiftung-zollverein.de/Deutsche%20Version/index2.html>] Consulta realitzada el 3/8/2005.

UTB (Universitat Tècnica de Berlín)(2003): *Proyecto Modelo "Regiones de Futuro". Red de regiones metropolitanas alemanas. Declaración de estrategia*. Recurs electrònic. Consulta realitzada el 15/7/2005 [www.eurometrex.org]

WIKIPEDIA: Enciclopèdia lliure d'internet. Recurs en línia. Consulta realitzada el 25/7/05. [<http://de.wikipedia.org/wiki/Ruhrgebiet>]

ANNEX I : RELACIÓ DE PERSONES ENTREVISTADES

No es va emprar un model únic d'enquesta sinó que cada enquesta va ser personalitzada amb l'objectiu de recaptar tant dades estadístiques demogràfiques i econòmiques com opinions i informació sobre plans concrets i funcionament de cada administració per a la qual cada entrevistat treballa.

Nº	Nom	Càrrec / Ocupació	Administració
1		Secretari	Ajuntament de Montellà i Martinet
2	Anna Roca	Tècnica municipal de medi ambient	Ajuntament de El Masnou
3	Joan Rodés	Regidor de cultura	Ajuntament de Pineda de Mar
4	Genís Carbó	Coordinador de planejament urbanístic municipal	Ajuntament d'Arenys de Mar
5	Noemí Cuadra	Regidora de CiU	Ajuntament de Cubelles
6	Vanessa Freixa	Presidenta Associació "Rurbans"	Associació sense ànim de lucre
7	Eva Tarragona	Membre Associació "Rurbans"	Associació sense ànim de lucre
8	Ramon Coromines	Gerent de Pla Estratègic	Consell Comarcal del Berguedà
9	Clara Arbués	Agent de desenvolupament rural	Consell Comarcal de l'Alt Urgell
10	Albert Pinyeira	Tècnic de planificació	Consell Comarcal de La Cerdanya
11	David Mongil	Tècnic del Gabinet d'Estudis de la Presidència	Diputació de Barcelona
12	Jordi Garcia Petit	Director del Parc Natural del Cadí - Moixeró	Conselleria de Medi Ambient. Generalitat de Catalunya
13	Ferran Miralles	Director del PTP de l'Alt Pirineu i Aran	Conselleria de Política Territorial i Obres Públiques. Generalitat de Catalunya
14		3 obrers	Municipi de Montellà i Martinet
15		Mestressa de casa	Torres d'Alàs. Municipi d'Alàs i Cerc
16		Jubilat	Cornellana. Municipi de la Vansa i Fómols

ANNEXE II: ADMINISTRACIONS I ORGANISMES PRESENTS AL LITORAL DE LA RMB

ORGANISME	ADMINISTRACIÓ	NOM DEL PLA/INSTRUMENT	NOM D'ACTUACIONS	ELABORACIÓ DE NORMATIVA	REALITZACIÓ D'ESTUDIS
Direcció General de Política Regional	COMISSIÓ EUROPEA	Programa Urban II INTERREG III_B MEDOCC		5X	X
Direcció General de Medi Ambient	COMISSIÓ EUROPEA	ICZM Programa de Gestió Integral d'àrees costaneres Programa LIFE Xarxa Natura 2000	Programa EUROSION	4X	X
Direcció General de Pesca i Assumptes Marítims	COMISSIÓ EUROPEA	Plans de reestructuració de les flotes pesqueres	Gestió de caladors	1X	X
Direcció General d'Agricultura i Desenvolupament Rural	COMISSIÓ EUROPEA	Política Agrícola Comuna		5X	X
Dirección General de la Marina Mercante	MINISTERI DE FOMENT			3X	
Sociedad Estatal de Salvamento y Seguridad Marítimas (SASEMAR)	MINISTERI DE FOMENT	Plan Nacional de Servicios Especiales de Salvamento de la Vida Humana en la Mar y de la Lucha contra la Contaminación del Medio Marino		1	
Centro de Estudios de Puertos y Costas (CEDEX)	MINISTERI DE FOMENT		Protecció del litoral		X
MINISTERI DE FOMENT		Pla Estratègic d'Infraestructures i Transport Plan Delta del Llobregat		2	
Autoritat Portuària de Barcelona	MINISTERI DE FOMENT	Plan Delta del Llobregat Pla Estratègic per al Litoral Metropolità Pla d'Inversions del Port de Barcelona		2	X
Centro Nacional de Información Geográfica (CNIG)	MINISTERI DE FOMENT				X
Dirección General de Costas	MINISTERI DE MEDI AMBIENT		Protecció del litoral i lluita contra l'erosió Restauració ambiental	10X	
Institut Nacional Meteorològic	MINISTERIO DE MEDI AMBIENT				X
Dirección General de Recursos Pesqueros	MINISTERI D'AGRICULTURA, PESCA I ALIMENTACIÓ		Plans i ordenació de la flota pesquera	X	
Dirección General de Estructuras y Mercados Pesqueros	MINISTERI D'AGRICULTURA, PESCA I ALIMENTACIÓ	Instrument Financer d'Orientació de la Pesca		1X	
Junta Nacional Asesora de Cultivos Marinos (JACUMAR)	MINISTERI D'AGRICULTURA, PESCA I ALIMENTACIÓ	Pla Nacional de Conreus Marins		1	X
Secretaría General de Turismo	MINISTERI D'ECONOMIA	Plans de dinamització turística Plans d'excel·lència turística		4	X
Instituto de Estudios Turísticos (IET)	MINISTERI D'ECONOMIA				X
Instituto de Turismo de España (TURESPAÑA)	MINISTERI D'ECONOMIA				X
Institut d'Estudis Oceanogràfics	MINISTERI D'EDUCACIÓ I CIÈNCIA				X
Institut de Ciències de la Mar	MINISTERI D'EDUCACIÓ I CIÈNCIA				X
Centre d'Estudis Avançats de Blanes	MINISTERI D'EDUCACIÓ I CIÈNCIA				X
Direcció General de Ports i Transports	DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES	Plans Especials de Ports de la Generalitat Pla d'Accesos al port de Barcelona Pla de Ports de Catalunya	Construcció i rehabilitació de prots pesquers i esportius	4X	
Secretaria per a la Planificació Territorial	DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES	Pla de Mobilitat i d'Usos del Sòl del Maresme Pla Territorial Parcial de l'Àmbit Metropolità de Barcelona		4X	X

		Programa de Sòl Industrial i Activitats Econòmiques Programa d'Actuació en Sòl i Habitatge Pla Estratègic per al Litoral Metropolità			
Secretaria per a la Mobilitat	DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES	Pla Director d'Infraestructures Pla d'Infraestructures Ferroviàries Pla de Carreteres		3	
Centre d'Estudis del Transport per a la Mediterrània Occidental	Conferència de Ministres de Transport dels Països de la Mediterrània				X
Agència de la Natura de Catalunya	DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT I HABITATGE	Pla d'Espais d'Interès Natural Xarxa de parcs naturals Estratègia catalana per a la conservació i l'ús sostenible de la diversitat biològica		2X	X
Direcció General de Planificació Ambiental	DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT I HABITATGE	Estratègia Catalana d'Educació Ambiental Estratègia per a la Gestió Integrada de les Zones Costaneres de Catalunya Pla Hidrològic de les Conques Internes de Catalunya	Programes de sensibilització ambiental	3X	X
Servei Meteorològic de Catalunya	DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT I HABITATGE				X
Agència Catalana de l'Aigua	DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT I HABITATGE	Pla de Sanejament d'Aigües Residuals Urbanes		1X	X
Consorci de Protecció i Gestió d'Espais Naturals del Delta del Llobregat	DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT I HABITATGE Ajuntaments de Castelldefels i Prta de Llobregat				X
Direcció General de Pesca i Afers Marítims	DEPARTAMENT D'AGRICULTURA, RAMADERIA I PESCA			X	
Institut de Recerca i Tecnologia Agroalimentàries	DEPARTAMENT D'AGRICULTURA, RAMADERIA I PESCA				X
Direcció General de Turisme	DEPARTAMENT DE COMERÇ, TURISME I CONSUM		Observatori de Turisme de Catalunya	X	X
Direcció General d'Acció Cívica	DEPARTAMENT DE BENESTAR I FAMÍLIA		Cases del Mar	X	
Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya	DEPARTAMENT DE CULTURA				X
Àrea de Medi Ambient	DIPUTACIÓ DE BARCELONA	Agenda 21 Local	Xarxa de ciutats i pobles cap a la sostenibilitat Servei Ambiental als Municipis	22	X
Centre d'Estudis del Mar de Sitges	DIPUTACIÓ DE BARCELONA		Programes de sensibilització ambiental		X
Àrea d'Espais Naturals	DIPUTACIÓ DE BARCELONA	Xarxa de parcs naturals de Diputació	Programa Viu el Parc Projecte LIFE Anella Verda Metropolitana Parc Agrari del Llobregat	5X	
Servei de Salut Pública i Consum	DIPUTACIÓ DE BARCELONA		Programa de seguretat i higiene a les platges	X	
Agència de Promoció Turística	DIPUTACIÓ DE BARCELONA			X	X
Entitat Metropolitana dels Serveis Hidràulics i del Tractament de Residus	ENTITAT METROPOLITANA DE MEDI AMBIENT	Pla de Sanejament d'Aigües Residuals Urbanes	Programa Metropolità de Gestió de Residus	1	

		Pla Director d'Aigües Pluvials			
MANCOMUNITAT DE MUNICIPIS DE L'ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA	MANCOMUNITAT DE MUNICIPIS DE L'ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA	Pla Estratègic Metropolità de Barcelona Plans Parciais Plans d'Ordenació Urbanística Municipal	Projecte marc de recuperació mediambiental de l'espai fluvial del Llobregat Xarxa de ciutats i pobles cap a la sostenibilitat Actuacions de gestió de platges	4X	
CONSELL COMARCAL DEL MARESME	CONSELL COMARCAL DEL MARESME	Pla Estratègic del Maresme PUOSC (Pla únic d'Obres i Serveis de Catalunya) Pla de Mobilitat i d'Usos del Sòl del Maresme		2X	
CONSELL COMARCAL DEL BARCELONÈS	CONSELL COMARCAL DEL BARCELONÈS	Pacte territorial per a la promoció econòmica i l'ocupació del Barcelonès Nord PUOSC		1X	X
CONSELL COMARCAL DEL BAIX LLOBREGAT	CONSELL COMARCAL DEL BAIX LLOBREGAT	Pacte Territorial per al Desenvolupament Econòmic i l'Ocupació de la comarca del Baix Llobregat PUOSC	Parc Agrari del Llobregat Consorci de Turisme	1X	
Àrea d'Ordenació Territorial	CONSELL COMARCAL DEL GARRAF	Pacte Pacte Territorial per a l'Ocupació del Garraf PUOSC		X	X
26 MUNICIPIS LITORALS	AJUNTAMENTS	Pla General Metropolità Plans d'Ordenació Urbanística Municipal Agenda 21 Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (I i II) Pla Estratègic Metropolità de Barcelona Pla Estratègic per al Litoral Metropolità		28X	
72	46	45	20	51	30

ÍNDEX DE QUADRES I FIGURES

1. Els sistemes socials segons Castells.
2. Teories i enfocaments explicatius de l'èxode i despoblament rural.
3. Alteració de la jerarquia centres 1939-1995 a Alemanya.
4. Desenvolupament de la superfície urbanitzada i població de 1960 a 1996 (índex 100=1960).
5. Xarxes de ciutats a Alemanya, segons el projecte "Xarxa de ciutats FORUM".
6. Mapa de situació del Ruhr a Alemanya.
7. Mapa de la conurbació del Ruhr.
8. Usos del sòl a les governacions d'Aquisgran, Colònia i Düsseldorf al 1828 en percentatge.
9. Gelsenkirchen a 1825.
10. Gelsenkirchen a 1898.
11. Gelsenkirchen a 1928.
12. Gelsenkirchen a 1961.
13. Gelsenkirchen a 1995.
14. Evolució de l'estructura ocupacional a la Regió del Ruhr.
15. La planificació territorial tradicional a l'àrea del Ruhr.
16. Mapa de les delimitacions de la Regió Metropolitana del Rin - Ruhr.
17. Complex acerer de Krupp a Essen a 1912.
18. Transformació del paisatge miner del Ruhr.
19. El riu Ruhr al seu pas pel nucli urbà d'Essen.
20. Reforestació i condicionament d'un antic camp de runes a la coqueria del Zollverein (Essen).
21. Balanç hídric a la regió metropolitana del Rin – Ruhr.
22. Evolució de la població al Ruhr central (àrea del KVR).
23. Priorització de raons per les quals s'abandona la ciutat central per viure a la perifèria.
24. Assentament diferenciat a la ciutat de Düsseldorf de la comunitat de japonesos i turcs.
25. Vinyeta de Thomas Plaßmann. "Coratge civil"
26. La ciutat fragmentada social i funcionalment del Ruhr.
27. Àrea de treball de l'IBA Emscherpark.
28. Esquema del complex miner Zollverein XII d'Essen.
29. Coqueria del Zollverein XII.
30. Pous miners del Zollverein XII.
31. Urbanització i millora de l'accés al parc del paisatge industrial del Zollverein XII.
32. Exemple de reverdiment del Ruhr.
33. Balanç del Pla Estratègic Duisburg 2000.
34. Balanç del pla estratègic *Dortmund-projekt*.
35. Divisió administrativa de l'Euroregió Rin – Mosa.
36. El disig i la realitat del projecte AVANTIS. El projecte i la situació a mitjans de 2005.
37. Mapa de les vegueries de Catalunya.
38. Mapa de situació de la Regió Metropolitana de Barcelona sobre el mapa provincial de Catalunya.

39. Plànol de la ciutat antiga de Barcelona.
40. Pla Cerdà de 1859.
41. Creixement urbà de la RMB de 1957 a 1972.
42. Evolució de l'ocupació per sectors a la província de Barcelona (1950-2001).
43. Evolució de la població ocupada per sectors al Land de Renània del Nord – Westfàlia (1991 i 2001).
44. Nivell d'instrucció a Catalunya i Renània del Nord – Westfàlia.
45. Les delimitacions oficials de la RMB.
46. Costos i conseqüències de la urbanització en baixa densitat
47. Relació densitat residencial – ús del vehicle privat a San Francisco.
48. 7 conflictes territorials a la RMB.
49. Projecte de transformació urbana a l'illa del carrer Robadors.
50. Campament de gitanos, junt a la diagonal al Mar a l'actuació del 22@.
51. El nou Poblenou. Carrer Fluvià vora dreta.
52. L'abans del Poblenou: antigues fabriques a la vora esquerra del carrer Fluvià.
53. Edifici del Fòrum 2004.
54. Nous hotels junt al Fòrum 2004.
55. Esplanada del Fòrum 2004.
56. Obres del nou front marítim de la Diagonal al Mar.
57. El barri de la Mina, barri inacabat (I).
58. El barri de la Mina, barri inacabat (II).
59. El delta del Llobregat a la nova desembocadura.
60. Tipus de mesures als tres plans estratègics de Barcelona.
61. Valoració del I Pla Estratègic de Barcelona feta per les Comissions Tècniques.
62. Nombre d'organismes implicats en la gestió del litoral segons escala territorial.
63. Classificació dels plans més representatius amb incidència sobre el litoral segons tipologia.
64. Imatge de satèl·lit del litoral a Sitges.
65. Litoral de Badalona amb la central tèrmica de FECSA.
66. Obres de regeneració de la platja a prop de Barcelona.
67. Litoral prop d'Arenys de Mar amb la barrera del ferrocarril.
68. Síntesi del Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner.
69. Mapa de situació de la Serra del Cadí.
70. Mapa d'activitats econòmiques per nuclis a la serra del Cadí cap al 1845.
71. Mapa d'activitats econòmiques per nuclis a la serra del Cadí cap al 1959.
72. Mapa d'activitats econòmiques per nuclis a la serra del Cadí cap al 2005.
73. Matriu de causes de l'èxode rural al Pirineu.
74. Evolució de la població total de la Serra del Cadí.
75. Evolució de la població als municipis de la serra del Cadí (delimitació moderna) des del segle XIX.
76. Evolució demogràfica dels nuclis de la Serra del Cadí.
77. Percentatge de pèrdua de població per nuclis de 1960 a 2003.
78. Grandària poblacional actual dels nuclis de la Serra del Cadí.

79. Algunes implicacions del despoblament.
80. Densitat i habitants per nuclis de població a la serra del [Cadí](#) el 2004.
81. Dinàmica demogràfica migratòria recent a la Serra del [Cadí](#) (1988-2004).
82. Població als distints municipis de la Serra del [Cadí](#) nascuda a la mateixa comarca (2001).
83. Imatge del nucli de [Béixec](#) a Montellà i Martinet.
84. Tendències de creixement dels nuclis de la serra del [Cadí](#) 1991 – 2004.
85. Població activa ocupada per branques d'activitat i municipis (2001).
86. Distribució d'ocupats per branques a la Serra del [Cadí](#).
87. Taxa d'activitat i [autoconteció](#) (1991 – 2001) als municipis de la Serra del [Cadí](#).
88. Tendències i desafiaments de futur dels nuclis de la Serra de [Cadí](#).
89. Origen de les altes dels municipis lleidatans de la Serra del Cadí (1988 – 2003).
90. Origen de les altes dels municipis barcelonins de la Serra del Cadí (1988 – 2003).
91. Destinació de les baixes dels municipis lleidatans de la Serra del Cadí (1988 – 2003).
92. Destinació de les baixes dels municipis barcelonins de la Serra del Cadí (1988 – 2003).
93. Llocs de treball de població censada que s'ubiquen a la [RMB](#).
94. Equipaments bàsics als municipis de la Serra del [Cadí](#).
95. Principals deficiències en infraestructures i serveis bàsics.
96. Mapa de [distància-temps](#) entre nuclis i farmàcies amb isolínies de 5 minuts.
97. Temps mínim d'accés des dels nuclis de la Serra del [Cadí](#) a una farmàcia.
98. Instruments analitzats per nivells administratius, representats segons tipus d'interrelacions.
99. Reforma del mapa municipal a la Serra del [Cadí](#).
100. Evolució dels pressupostos d'alguns Plans Comarcals de Muntanya.
101. Localització del Parc Natural del [Cadí](#)– [Moixeró](#).
102. Mapa esquemàtic d'usos i funcions de la interfase marítima – terrestre a Canet de Mar.